

TÜRK MANEVİ DANIŞMANLIK VE REHBERLİK DERGİSİ

11

Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi
Turkish Journal for the Spiritual Counseling and Care

Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi
Turkish Journal for the Spiritual Counselling and Care

Sayı | Issue: 11 • Haziran | June 2025
ISSN: 2687-2714

Sahibi | Owner

Prof. Dr. Mustafa Koç

Yazı İşleri Müdürü | Responsible Manager

Dr. Akif Hayta

Editör | Editor

Prof. Dr. Ali Ayten

Editör Yardımcısı | Associate Editor

Dr. İsa Ceylan

Yayın Kurulu | Editorial Board

- Prof. Dr. Ali Ayten • Marmara Üniversitesi • Türkiye
Prof. Dr. Hasan Kayıklık • Çukurova Üniversitesi • Türkiye
Prof. Dr. Robert Frager • Sofia University • ABD
Prof. Dr. Saffet Kartopu • Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi • Türkiye
Prof. Dr. Mustafa Ulu • Erciyes Üniversitesi • Türkiye
Prof. Dr. M. Naci Kula • Bursa Uludağ Üniversitesi • Türkiye
Dr. Karen Erlichman • Sofia University • ABD
Dr. Selene Kumin Vega • Saybrook University • ABD

Danışma Kurulu | Advisory Board

- Prof. Dr. Abdülkerim Bahadır • Necmettin Erbakan Üniversitesi • Türkiye
Prof. Dr. Ali Rıza Aydın • Ondokuz Mayıs Üniversitesi • Türkiye
Prof. Dr. H. İbrahim Yeğin • Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi • Türkiye
Prof. Dr. Orhan Gürsu • Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi • Türkiye
Prof. Dr. Üzeyir Ok • Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi • Türkiye
Doç. Dr. Mebrure Doğan • Afyon Kocatepe Üniversitesi • Türkiye
Doç. Dr. Fatümetül Zehra Güldaş • Erzincan B. Y. Üniversitesi • Türkiye
Doç. Dr. Selahattin Yakut • Yozgat Bozok Üniversitesi • Türkiye

Türkçe Metin Düzeltme | Turkish Proofreading
Sema Nur İlhan • Canan Yılmaz • Dr. Erol Özcan

İngilizce Metin Düzeltme | English Proofreading
Dr. Kübra Yıldız • Hamidullah Genç

Tasarım | Design
Prof. Dr. Mustafa Koç

Yönetim Yeri ve Adresi | Executive Office
Büyükdere Mahallesi Prof. Dr. Nabi Avcı Bulvarı No: 4
26040 - Odunpazarı/Eskişehir

Telefon | Phone: +90 222 217 57 57
E-posta | E-mail: turkmanevidanismanlikdergisi@gmail.com
Web: <http://dergipark.org.tr/tr/pub/tmdrd>

Yayın Türü | Type of Publication
Uluslararası Süreli Yayın • International Periodicals

Yayın Periyodu | Period of Publication
Altı ayda bir (Haziran-Aralık) yayınlanır
Published biannually • June – December

Basım Tarihi | Date of Publication
30 Haziran • 30 June 2025

Basım Yeri | Place of Publication
Mim Dijital Baskı & Matbaa
Zübeyde Hanım Sebze Bahçeleri Caddesi, No: 103/8
06070 - Altındağ/Ankara
Telefon: +90 312 384 00 85

© Mustafa Koç

- Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi'nin *misyonu*, manevi danışmanlık ve rehberlik alanında zengin içerikte ve kalitede akademik çalışmalar yayımlayarak Türk manevi danışmanlık ve rehberlik literatürüne katkı sağlamak ve bu çalışmaların akademik topluluğa ulaştırmaktır.
- The *mission* of Turkish Journal for the Spiritual Counselling and Care is to contribute to the literature of Turkish spiritual counselling and care by publishing academic studies in the field of spiritual counselling and care with a rich content and quality and to convey these studies to the academic community.
- Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi'nin *vizyonu*, akademik dergicilikte manevi danışmanlık ve rehberlik alanında dünyanın önde gelen ve saygın akademik dergileri arasında olmaktır.
- The *vision* of Turkish Journal for the Spiritual Counselling and Care is to become one of the world's leading and respected academic journals in the field of spiritual counselling and care in academic journalism.

Dizin | Index

	SOBIAD
	EBSCO
	Asos Indeks
	ISAM
	Scilit
	Open Ukrainian Citation Index (OUCI)
	BASE (Bielefeld Academic Search Engine)

Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi
Turkish Journal for the Spiritual Counselling and Care

İçindekiler | Contents

■ Editörden From Editor.....	9-10
■ Makaleler Articles	
Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Perspektifinden Sistem Haklılaştırma Teorisi: Uygulama Alanları ve İmkânı <i>System Justification Theory from the Perspective of Spiritual Counseling and Care: Applications and Possibilities</i> Ayşe Gül Güler Ünal.....	11-46
Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Ekolü Olarak Varoluşçu Psikolojinin İmkânı <i>The Possibility of Existential Psychology as a School of Spiritual Counseling and Care</i> Fatma Aşlı Üral.....	47-84
Deprem Sonrası Manevi Danışmanlık ve Rehberlik İhtiyaçları: Psiko-Sosyal Destek Uzmanlarının Görüşlerine Dayalı Nitel Bir Araştırma <i>Spiritual Counseling and Care Needs after Earthquake: A Qualitative Study Based on the Views of Psycho-Social Support Professionals</i> İclal Öztürk & Ümit Horozcu.....	85-118
Kriz Manevi Danışmanlığı Bağlamında Dinsel Temelli Müdahale Yaklaşımları: Teorik ve Pratik Bir İnceleme <i>Religious-Based Intervention Approaches in the Context of Crisis Spiritual Counseling: A Theoretical and Practical Review</i> Zeynep Karlık.....	119-150
Spiritual Counseling and Care Services in Belgium <i>Belçika’da Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetleri</i> Sümeyye Sarı & Turgay Şirin.....	151-174
Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi’ndeki Bilimsel Yayınlar (2020-2024) Üzerine Bibliyometrik Analizler <i>Bibliometric Analyses of Scientific Publications (2020–2024) in the Turkish Journal for the Spiritual Counseling and Care</i> Mustafa Koç.....	175-256

■ **Kitap İncelemeleri** | Book Reviews

Bağımlılık ve Maneviyat

Addiction and Spirituality

Arzu Kılınç.....257-266

Dini Danışmanlık ve Din Hizmetleri

Religious Counseling and Religious Services

Kübra Büyükzorlu.....267-278

Gençlere Yönelik Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetleri

Spiritual Counseling and Care Services for Youth

Hüseyin Özdemir.....279-290

■ **Yazar Bilgileri** | Author Information.....291-294

■ **Yayın ve Yazım İlkeleri** | Principles of Publishing and Writing.....295-298

Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi
Turkish Journal for the Spiritual Counselling and Care

E d i t ö r d e n | F r o m E d i t o r

Değerli Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi okuyucuları!

Manevi danışmanlık ve rehberlik bilim dalı, her geçen gün hem akademik dünyada hem de uygulama sahasında daha görünür, daha sistematik ve özgün bir yapıya kavuşmaktadır. TMDRD olarak, bu alanın Türkiye’deki tarihsel gelişim sürecine hem kuramsal hem de uygulamalı düzeyde bilimsel katkı sunmaya devam ediyoruz. Önümüzdeki yayın dönemlerinde dergimizin bilimsel birikimini daha da derinleştirmenin yanı sıra ulusal ve uluslararası düzeydeki akademik görünürlüğünü artırmayı hedeflemekteyiz.

Uluslararası hakemli dergi statüsüyle 2020 yılında akademik yayın hayatına başlayan Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi, bu süreçte özgün araştırmalara, disiplinlerarası yaklaşımlara ve güncel konulara odaklanan bilimsel çalışmalara yer vermeye devam etmektedir. Dergimiz, siz kıymetli yazarlarımızın ve okuyucularımızın desteğiyle, bilimsel kalite standartlarından ödün vermeden akademik yayıncılığını düzenli biçimde sürdürmektedir. Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi’nin on birinci sayısı ile huzurlarınızdayız. Bu sayımızda, alanın farklı alt başlıklarına odaklanan birbirinden kıymetli akademik ürünlere yer verilmiştir.

TMDRD’nin bu sayısında, Ayşe Gül Güler Ünal’ın *Manevi danışmanlık ve rehberlik perspektifinden sistem bakiılaştırma teorisi: Uygulama alanları ve imkânı*, Fatma Aslı Üral’ın *Manevi danışmanlık ve rehberlik ekolü olarak varoluşçu psikolojinin imkânı*, İclal Öztürk & Ümit Horozcu’nun *Deprem sonrası manevi danışmanlık ve rehberlik ihtiyaçları: Psiko-sosyal destek uzmanlarının görüşlerine dayalı nitel bir araştırma*, Zeynep Karlık’ın *Kriz manevi danışmanlığı bağlamında dinsel temelli müdahale yaklaşımları: Teorik ve pratik bir inceleme*;

Sümeyye Sarı & Turgay Şirin'in *Spiritual counseling and care services in Belgium*; Mustafa Koç'un *Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi'ndeki bilimsel yayınlar (2020–2024) üzerine bibliyometrik analizler* isimli makaleleri yer almaktadır. Ayrıca Arzu Kılınç, *Bağımlılık ve maneviyat*; Kübra Büyük-zorlu, *Dini danışmanlık ve din hizmetleri*; Hüseyin Özdemir ise *Gençlere yönelik manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetleri* isimli alan literatüründe yer alan kitapları tanıtarak bu sayıya katkıda bulunmuşlardır.

Sonuç olarak, TMDRD'nin bu on birinci sayısı genel olarak değerlendirildiğinde, 6 araştırma makalesi ve 3 kitap incelemesinden oluşan toplam 9 akademik ürüne (n=9) yer verildiği görülmektedir. Her bir çalışma, ele aldığı konu özelinde ulusal ve uluslararası literatüre katkı sunmakta ve alandaki önemli bir boşluğu doldurma potansiyeli taşımaktadır.

Akademik dergicilik dünyasında yerini alan TMDRD'nin editörü olarak, yayın ekibim adına başta yayım süreçlerinin tüm kurumsal sorumluluğunu üstlenen dergi sahibi Prof. Dr. Mustafa Koç olmak üzere, tüm aşamalarda özveriyle katkı sunan kıymetli mutfak ekibime, bilimsel çalışmalarıyla dergimize değerli katkılar sağlayan akademisyen yazarlarımıza ve makaleleri büyük bir titizlikle değerlendiren hakemlerimize en içten teşekkürlerimi sunuyorum.

TMDRD'nin bu on birinci (2025/11) sayısının, başta Türk manevi danışmanlık ve rehberlik araştırmaları olmak üzere, uluslararası alan literatürüne katkılar sağlamasını arzu eder; alan uzmanlığınızı yansıtan değerli akademik çalışmalarınızı ve manevi desteklerinizi dergimize beklediğimizi ifade etmek isterim.

On ikinci sayımızda yeniden buluşmayı ümit ediyorum.

Prof. Dr. Ali Ayten

Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Perspektifinden Sistem Haklılaştırma Teorisi: Uygulama Alanları ve İmkânı

System Justification Theory from the Perspective of Spiritual
Counseling and Care: Applications and Possibilities

Ayşe Gül Güler Ünal

Dr. | PhD

Din Psikoloğu | Psychologist of Religion

✉ aysegul_guler@hotmail.de | 0000-0002-4854-3333

Sivas | Türkiye

<https://doi.org/10.56432/tmdrd.1649250>

Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi Turkish Journal for the Spiritual Counseling and Care

Makale Bilgisi	Article Information
Makale Türü • Article Type	Araştırma Makalesi • Research Article
Geliş Tarihi • Received	01 Mart 2025 • 01 March 2025
Düzeltilme Tarihi • Revised	19 Mayıs 2025 • 19 May 2025
Kabul Tarihi • Accepted	08 Haziran 2025 • 08 June 2025
Yayın Tarihi • Published	30 Haziran 2025 • 30 June 2025
Değerlendirme • Review	Çift Taraflı Kör • Double-Blind
Hakem • Peer-Review	Dış-Bağımsız • External-Independent
Benzerlik Taraması • Similarity Check	Tamamlandı • Completed
Etik Onay • Ethical Approval	Etik Gerekmez • Ethics Not Required
Çıkar Çatışması • Conflict of Interest	None • Yok
Finansman • Funding	Finansman Yok • No Funding
Lisans • License	Creative Commons BY-NC 4.0
Dergi İletişim • Journal Contact	https://dergipark.org.tr/pub/tmdrd

Ö z e t

Bu makalede, sistem haklılaştırma teorisinin manevi danışmanlık ve rehberlik perspektifinden analiz edilmesi amaçlanmıştır. Konuya ilişkin oluşturulan literatüre bakıldığında sistem haklılaştırma teorisinde, bireylerin mevcut toplumsal düzeni rasyonelleştirme ve destekleme eğiliminde oldukları savunulmuştur. Bireylerin belirsizlikten kaçınma, psikolojik güvenlik ve aidiyet ihtiyacı gibi güdülerle mevcut sistemin adil olduğuna inanma eğiliminde oldukları belirtilmiştir. Ancak, bu inancın kısa sürede psikolojik rahatlama sağlarken, uzun dönemde toplumsal değişimi engelleyebileceği ve bireylerin haksızlıklara karşı mücadele etme potansiyellerini sınırlayabileceği ifade edilmiştir. Özellikle dezavantajlı grupların, sistemin adaletsizliklerine rağmen ona uyum sağlamayı tercih edebildikleri vurgulanmıştır. Manevi danışmanlık ve rehberliğin, bireylerin manevi iyi oluşlarını destekleyen bir danışmanlık alanı olduğu düşünüldüğünde bireylerin anlam arayışlarını merkeze alarak, manevi dayanıklılıklarını artırmalarına yardımcı olduğu belirtilmiştir. Manevi dayanıklılığın, bireyin zorluklarla başa çıkma becerilerini güçlendirerek ruhsal iyilik halini artıracılabileceği ileri sürülmüştür. Ayrıca makalede, manevi danışmanlık ve rehberliğin bireyin mevcut sistemle olan ilişkisini anlamlandırmasına, sistem haklılaştırma eğiliminin hangi noktalarda psikolojik refaha katkı sağladığını ve hangi noktalarda bireyi sınırladığını değerlendirmesine olanak tanıyabileceği ifade edilmiştir. Bu bağlamda, manevi danışmanlık ve rehberliğin bireyin statükoya uyum sağlama veya onu sorgulama süreçlerini nasıl şekillendirdiği ele alınmıştır. Manevi danışmanlık ve rehberliğin danışanların bilişsel çelişkilerini fark etmelerine, adaletsizlikleri sorgulamalarına ve bilinçli değişim süreçlerine yönlendirilmesine destek olabileceği belirtilmiştir. Bu süreçte, bireylerin manevi dayanıklılığının artırılarak sadece bireysel psikolojik rahatlama sağlamak yerine, toplumsal farkındalık kazanmalarının da teşvik edilebileceği vurgulanmıştır. Manevi danışmanlık ve rehberlik, bireyin sadece mevcut düzenle psikolojik uyum sağlamasını değil, aynı zamanda toplumsal adalet arayışına katkıda bulunmasını da destekleyebilir. Böylece birey, sistemin haklı olup olmadığına dair farkındalık geliştirerek, manevi ve etik değerler çerçevesinde bilinçli kararlar alabilir. Sonuç olarak adı geçen bu teori kapsamında manevi danışmanlık ve rehberliğin bireylerin içsel denge sağlamasına, toplumsal eşitsizliklere karşı bilinç geliştirmesine ve gerektiğinde dönüşüm süreçlerine uyum sağlamasına katkı sunabileceği ifade edilmiştir. Ayrıca sistem haklılaştırma teorisi ile manevi danışmanlık ve rehberliğin kesişim noktalarının incelendiği bu makalede, bireylerin sistemsel adalet algılarını dönüştürmeye yönelik bazı somut öneriler sunulmuştur.

A n a h t a r   K e l i m e l e r

Manevi danışmanlık ve rehberlik • Sistem haklılaştırma teorisi
Bilişsel çelişki teorisi • Manevi dayanıklılık • Maneviyat

A b s t r a c t

This article aims to analyze system justification theory from the perspective of spiritual counseling and care. A review of the relevant literature indicates that system justification theory posits individuals have a tendency to rationalize and support the existing social order. It has been argued that people are inclined to perceive the system as just due to various psychological motivations, such as the desire to avoid uncertainty, achieve psychological security, and maintain a sense of belonging. While this belief may offer short-term psychological comfort, it has been suggested that, in the long term, it can hinder social change and limit individuals' capacity to resist injustice. Notably, disadvantaged groups may be more likely to conform to systemic injustices rather than actively challenge them. Spiritual counseling and care, as a domain concerned with fostering spiritual well-being, is thought to enhance individuals' spiritual resilience by supporting their search for meaning. Spiritual resilience is asserted to strengthen individuals' ability to cope with adversity, thereby contributing to overall psychological well-being. This study also explores how spiritual counseling and care helps individuals make sense of their relationship with the existing system and examines the extent to which system-justifying tendencies may either support psychological well-being or impose certain limitations. Within this framework, the study investigates how spiritual counseling and care influences individuals' adaptation to the status quo or their inclination to challenge it. It is proposed that spiritual counseling and care supports individuals in recognizing cognitive dissonance, questioning systemic injustices, and engaging in intentional processes of change. This process is seen not only as a means of achieving personal psychological relief but also as a pathway to fostering greater societal awareness. Furthermore, spiritual counseling and care is posited to assist individuals not only in adapting psychologically to the prevailing system but also in actively contributing to the pursuit of social justice. In doing so, individuals may develop a critical awareness of systemic legitimacy and make informed decisions grounded in spiritual and ethical values. In conclusion, this study suggests that, through the lens of System Justification Theory, spiritual counseling and care contributes to individuals' internal equilibrium, promotes awareness of social inequities, and facilitates adaptation to transformative processes when necessary. By examining the intersection of these two frameworks, the study offers concrete recommendations for reshaping individuals' perceptions of systemic justice.

K e y w o r d s

Spiritual counseling and care • System justification theory
Cognitive dissonance theory • Spiritual resilience • Spirituality

Giriş

Tarihsel süreç incelendiğinde, bireylerin haksızlıklara karşı tepki göstererek mevcut adaletsiz koşulları iyileştirmeye yönelik hareket ettikleri gözlemlenmektedir. Fransız İhtilali ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu gibi önemli sosyal reformlar, bireylerin toplumsal eşitsizlikleri gidermek adına gerçekleştirdiği dönüşümlerin örneklerindendir. Örneğin, kadınlara eğitim ve seçme hakkı tanınması gibi gelişmeler, toplumların adalet ve eşitlik yönünde ilerleme kaydettiğini göstermektedir. Bu tür tarihsel gelişmeler, bireylerin yalnızca mevcut düzene uyum sağlama eğiliminde olmadığını; aynı zamanda koşulları sorgulama, değiştirme ve daha adil bir sistem inşa etme yönünde içsel bir motivasyona da sahip olduklarını göstermektedir. Bu çerçevede, bireylerin yaşamlarını iyileştirmeye yönelik bu doğal eğilimi, Maslow'un (1943) ihtiyaçlar hiyerarşisi kuramı ile de açıklanabilir. Maslow'a göre, bireyler yalnızca temel ihtiyaçlarını karşılamakla yetinmez; güvenlik, aidiyet, saygı ve kendini gerçekleştirme gibi daha yüksek düzeydeki ihtiyaçlara ulaşmak için sürekli bir gelişim ve dönüşüm çabası içindedir. Dolayısıyla, bireyin adaletsiz koşulları değiştirme arzusu da bu ihtiyaç temelli güdülenme çerçevesinde değerlendirilebilir.

Bireylerin daima adaletsiz koşulları değiştirme eğiliminde olup olmadığı tartışmalıdır. Bu noktada Jost ve Banaji (1994), insan doğasında daha farklı bir eğilim keşfetmiştir; Mevcut durumu haklılaştırma eğilimi. Araştırmacılar, bireylerin toplumsal düzeni rasyonelleştirme ve hatta kendi aleyhlerine olsa bile haklılaştırma eğiliminde olduklarını öne sürmektedir. Bu eğilim, bireylerin kendilerini güvende hissetme, belirsizliği azaltma ve sosyal yapı içinde anlam arayışında olma ihtiyaçlarıyla ilişkilidir. Bu durumu açıklayan sistem haklılaştırma teorisi (system justification theory), bireylerin yalnızca kişisel veya grup çıkarlarını değil, içinde bulundukları sistemin devamlılığını da bilinçli ya da bilinçdışı bir şekilde desteklediklerini öne sürmektedir (Jost & Hunyady, 2003).

Sistem haklılaştırma teorisine göre bireyler, mevcut düzeni haklı çıkarmak adına çeşitli bilişsel süreçlere başvurmaktadır. Sosyal eşitsizliklerin adil olduğu yönünde inanç geliştirme, statükoyu tehdit eden unsurlara direnç gösterme ve mevcut sistemin değişmez veya ideal olduğu düşüncesine sarılma, bu sürecin temel bileşenlerindendir. Bu süreç bazen bilinçli, bazen de bilinçdışı bir şekilde gerçekleşmektedir. Bireyler, toplumsal düzeni adil ve meşru olarak görme eğilimindedir. Bu eğilim, belirsizlikten kaçınma, psikolojik rahatlık arayışı ve güven ihtiyacı gibi temel psikolojik güdülerle ilişkilidir. Bu bağlamda bireyler, adaletsizlikleri

fark etmelerine rağmen mevcut düzeni rasyonelleştirme yoluna gidebilirler. Özellikle dezavantajlı gruplar, sistemin adaletsiz olduğunu bilmelerine rağmen ona uyum sağlamayı tercih edebilirler. Çünkü sistemi haklı görmek, bireylere kısa vadeli psikolojik rahatlama sağlayabilir ve belirsizlikle başa çıkmalarını kolaylaştırabilir (Jost & Hunyady, 2003; Jost, 2020). Ancak bu durum, bireylerin haksızlıklara karşı mücadele etme potansiyellerini de sınırlayabilir.

Bu makalede, sistem haklılaştırma teorisinin manevi danışmanlık ve rehberlik perspektifinden analiz edilmesi amaçlanmıştır. Bu bağlamda manevi danışmanlık ve rehberlik, bireylerin manevi iyi oluşlarını desteklemeye odaklanan bir alandır. Diğer yandan manevi danışmanlık ve rehberlik, bireyin değerleri ve anlam arayışı çerçevesinde rehberlik sunarak yaşadığı zorlanmalarla başa çıkmasını ve manevi dayanıklılık geliştirmesini sağlamaya çalışır (Güler Ünal, 2022). Manevi dayanıklılık, manevi anlam ve amaç arayışı açısından psikolojik dayanıklılığı artırmada sosyal destekten daha güçlü bir faktör olabilmektedir (Schwalm vd., 2022). Sistem haklılaştırma teorisi bağlamında değerlendirildiğinde, mevcut düzeni rasyonelleştirme eğilimi, bireylerin manevi dayanıklılık geliştirmelerine katkı sağlayabilir. Çünkü bu durum, belirsizlikle başa çıkma, psikolojik rahatlama ve güven duygusunu destekleyebilir. Nitekim dini başa çıkma yöntemlerinin, bireylerin zor zamanlarda psikolojik ve duygusal dayanıklılıklarını artırdığı gözlemlenmiştir (Cetin & Ozen, 2024). Ancak, yüksek bir sistem haklılaştırması, bireyin adaletsizlikleri sorgulama ve değişim yaratma kapasitesini kısıtlayabilir (Altop & Solak, 2021). Bu noktada manevi danışmanlık ve rehberlik, bireyin hem manevi dayanıklılığını artırmasına hem de gerektiğinde dönüşüme açık bir bakış açısı geliştirmesine destek olabilir.

Nihayetinde bu makalede, sistem haklılaştırma teorisinin, manevi danışmanlık ve rehberlik perspektifinden ele alınması, bireylerin mevcut düzene bakış açılarını, adalet algılarını ve değişime olan dirençlerini anlamak ve dönüştürmek açısından önemli bulunmuştur. Literatürde sistem haklılaştırma teorisi ve manevi danışmanlık ve rehberliği bir arada ele alan bir çalışma bulunmamaktadır. Bu çalışma ile bu boşluğun doldurulması amaçlanmaktadır. Manevi danışmanlık ve rehberlik, bireylerin yaşam anlamlarını keşfetmelerine ve zorluklarla baş etmelerine rehberlik eden bir alan olarak, Sistem haklılaştırma teorisi ile kesişen önemli noktalara sahiptir (Ünal, 2024). Öncelikle, manevi danışmanlık ve rehberlik uygulamalarında bireylerin inanç ve değer sistemleri temel alınır (Ağıl-kaya-Şahin, 2024). Bir kişi, yaşadığı toplumsal haksızlıkları veya bireysel sorunları kader, ilahi irade veya bir sınav olarak görebilir (Jost, 2020). Bu noktada manevi danışmanlık ve rehberlik, bireyin mevcut durumuyla

olan ilişkisini anlamlandırmasına yardımcı olarak, hangi noktada sistem haklılaştırmasının psikolojik refahına katkı sağladığını, hangi noktada ise onu sınırladığını değerlendirebilir.

Bu makale, sistem haklılaştırma teorisinin bireylerin mevcut düzeni değiştirmek yerine ona uyum sağlama eğiliminde olduklarını gösterdiğini vurgulamaktadır. Bu nedenle, manevi danışmanlık ve rehberlik bu eğilimi dikkate alarak bireyin kendi içsel dünyasında dönüşüm yaşamasına nasıl yardımcı olabileceğini ortaya koymaktadır.

a. Teorinin Kavramsal Çerçevesi ve Temel İlkeleri

Sistem haklılaştırma teorisi, 1990'larda Jost ve Banaji (1994) tarafından geliştirilmiş olup bireylerin kendi çıkarlarıyla çelişse bile sosyal, ekonomik ve siyasi sistemleri haklılaştırma ve destekleme yönündeki psikolojik motivasyonlarını tanımlamaktadır (Liviatan & Jost, 2011). Sistemi haklılaştırmaya yönelik bu eğilim, mevcut eşitsizlikleri pekiştiren ve istikrara kavuşturan stereotiplerin ve normların kabul edilmesine yol açarak, önyargıların ve eşitsizliklerin yeniden üretilmesine katkıda bulunur. Sistem haklılaştırma teorisi, insanların istikrarlı ve düzenli sosyal yapıları ihtiyaç duyduklarını ve kendilerini ya da sosyal gruplarını dezavantajlı duruma düşürse bile mevcut sosyal hiyerarşileri savunma eğiliminde olduklarını belirtmektedir (Jost, 2020).

Kişisel çıkar ve grup özdeşleşmesinin insan davranışına yön vermesi beklentisinin aksine, Sistem haklılaştırma teorisi, statükoyu savunma güdüsünün genellikle daha güçlü olduğunu göstermektedir. Örneğin, ayrımcılık veya istismar mağdurları, kişisel çıkarlarına ters düşse de yaşadıkları haksızlıklara beklenenden daha az tepki gösterebilmektedir (Blasi & Jost, 2006). Bu teori, bireylerin statükoya yönelik tutumlarını anlamada önemli bir çerçeve sunar. Geleneksel sosyal psikoloji yaklaşımlarından farklı olarak, sistem haklılaştırma teorisi, dezavantajlı grupların bile mevcut sistemi sorgulamak yerine onu savunabileceğini vurgular (Napier vd., 2020). Örneğin, düşük gelirli bireylerin gelir eşitsizliğini doğal veya hak edilmiş olarak görmesi bu sürece örnek olarak gösterilebilir. Yapılan bir çalışmada, düşük sosyo-ekonomik statüye (ses) sahip ergenlerin psikolojik iyi oluşunun, ekonomik sistemi haklılaştırma inançlarıyla pozitif ilişkili olduğu bulunmuştur. Ekonomik sistemi daha adil ve meşru gören ergenlerin psikolojik iyi oluş seviyeleri daha yüksek çıkmıştır. Böylece sistemi haklılaştırmanın, ergenlerin psikolojik iyi oluşunu artırıcı bir etkiye sahip olduğu ileri sürülmüştür. Bu bulgular, dezavantajlı grupların içinde bulundukları sistemin adil olduğuna inanarak olumsuz duygusal deneyimlerden kaçınmalarını sağlayan bir başa çıkma mekanizması geliştirdiklerini göstermektedir (Altop & Solak, 2021).

Teori, psikoloji (Anderson & Nichols, 2022), sosyoloji (De Cristofaro vd., 2021; Price-Blackshear & Bettencourt, 2023), siyaset bilimi, hukuk (Liekfett & Becker, 2022; Wilkinson-Ryan, 2020) ve ekonomi (Alttop & Solak, 2021) gibi birçok farklı disiplinde uygulama alanı bulmuştur. Özellikle toplumsal eşitsizliklerin nasıl sürdürüldüğünü ve bireylerin mevcut statükoya neden itiraz etmek yerine onu desteklediklerini açıklamak için kullanılmaktadır (Cortis vd., 2022; De Cristofaro vd., 2021; Mosso vd., 2013).

Sistem haklılaştırma teorisi, bilişsel uyumsuzluk, adil dünya teorisi ve sosyal kimlik gibi sosyal psikoloji teorileri üzerine inşa edilmiştir. Bu teori, bireylerin epistemik, varoluşsal ve ilişkisel ihtiyaçlarını karşıladığını ve bireyler, gruplar ve toplum üzerinde hem olumlu hem de olumsuz etkileri olabileceğini öne sürmektedir (Jost & Andrews, 2012). Teorinin temel varsayımlarından biri, insanların adalete olan inançları ile sosyal eşitsizliklerin gerçekliği arasındaki çelişkiden kaynaklanan bilişsel uyumsuzluktan (Festinger, 1957) kaçınmak amacıyla bilinçli veya bilinçsiz olarak statükoyu haklılaştırdıklarıdır (Jost & Hunyady, 2003).

Bu noktada literatürde, Jost ve diğerleri (2023) tarafından temsil edilen sistem haklılaştırma teorisi yaklaşımları ile Rubin, Owuamalam, Spears ve Caricati (2023) tarafından önerilen Sistem Tutumlarının Sosyal Kimlik Modeli (Identity Model of System Attitudes, SIMSA) arasında bir tartışma bulunmaktadır. Her iki yaklaşım da dezavantajlı gruplar arasındaki sistem haklılaştırma tutumlarını açıklamaya odaklanmaktadır. Rubin ve diğerleri (2023), sistem haklılaştırma tutumlarının, belirli bir sistem haklılaştırma motivasyonuna başvurmadan, öncelikle grup itibarı veya meşru sosyal hiyerarşi algısı gibi sosyal kimlik ihtiyaçları ile açıklanabileceğini savunmaktadır. Jost ve diğerleri (2023) ise SIMSA'yı ideolojik gerekçeleri göz ardı ettiği için eleştirmekte ve Sistem haklılaştırma teorisi'nin benlik, grup ve sistem gerekçelerinin entegrasyonu yoluyla daha kapsamlı bir anlayış sağladığını vurgulamaktadır.

Her iki perspektif de sistem haklılaştırma bağlamında toplumsal adaletsizliğin önemini vurgulamakla birlikte, altta yatan mekanizmalar açısından farklılık göstermektedir. Sistem haklılaştırma teorisi, ideolojik ve motivasyonel süreçlere odaklanırken (Jost vd., 2023), SIMSA sosyal bağlamlara ve grup kimliğine vurgu yapmaktadır (Rubin, Owuamalam, vd., 2023).

a.a. Sistem Haklılaştırma Mekanizmaları

Sistem haklılaştırma teorisine göre bireyler, mevcut düzeni haklı çı-

karmak için çeşitli psikolojik mekanizmalar kullanılır. Bu mekanizmalar, temel ilkeler halinde ele alınmaktadır. Sistem haklılaştırma teorisi'nin dayandığı temel ilkeler, bireylerin mevcut düzeni haklılaştırma eğilimlerini psikolojik, motivasyonel, bilişsel ve sosyal yönden açıklamaktadır. Bu ilkeler şunlardır (Jost, 2019, 2020; Jost vd., 2004):

(i)-*Mevcut sosyal düzeni koruma eğilimi*: Bireyler, içinde bulundukları sistemin adil ve işlevsel olduğuna inanma eğilimindedir. Bu inanç, bireyin psikolojik güvenliğini artırır ve geleceğe dair belirsizlikleri azaltır. Ayrıca bireyler, sistemin adil ve güvenilir olduğuna inandıkça sosyal bağlarını daha güçlü hisseder ve genel güven duyguları artar (bk. Dong vd., 2024). Böylece düzeni koruma eğilimi, bireylerin güvenlik ihtiyacını karşılar. Ayrıca bireyler, mevcut sistemi desteklemek için farklı stratejilere başvurabilirler. Bu stratejiler arasında ideolojik çerçeveleri doğrudan savunma, sistemin eksikliklerini inkâr etme ya da bu eksiklikleri önemsizleştirme gibi yaklaşımlar yer almaktadır.

(ii)-*Durumsal ve bireysel farklılıklar*: Sistem haklılaştırma motivasyonu, bireyler arasında farklı düzeylerde ortaya çıkabildiği gibi, içinde bulunulan koşullara bağlı olarak da değişkenlik göstermektedir. Bazı bireyler bu eğilimi daha güçlü hissederken, bazıları sosyal değişime daha açık olabilir. Ancak genel olarak insanlar, özgürlük kısıtlamaları ve eşitsizlik gibi olumsuzlukları kaçınılmaz olarak gördüklerinde, bunları daha kolay kabullenirler. Bu durum, psikolojik bir rahatlama sağlarken adaletsizlikle mücadele etme isteğini de zayıflatır (De Cristofaro vd., 2021; Rao & Power, 2021).

(iii)-*Olumsuz koşulların içselleştirilmesi*: Özgürlüğün kısıtlanması ve eşitsizlik gibi olumsuz toplumsal durumlar kaçınılmaz olarak algılandığında, bireyler tarafından daha kolay benimsenmektedir (örn. Cortis vd., 2022). Bireyler, içinde bulundukları sistemin adil ve mantıklı olduğunu düşünmeye eğilimlidirler, çünkü aksi halde dünyayı belirsiz olarak algılamak zorunda kalırlar. Bu nedenle psikolojik baskı arttıkça, bireylerin mevcut düzenin adil ve mantıklı olduğuna inanma eğilimleri de artmaktadır (örn. Wilkinson-Ryan, 2020). Sistem haklılaştırma eğilimi yüksek olan bireyler, genellikle mevcut politik sistemin adil olduğuna inanırlar. Ancak bazı bireyler, mevcut sistem içinde değişim talep etmek isteyebilirler ve bu noktada güç farklılıklarını nasıl algıladıkları önem kazanır. Güç mesafesi algısı yüksek olan bireyler, sistem içinde seslerini duyurma olanağının kısıtlı olduğunu düşündüklerinde daha radikal yolları tercih edebilirler (Travaglino & Moon, 2022).

(iv)-*Psikolojik güdülerin tatmini*: Sistem haklılaştırma, temel epistemik, varoluşsal ve ilişkisel gereksinimleri karşılama işlevi görmektedir. Bu

bağlamda belirsizliği azaltma ihtiyacı epistemik güdülerle, tehdit algısını minimize etme arzusu varoluşsal güdülerle ve sosyal uyumsuzluğu önleme eğilimi ilişkisel güdülerle bağlantılıdır. Sistemi adil görmek, bireylerin kendi hayatlarının kontrolünü ellerinde tuttuklarına inanmalarını sağlar (örn. Lima vd., 2025).

(v)-*Psikolojik rahatlama mekanizması*: Sistemi haklı çıkaran inançlar, kısa vadede hem avantajlı hem de dezavantajlı gruplar için psikolojik bir rahatlama sağlamakta ve böylece değişim yönündeki motivasyonu azaltmaktadır. Sistemi adil ve meşru görmek, bireylerin psikolojik sıkıntılarını azaltırken öznel iyi oluşlarını artırmaktadır. Ayrıca sistem haklılaştırma, depresyon ve diğer olumsuz duygusal durumları azaltabilir, hayat memnuniyetini, mutluluğu ve bireyin kendine duyduğu güveni artırabilir. Avantajlı gruplar için sistem haklılaştırma etkisinin daha güçlü olduğu gözlemlenmiştir (Lima vd., 2025).

(vi)-*Avantajlı ve dezavantajlı grupların tutumları ve ruh sağlığı*: Sistem haklılaştırma teorisi'ne göre yalnızca avantajlı gruplar değil, dezavantajlı gruplar da mevcut düzeni savunabilir. Örneğin düşük gelirli bireylerin ekonomik eşitsizliği doğal bir sonuç olarak görmesi bu sürecin bir göstergesidir. Sistemin adil olduğuna inanmak, bireylerin ayrımcılığa uğramadığına inanmalarına neden olabilir (Essien vd., 2021). Sistem haklılaştırma, avantajlı gruplar açısından benlik saygısını destekleyerek uzun vadede psikolojik iyi oluşla ilişkili olabilirken, dezavantajlı gruplar için olumsuz psikolojik sonuçlara yol açabilmektedir. Sistemin adil olduğuna inanmak kısa vadede zihinsel sağlığı destekleyebilir (Sichel vd., 2022). Ancak uzun vadede bu inanç, dezavantajlı grupların sosyoekonomik ilerlemesini engelleyebilir ve fırsat eşitsizliklerine karşı mücadeleyi azaltabilir (Jost & Hunyady, 2003).

Sistem haklılaştırma ruh sağlığı üzerindeki olumlu etkileri, daha eşitsiz toplumlarda daha güçlüdür. Örneğin cinsiyet eşitsizliğinin daha yüksek olduğu ülkelerde kadınların sistem haklılaştırmadan daha fazla psikolojik rahatlama sağladıkları bulunmuştur (Napier vd., 2010, 2020). Sistemin adil olduğuna inanmak, bireylerin ayrımcılığa uğramadığına inanmalarına neden olabilir (Essien vd., 2021). Ancak sistem haklılaştırma, zaman içinde bireylerin özsaygısını zedeleyebilir ve uzun vadede psikolojik maliyetler doğurabilir (Jost & Hunyady, 2003). Çünkü sistem haklılaştırma, bireylerin kendi gruplarına yönelik olumsuz stereotipleri içselleştirmelerine yol açabilir (Essien vd., 2021). Ayrıca her ne kadar sistem haklılaştırma, dezavantajlı gruplarda psikolojik sıkıntıyı azaltıp öznel iyi oluşu artırırsa da, uzun vadede içselleştirilmiş aşağılık duygusu gibi

olumsuz sonuçlara yol açabilir. Bu etkiler, bireylerin kişisel kontrol algıları ve ayrımcılık algıları üzerinden işler (Lima vd., 2025). Örneğin sistem haklılaştırma inancı, özellikle kızlar için zihinsel sağlık açısından koruyucu olabilir. Ancak bu tür inançlar, uzun vadede dezavantajlı grupların mücadele etme motivasyonunu azaltabilir ve zarar verici sonuçlar doğurabilir (Sichel vd., 2022).

(vii)-*Değişime direnç gösterme*: Bireyler, toplumsal değişimi tehdit olarak algıladıklarında sistem haklılaştırma eğilimleri artış göstermektedir. Ancak değişimin kaçınılmaz olduğu düşüncesi benimsendiğinde, bireyler bu değişime daha açık hale gelmektedir. Sistem tehdidi koşullarında bulunan bireylerin, sistem haklılaştırma düzeylerinin daha yüksek olduğu bulunmuştur (Jost, 2019; Silva & Pereira, 2023). İnsanlar sadece kişisel çıkarları veya grup kimlikleri nedeniyle değil, aynı zamanda mevcut sosyal düzenin istikrarını koruma motivasyonu ile de eşitlik politikalarına karşı çıkabilirler. Bu durum, özellikle toplumsal statükonun meşru ve adil olduğuna inanan bireylerde daha belirgindir. Böylece bireyler sosyal sistemi adil ve meşru görme eğilimleri nedeniyle eşitlik yanlısı politikaları tehdit olarak algılamaktadır (Liaquat vd., 2023).

Görüldüğü üzere sistemi haklılaştırma mekanizmaları, bireylerin psikolojik iyi oluş gereksinimleri ve sisteme müdahil olma inançlarıyla doğru ilişkilidir. Manevi danışmanlık ve rehberliğin bu noktadaki katkıları ise sonraki başlıklarda ele alınmaktadır.

b. Manevi Danışmanlık ve Rehberliğin Teorik Temelleri ve Uygulama Alanları

Manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetleri, Batı Hristiyan geleneğinden köken alan ve başlangıçta din adamlarının toplumsal sorunlara daha bilimsel bir perspektifle yaklaşmalarını amaçlayan bir uygulama olarak ortaya çıkmıştır (Tan, 1992). Zamanla gelişerek etkili bir psikolojik destek hizmetine dönüşen manevi danışmanlık ve rehberlik, bireylere psikolojik yöntem ve teknikler aracılığıyla rehberlik sağlamayı hedeflemektedir (Güler Ünal, 2022).

Başlangıçta Hristiyan din adamları tarafından cemaatlerine yönelik olarak sunulan bu hizmet, günümüzde Batı'da çeşitli kurumsal yapılar içinde yaygın bir şekilde uygulanmaktadır. Almanca *seelsorge*, İngilizce *pastoral care/counseling* gibi kavramlarla ifade edilen manevi danışmanlık ve rehberlik, Türkiye'de de giderek daha fazla kabul görmekte ve farklı alanlarda uygulanmaktadır. Küresel ölçekte hastaneler, cezaevleri, askeri kurumlar ve sevgi evleri gibi sosyal yapının temel unsurlarında manevi

danışmanlık ve rehberlik hizmetleri sunulmaktadır. Bu hizmetlerin kapsamının genişlemesiyle birlikte, yalnızca Hristiyan bireylere değil, farklı inançlara mensup bireyler ve inançsızlar da dâhil olmak üzere geniş bir kitleye yönelik olarak sunulduğu gözlemlenmektedir (Güler Ünal, 2022).

Manevi danışmanlık ve rehberlik, 1963 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nde *American Association of Pastoral Counselors* / Amerikan Pastoral Danışmanlık Derneği'nin kurulmasıyla birlikte belirli bir standart ve kurumsal kimlik kazanmıştır. AAPC, bireylerin, ailelerin ve toplumların esenliğini artırmayı hedefleyen bir sertifikasyon kuruluşu olarak faaliyet göstermektedir. Bu çerçevede, manevi bilgi ve bütünleşmeyi temel alan danışmanlık, eğitim, öğretim ve topluma yönelik iş birlikçi hizmetler sunmaktadır. Dinler arası bir oluşum niteliği taşıyan AAPC, mezhepler üstü bir anlayışa sahip olup, manevi ve dini değerlere saygılı bir yapı arz etmektedir (Uğurlu Bakar, 2016).

Manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinin temel amacı, bireylerin kendi potansiyellerini fark etmelerine ve geliştirmelerine yardımcı olarak, karşılaştıkları sorunları bağımsız bir şekilde çözme becerisi kazanmalarını sağlamaktır (Tan, 1992). Özellikle dini psikoterapi, danışanların iyileşme sürecinde, özellikle dinsel kökenli sorunlar söz konusu olduğunda, önemli katkılar sunabilmektedir (Karaca & Acar, 2016). Bu bağlamda, manevi danışmanlık ve rehberlik çeşitli alanlarda uygulanmakta olup, sonraki bölümde bu uygulama alanları ile manevi dayanıklılık arasındaki ilişki ele alınacaktır.

b.a. Manevi Danışmanlık ve Rehberlikte Manevi Dayanıklılık

Maneviyat, tarihsel olarak dinin bir alt kategorisi olarak değerlendirilmiş olsa da, 20. yüzyılın sonlarından itibaren kişisel ve evrensel bir fenomen olarak ele alınmaya başlanmıştır (Oman, 2013). Maneviyat, bireyin anlam arayışı, kutsal ve evrenle kurduğu bağ, kişisel gelişim ve yaşam tatmini gibi unsurları kapsayan çok boyutlu bir olgu olarak tanımlanmaktadır (Asgeirsdottir vd., 2013; Quinn & Connolly, 2023; Uzun vd., 2024). Bu kavram, bireysel ve toplumsal bağlamda farklı anlamlar taşısa da genellikle bireyin içsel dünyasıyla toplum ve aşkınlık arasındaki ilişkisini içeren geniş bir çerçevede değerlendirilir (Cook & White, 2018; La-Rocca-Pitts, 2024).

Manevi danışmanlık ve rehberlik, bireylerin fiziksel ve zihinsel sağlıkları üzerinde önemli etkiler yaratmaktadır. Örneğin, manevi danışmanlığın kalp krizi geçiren hastalarda umut seviyesini artırdığı (Gholamhosseini vd., 2022), kronik hastalıklarla mücadelede anksiyeteyi azalttığı (Salari vd., 2023) ve beyin tümörlü hastalar ile ailelerinin yaşam kalitesini

iyileştirdiği görülmektedir (Mehta vd., 2024). Ayrıca, manevi başa çıkma stratejilerinin afet sonrası iyileşmede kritik bir rol oynadığı, Tanrı ile iletişim, dini inançların güçlendirilmesi ve sosyal katılım gibi unsurların travmatik deneyimlerin anlamlandırılmasını kolaylaştırdığı anlaşılmaktadır (Nejati-Zarnaqi vd., 2024).

Bu noktada özellikle din, yalnızca umut ve motivasyon sağlamakla kalmayıp, aynı zamanda acıya anlam kazandıran bir dünya görüşü de sunmaktadır. Olumlu dini başa çıkma stratejileri arasında yardımsever yeniden değerlendirme, manevi destek arayışı, aktif dini teslimiyet ve dini yön arayışı gibi unsurlar bulunmaktadır (Peres vd., 2007). Bununla birlikte, Manevi danışmanlık ve rehberliğin hemodiyaliz hastalarının manevi deneyimlerini geliştirdiği (Asadzandi vd., 2022) ve organ nakli hastalarında travma sonrası gelişim ile manevi iyilik hali arasında güçlü bir ilişki olduğu saptanmıştır (Gündüz vd., 2023).

Manevi danışmanlık ve rehberlik, farklı inançlara sahip bireylerle çalışırken empati, esneklik ve kültürel duyarlılığı temel ilkeler olarak benimsemektedir (Schipani, 2024). Hastalar, sağlık sorunlarıyla karşılaştıklarında dini inançlarının önemini arttığını, Allah'a sığınma, dua etme ve dini metinlerden güç alma gibi uygulamaların hastalık sürecini yönetmelerine yardımcı olduğunu belirtmişlerdir (Şentürk & Çetin, 2020). Dini başa çıkma stratejilerinin bireyin yaşadığı bağlama göre değişkenlik gösterdiği ve kurumsal destek eksikliğinde kişisel dini inançların psikolojik dayanıklılığı artırmada önemli bir araç olduğu görülmektedir. Örneğin, Afrikalı göçmen hemşirelerin iş yerinde ırkçılıkla başa çıkarken dini inanç ve pratikleri aktif bir strateji olarak kullandıkları ifade edilmektedir (Karaba, 2024).

Maneviyatın dayanıklılık üzerindeki etkisi de önemli bir araştırma konusu olmuştur. Dayanıklılık (resilience), bireylerin zorluklar karşısında uyum sağlama ve olumlu sonuçlar elde etme kapasitesi olarak tanımlanmaktadır (Cook & White, 2018). Manevi dayanıklılık, bireyin anlam ve amaç duygusunu geliştirerek, kendisiyle ve çevresiyle kurduğu bağlar sayesinde zor zamanlarla başa çıkma yetisini artırmaktadır (Smith vd., 2015). Bu süreç, bireyin yaşadığı travmatik deneyimlerden ders çıkararak dönüşüm geçirmesini ve büyümesini sağlayabilir (Nelson-Becker & Thomas, 2020).

Peterson ve Seligman (2004), manevi dayanıklılığın bilgelik, cesaret, ölçülülük ve adalet gibi erdemlerle ilişkili olduğunu belirtirken, Thomas Aquinas'ın erdem etiği çerçevesinde bu kavramın yalnızca bireysel değil, toplumsal dayanıklılığı da içerdiğini ifade etmektedir (Titus, 2011). Maneviyat/dindarlık ile psikolojik dayanıklılık arasındaki ilişkiyi inceleyen

sistematik bir derleme ve meta-analiz çalışmasına göre, manevi anlam ve amaç arayışı psikolojik dayanıklılığı artırmada sosyal destekten daha güçlü bir faktör olabilmektedir. Maneviyat ve dindarlık, bireylerin zorluklarla başa çıkma yetisini artırabilir ve psikolojik dayanıklılığı destekleyebilir. Farklı kültürlerde ve yaşam koşullarında bu ilişki değişebilmekle birlikte, genel olarak manevi yat ve dindarlığın dayanıklılığı artırıcı etkisi gözlemlenmiştir (Schwalm vd., 2022). Manevi dayanıklılığın, meditasyon ve dua gibi pratiklerle, bilişsel değişimlerle ve bireyin kendisiyle daha derin bağlantılar kurmasıyla ortaya çıktığı tespit edilmiştir (Nelson-Becker & Thomas, 2020).

Manevi iyilik hali arttıkça, psikolojik dayanıklılık da artmaktadır. Yani, bireyler manevi olarak kendilerini iyi hissettiklerinde, zorluklarla başa çıkma becerileri de güçlenmektedir. Manevi iyilik hali, psikolojik dayanıklılığı artıran önemli bir değişkendir (Duran vd., 2020). Manevi dayanıklılık, bireyin yaşadığı zorluklardan ders alarak içsel dönüşüm yaşammasını sağlar. Bu da kişinin yaşama anlam katmasına ve toplumsal bağlarını güçlendirmesine yardımcı olabilir (Nelson-Becker & Thomas, 2020).

Manevi dayanıklılığın, bireylerin yaşam deneyimlerini anlamlandırma larında önemli bir araç olduğu görülmektedir. Ancak, olumsuz manevi başa çıkma stratejileri, bireyin kendini suçlu veya cezalandırılmış hissetmesine neden olarak ruh sağlığını olumsuz etkileyebilir (Cook & White, 2018). Bu nedenle manevi desteğin, bireyin ihtiyaçlarına uygun ve kültürel duyarlılık gözetilerek sunulması gerekmektedir (Schipani, 2024).

Nihayetinde manevi yat ve manevi dayanıklılık, bireylerin psikososyal, kültürel ve biyolojik kaynaklarını kullanarak zorluklarla başa çıkmalarına yardımcı olmaktadır. Manevi anlam ve amaç arayışı, psikolojik dayanıklılığı destekleyen temel faktörlerden biri olarak öne çıkmaktadır (Schwalm vd., 2022). Manevi iyilik hali, bireylerin stresle başa çıkma yetisini artırırken, manevi rehberlik ve destekleyici toplulukların varlığı bu süreci güçlendirmektedir (Duran vd., 2020).

Manevi danışmanlık ve rehberlik, bireylerin yaşamın anlamı, inanç ve değerler gibi konularda destek almasını amaçlayan bir danışmanlık türüdür. Bireyin içsel huzurunu sağlama sına ve zorlukları anlamlandırmasına yardımcı olur. Dini veya seküler çerçevede sunulabilir; dini çerçevede inanç sistemleri üzerinden, seküler çerçevede ise ruhsal farkındalık ve etik değerlere odaklanılır. Burada önemli olan bireyin inanç ve değer sistemleriyle uyumlu bir danışmanlık sunulmasıdır.

b.b. Manevi Danışmanlık ve Rehberlikte Yöntemsel Yaklaşımlar ve Uygulanan Teknikler

Manevi danışmanlık ve rehberlik süreci, bireyin manevi gereksinimlerine ve yaşam deneyimlerine göre şekillenir. Süreç genellikle şu aşamalardan oluşur:

(i)-*Derinlemesine dinleme ve empati*: Manevi danışmanın, danışanın problemleri ve/ veya manevi deneyimlerini anlamasına yardımcı olacak empatik bir yaklaşım benimsemesi önemlidir. Burada sadece dinlemek bile danışan için faydalı olabilir (Ünal & Yılmaz, 2023).

(ii)-*Anlam ve amaç keşfi*: Danışanın hayatındaki anlamı ve amacı keşfetmesine yardımcı olacak sorular sorulur. Ancak danışanın kişisel sürecine müdahale etmemek adına dikkatli bir yaklaşım benimsenir. Logoterapi (örn. Özoğul, 2020) ve bibliyoterapi (örn. Belen, 2022; Yılmaz, 2016) gibi yöntemlerden yararlanılabilirken, danışanın talep etmesi halinde dini ibadet ve ritüeller de destekleyici unsurlar olarak kullanılabilir.

(iii)-*Görüşme sonlandırma*: Manevi danışmanlık süreci çoğunlukla tek oturumluk destek görüşmelerinden oluştuğundan, çözüm odaklı bir kısa terapi gibi işlev görür. Bu nedenle, danışanın görüşmeden rahatlamış ve olumlu duygularla ayrılması hedeflenmektedir (Güler Ünal, 2022).

Manevi destek görüşmelerinde en sık kullanılan yaklaşımlar arasında aktif dinleme, şefkat ve ilgi gösterme, duyguların paylaşılmasını teşvik etme ve duygusal destek sunma yer almaktadır. Bir araştırmaya göre, danışanlarla gerçekleştirilen görüşmelerde en yaygın uygulanan yöntem aktif dinleme olup, bu yaklaşım %87 oranında tercih edilmektedir. Bunu, danışanın duygusal ihtiyaçlarına duyarlılık göstererek şefkat ve ilgi sunma (%55) takip etmektedir. Ayrıca, bireylerin iç dünyalarını ifade etmelerini teşvik etme (%38) ve doğrudan duygusal destek sağlama (%36) da manevi danışmanlık sürecinde önemli bir yer tutmaktadır (Muehlhausen vd., 2024, s. 162)

Hastaların büyük bir kısmı Tanrı, yaratıcı, yüksek güç veya belirli bir dini figüre inanmakta olup bu inançları yaşamlarının önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Maneviyat, bazı bireyler için günlük yaşamın doğal bir parçasıyken, bazıları için özellikle sıkıntı, hastalık veya kriz anlarında ön plana çıkmaktadır (Mendenhall vd., 2022).

Görüldüğü üzere manevi danışmanlık ve rehberlik, bireyin ruhsal ve psikolojik sağlığını destekleyen önemli bir danışmanlık türüdür. Anlam arayışına rehberlik eden bu yaklaşım, bireyin ruhsal iyilik hâlini artırarak daha dengeli ve huzurlu bir yaşam sürmesine katkı sağlayabilmektedir.

c. Sistem Haklılaştırma Teorisi ile Manevi Danışmanlık ve Rehberlik İlişkisi

Sistem haklılaştırma teorisi üzerine çeşitli çalışmalar bulunsada, bu teoreinin manevi danışmanlık ve rehberlik bağlamında ele alındığı bir çalışmaya literatürde rastlanmamıştır. Bu bölümde, sistem haklılaştırma teorisi ile manevi danışmanlık ve rehberlik arasındaki temel kuramsal bağlantılar ele alınacaktır.

Bu çalışmada özellikle vurgulanmalıdır ki, sistem haklılaştırma teorisi'nin sistem ve statükoyla ilgili varsayımları, manevi danışmanlık ve rehberlik bağlamında bireyin içsel huzur, anlam arayışı ve çarpık dini inançların giderilmesi süreçleriyle ilişkilendirilerek değerlendirilmektedir. Nitekim manevi danışmanlık ve rehberlik, bireyin yaşamında karşılaştığı zor zamanlarına yönelik destek sunmayı amaçlayan bir hizmet alanıdır. Bu süreçte bireyin statüko olarak adlandırılan mevcut durumunu nasıl algıladığı ve bu algının bilişsel süreçlerine nasıl yansıdığı önemli bir değerlendirme alanı oluşturmaktadır. Bu noktada sistem haklılaştırma teorisi, manevi danışmanlık ve rehberlik için işlevsel bir teorik arka plan sağlayabilir.

Yukarıda izah edildiği üzere sistem haklılaştırma teorisi bireylerin var olan düzeni haklılaştırma eğiliminde olduklarını ve bu eğilimlerinin psikolojik güvenlik sağladığını vurgular. Manevi danışmanlık ise bireye rehberlik ederek yaşadığı olaylara anlam katmasına yardımcı olur. Bu bağlamda, manevi danışmanlık ve rehberlik sürecinde sistem haklılaştırma teorisi'nden yararlanılarak danışanların mevcut düzene bakış açılarını anlamak ve onların içsel farkındalıklarını artırmak mümkün olabilir. Manevi danışman, bireyin kendisini olumsuz yönden etkilediğini düşündüğü mevcut durumuyla ilgili algılarını ve bunun manevi dünyasına yansımalarını anlamaya çalışabilir. Sistem haklılaştırma ile ilgili bir yargının farkındalığında bireye destek sağlanabilir.

Örneğin; kadınlar kendi bedenlerini ve deneyimlerini sistem tarafından şekillendirildiği şekilde algılamaktadırlar. Bu durum, sistemin kendini haklılaştırma biçimlerinden biridir. Bu yapının kırılması için eğitim ve açık diyalog önemlidir (Anderson & Nichols, 2022). Böyle bir durumda, manevi danışman danışanın farkındalığını artırarak statükoya yönelik bilinçsiz kabullerini sorgulamasına yardımcı olabilir ve bireyin içsel iyileşmesine katkıda bulunabilir. Nitekim toplumsal cinsiyet eşitsizliğiyle mücadelede ahlaki inançlar önemli bir motivasyon kaynağı olabilmektedir. Kadınlar, eşitsizliği ahlaki bir mesele olarak gördüklerinde mevcut sistemin adaletini sorgulamaktan kaçınmamaktadır ve kolektif eylemlere daha fazla katılmaktadır (De Cristofaro vd., 2021).

Bununla birlikte, teorinin bireylerin her koşulda sistemi haklılaştırma eğiliminde olduğu yönündeki yorumu, mutlak ve evrensel bir gerçeklik olarak ele alınmamalıdır. Teori esasen bu eğilimin, özellikle bireylerin sosyal adaletsizlik, eşitsizlik ya da ahlaki çelişkilerle karşılaştıkları durumlarda daha belirgin hâle geldiğini savunur. Öte yandan, sistem haklılaştırma eğiliminin özellikle tehdit algısının yüksek olduğu durumlarda arttığı; bu inancın bireyin psikolojik savunma mekanizması olarak devreye girdiği de belirtilmektedir (Jost vd., 2004).

Ancak bu eğilim, her bireyin davranışsal ve bilişsel yapısını açıklamakta yetersiz kalabilir. Zira insan davranışı oldukça karmaşıktır ve bu karmaşıklığı anlamlandırmak için farklı kuramsal yaklaşımlar geliştirilmiştir. Özellikle insan davranışını ve inanç yapısını açıklamada sistem eleştirisini önceleyen alternatif kuramsal yaklaşımlar da bulunmaktadır. Örneğin, Eleştirel Bilinç Kuramı (Freire & Macedo, 2000), bireylerin toplumsal eşitsizlikleri fark ederek mevcut yapıyı sorgulamalarını ve dönüşüm arayışına girmelerini savunur. Benzer şekilde, Sosyal Egemenlik Teorisi (Sidanius & Pratto, 1999), toplumsal yapıların sadece içselleştirme yoluyla değil, çatışma, ayrımcılık ve direniş gibi süreçlerle de şekillendiğini ortaya koyar. Atıf Teorisi (Heider, 1958; Weiner, 1985), bireylerin olaylara dair nedenleri içsel (kişisel özellikler) ya da dışsal (çevresel etkenler) olarak sınıflandırdığını öne sürerken, adil dünya hipotezi (Lerner, 1980), bireylerin dünyanın adil bir yer olduğuna inanma ve herkesin hak ettiğini yaşadığına dair bir varsayım geliştirdiklerini belirtir. Dolayısıyla, bireylerin her zaman sistemi eleştirdiğini savunmak ne kadar eksikse, her zaman sistemi haklı çıkardıklarını varsaymak da aynı derecede indirgemecidir.

Bu çalışmada ise insan doğasının, özellikle toplumsal, kültürel ve dinsel sistemsel düzenle kurduğu ilişkiyi açıklamada sistemi haklılaştırma teorisi'nin sunduğu çerçeve temel alınmıştır. Bu bağlamda, bireyin sahip olduğu dini inançların niteliği ve bu inançların psikolojik yapıya etkisi kritik bir öneme sahiptir. Özellikle bireylerin içselleştirdikleri hatalı, katı ya da işlevsiz dini kalıp yargıların sorgulanması ve dönüştürülmesi sürecinde, manevi danışmanlık ve rehberlik önemli katkılar sunabilir. Sistem haklılaştırma teorisi, manevi danışmanlık ve rehberlik bağlamında bireyin yaşadığı koşullara ilişkin tutumlarının ardındaki bilişsel, duygusal ve manevi dinamikleri anlamada işlevsel bir analiz çerçevesi sunar. Bu noktada, manevi danışman için önemli olan, danışanın mevcut durumu sorgulayıp sorgulamadığından ziyade, bu tutumun danışanın manevi yapısı içindeki yerini ve anlamını kavramaktır.

Manevi danışmanlar, danışanların mevcut durumlarını nasıl algıladıklarını ve bu algılarını nasıl rasyonelleştirdiklerini değerlendirmelidir. Bireyin sistemin adil ve haklı olduğuna inanması, onun kişisel sıkıntılarını nasıl anlamlandırdığını ve manevi açıdan nasıl bir yol izlediğini belirleyebilir. Örneğin, toplumda cinsiyet eşitsizliği yaşayan bir kadının bunu ilahi bir düzen olarak görmesi, onun sistem haklılaştırma eğilimini yansıtabilir. Manevi danışmanlık ve rehberlik sürecinde, bu tür inanışlar danışanın psikolojik rahatlığını sağlarken aynı zamanda değişim motivasyonunu da etkileyebilir. Böylece bir danışan yaşadığı sosyal adaletsizlikleri manevi bir sınav olarak görüyorsa, manevi danışman bu algının bireyin psikolojik dayanıklılığına nasıl katkı sağladığını veya onu nasıl sınırladığını değerlendirebilir.

Görüldüğü üzere, her iki yaklaşım da bireyin dünyayı anlamlandırma, düzeni kabullenme veya sorgulama ve psikolojik rahatlık sağlama süreçlerini ele almaktadır. Manevi danışmanlık ve rehberlik, bireyin sistem haklılaştırma eğilimlerini anlamasına yardımcı olabilir ve manevi dayanıklılığını güçlendiren bir rehberlik sunabilir. Böylece, danışanların statükoyu nasıl haklılaştırdıklarını anlamak, manevi danışmanlık ve rehberlik sürecinde onların daha bilinçli ve esnek düşünmelerine olanak tanıyabilir. Daha iyi anlamak adına sonraki başlıkta nasıl bir manevi danışmanlık süreci uygulanabileceği örneklendirilmiştir.

d. Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Uygulamalarında Sistem Haklılaştırma Teorisine Yönelik Pratik Örnekler

Sistem haklılaştırma teorisi kapsamında, manevi danışmanlık bireyin toplumsal düzeni nasıl algıladığını ve bunun manevi dünyasını nasıl şekillendirdiğini anlamaya yardımcı olabilir. Danışanın içinde bulunduğu koşulları nasıl anlamlandırdığı, yaşadığı olumsuzluklara yönelik bilişsel ve manevi tepkilerini anlamak açısından önemli bir analiz alanı sunar. Elbette, bireyin yaşadığı olayları anlamlandırma biçimini tek bir teoriyle açıklamak mümkün değildir. Sistem haklılaştırma teorisi, danışanın yaşadığı zorluklara rağmen mevcut düzeni korumaya yönelik eğilimlerini ortaya koysa da; bireylerin yaşanan olaylar karşısında sistemi, başkalarını ya da kendilerini suçlamaları da mümkündür. Ancak bu gerçek, sistem haklılaştırma teorisi'nin manevi danışmanlık ve rehberlik sürecinde hiçbir işlevi olmadığı anlamına gelmez. Danışanın mevcut bulunduğu durumunun olması gerektiği gibi algılaması, onun değişime açıklığını ve kişisel sorumluluğa yüklediği anlamı etkileyebilir. Bu tür eğilimlerin fark edilmesi, danışma sürecinde danışanın bilişsel yapısının daha iyi anlaşılmasını sağlayabilir. Öte yandan, bireyin manevi kaynaklarının güçlendi-

rilmesi, sistem haklılaştırma eğilimlerinin olası olumsuz etkilerini dengeleyebilir ve olumlu yönde dönüştürebilir bir manevi yapı oluşturmaya katkı sunabilir. Dolayısıyla bireyin yaşadığı zorlukları haklılaştırma eğilimlerini anlamak, danışmanlık sürecinin daha etkili yürütülmesini sağlar. Nitekim danışanın mevcut durumunun adil olduğuna yönelik inançları, değişime olan açıklığını etkileyebilir. Diğer yandan, bireyin manevi kaynaklarını güçlendirmek, mevcut durumu haklılaştırma eğilimlerinin olumsuz etkilerini de azaltabilir.

Bu çerçevede, sistem haklılaştırma teorisi, manevi danışmanlık ve rehberlik sürecinde bireyin mevcut durumuyla kurduğu ilişkiyi anlamaya yönelik bir araç olarak değerlendirilmeli; tek başına belirleyici ya da mutlak bir açıklayıcı olarak görülmemelidir. Bu yaklaşım, bireyin hem sistemsel uyum eğilimlerini hem de eleştirel sorgulama potansiyelini dengeleyen çok yönlü bir danışmanlık anlayışına katkı sağlar.

Bu durumu somutlaştırmak amacıyla, aşağıda manevi danışmanlık ve rehberlik sürecinde sistem haklılaştırma teorisi'nin açıklayıcı rolünü ortaya koyan, gerçek hayattan esinlenilmiş üç hayali vakaya yer verilmektedir. Manevi danışmanlık ve rehberlik sürecinde ortaya çıkabilecek bazı eğilimler ve örnek vaka sunumları ilerleyen başlıklarda ele alınmaktadır.

d.a. İş Yerinde Haksızlığa Uğrama ve Statükoya Bağlılık

Danışanlar, zaman zaman toplumsal ya da kişisel düzeyde yaşadıkları adaletsizlikleri manevi bir çerçevede anlamlandırmaya çalışabilirler. Bu anlamlandırma süreci her zaman mevcut durumu onaylamak ya da haklı görmek şeklinde gelişmeyebilir; ancak bireyin içinde bulunduğu koşulları kabullenme biçimini etkileyebilir. Örneğin, bir kadın danışan, iş yerinde erkek meslektaşlarıyla aynı statüde olmasına rağmen daha düşük maaş aldığını belirtebilir. Bu durumu doğrudan haksızlık olarak tanımlasa da, “Bu düzeni benim değiştirmem mümkün değil” gibi ifadelerle duruma müdahale edemeyeceğine inanabilir. Bu tür inançlar, bireyin sistemsel eşitsizlikleri değiştirme gücüne olan inancının zayıflığına işaret edebilir ve bu noktada sistem haklılaştırma teorisi, danışanın pasif kabul mekanizmalarını anlamaya yardımcı olabilir.

Öte yandan, bazı bireyler toplumsal cinsiyet rollerini, dini ya da kültürel değerlerle gerekçelendirerek mevcut eşitsizlikleri doğal ya da değiştirilemez kabul edebilir. Örneğin, “Kadınlar ve erkekler yaratılış gereği farklı sorumluluklara sahiptir” gibi ifadeler, sistemin mevcut halinin sorgulanmadan içselleştirildiğini gösterebilir. Benzer şekilde, iş yerinde olumsuz davranışları gözlemleyen bireyler de sistemin devamlılığını sağ-

lamak adına bu sorunları küçümseyebilir, önemsizleştirebilir ya da görmezden gelebilir (Thomas & Harris, 2021).

Burada önemli olan, danışanın eşitsizlikleri nasıl yorumladığını dikkatle analiz edebilmek ve bu yorumların bireyin maneviyatı, değer sistemi ve toplumsal algısıyla ilişkisini kurabilmektir. Danışan eşitsizliği yaşamış olabilir; ancak bu durumu haklı bulmayabilir ya da açıkça eleştirebilir. Manevi danışmanlık süreci, bu gibi durumlarda danışanın kendi değerlerini yeniden değerlendirmesine yardımcı olarak farkındalık kazandırabilir ve gerektiğinde bireyin hak temelli yaklaşımlar geliştirmesini destekleyebilir.

Örnek vaka-1:

Bekâr bir anne olan danışan, maddi zorluklar yaşadığını ve geçim sağlamakta zorlandığını ifade etmektedir. Görüşme ilerledikçe danışan, yaşadığı bu ekonomik sıkıntının kendisine özgü olmadığını, birçok kadının benzer koşullarda yaşadığını belirterek, “Kadınlar zaten hep daha az kazanır; bu durumu değiştirmek mümkün değil” şeklinde bir ifadede bulunur. Bu ifade, danışanın bir yandan mevcut durumdan memnun olmadığını, ancak öte yandan bu eşitsizliği sistemselsel bir gerçeklik olarak içselleştirdiğini göstermektedir. Bu durum, danışanın içinde bulunduğu adaletsizliği rasyonelleştirerek psikolojik bir denge kurma çabasının bir yansıması olabilir. Burada sistem haklılaştırma teorisi, danışanın sistemselsel eşitsizliği nasıl anlamlandırdığını analiz etmekte yardımcı olabilir.

Manevi danışman, bu tür bilişsel eğilimleri fark ederek danışanın içsel çelişkilerini anlamasına yardımcı olur. Ancak burada amaç, danışanı bir toplumsal hak arayışına doğrudan yönlendirmekten çok, onun adalet duygusunu ve öz-değer algısını güçlendirmektir. Zira bireyler, doğrudan ekonomik hak arayışı amacıyla manevi danışmanlığa başvurmasalar da, bu ekonomik sorunların neden olduğu psikolojik ve manevi yüklerle başa çıkabilmek için manevi destek arayışına girebilirler.

Bu bağlamda danışman, danışanın kendini çaresiz hissetmesini azaltmak ve yaşamındaki değerleri yeniden yapılandırmasına yardımcı olmak amacıyla şu şekilde bir yaklaşım geliştirebilir:

“Bu zorluklar sizin için elbette çok ağır. Fakat unutmayın ki tüm kadınlar aynı koşullarda olmak zorunda değil. Belki sizi daha fazla takdir eden bir iş ortamı olabilir. Böyle bir araştırma yapmayı düşünür müsünüz? Yeni bir ortamın, hem maddi hem manevi olarak size iyi gelebileceğini düşünüyorum.”

Bu örnekte görüldüğü üzere, sistemsel koşullar değiştirilmese bile danışanın maneviyatı güçlendirilerek umut, anlam ve hareket kapasitesi yeniden inşa edilebilir. Böylece bireyin yaşadığı sıkışmışlık hissi azalırken, danışmanlık süreci kişisel dönüşüm için bir zemin oluşturabilir.

Manevi danışmanlık ve rehberlik sürecinde, danışanın yaşadığı sıkıntıları nasıl anlamlandırdığı ve bu anlamın bireyin içsel dengesine nasıl yansıdığı önemlidir. Özellikle bireyin yaşadığı adaletsizlik, haksızlık veya çaresizlik gibi durumlar karşısında geliştirdiği tutumlar, danışma sürecinin yönünü etkileyebilir. Bu bağlamda bireyin, içinde bulunduğu toplumsal yapıyı nasıl algıladığı, kimi zaman kendi iç dünyasındaki anlam inşası ile doğrudan ilişkili olabilir. Bazı bireyler, yaşadıkları güçlükleri sistemsel bir çerçevede meşrulaştırarak daha az stres yaşayabilirken; bazı bireyler bu durumu açıkça sorgulayıp tepki gösterebilir. Bu farklılıklar, bireyin psikolojik baş etme mekanizmalarıyla ilişkili olarak değerlendirilmelidir. Örneğin, sistem haklılaştırma teorisi, bireylerin mevcut düzeni neden korumaya eğilimli olduklarını açıklamaya çalışırken; bu eğilimin her bireyde aynı şekilde işlemediğini de ortaya koyar. Yapılan bazı çalışmalarda, sistemi meşru görme eğiliminde olan bireylerin toplumsal adaletsizliklere karşı daha az duygusal tepki verdiği; buna karşılık sorgulayıcı bireylerin daha fazla öfke ve değişim talebi hissedebildiği gözlemlenmiştir (Solak vd., 2021).

Dolayısıyla, manevi danışmanın rolü, bireyin sistemle ilgili tutumunu değerlendirmek değil; bireyin bu tutumun kendi manevi bütünlüğü üzerindeki etkisini fark etmesine destek olmaktır. Bireyin sahip olduğu kişisel güç ve yeniden anlam kurma potansiyeli hatırlatıldığında, kendi değerleri doğrultusunda hareket etmesine yönelik manevi motivasyon geliştirilebilir.

d.b. Yanlış Dini ve Manevi Algılar

Bireyler, bazen dini veya manevi otoriteleri sorgulamaktan kaçınır ve mevcut düzeni kutsal bir yapı olarak görürler. Bu durum, bireyin manevi gelişimini sınırlayabilir. Manevi danışman, bireyin sorgulama becerisini geliştirmesine yardımcı olarak, dogmatik düşüncelerden uzaklaşmasını destekleyebilir.

Örnek vaka-2:

Dindar bir kadın danışan, evliliğinde ciddi şekilde fiziksel ve psikolojik şiddete maruz kaldığını ifade etmektedir. Ancak yaşadığı bu olumsuzluklara rağmen boşanma fikrine mesafeli yaklaşmakta, “Yuvayı yıkmak günahmış, bu benim kaderim olabilir” diyerek içinde bulunduğu

durumu anlamlandırmaya çalışmaktadır. Danışan, dini ve kültürel kodlarla şekillenen bu düşünceler nedeniyle çözüm arayışına girmekte zorlanmakta ve kararsızlık yaşamaktadır. Bu tür düşünce kalıpları, danışanın kendi haklarını savunma kapasitesini zayıflatabilir ve manevi sıkıntıların daha da derinleşmesine neden olabilir.

Bu noktada, manevi danışmanlık ve rehberlik, bireyin dini inançlarını göz ardı etmeden, onun yaşadığı manevi çelişkileri fark etmesine yardımcı olmayı amaçlar. Manevi danışman, danışanın dini referanslara dayalı olarak geliştirdiği inançları anlamaya çalışır; eğer bu inançlar bireyin ruhsal sağlığını tehdit edici nitelikteyse, onları yargılamadan sorgulamasına yardımcı olacak manevi bakış açıları sunar. Amaç, danışanı belli bir eyleme yönlendirmek değil, onun kendi kararlarını daha bilinçli ve içsel olarak dengeli şekilde verebilmesini sağlamaktır.

Manevi danışmanın bu süreçte kullanabileceği yaklaşım, danışanın inanç sistemi içerisinde yer alan değerleri hatırlatmak ve onları bütüncül biçimde değerlendirmesine katkı sunmaktır. Örneğin şu tür bir ifade kullanılabilir:

“İslam’da zulme rıza göstermek teşvik edilmez. Allah insanlara akıl ve irade vermiştir, bu da bize karar alma ve hayatımızı koruma sorumluluğu yükler. Yaşadığınız sıkıntıları anlamlandırmak ve doğru yolu bulmak için birlikte farklı bakış açılarına da göz atabiliriz.”

Bu yaklaşım, danışanın yaşadığı durumu kendi değerleriyle uyumlu şekilde değerlendirmesine imkân tanırken, kararı yine danışanın kendisinin vermesini esas alır.

Öte yandan, bireyin yaşadığı mağduriyetin sadece kişisel bir durum olmadığı, toplumsal ve sistemsel etkilerle de şekillendiği göz önünde bulundurulmalıdır. Weedman ve arkadaşları’nın (2024) çalışmaları, dini ayrıcalıkların sadece bireysel değil, aynı zamanda toplumsal sonuçlar doğurduğunu ortaya koymaktadır. Antmen (2023) ise dini figürlerin kadına yönelik şiddet konusunda toplumsal farkındalığı artırma sorumluluğuna dikkat çekmektedir.

Nitekim danışanların toplumsal yapıyı ve dini öğretileri nasıl anlamlandırdıklarını bilmek, manevi danışmanların daha etkili ve değer temelli bir rehberlik sunmasını sağlar. Bu çerçevede, sistem haklılaştırma teorisi, bireyin neden içinde bulunduğu durumu haklılaştırma eğiliminde olabileceğini anlamak açısından danışma sürecine teorik katkı sağlayabilir. Ancak bu teori, kesin ve evrensel bir gerçeklik olarak değil, bireyin psikolojik baş etme eğilimlerini analiz etmeye yardımcı olan bir araç olarak değerlendirilmelidir.

e. Sistem Haklılaştırma ve Manevi Dayanıklılık Arasındaki Karşılıklı Etkileşim ve İş Birliği Olanakları

Sistem haklılaştırma, bireyler için bir başa çıkma mekanizmasıdır. Ancak uzun vadede bireylerin eşitsizlikleri sorgulamalarını ve toplumsal değişime yönelmelerini engelleyebilir. Yukarıda da belirtildiği gibi, manevi danışmanlar danışanlarının sistem haklılaştırma inançlarını göz ardı etmemeli; ancak bu inançları sorgulamalarını teşvik ederek psikolojik farkındalık yaratmalıdır. Bu süreç, bireylerin toplumsal baskıları daha iyi anlamalarına ve gerektiğinde mücadele etmelerine yardımcı olabilir (Lima vd., 2025).

Nitekim sistem haklılaştırma, dezavantajlı gruplar arasında psikolojik sıkıntıyı (depresyon ve diğer olumsuz duygusal durumları) azaltmakta ve öznel iyi oluşu (mutluluk ve yaşam tatmini) artırmaktadır. Ayrıca bireysel özsaygı ile de pozitif bir ilişki içinde olduğu görülmektedir (Bahamondes vd., 2021). Böylece sistemin adil olduğuna inanmak, dezavantajlı bireylerin yaşamlarını kontrol edebildiklerine ve sosyal hareketlilik yoluyla ilerleyebileceklerine inanmalarına yardımcı olmaktadır. Adil bir sosyal sistemin ayrımcı olmadığına inanmak, bireylerin kendilerini grup temelli ayrımcılığa uğramış olarak görmelerini engelleyerek iyi oluşlarını artırmaktadır. Sistem haklılaştırmanın depresyonu ve diğer olumsuz duygusal durumları azalttığı, bireylerin hayat memnuniyetini, mutluluğunu ve kendine duyduğu güveni artırdığı gözlemlenmiştir (Bahamondes vd., 2021; Lima vd., 2025).

Ancak, her ne kadar sistem haklılaştırma dezavantajlı gruplarda psikolojik sıkıntıyı azaltıp öznel iyi oluşu artırabilse de, uzun vadede içselleştirilmiş aşağılık duygusu gibi olumsuz sonuçlara yol açabilir. Bu etkiler, bireylerin kişisel kontrol algıları ve ayrımcılık algıları üzerinden işler. Toplumsal eşitsizliğin yüksek olduğu yerlerde sistem haklılaştırmanın psikolojik faydaları daha güçlü olabilir (Lima vd., 2025). Jost ve Hunyady (2003), sistem haklılaştırmanın kısa vadede psikolojik faydalar sağlarken uzun vadede özsaygıya zarar verebileceğini öne sürmüştür. Ancak meta-analiz sonuçları, genel olarak sistem haklılaştırmanın özsaygı üzerindeki etkisinin olumlu olduğunu göstermektedir (Bahamondes vd., 2021). Bir diğer meta-analitik bir araştırma, statükoyu destekleyen ideolojilerin bireylerin psikolojik iyi oluşunu artırabileceğini, ancak bu etkinin küçük ve bağlamsal faktörlere bağlı olduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca sosyal statü ve ideolojik tutarlılık gibi moderatör değişkenlerin bu ilişkiyi belirli koşullarda değiştirebileceği belirtilmiştir (Vargas Salfate vd., 2024). Öte yandan, mevcut sistemin bir parçası olduğunu düşünen bireyler toplum-

sal ve manevi destek sistemlerine daha fazla bağlanabilirler. Bu bağ, bireyin zor zamanlarda manevi dayanıklılığını artırabilir. Toplumsal dayanışmanın, bireylerin hayata anlam katma süreçlerine katkı sağladığı ve ruhsal dayanıklılığı artırdığı görülmektedir (Nejati-Zarnaqi vd., 2024). Nitekim daha yüksek toplumsal eşitsizliğe sahip ülkelerde, sistem haklılaştırmanın iyi oluş üzerindeki olumlu etkileri daha belirgin olmuştur. Örneğin, cinsiyet eşitsizliğinin yüksek olduğu ülkelerde kadınlar arasında sistem haklılaştırmasının daha güçlü bir palyatif (yatıştırıcı) etki gösterdiği belirlenmiştir (Bahamondes vd., 2021).

Görüldüğü üzere genel hatlarıyla sistem haklılaştırma eğilimi, bireyin adaletsizlik veya haksızlıklar karşısında pasif kalmasına neden olabilir. Bu durum, bireyin aktif başa çıkma mekanizmalarını zayıflatarak manevi dayanıklılığını olumsuz etkileyebilir. Çünkü birey, sistemin adil olduğuna inanırken yaşadığı kişisel veya toplumsal adaletsizlikler bu inancını sarımsabilir. Bu tür çelişkiler, bireyin manevi dayanıklılığının zayıflamasına neden olabilir.

Sistem haklılaştırma eğilimleri bireyin manevi dayanıklılığını hem olumlu hem de olumsuz yönde etkileyebilir. Bireyler, mevcut düzenin adil olduğuna inanarak belirsizlik karşısında psikolojik olarak daha güvende hissedebilirler. Bu inanç, manevi dayanıklılığı artırabilir ve bireyin olumsuz olayları daha kolay kabullenmesine yardımcı olabilir. Bu noktada manevi dayanıklılığı artırmak için bireylerin sistem haklılaştırma eğilimlerini fark etmeleri ve bu eğilimleri dengeleyerek daha bilinçli bir şekilde başa çıkma stratejileri geliştirmeleri önemlidir. Bireylerin manevi inançlarını sorgulamalarına ve bilinçli bir şekilde anlamlandırmalarına yardımcı olmak, dayanıklılığı artırabilir. Örneğin, “Allah büyük, elbette adaleti sağlayacaktır” düşüncesi, bireye huzur verebilir ancak aynı zamanda onu pasif bir kabullenişe de itebilir. Manevi danışmanlık süreçlerinde bireyin bu inancı nasıl kullanacağına dair bilinç geliştirmesi sağlanmalıdır.

Bireyin sistem haklılaştırma eğilimlerini dengeli bir şekilde ele almasını sağlamak için alternatif manevi bakış açıları sunulabilir. Örneğin, bireyin “Allah büyük, elbette adaleti sağlayacaktır” inancını sürdürmesi teşvik edilirken, aynı zamanda “Ben bir birey olarak kendi adaletimi sağlamakla sorumluyum ve bunun için mücadele etmeliyim” düşüncesi desteklenebilir. Evet, toplumsal eşitsizliklerin farkına varmak, bireylerin daha bilinçli olmasını sağlayabilir. Ancak, bu farkındalık bazı bireyler için duygusal olarak ağır gelebilir ve ruh sağlığını olumsuz etkileyebilir. Bu nedenle, eleştirel bilinç geliştirme sürecinin dikkatli ve dengeli bir şekilde desteklenmesi gerekmektedir (Sichel vd., 2022).

f. Sistem Haklılaştırma Teorisi ile Bilişsel Çelişki Teorisinin Kuramsal ve Uygulamalı İlişkileri

İnsanlar, içinde bulundukları sosyal, politik ve ekonomik düzeni anlamlandırmaya ve bu düzenle uyum içinde olmaya çalışırlar. Bu süreçte, bu çalışmada ele alınan iki önemli psikolojik teori aktive olmaktadır.

Bilişsel çelişki teorisi (cognitive dissonance theory), bireylerin çelişkili inanç, tutum veya davranışlarla karşılaştıklarında psikolojik bir rahatsızlık hissettiklerini ve bu çelişkiyi azaltmak için çeşitli stratejiler geliştirdiklerini öne sürer. Bireyler, bilişsel uyumsuzluk yaşamamak için inançlarını değiştirebilir, çelişkili bilgiyi reddedebilir veya davranışlarını yeniden şekillendirebilirler (Festinger, 1957). Her iki teori de bireylerin psikolojik rahatsızlıkları en aza indirme ve içsel tutarlılığı sağlama çabasına dayanır. Ayrıca bireyler, hem sistem haklılaştırma süreçlerinde hem de bilişsel çelişkiyi azaltma süreçlerinde rasyonelleştirme stratejilerini kullanır. Ancak bu iki teori bazı temel noktalarda farklılaşmaktadır. Sistem haklılaştırma teorisi'nde temel amaç, mevcut düzenin korunması ve haklılaştırılmasıdır. Bilişsel çelişki teorisi'nde ise böyle bir amaç bulunmaz ve amaç sadece çelişkili bilişlerden kaynaklanan rahatsızlığın azaltılmasıdır. Bu temelden yola çıkarak farklı tezahürler ile bu iki teorinin açığa çıktığı görülmektedir; Sistem haklılaştırma teorisi, sistem lehine rasyonelleştirme yoluna gider iken (Jost & Hunyady, 2003; Jost, 2020), bilişsel çelişki teorisi ise inanç veya davranış değişikliği ile açığa çıkar. Bunun neticesinde ise sistem haklılaştırma teorisi de bireyler statükoya bağlılık ve değişime direnç gösterirken, bilişsel çelişki teorisi çelişkili bilişleri dengeleme ve içsel tutarlılığı sağlama yolunu izler (Festinger, 1957; Miller vd., 2015).

Nitekim sistem haklılaştırma, bireylerin mevcut düzeni korumak için bilişsel çelişkilerini bastırmalarına neden olabilirken, bilişsel çelişki teorisi bireyin değişim yönünde adım atmasına yol açabilir. Bireyler, bilişsel çelişki yaşadıklarında genellikle bu rahatsızlığı azaltmanın yollarını ararlar. Sistem haklılaştırma eğilimleri, bu süreçte devreye girerek bireyin çelişkili durumu sistemin lehine yorumlamasını sağlayabilir. Bu noktada, manevi danışmanlık ve rehberlik uygulamalarında böyle bir düşünce yapısına sahip danışmanlarla nasıl çalışılabileceği sonraki başlıkta ele alınmaktadır.

g. Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Uygulamalarında Sistem Haklılaştırma ve Bilişsel Çelişki Teorisinin Etkileşimi

Sistemi haklılaştırma açısından, bireylerin bilişsel çelişkiyi azaltmaya yönelik bazı düşünce kalıpları geliştirdikleri gözlemlenebilir. Örneğin,

olumsuz bir durumu kabullenmek için “Eğer bu böyleyse, mutlaka bir sebebi vardır” ya da “Birileri adaletsizlik yaşıyorsa, bu kendi hatalarıdır” gibi düşüncelerle durum meşrulaştırılabilir. Bu tür savunma mekanizmaları, bireyin mevcut düzende anlam bulma ve psikolojik uyum sağlama çabasının bir yansımasıdır.

Nitekim, ekonomik sistemin adil olduğuna inanan bireyler, örneğin ruh sağlığı sorunları yaşayan kişilerin durumunu kişisel yetersizlikle açıklayabilir ve böylece sistemin adilliğini sorgulamaktan kaçınabilirler (Szabó vd., 2024). Diğer yandan ifade edilmelidir ki, bilişsel çelişki teorisi sistem haklılaştırma inancını sorgulamada olumlu bir etki yaratabilir. Burada bireyin kendi konumunu düşünüp rasyonelleştirmesi, sistemin sorgusuz bir şekilde kabul edilmesini engelleyebilir. Tam da bu noktada, manevi danışmanlık süreçlerinde danışanların yaşadığı bilişsel çelişkiler ve sistem haklılaştırma eğilimleri dikkatle ele alınmalıdır. İlk olarak, danışanın hayatında bir çelişki yaşayıp yaşamadığını anlamak için açık uçlu, empatik sorular sorulabilir:

“Bu durum sizi nasıl etkiliyor?”

“Bazen içten içe rahatsızlık duyduğunuz oluyor mu?”

“Ne farklı olsaydı sizin için daha iyi olurdu sizce?”

Bu tür sorular, danışanın hem bilişsel çelişkilerini hem de sistem haklılaştırma mekanizmalarını anlamaya yardımcı olabilir. Bilişsel çelişki yaşayan bireyler, manevi inançlarını ve değerlerini sorgulamak zorunda kalabilirler. Manevi danışmanlar, bu süreçte bireyin manevi gücünü hatırlatarak bilişsel çelişkiyle daha sağlıklı bir şekilde başa çıkmasına yardımcı olabilir. Bunun için manevi danışman, bireyin bilişsel çelişkiye neden olan inançlarını sorgulayarak yeni bakış açıları geliştirmesine yardım edebilir.

Örnek vaka-3:

35 yaşında, evli bir kadın danışan görüşmeye gelir. Evliliğinde maddi sıkıntılar yaşamakta, ancak kendi ailesi ve çevresi çalışmasını desteklemektedir.

Danışan: “Çocuklarım artık büyüdü, okula gidiyorlar. Ama ben evdeyim, hiçbir gelirim yok. Eşim zaten çalışmıyor, çalışmama da izin vermiyor. Ne getirirlerse onunla geçinmeye çalışıyorum. Bazen diyorum ki ‘Bu da benim kaderimmiş’...”

Manevi danışman: “Bu durum sizi nasıl hissettiriyor?”

Danışan: “Elbette rahatsız ediyor, çok zor. Çocuklarım için bir şeyler

yapmak istiyorum. Ama elim kolum bağlı gibi. Üstelik çevremdeki herkes de 'Şükret, buna da razı ol' deyip beni susturuyor."

Manevi danışman: "Anladığım kadarıyla hem ekonomik olarak zorlanıyorsunuz hem de çevresel baskılar hissediyorsunuz. Bu düşüncelerin sizde nasıl bir etki bıraktığını biraz daha açabilir misiniz?"

Danışan: "Bazen sinirleniyorum, bazen ağlıyorum ama sonra 'demek ki böyle olması gerekiyormuş' deyip geçiyorum."

Manevi danışman: "Bu duygular çok anlaşılır. Bir tarafta sabırla karşılamaya çalıştığınız bir durum var, diğer tarafta da kendinizi sıkışmış hissettiğiniz bir gerçeklik. İsterseniz, birlikte hem sizin için manevi anlamı olan değerleri hem de bu durumla nasıl başa çıkabileceğinizi konuşabiliriz. Mesela, evde yapılabilecek işler, sosyal destekler ya da sizin için anlamlı olabilecek başka yollar var mı, birlikte değerlendirebiliriz."

Bu vaka örneği, bireyin içinde bulunduğu durumu nasıl haklılaştırdığını ve danışmanın da bu çelişkili inanç yapısını yargılamadan nasıl fark ettirebileceğini göstermektedir. Bu süreçte manevi danışmanın temel rolü, danışanın ruhsal ve manevi bütünlüğünü desteklemek, yaşadığı ilişkileri fark etmesini sağlamak ve kendi değer sistemine uygun kararlar almasına alan açmaktır. Nihayetinde sistem haklılaştırma teorisi ve bilişsel çelişki teorisi, bireylerin psikolojik süreçlerini anlamada güçlü bir çerçeve sunar. Manevi danışmanlık ve rehberlik süreçlerinde bu iki teorisinin varlığının bilinmesi ve ona göre müdahalede bulunulması, bireyin daha bilinçli ve sağlıklı kararlar almasına katkı sağlayacaktır.

S o n u ç

Bu makalede, sistem haklılaştırma teorisi ile manevi danışmanlık ve rehberlik arasındaki ilişkiler ele alınmış, bireylerin mevcut sistemi haklı çıkarma eğilimleri ile manevi dayanıklılık ve bilişsel çelişki süreçleri arasındaki bağlantılar incelenmiştir. Manevi danışmanlık ve rehberlik uygulamalarında sistem haklılaştırma teorisinin nasıl kullanılabileceği, danışanların sistem haklılaştırma eğilimlerinin nasıl anlaşılabilirliği ve bilişsel çelişki durumlarında danışmanların nasıl bir yaklaşım benimseyebileceği tartışılmıştır. Bu çerçevede, manevi danışmanlık süreçlerinde bireylerin içsel bütünlüklerini ve psikolojik iyi oluşlarını artırmaya yönelik stratejiler sunulmuştur.

Sistem haklılaştırma teorisi, bireylerin psikolojik rahatlama sağlama-sına yardımcı olurken aynı zamanda sistemin sürdürülmesine hizmet edebileceğinden, manevi danışmanlık bağlamında dikkatli bir şekilde ele

alınmalıdır. Manevi danışmanlar, danışanların sistem haklılaştırma eğilimlerini fark etmelerine yardımcı olarak daha bilinçli ve adil kararlar almalarını teşvik edebilirler. Bunun yanı sıra, bilişsel çelişki yaşayan bireylerin manevi değerler doğrultusunda anlam arayışlarını desteklemek, danışmanlık süreçlerinde önemli bir rol oynayabilir.

Sistem haklılaştırma teorisi ile manevi danışmanlık ve rehberlik perspektifinden gerçekleştirilecek gelecekteki araştırmalar ve uygulamalar, bu iki disiplinin kesişim noktalarının daha derinlemesine incelenmesine ve teorik çerçevenin genişletilmesine katkı sağlayabilir. Bu doğrultuda, ileri çalışmalar ve pratik uygulamalar için aşağıdaki öneriler sunulmaktadır:

(i) Manevi danışmanlık ve rehberlik alanında, bireylerin statükoya olan bağlılıklarını eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirmelerine olanak tanıyacak yöntemler geliştirilmelidir.

(ii) Danışanların sistem haklılaştırma eğilimlerini fark etmelerini ve bu eğilimlerin bireysel ve toplumsal etkilerini değerlendirmelerini sağlayacak psikometrik ölçekler ve bilimsel değerlendirme araçları tasarlanmalıdır.

(iii) Toplumsal eşitsizlikler karşısında bireylerin bilinç düzeylerini artırmayı amaçlayan manevi danışmanlık yaklaşımları yapılandırılmalı ve bu bağlamda etik, psikolojik ve manevi ilkeler bütüncül bir perspektifle ele alınmalıdır.

Gelecekte yapılacak araştırmalar ve uygulamalar, manevi danışmanlık ve sistem haklılaştırma süreçlerinin daha sağlıklı ve bilinçli bir şekilde yönetilmesine katkı sağlayabilir. Danışanların mevcut sistemi haklı çıkarma eğilimlerini fark etmeleri, daha bilinçli kararlar almalarını destekleyebilir. Özellikle bilişsel çelişki yaşayan bireylerin manevi değerler çerçevesinde içsel denge kurmalarına yardımcı olabilir. Sonuç olarak bu alandaki çalışmalar, bireylerin hem psikolojik hem de manevi iyi oluşlarını desteklemek adına önemli fırsatlar sunmaktadır.

Beyanlar ve Bildirimler | Statements & Declarations –

Etik Onay | Ethical Approval

Bu çalışma etik onay gerektirmemektedir.

This study does not require ethical approval.

Araştırma Etiği Beyanı | Research Ethics Statement

Bu çalışma, uluslararası akademik etik ilkelerine uygun olarak yürütülmüştür.

This study was conducted in accordance with international academic ethical principles.

Bilgilendirilmiş Onam | Informed Consent

Bu çalışma için bilgilendirilmiş onam gerekli değildir.

Informed consent was not required for this study.

Katılım Onayı | Consent to Participate

Bu çalışma için katılım onayı gerekli değildir.

Consent to participate was not required for this study.

Yayın Onayı | Consent for Publication

Yazar(lar), bu makalenin yayınlanmasına tam onay vermektedir.

The author(s) give their full consent for the publication of this article in its current form.

Çıkar Çatışması | Conflict of Interest

Yazar(lar), bu makalenin araştırma, yazarlık ve/veya yayınıyla ilgili herhangi bir çıkar çatışması bulunmadığını beyan eder.

The author(s) declare no potential conflicts of interest with respect to the research, authorship, and/or publication of this article.

Rekabetçi Çıkarlar | Competing Interests

Yazar(lar), bu araştırmaya ilişkin herhangi bir rekabetçi menfaatlerinin bulunmadığını belirtir.

The author(s) declare that they have no competing interests.

Şeffaflık Beyanı | Transparency Statement

Yazar(lar), çalışmanın tüm aşamalarında şeffaflık ilkesine bağlı kalmışlardır.

The author(s) confirm that transparency principles were followed at all stages of this research.

Finansman | Funding

Bu çalışma herhangi bir finansal destek almamıştır.

This research received no financial support.

Veri Paylaşımı ve Erişilebilirlik | Data Availability & Accessibility

Bu çalışmada veri paylaşımı mevcut değildir.

Data sharing is not available for this study.

Yazar Katkıları | Author Contributions

Kavramsallaştırma: AGGÜ; Literatür Taraması: AGGÜ; Veri Toplama: AGGÜ; Veri Analizi: AGGÜ; Yazım – Taslak: AGGÜ; Yazım – Gözden Geçirme ve Düzenleme: AGGÜ.

Conceptualization: AGGÜ; Literature Review: AGGÜ; Data Collection: AGGÜ; Data Analysis: AGGÜ; Writing – Draft: AGGÜ; Writing – Review – Editing: AGGÜ.

Özgünlük Beyanı | Statement of Originality

Bu makale, özgündür.

This article is original.

Çalışma Sınırlılıkları | Study Limitations

Bu araştırmanın bazı metodolojik sınırlılıkları bulunmaktadır ve gelecekteki çalışmalar için öneriler içermektedir.

This study has some methodological limitations and provides recommendations for future research.

Açık Bilim Beyanı | Open Science Statement

Bu çalışma, açık bilim ilkelerine uygun olarak yürütülmüş ve verilerin paylaşımı araştırma etik kuralları çerçevesinde değerlendirilmiştir.

This study was conducted in compliance with open science principles, and data sharing has been evaluated within the framework of research ethics guidelines.

Erişim Politikası | Access Policy

Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC 4.0) lisansı altında yayınlanmıştır.

This article is published under the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0) license.

Telif Hakkı ve Lisans | Copyright & License

Yazar(lar), makalenin telif hakkını elinde tutar ve CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayınlanmasını kabul eder.

Author(s) retain the copyright of their work, which is licensed under the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0) license.

Kaynaklar

- Ağılkaya-Şahin, Z. (2024). Navigating interreligious differences in spiritual/pastoral care: An empirical study on Turkish Muslim and German Christian spiritual/pastoral caregivers. *Religions*, 15(5), 571.
- Altop, E., & Solak, N. (2021). Düşük sosyo-ekonomik statüdeki ergenlerde psikolojik iyi oluş: Sistemi meşrulaştırıcı inançların, öfke ve hayranlık duygularının rolü. *AYNA Clinical Psychology Journal*, 8(3), 444-488.
- Anderson, L., & Nichols, M. D. (2022). A qualitative exploration of women's self-knowledge and perception surrounding their reproductive bodies. *Journal of International Women's Studies*, 24(5), 1-15.
- Antmen, D. (2023). Explaining the justification of violence against women based on the system justification theory. *Nesne Psikoloji Dergisi*, 11(29), 503-518.
- Asadzandi, M., Mazandarani, H. A., Saffari, M., & Khaghanizadeh, M. (2022). Effect of spiritual care based on the sound heart model on spiritual experiences of hemodialysis patients. *Journal of Religion & Health*, 61(3), 2056-2071.
- Asgeirsdottir, G. H., Sigurbjörnsson, E., Traustadottir, R., Sigurdardottir, V., Gunnarsdottir, S., & Kelly, E. (2013). "To cherish each day as it comes": A qualitative study of spirituality among persons receiving palliative care. *Supportive Care in Cancer*, 21(5), 1445-1451.
- Bahamondes, J., Sengupta, N. K., Sibley, C. G., & Osborne, D. (2021). Examining the relational underpinnings and consequences of system-justifying beliefs: Explaining the palliative effects of system justification. *British Journal of Social Psychology*, 60(3), 1027-1050.
- Belen, F. Z. (2022). *Manevi danışmanlıkta bibliyoterapi tekniği ve uygulanması*. Grafiker Yayınları.
- Blasi, G., & Jost, J. T. (2006). System justification theory and research: Implications for law, legal advocacy, and social justice. *California Law Review*, 94(4), 1119-1168.
- Cetin, Z., & Ozen, B. (2024). Investigating spiritual care perceptions and religious coping methods among the relatives of terminally ill patients during the COVID-19 pandemic: The case of Turkey. *BMC Palliative Care*, 23(1), 1-11.
- Cook, C. C. H., & White, N. H. (2018). *Resilience and the role of spirituality*. <https://durham-repository.worktribe.com>.
- Cortis, N., Foley, M., & Williamson, S. (2022). Change agents or defending the status quo? How senior leaders frame workplace gender equality. *Gender, Work and Organization*, 29(1), 205-221.

De Cristofaro, V., Pellegrini, V., Giacomantonio, M., Livi, S., & van Zomeren, M. (2021). Can moral convictions against gender inequality overpower system justification effects? Examining the interaction between moral conviction and system justification. *British Journal of Social Psychology*, 60(4), 1279-1302.

Dong, Z., Yang, T., Hou, Y., Cao, Y., & Feng, M. (2024). System-justifying belief alleviates online privacy concerns: The mediating role of relatedness satisfaction and general trust. *Computers in Human Behavior*, 154.

Duran, S., Avci, D., & Esim, F. (2020). Association between spiritual well-being and resilience among Turkish hemodialysis patients. *Journal of Religion & Health*, 59(6), 3097-3109.

Essien, I., Calanchini, J., & Degner, J. (2021). Moderators of intergroup evaluation in disadvantaged groups: A comprehensive test of predictions from system justification theory. *Journal of Personality and Social Psychology*, 120(5), 1204-1230.

Festinger, L. (1957). *A theory of cognitive dissonance*. Stanford University Press.

Freire, P., & Macedo, D. (2000). *Pedagogy of the oppressed, 30th anniversary edition*. (M. B. Ramos, Çev.). Continuum.

Gholamhosseini, M., Dehghan, M., Azzizadeh Forouzi, M., Mangolian shahrbabaki, P., & Roy, C. (2022). Effectiveness of spiritual counseling on the enhancement of hope in Iranian Muslim patients with myocardial infarction: A two-month follow-up. *Journal of Religion & Health*, 61(5), 3898-3908.

Güler Ünal, A. G. (2022). *Hastanelerde manevi destek uygulamaları: Türkiye ve Almanya'da mukayeseli bir araştırma*. [Doktora tezi]. Sivas Cumhuriyet Üniversitesi.

Gündüz, E. S., Avci, D., & Kiraz, N. (2023). The relationship between spiritual well-being and post-traumatic growth in Turkish patients undergoing solid organ transplantation. *Journal of Religion & Health*, 62(6), 4436-4450.

Heider, F. (1958). *The psychology of interpersonal relations*. John Wiley & Sons Inc.

Jost, J., & Andrews, R. (2012). System justification theory. [içinde] D. Christie (ed.), *Encyclopedia of peace psychology-2*. (ss. 1092-1096). Wiley-Blackwell.

Jost, J., & Hunyady, O. (2003). The psychology of system justification and the palliative function of ideology. *European Review of Social Psychology*, 13(1), 111-153.

Jost, J. T. (2019). A quarter century of system justification theory: Questions, answers, criticisms, and societal applications. *British Journal of Social Psychology*, 58(2), 263-314.

Jost, J. T. (2020). *A theory of system justification*. Harvard University Press.

Jost, J. T., & Banaji, M. R. (1994). The role of stereotyping in system-justification and the production of false consciousness. *British Journal of Social Psychology*, 33(1), 1-27.

Jost, J. T., Banaji, M. R., & Nosek, B. A. (2004). A decade of system justification theory: Accumulated evidence of conscious and unconscious bolstering of the status quo. *Political Psychology*, 25(6), 881-919.

Jost, J. T., Bertin, J. A., Javeed, A., Liaquat, U., & Rivera Pichardo, E. J. (2023). Rejoinder to Rubin, Owuamalam, Spears, and Caricati (2023): Ideology is not accuracy; identity is not everything; and the social identity model of social attitudes does not explain system justification, it presupposes it. *European Review of Social Psychology*, 34(2), 244-267.

Karaba, F. (2024). 'I can only do my best and leave the rest to God': Religious/spiritual coping strategies of African nurses in the UK. *Journal of Business Ethics*, 194(4), 789-808.

Karaca, F., & Acar, M. (2016). Bireysel psikolojik danışma sürecinde danışanın dini kaynaklarının kullanılması üzerine bir vaka örneği. [içinde] *Manevi Danışmanlık ve Rehberlik-1*. (ss. 157-167). Dem Yayınları.

LaRocca-Pitts, M. (2024). The bidimensional spirit and mattering: A continuum of spiritual care interventions. *Spirituality in Clinical Practice*. <https://doi.org/10.1037/scp0000377>

Lerner, M. J. (with Internet Archive). (1980). *The belief in a just world: A fundamental delusion*. New York : Plenum Press.

Liaquat, U., Jost, J. T., & Balcetis, E. (2023). System justification motivation as a source of backlash against equality-promoting policies—And what to do about it. *Social Issues and Policy Review*, 17(1), 131-154.

Liekefett, L., & Becker, J. C. (2022). Low system justification is associated with support for both progressive and reactionary social change. *European Journal of Social Psychology*, 52(7), 1015-1030. <https://doi.org/10.1002/ejsp.2883>

Lima, B. P. B., de Souza, L. E. C., & Jost, J. T. (2025). System justification, subjective well-being, and mental health symptoms in members of disadvantaged minority groups. *Clinical Psychology Review*, 115.

Liviatan, I., & Jost, J. T. (2011). Special issue: System justification theory: Motivated social cognition in the service of the status quo. *Social Cognition*, 29(3), 231-237.

Maslow, A. H. (1943). A theory of human motivation. *Psychological Review*, 50(4), 370-396.

Mehta, N. H., Prajapati, M., Aeleti, R., Kinariwala, K., Ohri, K., McCabe, S., Buller, Z., Leskinen, S., Nawabi, N. L., Bhatt, V., Yerigeri, K., & Babaria, V. (2024). The Power of a Belief System: A Systematic Qualitative Synthesis of Spiritual Care for Patients with Brain Tumors. *Journal of Clinical Medicine*, 13(16), 4871.

Mendenhall, T. J., McIntosh, D., & Hottinger, D. (2022). Walking-the-walk: Attending to the “spiritual” in medical family therapy’s biopsychosocial/spiritual care. *Contemporary Family Therapy: An International Journal*, 44(1), 44-54.

Miller, M., Clark, J., & Jehle, A. (2015). *Cognitive dissonance theory (Festinger)*. <https://doi.org/10.1002/9781405165518.wbeosc058.pub2>.

Mosso, C., Briante, G., Aiello, A., & Russo, S. (2013). The role of legitimizing ideologies as predictors of ambivalent sexism in young people: Evidence from Italy and the USA. *Social Justice Research*, 26(1), 1-17.

Muehlhausen, B. L., Chappelle, C., DeLaney, A., Peacock, D., Stratton, R. G., & Fitchett, G. (2024). Providing spiritual care to cancer patients in the outpatient context: A pilot study. *Journal of Health Care Chaplaincy*, 30(3), 153-166.

Napier, J. L., Suppes, A., & Bettinsoli, M. L. (2020). Denial of gender discrimination is associated with better subjective well-being among women: A system justification account. *European Journal of Social Psychology*, 50(6), 1191-1209.

Napier, J. L., Thorisdottir, H., & Jost, J. T. (2010). The joy of sexism? A multinational investigation of hostile and benevolent justifications for gender inequality and their relations to subjective well-being. *Sex Roles*, 62(7-8), 405-419.

Nejati-Zarnaqi, B., Khorasani-Zavareh, D., Sohrabizadeh, S., Ghafari, M., Sabour, S., Nouri, F., & Mohammadi, R. (2024). Factors affecting the spiritual rehabilitation of people affected by natural disasters: A systematic review. *Journal of Injury & Violence Research*, 16(2), 159-168.

Nelson-Becker, H., & Thomas, M. (2020). Religious/spiritual struggles and spiritual resilience in marginalised older adults. *Religions*, 11(9), Article 9.

Oman, D. (2013). Defining religion and spirituality. [içinde] *Handbook of the psychology of religion and spirituality*. (ss. 23-47). The Guilford Press.

Özoğul, A. (2020). *Manevi danışmanlık ve rehberlikte logoterapinin uygulanabilirliği*. [Yüksek lisans tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi.

Peres, J. F. P., Moreira-Almeida, A., Nasello, A. G., & Koenig, H. G. (2007). Spirituality and resilience in trauma victims. *Journal of Religion and Health*, 46(3), 343-350.

Peterson, C., & Seligman, M. E. P. (2004). *Character strengths and virtues: A handbook and classification*. American Psychological Association.

Price-Blackshear, M. A., & Bettencourt, B. A. (2023). Trait mindfulness decouples the association between system justification and racial outgroup attitudes. *Race & Social Problems*, 15(4), 359-375.

Quinn, B., & Connolly, M. (2023). Spirituality in palliative care. *BMC Palliative Care*, 22(1).

Rao, N., & Power, S. A. (2021). "Communities change when individuals change": The sustainability of system-challenging collective action. *European Journal of Social Psychology*, 51(3), 525-537.

Rubin, M., Kevin Owuamalam, C., Spears, R., & Caricati, L. (2023). A social identity model of system attitudes (SIMSA): Multiple explanations of system justification by the disadvantaged that do not depend on a separate system justification motive. *European Review of Social Psychology*, 34(2), 203-243.

Rubin, M., Owuamalam, C. K., Spears, R., & Caricati, L. (2023). Social identity explanations of system justification: Misconceptions, criticisms, and clarifications. *European Review of Social Psychology*, 34(2), 268-297.

Salari, N., Kazeminia, M., Abdi, A., Abdolmaleki, A., Abdoli, N., Mohammadi, M., & Shohaimi, S. (2023). Effects of counselling and spiritual care program on anxiety in patients with chronic diseases: A systematic review and meta-analysis. *Current Psychology*, 42(12), 9943-9952.

Schipani, D. S. (2024). Navigating religious difference in spiritual care. *Religions*, 15(1), 41.

Schwalm, F. D., Zandavalli, R. B., de Castro Filho, E. D., & Lucchetti, G. (2022). Is there a relationship between spirituality/religiosity and resilience? A systematic review and meta-analysis of observational studies. *Journal of Health Psychology*, 27(5), 1218-1232.

Sichel, C. E., Javdani, S., & Yi, J. (2022). Perceiving fairness in an unfair world: System justification and the mental health of girls in detention facilities. *American Journal of Community Psychology*, 69(3-4), 451-462.

Sidanius, J., & Pratto, F. (1999). *Social dominance: An intergroup theory of social hierarchy and oppression*. Cambridge University Press.

Silva, W. A. D., & Pereira, C. R. (2023). Do people see the way things are as they should be? Measuring the individual differences in system justification. *Current Psychology*, 42(21), 17805-17824.

Smith, J., Charles, G., & Hesketh, I. (2015). Developing understanding of the spiritual aspects to resilience. *International Journal of Public Leadership*, 11(1), 34-45.

Solak, N., Tamir, M., Sümer, N., Jost, J. T., & Halperin, E. (2021). Expressive suppression as an obstacle to social change: Linking system justification, emotion regulation, and collective action. *Motivation and Emotion*, 45(5), 661-682.

Szabó, Z. P., Lönnqvist, J.-E., Lantos, N. A., & Valtonen, J. (2024). Right-wing authoritarianism, social dominance, system justification, and conservative political ideology as predictors of mental health stigma: The Hungarian case. *International Journal of Social Psychiatry*, 70(8), 1505-1515.

Şentürk, H., & Çetin, G. K. (2020). Hastanelerde manevi danışmanlık hizmetleri ihtiyacı üzerine pilot bir araştırma: SdÜ hastanesi örneği. *Journal of Social Sciences Research / Sosyal Bilimler Arastirmalari Dergisi*, 10(2), 373-396.

Tan, H. (1992). *Psikolojik yardım ilişkileri: Danışma ve psikoterapi*. Milli Eğitim Basımevi.

Thomas, B. J., & Harris, S. (2021). A new, established approach to managing misbehavior: System justification theory. *Personnel Review*, 50(7), 1582-1598.

Titus, C. S. (2011). *Resilience and the virtue of fortitude*. Catholic University of America Press.

Travaglino, G. A., & Moon, C. (2022). The dependency-counterdependency dynamic: Interactive effects of system justification and power-distance orientation on radicalization against the political system. *Political Psychology*. <https://doi.org/10.1111/pops.12863>

Uğurlu Bakar, S. (2016). Dini danışmanlık eğitimi: AAPC akreditasyon kriterlerinin Türkiye açısından değerlendirilmesi. [içinde] *Manevi Danışmanlık ve Rehberlik-1*. (ss. 259-280). Dem Yayınları.

Uzun, U., Başar, S., & Sarıtaş, A. (2024). Spiritual needs of family caregivers in palliative care. *BMC Palliative Care*, 23(1), 1-8.

Ünal, A. G. G. (2024). Din psikolojisi perspektifinden sistem haklılaştırma teorisi: Uygulama konuları ve imkânı. *Türk Din Psikolojisi Dergisi*, 10, 13-34.

Ünal, A. G. G., & Yılmaz, S. (2023). Methods used in spiritual counseling and guidance services for patients/patients' relatives in Turkey and Germany: A qualitative approach. *Spiritual Psychology and Counseling*, 8(3), Article 3.

Vargas Salfate, S., Spielmann, J., & Briley, D. A. (2024). Supporting the status quo is weakly associated with subjective well-being: A comparison of the palliative function of ideology across social status groups using a meta-analytic approach. *Psychological Bulletin*, 150(11), 1318-1346.

Weedman, M., Al-Kire, R. L., & Tsang, J.-A. (2024). Hostile and pro-social reactions to Christian privilege in the United States: A registered report. *Psychology of Religion and Spirituality*. <https://doi.org/10.1037/rel0000545>

Weiner, B. (1985). An attributional theory of achievement motivation and emotion. *Psychological Review*, 92(4), 548-573.

Wilkinson-Ryan, T. (2020). Justifying bad deals. *University of Pennsylvania Law Review*, 169(1), 193-240.

Yılmaz, S. (2016). Bibliyoterapinin hastalara manevi bakım yöntemi olarak uygulanması: Sivas Devlet Hastanesi örneği. [çinde] *Manevi Danışmanlık ve Rehberlik-1*. (ss. 459-479). Dem Yayınları.

Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Ekolü Olarak Varoluşçu Psikolojinin İmkânı

The Possibility of Existential Psychology
as a School of Spiritual Counseling and Care

Fatma Aşlı Üral

Yüksek Lisans Öğrencisi | MA Student
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi | Eskişehir Osmangazi University
✉ uralfatmaasli@gmail.com | 0009-0007-2204-939X
Eskişehir | Türkiye

<https://doi.org/10.56432/tmdrd.1516667>

Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi Turkish Journal for the Spiritual Counseling and Care

Makale Bilgisi	Article Information
Makale Türü • Article Type	Araştırma Makalesi • Research Article
Geliş Tarihi • Received	15 Temmuz 2024 • 15 July 2024
Düzeltilme Tarihi • Revised	28 Şubat 2025 • 28 February 2025
Kabul Tarihi • Accepted	31 Mart 2025 • 31 March 2025
Yayın Tarihi • Published	30 Haziran 2025 • 30 June 2025
Değerlendirme • Review	Çift Taraflı Kör • Double-Blind
Hakem • Peer-Review	Dış-Bağımsız • External-Independent
Benzerlik Taraması • Similarity Check	Tamamlandı • Completed
Etik Onay • Ethical Approval	Etik Gerekmez • Ethics Not Required
Çıkar Çatışması • Conflict of Interest	None • Yok
Finansman • Funding	Finansman Yok • No Funding
Lisans • License	Creative Commons BY-NC 4.0
Dergi İletişim • Journal Contact	https://dergipark.org.tr/tr/pub/tmdrd

Ö z e t

Seküler kültürün şekillendirdiği modern yaşamda giderek artan bir popülerlik kazanan manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetleri, bireyin manevi ve psikolojik ihtiyaçlarını anlama ve destekleme noktasında önemli bir işlev üstlenmektedir. Türkiye’de manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetleri, Batı toplumlarına kıyasla daha yakın bir tarihte kurumsal gündeme taşınmış olmakla birlikte, bu alanda gerçekleştirilen akademik çalışmalar, disiplinin teorik çerçevesinin oluşmasına, metodolojik çeşitliliğinin artmasına ve kurumsal yapılar içinde işlevsel hale gelmesine anlamlı katkılar sunmuştur. Bu gelişmeler sonucunda, manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetleri kurumsal düzlemde sistematik biçimde sunulmaya başlanmıştır. Bu makale, manevi danışmanlık ve rehberlik ile varoluşçu psikoloji arasındaki etkileşim potansiyelini keşfederek manevi danışmanlık ve rehberlik ekolü olarak varoluşçu psikolojinin imkânını analiz etmeyi amaçlamaktadır. Varoluşçu psikoloji, bireyin varoluşsal sorgulamalarına ve yaşamın anlamına odaklanan bir psikoloji ekolü olup amaç, anlam arayışı, öz-değer ve öz-saygı, özgürlük ve sorumluluk gibi temel kavramları ön plana çıkarmaktadır. Manevi danışmanlık ve rehberlik ise bireyin yaşamının manevi boyutlarına destek sunarak kişisel gelişimi hedefleyen bir disiplindir. Sözü edilen kesişim noktalarına odaklanan bu makale, manevi danışmanlık ve rehberlik alanının varoluşsal psikoloji ekolüyle paylaştığı ortak yönleri vurgulamaktadır. Makale kapsamında, ilk olarak manevi danışmanlık ve rehberlik tanımlanarak bu disiplinin tematik alanları incelenmiştir. Ardından varoluşçu psikolojiye giriş yapılmış ve bu yaklaşımın tematik konuları ele alınmıştır. Son olarak, manevi danışmanlık ve rehberlik ile varoluşçu psikolojinin ortak ilgi alanları ve varoluşçu psikolojinin manevi danışmanlık ve rehberlik ekolü olarak potansiyeli analiz edilmeye çalışılmıştır. Makalede sonuç olarak; (i) varoluşçu psikolojinin manevi danışmanlık ve rehberlik alanında bireyin yaşam amacı ve anlam arayışını desteklemede etkili ve işlevsel bir kuramsal zemin sunduğu; (ii) bu yaklaşımın, bireyin öznel yaşantılarına odaklanarak yaşamın anlamını keşfetme sürecine rehberlik etme potansiyeline sahip olduğu; (iii) varoluşçu psikolojinin uygulanmasının, bireyin kendi değerleri, inançları ve yaşam hedeflerine yönelmesini sağlayarak kişisel gelişim ve içsel bütünlük süreçlerini teşvik ettiği; (iv) varoluşçu yaklaşımın, bireylerin kendi inanç sistemleri ve değer dünyalarıyla tutarlı bir yaşam sürmelerine katkı sağlayarak manevi danışmanlık ve rehberlik alanına anlamlı bir teorik-ekol sel imkân sunduğu tespit edilmiştir.

A n a h t a r K e l i m e l e r

Manevi danışmanlık ve rehberlik • Varoluşçu psikoloji
Anlam arayışı • Özgürlük • Sorumluluk • Varoluşsal kaygı

A b s t r a c t

In contemporary life shaped by secular culture, spiritual counseling and care services have gained increasing prominence, playing a critical role in addressing and supporting individuals' spiritual and psychological needs. Although the institutionalization of these services in Türkiye has occurred more recently than in Western societies, academic research in the field has significantly contributed to the development of its theoretical foundations, the diversification of its methodologies, and its functional integration within formal institutions. Consequently, spiritual counseling and care services have increasingly been delivered in a systematic and organized manner within structured settings. This article aims to explore the potential interplay between spiritual counseling and care and existential psychology, and to assess the viability of existential psychology as a foundational theoretical framework for the field. Existential psychology, which centers on individuals' existential inquiries and their search for meaning in life, emphasizes core concepts such as purpose, the search for meaning, self-worth, autonomy, freedom, and responsibility. Similarly, spiritual counseling and care is a discipline focused on supporting personal development by helping individuals navigate the spiritual dimensions of their lives. By focusing on these intersections, this study highlights the shared concerns and thematic alignments between existential psychology and spiritual counseling and care. The article begins by defining spiritual counseling and care and examining its key thematic domains. It then introduces existential psychology, outlining its principal concepts. Finally, it analyzes the overlapping areas of concern between the two disciplines and evaluates the potential of existential psychology to serve as a viable theoretical framework within the domain of spiritual counseling and care. The findings of this study suggest the following: (i) Existential psychology offers an effective and functional theoretical basis for supporting individuals in their quest for meaning and purpose within the context of spiritual counseling and care; (ii) By prioritizing subjective experience, the existential perspective has the potential to guide individuals in their personal journeys toward discovering meaning in life; (iii) The application of existential psychology encourages self-reflection on one's values, beliefs, and life goals, thereby fostering personal growth; (iv) The existential approach contributes meaningfully to spiritual counseling and care by helping individuals lead lives aligned with their own belief systems and value structures.

K e y w o r d s

Spiritual counseling and care • Existential psychology
Search for meaning • Freedom • Responsibility • Existential anxiety

Giriş

Manevi danışmanlık ve rehberlik bilim dalı, özgün bir uygulama ve araştırma alanıdır. Bu alan, yalnızca dinin psikolojik boyutlarına odaklanan geleneksel yaklaşımlardan farklı olarak, bireyin manevi yaşantısına dair daha derinlikli, varoluşsal ve anlam temelli bir perspektif sunmaktadır. Son yıllarda Türkiye’de maneviyat psikolojisi alanına yönelik akademik ilgi artmış; özellikle manevi danışmanlık ve rehberlik bağlamında yapılan çalışmalar, kuramsal çeşitliliği ve uygulama modellerini zenginleştirmiştir. Tarihsel gelişimi incelendiğinde, manevi danışmanlık ve rehberlik uygulamalarının Batı’da pastoral psikoloji geleneğiyle biçimlendiği görülmektedir. Bu yaklaşımda, danışmanın temel görevi, danışanın içsel sıkıntılarını anlamaya çalışmak ve bireyin kendi inanç sistemi doğrultusunda anlamlı bir yaşam sürdürebilmesine yönelik destek sunmaktır. Bu bağlamda, toplumun kültürel ve değer yapısıyla uyumlu biçimde bireyin içsel kaynaklarını harekete geçiren manevi danışmanlık ve rehberlik, bireysel bütünlüğü ve ruhsal dayanıklılığı güçlendirmeyi amaçlayan bütüncül bir hizmet alanı olarak öne çıkmaktadır (Koç, 2012: 202).

Evrende yaşanan olaylar, toplumsal değişimi de beraberinde getirmektedir. Zamanla toplumun maneviyat algısı; kültürel, sosyal ve tarihsel bağlamlarına göre değişebilmektedir. Bununla birlikte, maneviyat algısının değişkenliği ve karmaşıklığını tam olarak anlayabilmek için bütün kültürel farklılıkları analiz etmek gerekmektedir (Peçenek, 2019). Bu bağlamda danışmanın danışanına sağlıklı rehberlik edebilmesi için bireylerin kültürel değerlerine ve inançlarına duyarlı olması, danışma sürecinde güvenin oluşturulması ve karşılıklı saygı temelinde bir iletişim ortamının sağlanması gerekmektedir (Koç, 2021: 140).

Bireylerin içinde bulundukları evrende kendilerini boşlukta hissetmeleri, yaşamı anlamlandırma ve ruhsal boşluğu doldurma gereksiniminde bulunmaları bireyleri anlam arayışına yönlendirmektedir. Göcen’e (2022: 160) göre bireyin fitratında var olan kutsala inanma yatkınlığı, bireyin bilinçli olmadığı zaman kutsalın yok olması anlamına gelmemektedir. Bilakis bu sadece bireyin onu bilinçdışına yönlendirmesidir. Bundan dolayı birey hayatında din, eşzamanlı olma çabasıdır. Yani birey, fotoğrafı tikelden tümele doğru görme arzusunda. Manevi danışmanlık ve rehberlik de bireyin içindeki anlam arayışını bulma konusunda yardımcı olmaktadır.

Günümüzde maneviyat psikolojisi ile yakın ilişki içerisinde olan transpersonel psikoloji, bireyin bilinç ve bilinçaltı durumlarından ziyade bilinç üstü halleri üzerinde durmaktadır. Bireyin farkında olduğu bilinç

hali ile farkında olamadığı veya bilincin arka tarafına attığı başka bir bilinçtir. Bu kapsamda bilinç bir buzdağı gibi olmakta ve evrendeki tüm bireyler varoluş amacını sorgulama ve aşkın olanla iletişime geçerek sınırlarını giderme istegindedirler (Merter, 2021: 51-52). Bu durumda birey, manevi tecrübe yaşamına evrene entegre olarak bakmaya çalışmaktadır.

Bu alandaki psikologlar, insanın sıradan farkındalık düzeyinin ötesine geçen deneyimleri, ruhsal uyanışı, meditasyon, mistisizm ve transa geçiş gibi konuları araştırmaktadır. Transpersonel psikoloji, Batı psikoloji geleneklerinin yanı sıra Doğu ve diğer kültürel öğretilerin de etkilerini kapsamaktadır. Transpersonel psikolojinin öncü isimleri; William James, Carl Jung, Abraham Maslow gibi psikologlardır. Transpersonel psikolojide, bireyin ruhsal uyanışı, içsel potansiyelin keşfi ve bilinç üstü gibi kavramlar bulunmaktadır. Bu kavramlar; insanın fiziksel, duygusal, zihinsel, ruhsal ve spiritüel boyutlarını ele almayı amaçlamaktadır (Wulff, 2006: 244).

Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisine göre birey fizyolojik ihtiyaçlar, güvenlik ihtiyacı, ait olma (sevgi) ihtiyacı, saygı ihtiyacı ve kendini gerçekleştirme ihtiyacını karşıladığı zaman bireysel potansiyelini gerçekleştirmektedir. Bireyin temel doğası zararlı ya da zarar verici değildir. Ancak bireyin temel doğasının bastırılması sonucunda sağlıklı öz-benlik oluşmamaktadır (Ulu, 2018: 167-168). Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisi kuramı her bireyin kendini gerçekleştirme ihtiyacını en üst düzeyde kabul etmektedir. Maslow, insanı sadece fiziksel veya zihinsel düzeyde değil, aynı zamanda duygusal ve ruhsal olarak da ele almaktadır. Bu da insanın bütünsel bir varlık olduğunu vurgulamaktadır (Yüceol, 2020: 86). Bireyin varoluş amacı kendini gerçekleştirmesidir. Bu doğrultuda transpersonel psikoloji bireyin kendi yaşantısal deneyimleri sonucunda içsel uyum ve bütünlüğe erişmesini desteklemektedir (Ulu, 2018: 167-168).

Manevi danışmanlık ve rehberlik, akademik anlamda çeşitli kurumsal uygulama alanları ve saha çalışmaları göz önünde bulundurularak incelenmektedir. Bu makale, Türk manevi danışmanlık ve rehberlik ekolü içinde varoluşçu psikolojinin nasıl rol oynayabileceğinin tespit edilmesini amaçlamaktadır. Makalede varoluşçu psikolojinin temel kavramları ele alınmakta, bu kavramların manevi danışmanlık alanına nasıl entegre edilebileceği tartışılmakta ve bu ekolün araştırmacılara ve danışanlara sağladığı imkânlar vurgulanmaktadır. Çalışma, manevi danışmanlık ve rehberliğin tematik konuları ile varoluşçu psikolojinin tematik konuları

arasındaki ilişki ile sınırlandırılrsa da çalışmada varoluşçu psikolojinin sınırlamalarına ve manevi danışmanlık alanındaki diğer teorik yaklaşımlarla olan ilişkilerine de dikkat çekilmektedir.

Bu makalede, manevi danışmanlık ve rehberlik ile varoluşçu psikolojinin tanımı yapılarak manevi danışmanlık ve rehberlik ile varoluşçu psikolojinin tematik konuları üzerinde durulduktan sonra varoluşçu psikolojinin manevi danışmanlık ve rehberlik ekolü olarak imkânı sorgulanmıştır.

a. Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Nedir?

Çağdaş dönemde, seküler toplumun getirdiği karmaşıklıklar, bireyleri ruhani olarak tatmin edici anlam arayışına yönlendirmektedir. Manevi danışmanlık ve rehberlik, bireylere yaşadıkları deneyimleri, içselleştirdikleri sıkıntıları anlamlandırmalarında rehberlik etmekte ve bu süreçte bireylerin duygusal derinliklerine inmelerine yardımcı olmaktadır (Uzgun, 2023: 114). Çağdaş dönemde bireylerin, yaşamlarında artan problemlerin ruhsal boyutunu anlamaya çalışmaları ve iç dünyalarına yönelme isteğinde olmaları, onları profesyonel destek arayışına yönlendirmektedir. Bu destek de manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetidir. Manevi danışmanlık ve rehberlik, bireylerin manevi ve ruhsal gelişimlerini desteklemek amacıyla sunulan bir hizmettir. Bu tür danışmanlık, genellikle dinsel, ruhsal veya felsefi değerlere dayanmakta; bireyin içsel dünyasını, inançlarını, değerlerini ve yaşam amacını keşfetmesine yardımcı olmaktadır (Doğan, 2017: 1272).

Manevi danışmanlık ve rehberlik (mdr) hizmetinin birçok tanımı yapılmıştır. Maneviyat kavramını din kavramından ayrı olarak tanımlayan araştırmacılar olduğu gibi iki kavramın aynı anlama geldiğini savunan araştırmacılar bulunsu da maneviyat ve din kavramları genellikle farklı bağlamlarda kullanılmakta ve kimi zaman birbiriyle ilişkilendirilmektedir. Maneviyat, genellikle ruh, içsel deneyimler, insanın ruhsal gelişimi gibi kavramlarla ilişkilendirilmektedir. Kişinin iç dünyasıyla, ruhsal deneyimleriyle, inanç değerleriyle ve duygusal zenginliğiyle ilgilidir. Bireyin manevi gelişimi, meditasyon, dua, ibadet ve duygusal uygulamalarla beslenebileceği gibi profesyonel psikolojik danışmanlardan da destek alınabilmektedir. Manevi danışmanlık ve rehberlik, bireyin manevi ve duygusal ihtiyaçlarını anlama ve destekleme konusunda önemli rol oynamaktadır (Peçenek, 2019).

Manevi danışmanlık ve rehberlik, Türkiye’de son yıllarda daha fazla ilgi görmeye başlamıştır ve gelişme aşamasındadır. Bu alanda çalışan da-

nışmanlar, bireylerin ruhsal ve manevi ihtiyaçlarına yönelik destek sağlamaktadır. Ülkemizde birçok çalışma alanında bireyler psikolojik destek yardımından istifade etmektedir. Hastanelerde, okullarda, adalet saraylarında, endüstri, sosyal hizmet ve din hizmetleri gibi alanlarda yaygın olarak psikolojik destekten faydalanılmaktadır. Ülkemizde manevi danışmanlık ve rehberlikte genellikle kurumsal uygulama alanları; sağlık kuruluşları, hastaneler, rehabilitasyon merkezleri ve benzeri sağlık kuruluşlarıdır. İlgili kuruluşlarda hasta ve hasta yakınlarına moral desteği sağlamak amacıyla manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetleri sunulmaktadır. Eğitim kurumları, okullar ve üniversitelerde de öğrencilere, öğretmenlere ve velilere yönelik manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetleri verilmektedir. Bu hizmetler çoğu zaman öğrencilerin kişisel gelişimleri, kariyer seçimleri ve ruhsal sağlıkları üzerine odaklanmaktadır (Söylev, 2015: 287).

Dini ve manevi kuruluşlar da yine manevi danışmanlık ve rehberliğin uygulama alanlarındandır. Camiler, kiliseler, manastırlar, Kur'an kursları ve diğer dini merkezler, bireylerin dini ve manevi ihtiyaçlarına cevap verebilmek adına manevi danışmanlık hizmetleri sunmaktadırlar. Adalet saraylarında manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetleri yaygın bir şekilde sağlanmaktadır. Adalet sistemi içinde, özellikle mahkeme süreçlerinde ve yargılama aşamalarında bireylerin duygusal ve psikolojik ihtiyaçlarına destek olmak adına din psikolojisi ana bilim dalında lisans üstü eğitim almış kişiler görev almaktadır. Adalet saraylarında bu destek, davacıların, davalıların ve boşanma aşamasında olan çiftlerin ruhsal iyilik hallerini desteklemek amacıyla sağlanmaktadır. Bu hizmetler, adalet sisteminin daha insani ve duyarlı hizmet sunmasına yardımcı olmaktadır (Kocaoğlu, 2023: 17).

Manevi danışmanlık ve rehberliğin uygulama alanlarına bakıldığında manevi danışmanlık ve rehberlik sadece Diyanet kurumu içerisinde değil aynı zamanda üniversitelerdeki İslami İlimler/İlahiyat fakültelerinde, dini vakıf ve derneklerde, hastanelerde, rehabilitasyon merkezlerinde, gençlik ve eğitim kurumlarında, aile danışmanlık merkezlerinde, toplum merkezlerinde ve benzeri birçok kurum ve kuruluşta bu tür hizmetlerin verildiği görülmektedir. Bu alanlarda manevi danışmanlar, bireylerin yaşam evreleri ve dönemsel zorluklar, bireylerin kişisel gelişim süreçlerini etkilemektedir. Manevi danışmanlar, bu değişimleri anlamada ve bireylerin iç dünyalarını derinlemesine keşfetmede ve empati kurarak bireylere varoluşsal açıdan anlam kazandırmada önemli role sahiptirler (Kocaoğlu, 2023: 12).

Manevi danışmanlık ve rehberlik, insanlık tarihinde köklü bir geçmişe sahiptir. Antik Çağ'dan itibaren, farklı toplumlarda manevi rehberler,

bilge kişiler ve dini liderler, insanların ruhsal olarak manevi ihtiyaçlarını karşılamak için önemli roller üstlenmişlerdir. Özellikle dinlerin ve felsefi sistemlerin ortaya çıkmasıyla birlikte, manevi rehberlik ve danışmanlık kurumları daha da şekillenmiş ve çeşitli inanç sistemlerinde manevi liderler, toplumların ruhsal yönlendiricileri olmuşlardır. Hristiyanlık, İslam, Budizm, Hinduizm gibi dinlerde manevi liderler, rahipler, imamlar ve diğer dini otoriteler, bireylere rehberlik etmek ve ruhsal ihtiyaçlarını gidermek için toplumda görev almışlardır (Çoşkun, 2022: 74). Bu bağlamda manevi danışmanlık ve rehberlik, Hristiyan geleneğindeki günah çıkartma ayinlerinden köken almaktadır. Bu ayinler, bir rahip veya papazın bireylerin günahlarını tanrısal bağışlama ve ruhsal arınma için itiraf etmelerine olanak tanıyan bir uygulamadır (Koç, 2012: 203).

Modern dönemde ise manevi danışmanlık ve rehberlik alanı Batı merkezlidir. Manevi danışmanlık alanı açısından Batı'nın ülkemize göre çok eski bir tarihe sahip olduğu görülmektedir. Batı'da manevi danışmanlığın tarihi 1900'lü yıllara dayanmaktadır. Manevi danışmanlık ve rehberlik, Batı'da "pastoral care", "pastoral counseling" kavramlarıyla ifade edilmektedir (Kocaoglu, 2023: 5). Batı'da manevi danışmanlık hizmeti zorunludur ve daha çok hastanelerde manevi danışmanlık ve rehberlik çalışmaları adı altında hizmet verildiği görülmektedir. Hatta birçok hastanede gönüllü olarak manevi danışmanlık modeli geliştirilmiştir. Yine Batı'da huzurevlerindeki yaşlılara veya bakım merkezlerindeki bireylere de manevi destek verilmektedir (Koç, 2012: 210-211). Bu görevi din hizmetlileri ya da papazlar yaptığından onlar da hastane personelinin sayılmaktadırlar. Danışmanlar sadece hastalarla değil refakatçilerle ve diğer personelle de ilgilenmektedirler. Bu hizmeti verebilmek için ise lisans veya teoloji/ruhban okulundan mezun olunması gerekmektedir.

Manevi danışmanlık ve rehberlik konusunda akademik çalışmalar, çeşitli disiplinlerde ve farklı perspektiflerden ele alınmaktadır. Bu alandaki akademik çalışmalar, manevi danışmanlık ve rehberlik pratiklerinin teorik temellerini güçlendirmeyi, uygulanma yöntemlerini geliştirmeyi amaçlamaktadır. Bu akademik çalışmalar, bireylerin ruhsal ihtiyaçlarına daha etkili bir şekilde yanıt vermek için önemli katkı sunmaktadır (Gül & Şentürk, 2021: 123). Ülkemizde "dini danışmanlık ve rehberlik" kavramı, 1997 yılında Mualla Selçuk tarafından yönetilen iki yüksek lisans tezi ile akademik alana öncülük etmiştir. "Hastanelerde Din ve Moral" konusunda yapılan çalışma Nurullah Ataş'a aittir. Aynı yıl içerisinde Üzeyir Ok "Dinsel Danışmanlığın Teorik Çatısı" konusunu çalışmıştır. Din psikolojisi alanında ise Öznur Özdoğan'ın 2006 yılında yaptığı, "İnsanı Anlamaya Yönelik Bir Yaklaşım: Pastoral Psikoloji" isimli araştırması bu alandaki ilk bilimsel çalışmadır (Söylev, 2015: 300).

Manevi danışmanlık ve rehberlik, ülkemizde Batı'ya kıyasla çok yeni-
dir. Bu durum, akademik çalışmalarda ve uygulama alanlarında açıkça
görölmektedir. Son dönemlerdeki siyasi olaylar, göçler, doğal afetler ve
salgın hastalıklar bireylerin maddi-manevi açıdan büyük zorluklarla kar-
şılaşmasına neden olmuştur. Bunlar, bireylerin güvenliğini, sağlığını ve
yaşamını ciddi şekilde etkilemiş, endişe ve stres duygularını tetiklemiştir.
Problemlerin çözümünde ise manevi danışmanlık hizmeti önemli rol oy-
namıştır.

b. Manevi Danışmanlık ve Rehberliğin Tematik Konuları

Manevi danışmanlık ve rehberlik, bireylerin ruhsal, duygusal ve psi-
kolojik iyilik hali ile ilgilenen bir disiplindir. Aşağıda, manevi danışman-
lık ve rehberliğin tematik konularından bazıları yer almaktadır:

(i)-*Kişisel keşif ve farkındalık*: Kişisel keşif ve farkındalık bireyin yaşa-
dığı zorluklarla başa çıkma sürecinde önemli rol oynamaktadır. Manevi-
yat, zor zamanlarda bireylerin manevi inançlarına olan bağlılığı artabil-
mekte ve bu, bireylere içsel bir destek ve güç kaynağı olabilmektedir.
Bireylere göre yaşam sıkıntıları, yaşadığı deneyimleri ve içsel dünyaları
farklılık göstermektedir. Bilinçli veya bilinçsiz düzeyde duygusal farkın-
dalık ve düşünce kontrolü, bireyin duygusal zekâsı ve zihinsel kapasitesi
ile ilişkilidir (Yiğit, 2023: 127).

(ii)-*Bireyin içsel dünyasını keşfetmesi*: Bireyin içsel dünyasını keşfetmesi,
bireyin kendi iç dünyasına doğru derinlemesine bir yolculuğa çıkmasını
ve kendi değerlerini, inançlarını ve tutkularını anlamasını gerektirir. Ge-
leneksel, toplumsal normlardan ve dış beklentilerden bağımsız olarak,
birey kendi içsel rehberliğine güvenmeli ve kişisel kimliğini oluşturmali-
dır. Bu, bireyin kendi gerçekliğiyle uyum içinde yaşamasına, anlamını
bulmasına ve kişisel benliğini keşfetmesine olanak tanımaktadır (İlk &
Bilici, 2020: 51).

(iii)-*Bilinçli farkındalık geliştirme*: Bilinçli farkındalık geliştirme manevi
danışmanlık ve rehberlik pratiğinde önemli rol oynamaktadır. Danışma-
nın danışanlarının kültür veya dinsel değerlerine hassasiyetle yaklaşma-
ları, etik ve profesyonel bir zorunluluktur ve danışma alanında kabul
görmüş bir uygulamadır. Bu, danışmanın danışanlarıyla ilişkilerinde ve
terapi sürecinde bilinçli bir yaklaşım göstermesini gerektirmektedir (Ya-
man, 2019: 39).

(iv)-*Yaşamın amacı ve anlam arayışı*: Frankl'a göre insanın temel içgü-
düsü, Freud'un "yaşam dürtüsü" veya Adler'in "güçlü olma dürtüsü"
gibi içsel dürtülerden daha derindir. Ona göre, insanın varoluşsal bir

amacı vardır ve bu amacı bulma ve gerçekleştirme çabası, insan yaşamının merkezinde yer alır. Frankl, yaşamın her anında karşılaşılan acı, kayıp ve zorlukların insanın amacını bulma ve anlam yaratma çabasını güçlendirdiğini savunmaktadır (Çoşkun, 2022: 84).

(v)-*Bireyin yaşam amacını anlama*: Frankl'ın perspektifinden, insanın yaşam amacı ve anlam arayışı, içsel bir keşiftir ve sürekli devam eden bir süreçtir. Anlam arayışı, bireyin yaşamını anlamlandırma biçimlerini sorgulamasını ve derin içsel değerlerini bulmasını gerektirir. Bu süreç, insanın içsel tatminini arttırabilir ve yaşamına daha büyük bir anlam veya amaç kazandırabilir (İlk & Bilici, 2020: 51).

(vi)-*Hayatın anlamını sorgulama ve bulma*: İnsanın yaşamı boyunca karşılaştığı en temel sorulardan biri, hayatın anlamı ve amacıdır. Bu ve bunun gibi sorular, insanın varoluşunun derinliklerine işlemiş evrensel bir meseledir. Her insan, kendi varoluşunu sorgulamak ve anlam arayışına girmekle sorumludur. Çünkü bu, insanın özgür iradesinin ve düşünsel kapasitesinin bir sonucudur. İyi bir yaşam, herkes için farklı anlam taşıyabilmektedir. Kimi insanlar için iyi bir yaşam, maddi refahı ve başarıyı içerirken kimileri için huzuru ve içsel tatmini ifade etmektedir. Bireyin iyi bir yaşam elde etmek için motivasyonunun ardında yatan nedenler, insanın doğasında var olmaktadır.

İnsan, temelde mutlu olmak ve hayatını anlamlı kılmak istemektedir. Bu nedenle, birey çeşitli yollarla bu hedeflere ulaşmaya çalışmaktadır. Eğitim alarak kendini geliştirme, kariyer hedefleri belirleyerek başarıya ulaşma ve ruhsal olarak dengeyi sağlama bunlardan bazılarıdır. Ancak, hayatın anlamını bulmak ve iyi bir yaşam elde etmek sürekli bir arayış gerektirmektedir. Bu arayışın sonu olmadığı gibi yaşamın değişkenlikleri ve zorluklarıyla da sürekli şekillenmektedir. Bireyler, zaman zaman kendi değerlerini, inançlarını ve önceliklerini gözden geçirirken, yaşamın anlamını da yeniden tanımlama ve anlama fırsatı bulmaktadırlar (Tülüce, 2022: 305).

(vii)-*İlişkiler ve bağlantılar*: Bireylerin manevi yaşamları, çoğu zaman Tanrı veya kutsal bir varlıkla bağlantılarına dayanmaktadır. Manevi danışmanlar, danışanların bu ilahi bağlantıları hakkında derinlemesine düşünmelerine ve bu bağlantıların diğer insanlarla olan ilişkilerini nasıl etkilediğini anlamalarına yardımcı olmaktadır. Ayrıca danışmanların danışana manevi veya dini inanç bakımından duyarlı olması, danışanlarla güven oluşturabilmeleri için önemli bir faktördür. Danışanların manevi veya dinsel inançları genellikle onların kimliklerinin merkezindedir ve bu inançlara saygı duyulması, güvenli bir danışma ortamının temelini oluşturmaktadır (Yaman, 2019: 39).

(viii)-*Sağlıklı ilişki dinamikleri*: Sağlıklı ilişki dinamikleri bireylerin bütünsel bir varlık olarak kabul edilmesini içermektedir. Transpersonel psikoloji bağlamında, ilişkilerin sadece zihinsel veya duygusal boyutlarını değil, aynı zamanda ruhsal ve manevi boyutlarını da kapsamaktadır. Sağlıklı ilişkiler, spiritüel düzeyde de derin bir bağ kurmaktadır. Manevi danışmanlık ve rehberlik bağlamında sağlıklı ilişki dinamikleri, bireylerin bütünsel iyilik haline odaklanmakta ve onların ruhsal, duygusal ve manevi gelişimlerini desteklemektedir (Parlak, 2016: 35).

(ix)-*Empati, bağlılık ve iletişim becerileri*: Manevi danışmanlık sürecinde bağlılık ve empati, danışanların duygusal ihtiyaçlarına derinlemesine yanıt verme yeteneğini geliştirirken; iletişim becerileri ise sağlıklı bir etkileşim ortamı oluşturarak bu süreci desteklemektedir. Danışanın kendini güvende hissetmesine ve danışman ile arasında güven temelli bir ilişki kurmasına yardımcı olmaktadır. İyi iletişim becerileri, danışan ile danışman arasında sağlıklı bir etkileşim ve anlayışın oluşmasını sağlar. Bunlar, etkili dinleme, açık ve samimi iletişim, sözlü olmayan sinyallerin farkında olma ve anlayışlı bir dil kullanma gibi unsurları içermektedir (Özkan, 2019: 94-95).

(x)-*Duygusal iyilik hali ve mutluluk*: Duygusal iyilik hali bireyin içsel denge, huzur ve memnuniyet hissiyle karakterize olduğu durumu ifade etmektedir. Mutluluk ise, genel olarak pozitif duyguların, tatminin ve yaşamın anlamının bir sonucu olarak tanımlanmaktadır. Maneviyat psikolojisi, bireyin içsel dünyasını, ruhsal deneyimlerini ve yaşamın anlamını anlama ve açıklama amacı güden bir alandır. Bu doğrultuda, duygusal iyilik hali ve mutluluk, manevi psikolojinin temel odak noktalarından biridir. Manevi psikoloji, bir taraftan bireyin duygusal iyilik hali ve mutluluğunu etkileyen içsel ve dışsal faktörleri incelerken diğer taraftan ruhsal tatmin, bağlılık, anlam arayışı gibi kavramları da kapsamaktadır (Yaman, 2016: 39).

(xi)-*Kriz ve zorluklarla başa çıkma*: İnsan hayatı, doğası gereği kaçınılmaz olarak krizler ve zorluklarla doludur. Bu durumlar, bireyin ruhsal ve duygusal dengesini sarsmakta ve yaşamın anlamını sorgulamasına neden olmaktadır. Ancak krizler ve zorluklar aynı zamanda bireyin direncini, içsel gücünü veya dayanıklılığını keşfetme fırsatı sunmakta, beklenmedik değişimler, kayıplar veya engellerle karşılaşma durumlarını da ifade etmektedir. Ölüm, hastalık, ilişki problemleri ve iş kaybı gibi faktörler, her insanın karşılaşabileceği çeşitli kriz örneklerinden bazılarıdır. Bu tür travmatik süreçlerle her bireyin başa çıkma yöntemleri farklıdır (Yaman, 2016: 27).

(xii)-*Duygusal dayanıklılık geliştirme*: Duygusal dayanıklılık geliştirme; bireyin yaşadığı stres, baskı ve travmaya karşı gösterdiği direnç kapasitesidir. Bu kapasite, bireyin negatif duygusal tepkilere yönelme, esneklik gösterme, yaşamın zorluklarıyla başa çıkma yeteneğini içermektedir. Duygusal dayanıklılığı etkileyen birçok faktör bulunmaktadır. Bunlar arasında manevi (psikolojik) destek, pozitif ilişkiler, problem çözme becerileri, empati yeteneği, öz-saygı ve anlam arayışı gibi unsurlar önemlidir. Bu faktörler, bireyin duygusal dayanıklılığını artırabilir veya azaltabilir. Bireyin manevi pratikleri, dua etme veya meditasyon gibi ritüeller duygusal dayanıklılığı olumlu yönde etkilemekte ve geliştirmektedir (Özkan, 2019: 46- 88).

(xiii)-*Kriz anlamında başa çıkma stratejileri*: Birey, depresyon, ekonomik kriz, vefat, stres ve kaygı gibi olumsuz durumlarla karşılaştığında yaşamında risk oluşmaktadır. Bireyin, yaşadığı bu stresli durum karşısında anlam arayışına girmesi kaçınılmaz bir durumdur. Frankl'ın ifade ettiği gibi birey ancak bu gibi olumsuz durumlarda kendi kendini iyileştirebilmektedir. Bu durumda önemli olan bireyin karşılaştığı problemi nasıl anlamlandırdığıdır. Frankl'ın logoterapisi perspektifinden bakıldığında o, bireyin yaşadığı her durumun anlamını kendi içsel dünyasında bulması gerektiğini vurgulamaktadır (Yaman, 2019: 46-47).

(xiv)-*Değerler ve inancın rolü*: Bireyin yaşamına rehberlik eden prensipler, inançlar ve etik değerler mevcuttur. Manevi danışmanlık ve rehberlik, bireyin bu değerlerini tanımasına ve anlamlandırmasına yardımcı olmaktadır. Bireyin değerlerini keşfetmesi ve onlara uygun bir yaşam sürmesi, içsel bütünlüğünü sağlaması ve anlamlı bir hayat sürmesi için önemlidir. Bu doğrultuda bireyin yaşadığı deneyimlerin dinsel inancı içermesi zorunlu değildir. Her bireyin ruhsal yolculuğu farklıdır ve herkesin manevi deneyimleri kişisel ve özeldir. Bazı bireyler için dini inançlar derin bir anlam ve huzur kaynağı olabilirken, bazıları için farklı kaynaklar derin bir anlam ve huzur kaynağı olabilir. Bunun, yoga, meditasyon, doğa yürüyüşleri, sanat terapisi ve müzik dinleme gibi çeşitli yolları bulunmaktadır. Önemli olan, bireyin kendi ihtiyaçlarına ve tercihlerine uygun olan uygulamaları seçmesidir. Çünkü herkesin ruhsal yolculuğu farklıdır ve her bireyin benzersiz deneyimleri vardır (Yaman, 2019: 26).

(xv)-*Bireyin değerlerini tanıma*: Din, bir toplumun kültürel dokusunun önemli bir parçasıdır ve bireyin değerlerini tanımasında büyük öneme sahiptir. Bireyler, inançlarını ve ibadetlerini yerine getirirken kişisel değerini ve yaşam amaçlarını derinlemesine düşünme fırsatı bulurlar. Din, genellikle toplumsal ve kültürel normların temelini oluşturmaktadır. Birey, dini toplulukları ve kültürel gelenekleri içinde büyürken, belirli bir

değerler sistemine maruz kalmaktadır. Bu normlar, bireyin değerlerinin şekillenmesinde etkili olabilmekte ve toplumun beklentileriyle uyumlu bir şekilde davranmasına yol açabilmektedir. Danışman, danışanın maneviyatını anlamak ve desteklemek için empati ve duyarlılıkla yaklaşmaktadır. Danışma sürecinde, danışanın manevi deneyimlerine derinlemesine inilmekte ve bu deneyimlerin onun duygusal durumu, ilişkileri ve genel yaşamı üzerinde nasıl bir etkiye sahip olduğu keşfedilmektedir. Danışanın manevi değerleri ve inançları, onun yaşamına rehberlik eden prensipler olarak ele alınmakta ve bireyin kişisel gelişimine katkıda bulunmaktadır (Yaman, 2019: 26).

(xvi)-*İnancın yaşam üzerindeki etkileri*: İnançların yaşam üzerindeki etkileri, bireylerin bulunduğu coğrafya ve kültürel bağlamlarla yakından ilişkilidir. Bu etkiler, genellikle bireylerin düşünce yapılarından davranışlarına kadar geniş bir yelpazede ortaya çıkar ve sosyal, psikolojik ve kültürel boyutlarda incelenir. Ayrıca inançlar, bireylerin dünya görüşlerini şekillendirir ve onların yaşam tarzlarını belirler. Örneğin bir kişinin inançları, nasıl hareket ettiğini, hangi etkinliklere katıldığını ve hangi değerlere önem verdiğini şekillendirmektedir. Dini inancı olan birey, sıkıntı ile karşılaştığında genellikle içsel dayanıklılık, teslimiyet ve minnettarlık gibi değerleri ön plana çıkmaktadır. Bu değerler, dini öğretilerde sıklıkla vurgulanmakta ve yaşamın zorluklarıyla başa çıkmada rehberlik etmektedir (Özkan, 2019: 45-69).

(xvii)-*Meditasyon ve ruhsal pratikler*: Bireyin içsel dünyasını keşfetmek, ruhsal sağlık ve iyilik hali için rehberlik kaynağı sağlamak ve bireyin yaşamında anlam ve amaç arayışına ışık tutmak için önemlidir. Bu alan, dini inançların ve psikolojik süreçlerin karmaşıklığını anlamak ve bireyin ruhsal açıdan tam olarak gelişmesine katkıda bulunmak için disiplinler arası bir yaklaşım gerektirmektedir (Ekşi & Kaya, 2016: 74). Yoga, mantra tekrarı, farkındalık meditasyonu, zen meditasyonu vb. pratikler örnek olarak gösterilebilmektedir.

(xviii)-*Manevi gelişim ve evrimsel yolculuk*: Sufi psikolojisi insanın manevi gelişimini, kişinin ego merkezli bilincinden, evrensel bilinç düzeyine geçişi olarak görmektedir. Bu geçiş, kişinin arınma, disiplin, sabır ve kendini tanıma pratikleri aracılığıyla gerçekleşmektedir. Sufi psikolojisinde manevi gelişim ve evrimsel yolculuk, bireyin kendi içsel derinliklerine doğru yaptığı ve sonunda tüm varlıkla birlik haline geldiği bir keşif olarak görülmektedir. Bu yolculuk hem bireysel hem de kolektif bir bilinç değişimi gerektirmekte ve sonuçta bireyi daha derin bir huzur, anlayış ve evrensel aşk durumuna ulaştırmaktadır (Parlak, 2016: 36-37).

(xix)-*Bireyin manevi gelişimini destekleme*: Manevi danışmalık ve rehberlik süreci, bireyin kendi manevi yolculuğunu özgürce keşfetmesine olanak tanırken aynı zamanda zorluklarla başa çıkmaları ve yaşamın anlamını derinlemesine kavramaları için gerekli araçları sağlar. Bu süreçte, danışmanın empatik bir dinleyici olması, yargısız bir yaklaşım sergilemesi ve danışanın kendi manevi yolculuğunu kendi hızında ve yöntemiyle keşfetmesine izin vermesi önemlidir. Örneğin, bireyin, inançlarını, değerlerini ve yaşam amacını düzenli olarak sorgulaması, manevi gelişimini desteklemektedir. Bu süreç, kişinin kendi gerçekliğini ve evrendeki yerini daha iyi anlamasına yardımcı olmaktadır (Yaman, 2016: 88-89).

(xx)-*Ruh sağlığı ve refah*: Bu disiplin; bireyin fiziksel, zihinsel ve ruhsal boyutlarının birbiriyle derinlemesine bağlı olduğunu ifade eder ve gerçek sağlık ve refah ise bu üç boyutun uyum içinde çalışmasıyla mümkündür. Manevi danışmanlık, bireylerin yaşamın zorlukları karşısında anlam ve amaç bulmalarına, içsel huzura ulaşmalarına ve kendileriyle barışık bir yaşam sürdürmelerine yardımcı olur. Bu süreç, danışanların kendi manevi inançlarına ve değerlerine dayanarak, yaşamın anlamı üzerine derinlemesine düşünmelerini teşvik eder. Aynı zamanda, stres, anksiyete veya depresyon gibi zihinsel sağlık sorunlarıyla başa çıkmada etkili stratejiler sunar. Manevi danışmanlık ve rehberlik, meditasyon, dua, ritüeller veya doğa ile bütünleşme gibi çeşitli manevi uygulamalar aracılığıyla kişisel gelişimi desteklerken; bireyin yaşam kalitesini artırmayı hedefler. Böylece manevi danışmalık ve rehberlik, bireyin kendi iç dünyasını keşfetmesine ve ruhsal bir yolculukta kendini daha iyi anlamasına olanak tanımaktadır. Bu yolculuk, bireyin ruh sağlığını ve genel refahını önemli ölçüde iyileştirmekte, yaşamın getirdiği zorluklarla daha sağlam ve huzurlu bir şekilde başa çıkmasını sağlamaktadır (Yaman, 2016: 88-89).

(xxi)-*Ruh sağlığını koruma ve güçlendirme*: Manevi danışmalık ve rehberlik, bireyin ruh sağlığını koruma ve güçlendirme sürecinde kritik bir role sahiptir. Bu yaklaşım, bireyi sadece bir zihin ve beden olarak değil, aynı zamanda bir ruh olarak da görür dolayısıyla iyileşme ve gelişim süreçlerini bir bütünlük içerisinde ele alır. Ruh sağlığının korunması ve güçlendirilmesi, bireyin kendine ve çevresine olan anlam verme süreci, stresle başa çıkma yeteneği ve yaşam karşısındaki direncinin artırılmasını içerir. Bu süreçte meditasyon, mindfulness, dua, ritüel uygulamaları gibi manevi pratikler, bireyin depresyon ya da anksiyete gibi zihinsel sağlık sorunlarıyla başa çıkmasına yardımcı olmaktadır. Ayrıca manevi danışmalık, bireyin yaşamın anlamı ve amaçları üzerine düşünmesini teşvik ederek, bireyi yaşamın zorluklarıyla yüzleştirenken sağlam bir manevi temel oluşturmaya yardımcı olmaktadır (Yaman, 2016: 95).

(xxii)-*Topluluk ve paylaşım*: Sufi psikolojisinde, topluluk ile manevi birlik ve harmoni, bireylerin kendi içsel yolculuklarını desteklemenin yanı sıra birbirlerinin manevi gelişimlerine de katkıda bulunmalarını sağlar. Sofizm, kişisel manevi deneyimlerin topluluk içinde paylaşılmasını teşvik eder. Bu paylaşım, bireylerin kendi deneyimlerini daha geniş bir perspektiften görmelerine, başkalarının yolculuklarından öğrenmelerine ve manevi yolda karşılaşılan zorluklarla daha etkili bir şekilde başa çıkma-larına yardımcı olur. Paylaşılan deneyimler, topluluk üyeleri arasında derin bir empati ve anlayışın gelişmesine olanak tanır. Ayrıca topluluk içinde yapılan hizmetler, bireyin kendi benmerkezciliğinden uzaklaşmasını ve evrensel bir sevgi ve merhamet bilincine ulaşmasını sağlar (Parlak, 2016: 36).

Yukarıda açıklanmaya çalışılan tematik konular, manevi danışmanlık ve rehberliğin geniş bir yelpazesini kapsamaktadır. Profesyoneller, danışanların bu konularda gelişmelerini destekleyerek daha anlamlı ve tatmin edici bir yaşam sürmelerine yardımcı olmaya odaklanmaktadır.

c. Varoluşçu Psikoloji Nedir?

Varoluşçuluk, 20. yüzyılın ortalarında özellikle Avrupa'da popüler olmuş felsefi bir akımdır. Bu akım, insanın varlık deneyimini, özgürlüğünü, seçimlerini ve bu seçimlerin sorumluluğunu merkeze almaktadır. İnsanın dünyadaki anlamını ve yerini sorgulayan varoluşçuluk, bireyin özne olarak merkezde olduğu bir dünya görüşü sunmaktadır. Varoluşçu psikolojinin temelleri de felsefeye dayanmaktadır. Varoluşçu psikoloji, bireyin yaşamını ve evrendeki yerini anlamlandırma çabalarını incelemektir. Örneğin, bireyin ölümlülük bilinci ve yaşamın sonlu olduğu gerçeği, yaşamı daha anlamlı ve amaçlı bir şekilde yaşama motivasyonunu tetikleyebilir. Varoluşçu yaklaşımlar, bireylerin bu tür varoluşsal endişelerle nasıl başa çıktığını ve bunların bireylerin öz-bilinci, özgürlüğü ve kişisel sorumluluk anlayışını nasıl şekillendirdiğini araştırmaktadır (Can, 2023: 7).

Varoluşçu psikoloji, bireyin varoluşsal durumunu ve deneyimini merkeze alan bir psikoloji yaklaşımıdır. Bu yaklaşım, bireyin varoluşsal gerçeklikle yüzleşmesini ve yaşamın anlamını belirleme çabasını vurgulamaktadır. Temel kavramları arasında özgürlük, anlam arayışı, sorumluluk ve ölüm yer almaktadır. Özgürlük kavramı, varoluşsal psikolojide bireyin kendi yaşamına dair seçimlerini yapma yetisi ve bu seçimlerin doğurduğu sonuçlara karşı sorumluluk üstlenme kapasitesi olarak tanımlanmaktadır. Anlam arayışı, bireyin yaşamının anlamını ve değerini belirleme çabasıdır. Anlam arayışı ayrıca bireyin psikolojik iyilik hali için de

önem arz etmektedir. Sorumluluk ise bireyin kendi seçimlerini ve eylemlerinin sonuçlarına karşı taşıdığı yükümlülüğü ifade eder. Bireyin yapacağı her seçim, onun yaşamında etkili olan bir sorumluluğu da beraberinde getirmektedir (Çelik, 2018: 418).

Varoluşçu psikoloji, bireyin seçim yapma ve sonucunu üstlenme, karşılaşılan zorluklarla yüzleşme sorumluluklarını kabul etmesi gerektiğini savunmaktadır. Ayrıca varoluşçu psikoloji, bireyin bu sorumlulukları üzerine almaksızın yaşamının anlamsız ve boş olacağını vurgulamaktadır. Bu nedenle, insanın yaşamını anlamlandırması ve özgür iradesini kullanarak seçimler yapması, varoluşçu psikolojinin temel önermelerindendir. Birey, kendi seçimlerinin ve eylemlerinin sonuçlarına karşı sorumluluk alarak yaşamını anlamlı kılar ve içsel deneyimlerini şekillendirir. Bu sorumluluklar, bireyin özgürlüğünü ve yaşamının anlamını güçlendirmektedir. Dolayısıyla varoluşçu psikoloji, bireyin bu sorumlulukları kabul etmesini ve içsel olarak anlamlandırmasını teşvik etmektedir (Geçtan, 1974: 16).

İnsan, sahip olduğu benzersiz niteliklerle ve içinde bulunduğu keşif süreciyle kendine özgü bir varlıktır. Ancak pek çok kişi bu benzersizliğin ve keşif sürecinin farkında değildir. Günümüz dünyasında savaşlar, sosyo-ekonomik krizler ve doğal afetler veya artan stres ortamında, insanlar genellikle sadece hayatta kalmaya odaklanırken, içsel derinliklerine bakma veya varoluşsal arayışlarını sürdürme fırsatını kaçırmaktadırlar. Ancak, bu sadece insanların genellikle yüzeysel ve niteliksiz bir yaşam sürdüklerini göstermektedir. Artan fizyolojik ve psikolojik rahatsızlıklar da bunun bir işaretidir. Bu doğrultuda varoluşçu psikoloji, bireyin yanında olup ona insani bir dokunuşla ve varoluşsal konulara odaklanarak destek sağlamaktadır (Çelik, 2018: 418).

Varoluşçu yaklaşımın önemli konularından olan “var olmamanın” ve “hiçliğin” varlığı, varoluşçu düşünceye göre var olmanın ayrılmaz bir parçası olarak kabul edilmektedir. Bu anlayışa göre, insanın var olmasıyla birlikte, var olmamak ve hiçlik düşüncesi de bilinçaltında yer almaktadır. Ölüm, bu hiçlik kavramının en somut hali olarak karşımıza çıkmaktadır. İnsan, ölümün kaçınılmazlığını bilen ve bu gerçekle yüzleşen tek canlıdır. Bu gerçeklik, insanın yaşamını değerlendirmesine, hayatının anlamını ve sonlu yaşamında anlamlı bir yaşam sürüp sürmediğini sorgulamasına neden olmaktadır (Çelik, 2018: 424).

Bireyin yaşam amacının olmamasını fark etmesi sonucu ortaya çıkan kaygılanma ya da heyecanlanma duygularıyla karakterize edilen varoluşsal anksiyete, varoluşçu psikolojinin önemli bir parçasıdır. Varoluşçu

psikoloji, bireylerin bu tür içsel zorluklarla başa çıkabilmesi için terapötik destek sunmaktadır. Terapi sürecinde, bireyin kendini kurtarabilmesi için mevcut durumu farklı bir perspektifle görmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Yeni bir farkındalık ve anlayışın geliştirilmesi, bireye yaşamının anlamını yeniden inşa etme fırsatı sunmaktadır. Varoluşçu terapi aynı zamanda, boşluk, kaygı veya sıkıntı duygularıyla başa çıkma becerilerini geliştirmeye yönelik pratik stratejiler önermekte, bu sayede birey, iç huzuru ve anlamı yeniden bulma yolunda ilerleyebilmektedir (Çelik, 2018: 425).

Varoluşçu psikoterapi, bireylerin hayatlarını pilot modunda sürdürmek yerine, bilinçli ve kasıtlı bir şekilde yaşamalarını sağlayan bir yaklaşımdır. Bu terapi yöntemi sayesinde, bireyler daha uyumlu olmayı, özgürlük içinde kararlar almayı ve bilinçli seçimler yapmayı öğrenmektedirler. Varoluşçu psikoterapinin temel amacı, bireylerin kendi varoluşsal farkındalıklarını artırma, ölüm ve yok oluş gibi kaçınılmaz gerçekliklerle yüzleşme, özgürlük ve sorumluluğun kaçınılmazlığını kabul etme, yaşamın anlamını sorgulama, kişisel kimliklerini keşfetme ve diğer bireylerle anlamlı ilişkiler kurma süreçlerine rehberlik etmektir. Varoluşçu psikoterapi, danışanların günlük hayatın getirdiği zorluklarla dirençli bir şekilde başa çıkabilmelerini ve etkili çözüm yolları bulabilmelerini desteklemektedir (Dilan & Kayıklık, 2022: 50).

Birçok varoluşçu psikolog, Kierkegaard'ın varoluşçu psikoloji tarihinde, kaygı, umutsuzluk ve bireysellik gibi konuları öne sürmesi sebebiyle, diğer düşünürlerden ayrı bir öneme sahip olması gerektiğini vurgulamaktadır. Özellikle Yalom (2011), Kierkegaard'ı varoluşçu felsefenin temel taşı olarak değerlendirmektedir. Kierkegaard, çalışmalarında bireysellik, kaygı, umutsuzluk, toplumsal ilişkiler, öznellik ve inanç gibi temaları derinlemesine incelemektedir. Bu temalar üzerine kurulu varoluşçuluk, özellikle psikanalizden etkilenmiş olmakla birlikte, psikanalizin varsayımlarını ve ilkelerini yetersiz bulan ruh sağlığı profesyonelleri için, insan odaklı yeni teorik yaklaşımlar ve uygulamalar geliştirmek adına önemli bir kaynak teşkil etmektedir (Dilan & Kayıklık, 2022: 43-44).

Varoluşçu psikoloji, insan deneyimini salt bir özneye, düşünüre ya da analiz edilmesi ve yönetilmesi gereken bir nesneye indirgeyen rasyonalist ve idealist bakış açılarına tepki olarak ortaya çıkmıştır. Bu alan, çeşitli yaklaşımlar için bir merkez görevi gören üç önde gelen okula bölünmüş olup diğerlerinden farkını ortaya koymuştur. Bunlardan ilki, varoluşsal analiz olarak bilinen ve Avrupa'da Ludwig Binswanger'in ve daha sonra Medard Boss'un çalışmalarıyla öne çıkmıştır. Bu yaklaşım halen Av-

rupa’da önemli etki yaratmaya devam etmektedir. Viktor Frankl tarafından geliştirilen ikinci ekol logoterapi olarak bilinmekte ve yaşamın anlamını temel insan motivasyon gücü olarak aramayı vurgulamaktadır. Varoluşsal fenomenolojik psikoloji olarak adlandırılan son ekol, büyük ölçüde Rolle May tarafından geliştirilmiştir. Ekol, kişisel sorumluluğu, insan özgürlüğünü ve varoluşsal ikilemi vurgulayarak insanlık durumunun doğasında olan karmaşıklıklara odaklanmaktadır (İlk & Bilici, 2020: 48).

Varoluşçu düşünce ve psikoloji, din ve maneviyat konularıyla derin bir ilişkiye sahiptir. Varoluşçu felsefenin din ve maneviyatla ilgili köklü bir geçmişi olmasına rağmen, bu konular üzerine varoluşçu literatürde çoğunlukla çelişkili görüşler ve yanlış anlamalar mevcuttur. Yaygın bir yanlış olarak varoluşçuluk çoğu zaman dini inançlara ve Tanrı kavramına karşıt bir düşünce akımı olarak değerlendirilmiştir. Bu algının oluşmasında, bazı varoluşçu filozofların ateist veya agnostik görüşlere sahip olmaları ve bu düşünürlerin, olumlu dini inançların yanı sıra olumsuz bir din kavramını da desteklemeleri etkili olmuştur. Ancak varoluşçuluğun temelleri, Kierkegaard’ın teist görüşleri ile Nietzsche’nin ateist perspektifleri gibi inanç spektrumunun her iki ucunda yer alan düşünürler arasında çeşitlilik göstermektedir (İlk & Bilici, 2020: 48)

d. Varoluşçu Psikolojinin Tematik Konuları

Varoluşçu psikoloji, bireyin varoluşsal sorunlarını; özgürlük, anlam arayışı, ölüm korkusu gibi konuları ele alan bir psikoloji ekolüdür. Aşağıda, varoluşçu psikolojinin tematik konularından bazıları yer almaktadır:

(i)-*Özgürlük ve sorumluluk*: Varoluşçu psikolojide özgürlük sınırsız değildir; sorumlulukla iç içe geçmiş bir durum olarak görülmektedir. Buna göre kişinin yaptığı her seçim kendine ve başkalarına karşı doğal bir sorumluluğu da beraberinde getirmektedir. Özgürlük ve sorumluluğun bu karşılıklı bağımlılığı, bireylerin özgünlüğe ve kendini gerçekleştirmeye ulaşmak için seçim kaygısı ve sorumluluk yüküyle baş etmesi gerektiği yönündeki varoluşsal iddiayı vurgulamaktadır (Koçak & Gökler, 2008: 99).

(ii)-*Bireyin kendi kararlarını alma gücü*: Varoluşçu psikoloji, bireyin özgür iradesini, kendi yaşamının anlam ve amaçlarını belirleme kapasitesini vurgulamaktadır. Her bireyin yaşamı boyunca karşılaştığı seçimler ve bu seçimlerin beraberinde getirdiği sonuçlar, kişisel özgürlüklerin göstergesi olarak kabul edilmektedir. Karar alma süreci, bireyin özgürlüğünü en somut şekilde göstermektedir. Bu süreç, bireyin kendi değerleri,

inançları ve hedefleri doğrultusunda bilinçli seçimler yapabilme yeteneğini içermektedir (İlgar & İlgar, 2019: 194).

(iii)-*Özgürlük ile sorumluluk ilişkisi*: Bu ilişki bireyin kendi özünü seçebilme kapasitesine dayanarak varoluş felsefesinin temel önermesini oluşturmaktadır. Ölüm, yalnızlık ve varoluşsal boşluk gibi temel varoluşsal sorunlar, sadece varoluş felsefesi tartışmalarını şekillendirmekle kalmamakta, aynı zamanda varoluşçu terapi uygulamalarının temelini de oluşturmaktadır (İlgar & İlgar, 2019: 194).

(iv)-*Anlam arayışı*: Anlam arayışı, insanın doğasında var olan yaşamın temel sorularına cevaplar bulma çabasıdır. Bu arayış, bireyin kendini ve çevresini daha derin bir şekilde anlamasına, hayatın karmaşıklığı içinde bir yön bulmasına yardımcı olmaktadır. Frankl'ın düşüncesine göre anlam, insanın varoluşunun temel ögesidir ve bu, bireyin çevresindeki kısıtlayıcı koşullardan bağımsız olarak hayatın vazgeçilmez parçasıdır. Bu bağlamda, yaşamın anlamını arayan insanlar için varlığın her bir parçası çeşitli anlam parçacıklarını içerecek şekilde düzenlenmiştir. Bu süreçte birey, kendi varlığının bilincine varır ve insan olmanın kendi başına bir değer taşıdığını anlar. Böylece, anlam arayışı yolculuğuna ilk adımı atmış olur. Bu perspektiften yola çıkarak bireyin, insanın hayatını anlamlı kıla- cak temellere ulaşmak adına mücadele içerisinde olması gerektiği vurgu- lanmaktadır (Aydın, 2015: 14).

(v)-*Hayatın anlamını sorgulama*: Bireylerin durumunu tam anlamıyla id- rak edebilmek için psikolojik çerçevelerin ötesine geçmemiz gerekmektedir. Psikolojizm, insan davranışlarını veya düşüncelerini yalnızca zihin- sel süreçler ve mekanizmalar üzerinden açıklama eğilimindedir. Ancak, insanın varoluşunun temelinde, daha derin ve daha geniş bir anlam yat- maktadır. Bu anlam, yalnızca psikolojik analizlerle değil, aynı zamanda felsefi ve varoluşsal bir bakış açısıyla da ele alınmalıdır. İnsanın varoluş- sal özü, özgürlük, anlam arayışı ve kişisel değerlerin gerçekleştirilmesi gibi temel itki ve arzularla tanımlanabilir. Viktor Frankl'ın “İnsanın An- lam Arayışı” adlı eserinde belirttiği gibi, insanın en derin arzusu anlamı bulmak ve bu anlam üzerine bir yaşam inşa etmektir. Bu, psikolojizmin sınırları dışında, varoluşsal bir gerçekliğe işaret etmektedir (Frankl, 2023: 233).

(vi)-*Anlam bulma süreçleri*: Varoluşçu yaklaşım, bireyin üzerinde iz bırakan ve onu şekillendiren koşullar ve etkileri göz ardı ederek, insanın kendi deneyimleri içinde doğrudan karşı karşıya kaldığı ve hayatını yön- lendirerek inşa ettiği olayların karmaşasını inceleme konusu yapmaktadı- r. Bu yaklaşıma göre hayat, bireye sürekli olarak sorular yönelterek,

onu doğrudan karşılaştığı durumlar kapsamında yaşamını anlamlandır-maya ve şekillendirmeye davet etmektedir (Frankl, 2023: 236).

(vii)-*Varoluşsal kaygı ve korkular*: Varoluş analizi, bireyi şekillendiren dış etkilerin ve koşulların ötesinde, kişinin kendi deneyimleri ve karşılaştığı zorluklarla nasıl başa çıktığına odaklanmaktadır. Bu yaklaşım, insanın yaşamında doğrudan karşılaştığı ve kendisini sınanan olaylar karşısında hayatını nasıl anlamlandırdığı ve yönlendirdiği sorununu merkeze almaktadır. Varoluşsal kaygılar ve süreçler bu süreçte önemli bir yer tutmaktadır. Birey, hayat mücadelesinde derin bir anlam ve amaç geliştirmese bu, bireyde anlamsızlık ve değersizlik duygularına neden olur ve bireyin psikolojik hastalıklara karşı duyarlılığı artar. Logoterapi gibi müdahaleler, anlam bulma sürecini teşvik ederek, bireyin psikolojik sağlığını korumasına ve geliştirmesine yardımcı olmaktadır (Frankl, 2023: 236-237).

(viii)-*Ölüm ve yalnızlık gibi varoluşsal kaygılar*: İnsanların yaşamlarının herhangi bir döneminde ölümle veya yalnızlıkla yüzleşmeleri, varoluşsal bir gerçekliktir. Bu yüzleşme, bireylerde ölüm kaygısı olarak adlandırılan bir duyguyu tetikleyebilir. Ölüm, insanların genellikle kaçınmaya çalıştığı, kaçınılmaz bir gerçektir. İnsanlar bu gerçekle yüzleşmek için çeşitli savunma mekanizmaları geliştirirler. Bazıları regresyon, inkâr, sosyal ve dini kuralları kabullenme gibi savunmaları kullanarak ölümle başa çıkmaya çalışırken diğerleri ise logoterapi yöntemini seçebilmektedirler (Demir, 2018: 149).

(ix)-*Varoluşsal kaygıların yaşam üzerindeki etkileri*: Bireyin yaşam deneyimleri, kişilerarası ilişkileri ve gündelik işlevselliği, çoğu zaman bilinçdışı düzeyde işleyen varoluşsal kaygılardan derin biçimde etkilenebilmektedir. Özellikle yaşamın anlamı, ölüm, özgürlük, yalnızlık ve sorumluluk gibi varoluşsal temalarla yüzleşme, bireyde yoğun bir içsel gerilim yaratabilmekte ve bu durum, zamanla ruhsal dengenin bozulmasına neden olabilmektedir. Bu bağlamda, endojen kökenli depresif bozukluklar, yalnızca biyolojik yatkınlıklarla açıklanamayacak kadar çok katmanlı bir yapıya sahiptir. Her ne kadar endojen depresyonlar, organizmanın biyolojik işleyişinden ve nörokimyasal süreçlerinden kaynaklanan bir içsel nedenselliğe sahip olsa da, varoluşsal anlam boşlukları bu biyolojik süreçleri tetikleyerek depresif semptomatolojiyi derinleştirebilmektedir. Viktor Frankl'ın da vurguladığı üzere, anlam yitimine dayalı bir içsel boşluk hâli, bireyde kronik bir ilgisizlik, anlamsızlık ve yaşama karşı duyarsızlık biçiminde kendini gösterebilir ve zamanla patolojik düzeyde ruh sağlığı bozulmalarına zemin hazırlayabilir (Frankl, 2023: 130). Bu nedenle, va-

roluşsal kaygılar yalnızca psikolojik değil, aynı zamanda biyolojik süreçlerle de etkileşim hâlinindedir ve bireyin yaşam kalitesini çok boyutlu biçimde olumsuz etkileyebilir.

(x)-*Kişisel varoluşu inkâr etme veya kabul etme*: Heidegger'in ontolojik çerçevesinde merkezi bir kavram olan "dasein", insan varoluşunun temelini ifade etmektedir. Bu terim, insanın dünya içerisindeki varoluşunu anlatmak için kullanılmakta; Freud'un "ego" ve Jung'un "arketip" kavramları gibi insanın özgül özelliği olarak değil, varoluşsal bir durum olarak ele alınmaktadır. "Dasein" Almanca "da-sein" sözcüklerinin birleşiminden türetilmiş olup, "da" (orada olmak) ve "sein" (var olmak) kelimelerinin senteziyle, varlığın dünya ile iç içe geçmişliğini vurgulamaktadır. Bu kavramsal çerçevede, insanın dünyadan ayrı bir varlığı söz konusu değildir. İnsan ve onun içinde bulunduğu dünya bir bütün olarak kavranır. Bu yaklaşım, varoluşun temelinde yatan içsel ve dışsal dünyanın ayrılmaz birliğini vurgulamakta ve insan varoluşunun, sadece bireysel bir özellikten öte, bir varoluş modu olarak ele alınması gerektiğini ortaya koymaktadır (Koçak & Gökler, 2008: 93).

(xi)-*Bağlam ve ilişkiler*: Bağlam ve ilişkiler "dasein" kavramının hem teorik bağlamını hem de bu kavramın insan varoluşu ve dünya ile ilişkisini kapsamlı bir şekilde ele almaktadır. Heidegger'in dasein üzerine düşünceleri, bireyin kendini ve çevresini nasıl anladığının temel bir eleştirisidir. O bunu hem varoluş hem de psikoanalitik teorilerle zenginleştirilmektedir (Koçak & Gökler, 2008: 93).

(xii)-*Bireyin dünya tasarımı*: İnsan, varoluşunun temel koşulları ve bireysel yaşam deneyimleri arasındaki etkileşim üzerinden ele alınmaktadır. Varoluşçu psikoloji, insanın kendi varlığının farkındalığı ve bu varoluşun dünyadaki anlam ve amaç arayışı içinde nasıl şekillendiği üzerine odaklanır. Varoluşçu psikolojiye göre bireyin dünya ile kurduğu ilişki, onun özgürlüğünü, seçimlerini ve sorumluluklarını ön plana çıkarmaktadır. Böylece bireyin dünyada kendine bir yer bulma süreci, sadece fiziksel ya da sosyal bir yerleşim yeri olarak değil, aynı zamanda bireysel anlam, değer ve hedeflere uyumlu bir varoluşsal süreci içermektedir (Geçtan, 1974: 14).

(xiii)-*İlişkilerin varoluşsal anlayışı*: Varoluşçu psikoloji, bireylerin özgürlüklerini, seçimlerini ve yaşamlarının anlamını araştıran bir alan olarak başkalarının dünya görüşleriyle olan ilişkimizde önemli rol oynamaktadır. İletişim bu bağlamda, başkasının dünya görüşüyle etkileşim kurmak, varoluşçu psikoloji perspektifinden, kişinin kendini ve çevresini daha geniş bir bağlamda anlamasına yardımcı olmaktadır. Bu süreç, bireyin kendi varoluşsal sorunlarına, değerlerine ve inançlarına daha derin bir

anlayış kazandırırken aynı zamanda empati ve derin kişilerarası bağlar kurmasını da sağlamaktadır (Maslow, 2023: 19).

(xiv)-*Zamanın anlamı*: Zaman kavramı ve özellikle zamanın anlamı, bireylerin yaşam deneyimlerinin temel boyutunu oluşturmaktadır. Bireyin geçmiş, şimdi ve gelecek arasındaki ilişkisini ve bu üç zaman diliminin yaşamın anlamı üzerindeki etkilerini incelemektedir. Bu bağlamda, varoluşçu psikoloji, bireyin zamanı nasıl deneyimlediğine ve bu deneyimin kişisel varoluşsal anlayışları üzerinde nasıl bir etkiye sahip olduğuna odaklanmaktadır (Geçtan, 1974: 15).

(xv)-*Geçmiş, şimdi ve gelecek kavramları*: Geçmiş, bireyin kimliğinin ve varoluşunun temel taşlarını oluşturmaktadır. Varoluşsal psikoloji açısından bireyin geçmişi üzerine düşünmesi, kendini tanıma ve kişisel tarihini anlama sürecidir. Geçmişteki deneyimler, bireyin şimdiki benlik algısını ve geleceğe yönelik tutumlarını şekillendirir. Bu bağlamda, geçmişin kabulü ve üzerinde düşünülmesi, bireyin otantik bir yaşam sürdürmesi için temel bir adımdır. Varoluşsal psikoloji, “şimdi”nin, bireyin özgürlüğünü ve seçimlerini en aktif şekilde yaşadığı zaman olduğunu vurgulamaktadır. Şimdiki zaman, bireyin kendi varoluşunu aktif olarak şekillendirebileceği ve özgürlüklerini kullanarak anlamlı seçimler yapılabileceği bir fırsattır. Bu perspektiften bakıldığında şimdiki zaman, bireyin varoluşsal sorumluluklarını üstlenmesi ve kendi yaşamının anlamını yaratmasıdır. Varoluşsal psikolojide gelecek, bireylerin hayatlarına yön vermek için hedefler ve anlamlar oluşturdukları bir alan olarak kabul edilir. Geleceğe dair planlar ve hayaller, bireyin şimdiki eylemlerine anlam ve amaç katarken; aynı zamanda onların kişisel büyümelerine ve gelişimlerine destek vermektedir. Ancak geleceğe yönelik bir odaklanma, aynı zamanda, varoluşsal anksiyete ve belirsizlikle de ilişkilidir (Geçtan, 1974: 15-16).

(xvi)-*Varoluşsal krizler*: Varoluşsal vakum, bireyin yaşam yönünü belirleme konusunda yaşadığı zorlukların sonucu olarak, hayatı sorgulamasıyla birlikte ortaya çıkan derin bir içsel boşluk durumudur. Bu durum, bireyde can sıkıntısı, hayal kırıklığı, duygusal duyarsızlık, değerlerin kaybı, anlam arayışının sonuçsuz kalması ve ne yapmak istediğini bilmeme halini içermektedir. Bu süreç, bireyin kendisine ve çevresine olan inancını yitirmesiyle karakterize edilmekte ve giderek varoluşsal bir çıkmaza sürüklemektedir. Bu durumda bireyde bitmek bilmeyen bir anlamsızlık ve umutsuzluk hissi ortaya çıkmaktadır. Bu da bireyde varoluşsal olarak kaygı ve öfke gibi psikopatolojik tepkilerin tetiklenmesine yol açmaktadır (Taşçı & Bilge, 2021: 1565).

(xvii)-*Kendi anlamını oluşturma*: Abraham Maslow'un insan motivasyonu ve kişisel teorisi, bireylerin kendilerine ait bir anlam yaratma sürecine özellikle vurgu yapmaktadır. Maslow'a göre bireyler temel ihtiyaçlarını karşıladıkça (fizyolojik ihtiyaçlar, güvenlik, aidiyet ve sevgi, saygı ve özsaygı ihtiyaçları) en üst düzey olan kendini gerçekleştirme sürecine ulaşırlar. Bu süreç, bireyin potansiyelini tam olarak kullanma ve gerçek "ben"ini ortaya çıkarma sürecidir. Maslow'a göre kendi anlamını yaratma süreci, bireyin kendini gerçekleştirme yolculuğunun zirvesinde yer almaktadır. Ayrıca Maslow, her bireyin kendine özgü bir gelişim sürecine sahip olduğunu ve anlam yaratma sürecinin bu yolculuğun ayrılmaz bir parçası sayıldığını vurgulamaktadır (Maslow, 2023: 139-146).

(xviii)-*Kişisel anlamın oluşturulma süreci*: Kişisel anlamın inşası, bireyin yaşam boyu süren içsel bir keşif ve dönüşüm sürecidir. Bu süreç, bireyin varoluşsal düzeyde kendisini tanıma, yaşam deneyimlerini anlamlandırma ve hayatına yön verme çabalarıyla şekillenir. Anlam yaratımı, salt bilişsel bir süreç olmaktan öte, duygusal, ahlaki ve spiritüel katmanları da içeren çok boyutlu bir yaşantıdır. Birey, geçmiş yaşantılarına yüklediği anlamları gözden geçirerek ve geleceğe dair amaç ve hedefler belirleyerek içsel bir tutarlılık geliştirmeye çalışır. Bu bağlamda kişisel anlam, hazır olarak bulunmaktan ziyade, bireyin kendine özgü yaşam bağlamı içerisinde aktif olarak inşa ettiği dinamik bir oluşumdur. Öz-anlayışın derinleşmesi, bireyin iç dünyasına yönelik farkındalığını artırarak hem kendilik bilincini güçlendirmekte hem de yaşamın karşısına çıkardığı kriz ve belirsizliklerle daha sağlam bir duruş sergilemesini mümkün kılmaktadır. Kişisel anlama doğru yönelim, bireyin yalnızca bireysel değil aynı zamanda toplumsal sorumluluklarını da kavramasını sağlayarak daha bütüncül bir yaşam tasavvuruna ulaşmasına katkı sunar. Geçtan'ın da ifade ettiği üzere, bireyin kendine özgü anlam haritasını oluşturmada, hem içsel dengeyi hem de yaşamla kurulan ilişkinin niteliğini olumlu yönde dönüştürmekte ve bireyin yaşamını daha doyurucu ve anlamlı kılmaktadır (Geçtan, 1974: 14-15).

(xix)-*Yaratıcılık ve ifade*: İnsanı diğer canlı türlerinden ayıran temel fark, kendi yaşamını bilinçli seçimleri ve iradi eylemleri aracılığıyla biçimlendirebilme kapasitesidir. Bu varoluşsal özgünlük, bireyin kendi yaşamına anlam katma potansiyelini beraberinde getirirken, aynı zamanda ona kaçınılmaz etik ve ontolojik sorumluluklar da yüklemektedir. İnsan, yalnızca dünyada var olmakla kalmaz; aynı zamanda kim olduğunu, neyi savunduğunu ve ne uğruna yaşadığını da kendi seçimleriyle belirler. Bu bağlamda birey, kendi varoluşunu inşa eden bir özne olarak, değer sistemini ve kişisel kimliğini yaratıcı eylemler yoluyla ortaya koyar. Yaratıcılık burada yalnızca sanatsal üretimi değil, aynı zamanda bireyin yaşamı

yorumlama, yeniden inşa etme ve anlamlandırma süreçlerindeki aktif katılımını da ifade eder. Bu süreçte özgürlük ve sorumluluk kavramları birbirinden ayrılmaz biçimde iç içe geçmiştir. Zira bireyin sahip olduğu özgürlük, onun üstlendiği sorumluluklarla orantılıdır. Başka bir ifadeyle, insan kendi yaşamının sorumluluğunu ne ölçüde üstlenirse, o ölçüde özgürleşir. Koçak ve Gökler'in de belirttiği gibi, bireyin yaşam karşısındaki sorumluluklarını kabul etmesi, onun hem özgürlük bilincini hem de özdeğer duygusunu derinleştirir (Koçak & Gökler, 2008: 95). Bu nedenle yaratıcılık, bireyin varoluşsal sorumluluğunu üstlendiği ölçüde anlam kazanan bir kendilik ifadesidir.

(xx)-*Ahlaki değerlerin belirlenmesi*: Ahlaki değerlerin belirlenmesi bireylerin ve toplumların doğru ve yanlış arasındaki farkı anlamalarını, etik davranışları tanımlamalarını ve karar verme süreçlerinde yol gösterici ilkeler sağlamalarını içeren karmaşık bir durumdur. Bu değerlerin belirlenmesi kültürel, tarihsel ve bireysel faktörlere dayanmakta ve bireyin yaşamında yaptığı seçimler doğrultusunda önem kazanmaktadır. Örneğin bireyin, öğretmen olarak kendini gerçekleştirmek istemesi sıradan bir öğretmen olmak değil iyi bir öğretmen olmak anlamına gelir. Birey bu doğrultuda, bir segmentini kendisi yaratmış, bir segmenti kültüründen etkilenmiş ve bir segmentini de keşfetmiştir (Maslow, 2023: 181-182).

(xxi)-*Toplumsal ve kültürel etkileşim*: İnsanlar arasında kurulan varoluşsal bağlar, bireylerin birlikte yarattıkları yaşam dünyasını temsil etmektedir. Bu derin ve anlamlı bağlar sayesinde, insanlar birbirlerinin iç dünyalarından, hissettiklerinden ve düşündüklerinden paylaşım yapmaktadırlar. Karşılıklı bu paylaşım, ilişki içindeki her bir kişide yeni duyguların oluşmasına olanak tanımaktadır. İlişki içerisindeki bireyler, birbirlerinin yaşam deneyimlerini anlama ve kendi varoluşlarına dahil etme aşamasına ulaştıklarında, bu durum yalnızca benlik algılarını değil, aynı zamanda varoluşsal farklılıklarını da idrak etmelerine olanak sağlamaktadır. Bu, bireyleri yalnızlık ve izolasyon hislerinden uzlaştırır, onlara daha anlamlı ve bütünleşmiş bir yaşam deneyimi sunar. İlişkideki bireyler birbirlerini geliştiren ve dönüştüren bir yolculuğa çıkarlar. Bu da her iki tarafın daha zengin bir iç dünya anlayışına sahip olmasını sağlamaktadır (Koçak & Gökler, 2008: 94).

e. Manevi Danışmanlık ve Rehberlik ile Varoluşçu Psikolojinin Benzeşen İlgi Alanları

Bireyin kendini keşfetme süreci, her iki alanda da merkezi bir tema olarak öne çıkar. Manevi danışmanlık ve rehberlik, kişilerin kendi manevi inançları ve değerleri doğrultusunda kimliklerini oluşturmalarına

yardımcı olurken varoluşçu psikoloji ekolü ise bireyin kendine özgü varoluşunu ve dünyadaki yerini anlamlandırma çabasını vurgular. Her ikisi de bu süreçte bireyin kendi içsel deneyimlerine dönük bir keşif yolculuğuna çıkmasının önemini kabul eder.

Aşağıda manevi danışmanlık ve rehberlik ile varoluşçu psikolojinin benzeşen ilgi alanları ise aşağıda maddeler halinde açıklanmıştır:

(i) *Anlam arayışı*: Bireyin varoluşu, evrende yerini aldığı andan itibaren kendilik bilinciyle şekillenen sürekli bir tanımlama, sorgulama ve gelişim sürecine girmektedir. Bu süreç, bireyin karşılaştığı zorluklardan edindiği deneyimlerle, toplumsal yaşam içinde üstlendiği görev, rol ve sorumluluklar yoluyla derinleşmekte; nihayetinde bireyin kendini gerçekleştirme yolculuğunun temel dinamiklerinden biri hâline gelmektedir. Anlam arayışı, yalnızca bireyin eşsizlik duygusunu ifade etme arzusu değil; aynı zamanda içsel huzursuzluklarının, varoluşsal boşluklarının ve kimlik inşası yönündeki çabalarının da temel kaynağıdır (Çelik, 2018: 418). Varoluşçu psikoloji, bireyin yaşamın anlamını keşfetmeye yönelik çabasını merkeze alarak, insanın kendi yaşamına yön verme, değer üretme ve özgün bir varoluş sergileme gayretine odaklanır. Benzer biçimde manevi danışmanlık ve rehberlik de bireyin anlam arayışını destekleyen bir yapı sunar; danışanın yaşamdaki yerini, yönünü ve amacını sorgulamasına imkân tanır. Her iki yaklaşımda da ortak payda, bireyin manaya dayalı bir yaşam sürmesinin ruhsal denge, içsel tatmin ve psikolojik dayanıklılık açısından belirleyici bir rol oynadığıdır. Bu bağlamda, hem varoluşçu psikoloji hem de manevi danışmanlık ve rehberlik, anlamı ve amacı olan bir yaşamın dönüştürücü gücüne vurgu yapmaktadır.

(ii)-*Öz-değer ve öz-saygı*: İnsan varlığı, doğası gereği varoluşunun tamamlanamamasına yönelik sürekli bir arzunun peşindedir. Bu arzu genellikle yüksek değerlere, huzur, zarafet, cesaret, dürüstlük, sevgi, bencillikten uzak durma ve iyi olma isteğine dayanmaktadır. Bireyler kendilerini geliştirdikçe hangi değerlere meyil gösterdiklerini, hangi değerlerin peşinden gittiklerini ve sağlık durumlarını kaybettiklerinde hangi değerleri kaybettiklerini anlayabilirler. Sağlıklı, olgun, gelişmiş, kendini gerçekleştirmiş bireyler olarak tanımlanan insanların, elverişli koşullar altında, en güçlü ve en iyi durumlarında yaptıkları özgür seçimler, genellikle yüksek değerler ve sonsuz değerler olarak bilinen erdemlerle örtüşmektedir (Özdoğan, 2006: 127). Bireyin kendi değerini ve saygınlığını hissetmesi önemlidir. Hem manevi danışmanlık hem de varoluşçu psikoloji, bireyin öz-değerini anlaması ve güçlendirmesi üzerine odaklanmaktadır.

(iii)-*Özgürlük ve sorumluluk*: İnsan, evrende var olan ve kendi varlığının farkında olan, ayrıca kendi farkındalığının da bilincinde olan ve seçimler

yapabilme yetisine sahip benzersiz bir varlıktır. İnsanı yalnızca tanımlanması gereken bir obje olarak görmekten ziyade onu bir varoluş olarak ele almak daha doğrudur. İnsanın varoluşu içinde katı bir neden-sonuç zinciri aramak yerine varlığın özgür iradesi ve seçimleri ön plana çıkarılmaktadır (Temiz & Var, 2020: 26). Varoluşçu psikoloji, özgürlük ve sorumluluğun bireyin yaşamında kilit roller oynadığını vurgular. Manevi danışmanlık da bireyin özgürlüğünü fark etmesini ve sorumluluk almasını destekler.

(iv)-*Yaşamın zorluklarıyla başa çıkma*: Benlik algısının nesne olarak kabul edilmesiyle birlikte gelen “öz değer ve öz yeterlilik” duyguları, bireyin kişisel gücünü ve psikolojik dayanıklılığını artırmaktadır. Bir birey, kendisini olumlu bir perspektiften değerlendirdiğinde, yani özdeğer ve öz yeterlilik duyguları güçlü olduğunda, yaşamın getirdiği zorluklarla başa çıkma kapasitesi artar, içsel psikolojik çatışmaları yönetme becerisi gelişir ve hem fiziksel hem de ruhsal sağlığında olumlu yönde ilerleme gözlemlenir (Usta, 2018: 37). Hem varoluşçu perspektif hem de manevi danışmanlık, yaşamın zorluklarıyla baş etme konusunda bireylere rehberlik eder. Bu bağlamda, başa çıkma stratejilerini güçlendirmek ve olumlu bir yaşam görüşü geliştirmek önemlidir.

(v)-*Kişisel gelişim ve büyüme*: Panik yapmadan, kendini ve durumu kontrol altında tutarak yaşamın zorluklarıyla başa çıkabilme yetisi, yeni bir bilgelik anlayışını ifade etmektedir. Popüler danışmanlık alanında, yetişkin hayatının kaçınılmaz krizleri karşısında bir nevi yüzeysel iyimserlik sunan kişisel büyüme, gelişim ve kendini gerçekleştirme, hayatta kalmanın modern bir ideolojisi olarak görülmektedir. Bu yaklaşım, mevcut ideolojik ve sosyal yapıya meydan okumaktan ziyade, ona daha insancıl bir bakış açısıyla yeniden anlam katmayı hedeflemektedir. Bireyin kişisel gelişimi ve büyümesi, her iki yaklaşımın da temel hedeflerinden olup bireyin potansiyelini keşfetmesine ve geliştirmesine odaklanmaktadır.

(vi)-*Ahlaki değerler ve etik ilkeler*: Ahlaki değerler ve etik ilkeler insan davranışlarının doğru ve yanlış arasındaki ayrımını yapmaya yardımcı olan kavramlardır. Manevi danışmanlık ile varoluşçu psikoloji açısından insanın içsel dünyasını anlamak, yaşamın anlamını keşfetmek ve kişisel gelişimini sağlamak için önemlidir. Her iki yaklaşım da bireyin kendine özgü iç dünyasını anlama ve bu dünya hakkında derinlemesine bir kavrayış geliştirme çabasıdır (İlgar & İlgar, 2019: 198). Bu kapsamda her iki yaklaşımın etik değerlere ve ahlaki prensiplere vurgu yaparak bireyin yaşamında anlam ve yönlendirme sağladığı ifade edilebilmektedir.

(vii)-*Bağlantı ve ilişkiler*: Bireyin içsel deneyimlerinin yanı sıra dış dünya ile etkileşim içinde olduğu sosyal boyut, yaşadığı kültürle ve kendi içinde

yer aldığı topluluklarla ilişkilerini kapsamaktadır. Bu ilişkiler, bireyin kendisine yakın veya uzak bulunduğu topluluklarla etkileşimlerini ve bu etkileşimlere nasıl cevap verdiğini içermektedir. Bu doğrultuda, karşılaşılan çözülemeyen ikilem, bireyin bütünüle bağlantısını sürdürme arzusuyla kişisel kimlik ve özgünlük kazanma ihtiyacının çatışmasıdır. Bireyler arasında birleşme veya ayrılma, insan ilişkilerinde sık sık karşılaşılan iki zıt kutuptur (Dilan & Kayıklık, 2022: 55). Bu doğrultuda her iki yaklaşımın insanların anlamlı ilişkiler ve bağlantı kurma ihtiyacını vurguladığı ifade edilebilmektedir. Manevi danışmanlık, bireyin diğerleriyle olan ilişkilerini güçlendirmesine yardımcı olurken varoluşçu psikoloji ise bireyin kendisiyle ve varoluşun temel sorunlarıyla olan ilişkisini derinleştirmesine yardımcı olmakta, böylece kişi kendi benliğini ve yaşamın anlamını daha bütüncül bir şekilde keşfetmektedir.

Bu ve buna benzer ilgi alanları, bireyin içsel dünyasını anlama, anlam arayışı, kişisel gelişim ve etik değerlere odaklanma gibi temel prensipleri paylaşmaktadırlar.

f. Varoluşçu Psikolojinin Bir Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Ekolü Olarak İmkânı

Son yıllarda, Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde sunulan manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetleri ile akademik dünya arasında giderek artan bir iş birliği gözlemlenmektedir. Bu iş birliği, yalnızca kurumsal düzeyde değil; aynı zamanda uygulama sahalarına da yansıyan çok yönlü bir ivme kazandırmıştır. Sevgi evleri, kadın sığınma merkezleri, huzurevleri, ceza infaz kurumları, öğrenci yurtları, hastaneler gibi farklı toplumsal hizmet alanlarında yürütülen aile ve dinî destek programlarının bütünlleştirilmesi bu sürecin somut göstergeleri arasında yer almaktadır. Bahsi geçen uygulamalara yönelik toplumsal geri bildirimlerin büyük ölçüde olumlu olması, hem yürütülen programların içeriğinin tamamlanmış bir yapıya sahip olduğunu hem de kapsayıcı nitelikler taşıdığını ortaya koymaktadır.

Söz konusu hizmetlerin yalnızca kurumsal olarak değil, aynı zamanda bireysel düzeyde de daha işlevsel hâle gelebilmesi için bilimsel temellere dayalı yöntem ve tekniklerin kullanılması kaçınılmaz bir gereklilik hâline gelmiştir. Manevi danışmanlık ve rehberlik uygulamalarında psikolojinin çeşitli kuramsal yaklaşımlarından yararlanılmakta; bu yaklaşımlar, bireyin ruhsal ihtiyaçlarını çok boyutlu bir şekilde değerlendirme imkânı sunmaktadır. Bu çalışma özelinde, bireyin manevi gereksinimlerini daha derinlikli biçimde anlama potansiyeli taşıyan ve kültürel farklılıklara karşı duyarlılık gösterme kapasitesine sahip olan varoluşçu psikoterapi yaklaşımı ele alınmaktadır. Varoluşçu psikolojinin manevi danışmanlık ve

rehberlik alanına ekol düzeyinde katkı sunma potansiyeli, hem kuramsal hem de uygulamalı boyutlarıyla değerlendirmeye alınmıştır.

Manevi danışmanlık ve rehberlik bağlamında varoluşçu psikolojinin temel amacı, bireyin yaşamın anlamı, ölüm, özgürlük, yalnızlık ve sorumluluk gibi varoluşsal temalarla ilgili derinlemesine sorgulamalarına eşlik etmek ve bu sorgulamalara yönelik özgün yanıtlar geliştirme sürecini desteklemektir. Bu yaklaşım, bireyin kendi varoluşsal bilinç düzeyine ulaşmasını kolaylaştırmakta ve öz-benliğini keşfetme yolculuğunda ona yön gösterici bir rehberlik sunmaktadır. Varoluşçu psikolojinin manevi danışmanlık ve rehberlik çerçevesindeki temel işlevi, bireyin yaşamını anlamlandırma sürecine eşlik ederek, danışanın kendi öz-varoluşunu tanımasına, anlamlandırmasına ve ruhsal olarak içsel bir bütünlük geliştirmesine katkı sağlamaktır. Bu bağlamda varoluşçu yaklaşım, bireyin özgün varoluşsal meselelerine yönelik kişiselleştirilmiş çözümler üretmesini teşvik ederken; aynı zamanda bireysel farkındalık, içsel yönelim ve öz-bilincin gelişimini destekleyen bir yapı sunmaktadır (Dilan & Kayıklık, 2022: 51–52).

Varoluşçu psikolojinin merkezinde, bireyin kişisel anlam arayışının desteklenmesi yer almaktadır. Bu destek, bireyin iç dünyasında köklenen anlam arayışına derinlemesine eğilmesini, yaşamsal sorumlulukları ve varoluşsal kaygılarıyla yüzleşmesini mümkün kılar. Manevi danışmanlık ve rehberlik bu süreçte, bireyin kendi varoluşsal gerçekliğini fark etmesine, bu farkındalıkla yaşamını yeniden inşa etmesine ve anlamı, kendi ontolojik koşulları içerisinde yeniden tanımlamasına rehberlik ederek katkı sunar (Dilan & Kayıklık, 2022: 52–54).

Varoluş kavramı, varoluşçu düşüncenin kurucu kavramlarından biri olarak, insanın yalnızca biyolojik ya da sosyal bir varlık değil; aynı zamanda bilinçli, irade sahibi ve değer inşa edebilen bir varlık olduğunu ileri sürer. Psikoloji ve psikiyatri disiplinleri içerisinde Viktor Frankl, Irvin Yalom ve Rollo May gibi öncü isimlerin bu yaklaşımı sistematik ve kuramsal bir çerçeveye oturtmaları, varoluşçu düşüncenin psikoterapi pratiğine entegrasyonunu sağlamıştır. Varoluşçu psikoloji, insanı sürekli bir oluş hâlinde olan, kendini gerçekleştirme kapasitesine sahip bir varlık olarak tanımlar ve bu yönüyle bireyi durağan değil, dönüşüme açık bir özne olarak ele alır. Dolayısıyla bu yaklaşım, klasik tedavi modellerinden farklı olarak, sabit müdahale tekniklerinden ziyade bireyi anlamaya yönelik derinlikli bir varoluşsal bakış açısı sunar. Bu nedenle, bireyin yaşamla kurduğu ilişkiyi, içsel çatışmalarını ve değer yapısını bütüncül bi-

çimde kavrayabilmek için manevi danışmanlık ve rehberlik perspektifi-
nin varoluşsal sorunları ele alırken referans alınması büyük önem taşı-
maktadır (Can, 2023: 57).

Manevi danışmanlık ve rehberlik alanı, yalnızca bireylerin dinî ya da
manevi nitelikli sorunlarını ele almakla sınırlı kalmamakta; aynı zamanda
kişisel, psiko-sosyal ve varoluşsal düzeyde yaşanan meseleleri de bütün-
cül bir yaklaşımla değerlendirmektedir. Bu bağlamda, manevi danışman-
lar yalnızca teolojik bilgi birikimiyle değil, aynı zamanda psikolojik bilgi
ve becerilerle donanmış profesyoneller olarak, danışanlarına çok boyutlu
bir destek sunma kapasitesine sahiptirler. İnsan, biyolojik, sosyolojik ve
ruhsal katmanlardan oluşan karmaşık bir varlık olarak değerlendirilme-
lidir. Bu çok katmanlı yapı, bireylerin yalnızca fiziksel ya da zihinsel ih-
tiyaçlarla sınırlı olmadığını, aynı zamanda derin manevi ve varoluşsal ih-
tiyaçlara da sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Manevi ihtiyaçlar, insan
yaşamının farklı evrelerinde ortaya çıkabilen doğal bir gerçekliktir.

Evlilik, doğum, boşanma, salgın hastalıklar, ölüm, doğal afetler gibi
kritik yaşam olayları, bireylerin içsel dünyasında çoğu zaman varoluşsal
ikilemleri ve manevi açıklıkları görünür kılmaktadır. Bu tür travmatik veya
dönüştürücü deneyimler karşısında bireyler, kendilerini şu temel felsefi
ve varoluşsal soruların kıskacında bulabilmektedirler: “Ben kimim?”,
“Nereden geldim?”, “Nereye gidiyorum?”, “Varlığımın anlamı nedir?”
Bu tür sorgulamalar, yalnızca bireyin kimlik arayışını değil; aynı zamanda
yaşamının anlamına ve yönüne ilişkin farkındalığını da derinleştirmekte,
yeni yaşam hedeflerinin inşasında belirleyici bir rol oynamaktadır (Dilan,
2019: 11–12).

Varoluşçu psikoloji, insanın temel varoluşsal gerçeklikleriyle yüzleş-
mesini kolaylaştırmak ve bu süreçte ortaya çıkan temel kaygılarla başa
çıkmasına yardımcı olmak amacıyla varoluşçu felsefenin ilkeleri doğrul-
tusunda geliştirilmiş bir psikoterapi yaklaşımıdır. Doğum, ölüm, özgür-
lük, sorumluluk, yalnızlık ve anlam arayışı gibi varoluşsal meseleler bu
yaklaşımın merkezinde yer almaktadır. Varoluşçu psikoloji, bireyin bu
evrensel gerçeklikleri anlamlandırma ve bunlara yönelik öznel tutum ge-
leştirme sürecini desteklemeyi; böylelikle içsel bütünlüğün sağlanmasına
ve kişisel gelişimin teşvik edilmesine katkı sunmayı hedeflemektedir.

Manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetleri de benzer biçimde bire-
yin yaşamına anlam ve yön kazandırma sürecinde ona eşlik etmeyi amaç-
lamakta; bireyin varoluşsal sorunlarıyla başa çıkmasını kolaylaştıracak
kaynakları harekete geçirmeyi hedeflemektedir. Her iki yaklaşım da in-
sanın anlam arayışına, kimlik gelişimine ve ruhsal dayanıklılığına odak-
lanmakta; bireyi edilgen bir yardım nesnesi olarak değil, kendi yaşamına

yön verebilecek aktif bir özne olarak kabul etmektedir. Bu ortak paydalar doğrultusunda, manevi danışmanlık ve rehberlik uygulamalarına varoluşçu psikoloji ve psikoterapi ilkelerinin entegrasyonu, bireylerin yaşamın kaçınılmaz zorluklarıyla daha sağlıklı ve derinlikli bir biçimde başa çıkabilmelerine imkân sağlayan etkili bir yaklaşım olarak değerlendirilmektedir (Dilan & Kayıklık, 2022: 63).

Manevi danışmanlık ve rehberlik sürecinde varoluşçu terapi ilkeleri temel alınarak yürütülen uygulamalarda, manevi danışman ve rehberin en temel sorumluluklarından biri, danışanın yaşadığı duyguları, düşünceleri ve an be an deneyimlediği yaşantıları derinlemesine idrak etmesine imkân tanımadır. Bu yaklaşım, danışanın kendi içsel gerçekliğini daha açık biçimde fark etmesini, o anda mevcut olan duygusal deneyimlerini anlamlandırmasını ve bu deneyimleri yargılamadan kabul etmesini kolaylaştırmaktadır. Varoluşçu terapi çerçevesinde çalışan bir manevi danışman ve rehber, danışan için yalnızca bir rehber değil; aynı zamanda rol modeli niteliği de taşımaktadır. Bu bağlamda, danışman zaman zaman kendi varoluşsal yaşantılarına dair otantik paylaşımlarda bulunarak, bu yaşantıların bireysel düzlemde nasıl anlam kazandığını ve danışanın hayatına nasıl uygulanabileceğini göstermelidir. Bu tür paylaşımlar, danışanın kendi sorunlarına yüzeysel değil, daha derinlikli bir perspektiften bakabilmesine ve alternatif çözüm yolları geliştirebilmesine olanak tanır.

Manevi danışman; danışanın yaşantılarını yorumlamaya, anlamaya ve yeniden yapılandırmaya yönelik profesyonel değerlendirmelerde bulunmalı; danışanın içgörü geliştirmesine, öz-farkındalığını artırmasına ve içsel anlayışını derinleştirmesine katkı sunacak şekilde süreç odaklı bir rehberlik sağlamalıdır. Danışana verilen anlamlı geri bildirimler, bireyin içsel keşif yolculuğuna yön vermesi açısından son derece değerlidir. Böylelikle, manevi danışmanlık ve rehberlik uygulamaları, yalnızca destek sunan bir hizmet değil; bireyin kendini anlama, yaşamla yeniden bağ kurma ve ruhsal bütünlüğünü tesis etme sürecine eşlik eden derinlemesine bir dönüşüm aracı hâline gelmektedir (Dilan & Kayıklık, 2022: 59).

İnsanın temel varoluşsal kaygılarından biri olan ölüm olgusu, bireyin hem kendi ölümlülüğüyle hem de yaşamın geçiciliğiyle yüzleşmesini zorunlu kılar. Birey, ölüm üzerine düşünmeye başladığında, bu kaçınılmaz gerçeğin anlamını sorgulamaya ve bunun bireysel yaşantısına yansıyan yönlerini değerlendirmeye yönelir. Bu tür sorgulamalar çoğu zaman bireyde derin bir varoluşsal kaygıya neden olabilmektedir. Özellikle yaşamın son evresine yaklaşan yaşlı bireyler, terminal dönemde bulunan hastalar ya da yaşamın geçiciliğiyle yüzleşen kişiler için, manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetleri teorik olarak temellendirilmiş güçlü bir destek

yapısı sunar. Bu hizmetler, bireyin ölüm olgusunu yalnızca bir son olarak değil; anlam ve değer üretimi bağlamında dönüştürücü bir farkındalık alanı olarak ele almasına olanak tanır.

Yaşamın anlamına dair sorgulamalarda bulunan ve bu arayışı manevi değerler doğrultusunda yönlendirmeye çalışan bireyler de, manevi danışmanlık ve rehberlik sürecinden istifade edebilmektedir. Birey, kutsal ve değerli kabul ettiği ilkelere dayalı bir yaşam sürdürükçe, kendi varoluşuna dair daha tutarlı ve derinlikli bir anlam yapısı inşa edebilmektedir. Bu anlamlandırma süreci, bireyin yalnızca varoluşsal sıkıntılarından kurtulmasına değil; aynı zamanda ruhsal dayanıklılığını ve psikolojik iyi oluşunu güçlendirmesine de katkı sunmaktadır (Güvenç, 2022: 211).

Ölüm, insan yaşamının en temel ve kaçınılmaz gerçeklerinden biridir. Bireyin ölüm üzerine düşünmesi, zaman zaman zihinsel süreçlerinin doğal bir parçası hâline gelebilmekte; ancak bu düşünsel meşguliyetin sıklığı, yoğunluğu ve birey üzerindeki etkisi kişilik yapısı, yaşam deneyimleri ve ruhsal dayanıklılığı gibi çeşitli değişkenlere bağlı olarak farklılık gösterebilmektedir. Kimi bireyler ölüm gerçeğini bilinçli bir şekilde işleyerek ruhsal bütünlük içinde kabullenebilirken; bazı bireyler için bu düşünce, aşırı yoğunlukta yaşanarak patolojik boyutlara ulaşabilmektedir. Ölüm temalı düşünceler, bu kişilerde varoluşsal kaygı, depresyon, panik bozukluk ya da anlam krizleri gibi psikolojik sorunların tetikleyicisi olabilmektedir (Tanhan & Arı, 2006: 34–43).

Varoluşçu psikoloji, insanın ölümle yüzleşme sürecine felsefi ve terapötik bir zemin sunarak; bireyin bu kaçınılmaz gerçeklik karşısında içsel direncini güçlendirmesini, yaşamına anlam katmasını ve kendi faniliğini kabullenmesini hedeflemektedir. Aynı şekilde manevi danışmanlık ve rehberlik de, bireyin ölüm, acı, kayıp ve anlam boşluğu gibi varoluşsal meseleler karşısında yaşadığı içsel gerilimleri, kültürel ve teolojik bağlamlarla bütünleştirerek anlamlandırmasına katkı sunmaktadır. Bu bağlamda varoluşçu psikoloji ile manevi danışmanlık ve rehberlik arasında içeriksel paralellikler ve kuramsal yakınlıklar bulunduğu söylenebilir. Özellikle bireyin içsel dünyasının anlaşılmasına, duygusal derinliğinin keşfedilmesine ve varoluşsal sorularına yanıt aramasına yönelik amaçlar bakımından bu iki yaklaşım birbirini tamamlayıcı bir potansiyele sahiptir.

Her ne kadar varoluşçu psikoloji ile manevi danışmanlık ve rehberlik belirli ortak noktaları paylaşılsalar da, her iki yaklaşımın özgün perspektifleri ve vurguladıkları öncelikler bulunmaktadır. Varoluşçu psikoloji, bireyin öznel deneyimine, bireysel özgürlüğüne ve sorumluluk alarak yaşamına yön verme kapasitesine odaklanırken; manevi danışmanlık ve rehberlik, bireyin inanç sistemi, manevi değerleri ve kültürel bağlamı

doğrultusunda ruhsal bütünlüğünü desteklemeye çalışır. Bununla birlikte, günümüzün çok katmanlı ve karmaşık psiko-sosyal koşullarında, bireylerin ihtiyaçlarına bütüncül çözümler üretebilmek adına bu iki yaklaşımın temel ilke, kavram ve tekniklerinin danışma sürecinde birlikte ele alınması giderek daha fazla önem kazanmaktadır.

Danışan odaklılık, hem varoluşçu yaklaşımın hem de manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinin ortak temel ilkelerinden biridir. Danışma ilişkisinin merkezine bireyin özgün yaşantısını, değer dünyasını ve anlam arayışını yerleştiren bu iki yaklaşım, bireyin kendilik bilincini geliştirmesi ve yaşamla kurduğu ilişkiyi yeniden yapılandırabilmesi açısından karşılıklı olarak birbirini besleyen yapılar sunmaktadır (Tosun & Nural, 2023: 114).

S o n u ç

Manevi danışmanlık ve rehberlik ile varoluşçu psikoloji, kuramsal ve uygulama yönlerinden farklı paradigmlar içinde gelişmiş olmalarına rağmen bireyin anlam arayışı, içsel dengeyi kurma çabası ve ruhsal bütünlüğü inşa etme hedefi bakımından örtüşen yönelimlere sahiptir. Her iki yaklaşım da bireyin yaşamı sorgulama sürecine rehberlik ederek, öz-anlayış ve ruhsal iyilik halini desteklemeyi amaçlamaktadır. Ancak bu ortak amaca ulaşmak için başvurdukları referans çerçeveleri ve yöntemsel yaklaşımları farklılaşmaktadır.

Varoluşçu psikoloji, bireyin kendi varoluşsal gerçekliğiyle yüzleşmesini sağlayarak ölüm, özgürlük, yalnızlık ve anlamsızlık gibi temel temalarla yüzleşmesini teşvik eder. Bu yaklaşım, bireyin içsel çatışmalarını anlamlandırmasına, yaşamını bilinçli seçimlerle yapılandırmasına ve kişisel sorumluluk duygusunu geliştirmesine imkân sunar. Felsefi derinliğiyle bireyin yaşamına dair sorulara düşünsel düzlemde yanıt üretmesini kolaylaştırır. Buna karşılık, manevi danışmanlık ve rehberlik bireyin yaşadığı krizleri inanç sistemi ve kültürel değerler çerçevesinde anlamlandırmasına yardımcı olur. Danışanın kutsal olarak kabul ettiği değerlere temas ederek içsel dengeyi yeniden kurmasına rehberlik eder. Bu yönüyle, bireyin manevi gelişimini destekleyici, teolojik temelli bir danışmanlık süreci sunar.

Her iki yaklaşımın birlikte düşünülmesi, bireyin yaşamını hem felsefi-psikolojik hem de dini-manevi bir perspektifle anlamlandırmasına olanak tanır. Bu bütüncül çerçeve, danışanın içsel tutarlılığını güçlendirir, yaşamına yön vermesini kolaylaştırır ve ruhsal büyüme süreçlerine derinlik kazandırır. Varoluşçu psikolojinin sunduğu entelektüel sorgulama imkânı ile manevi danışmanlık ve rehberliğin sunduğu kutsal merkezli

anlamlandırma desteği, bireyin çok katmanlı ihtiyaçlarına kapsamlı bir yanıt üretebilir.

Bu makale, manevi danışmanlık ve rehberlik alanında kuramsal zenginliği artırmak amacıyla, varoluşçu psikolojinin ekol düzeyinde entegrasyon potansiyelini incelemiştir. Varoluşçu psikolojinin bireyin anlam, özgürlük, sorumluluk ve öz-farkındalık gibi boyutlarını merkeze alan yaklaşımı, manevi danışmanlık ve rehberlik bağlamında uygulanabilir kuramsal araçlar sunmakta ve bireyin içsel dönüşümüne katkı sağlayacak bir zemin oluşturmaktadır.

Araştırma sonuçları, varoluşçu psikolojinin manevi danışmanlık ve rehberlik ile bireyin ruhsal gelişimi arasında anlamlı kesişim noktaları taşıdığını göstermektedir. Bununla birlikte, çalışmanın bazı metodolojik sınırlılıkları bulunmaktadır. Öncelikle bu çalışma, dokümantasyon tekniğine dayalı kuramsal bir analiz olup ampirik alan verilerine dayanmamaktadır. Bu durum, ulaşılan teorik bulguların sahadaki uygulanabilirliğini doğrudan gözlemlene imkânını kısıtlamaktadır. Ayrıca çalışmanın sadece varoluşçu psikoloji çerçevesinde yürütülmüş olması, manevi danışmanlık ve rehberlik alanında etkili olabilecek diğer psikoloji ekollerinin (pozitif psikoloji, transpersonel psikoloji vb.) göz ardı edilmesine neden olmuştur. Son olarak, varoluşçu psikolojinin İslami teoloji ile olan kuramsal uyumluluğu ayrı bir başlıkta derinlemesine analiz edilmemiştir.

Gelecekteki araştırmalar için şu öneriler sunulabilir: (i) Varoluşçu psikolojinin manevi danışmanlık ve rehberlik uygulamalarındaki etkisini ortaya koyan saha temelli ampirik araştırmalar gerçekleştirilmelidir. (ii) Varoluşçu psikolojinin yanı sıra manevi danışmanlık ve rehberlik kapsamında faydalı olabilecek diğer kuramsal yaklaşımlar karşılaştırmalı olarak incelenmelidir. (iii) Varoluşçu psikolojinin manevi danışmanlık ve rehberlik bağlamında İslami teolojik ilkelerle ne ölçüde uyum sağladığı, derinlemesine ele alınmalıdır.

Sonuç olarak, varoluşçu psikoloji ile manevi danışmanlık ve rehberliğin kuramsal ve uygulamalı olarak bütünleşmesi, bireyin hem varoluşsal hem de manevi boyutta desteklenmesini sağlayan dönüştürücü bir manevi danışmanlık ve rehberlik yaklaşımı inşa edebilir. Bu sentez, manevi danışmanlık ve rehberlik literatürüne hem kavramsal hem metodolojik düzeyde anlamlı katkılar sunma potansiyeline sahiptir.

Beyanlar ve Bildirimler | Statements & Declarations –

Etik Onay | Ethical Approval

Bu çalışma etik onay gerektirmemektedir.

This study does not require ethical approval.

Araştırma Etiği Beyanı | Research Ethics Statement

Bu çalışma, uluslararası akademik etik ilkelerine uygun olarak yürütülmüştür. This study was conducted in accordance with international academic ethical principles.

Bilgilendirilmiş Onam | Informed Consent

Bu çalışma için bilgilendirilmiş onam gerekli değildir. Informed consent was not required for this study.

Katılım Onayı | Consent to Participate

Bu çalışma için katılım onayı gerekli değildir. Consent to participate was not required for this study.

Yayın Onayı | Consent for Publication

Yazar(lar), bu makalenin yayınlanmasına tam onay vermektedir. The author(s) give their full consent for the publication of this article in its current form.

Çıkar Çatışması | Conflict of Interest

Yazar(lar), bu makalenin araştırma, yazarlık ve/veya yayını ile ilgili herhangi bir çıkar çatışması bulunmadığını beyan eder. The author(s) declare no potential conflicts of interest with respect to the research, authorship, and/or publication of this article.

Rekabetçi Çıkarlar | Competing Interests

Yazar(lar), bu araştırmaya ilişkin herhangi bir rekabetçi menfaatlerinin bulunmadığını belirtir. The author(s) declare that they have no competing interests.

Şeffaflık Beyanı | Transparency Statement

Yazar(lar), çalışmanın tüm aşamalarında şeffaflık ilkesine bağlı kalmışlardır. The author(s) confirm that transparency principles were followed at all stages of this research.

Finansman | Funding

Bu çalışma herhangi bir finansal destek almamıştır. This research received no financial support.

Veri Paylaşımı ve Erişilebilirlik | Data Availability & Accessibility

Bu çalışmada veri paylaşımı mevcut değildir. Data sharing is not available for this study.

Yazar Katkıları | Author Contributions

Kavramsallaştırma: FAÜ; Literatür Taraması: FAÜ; Veri Toplama: FAÜ; Veri Analizi: FAÜ; Yazım – Taslak: FAÜ; Yazım – Gözden Geçirme – Düzenleme: FAÜ.

Conceptualization: FAÜ; Literature Review: FAÜ; Data Collection: FAÜ; Data Analysis: FAÜ; Writing – Draft: FAÜ; Writing – Review – Editing: FAÜ.

Özgünlük Beyanı | Statement of Originality

Bu makale, yazarın özgün akademik çalışmasıdır; herhangi bir tez, bildiri ya da proje kapsamında üretilmemiştir.

This article is the author's original academic work and has not been derived from any thesis, conference paper, or academic project.

Çalışma Sınırlılıkları | Study Limitations

Bu araştırmanın bazı metodolojik sınırlılıkları bulunmaktadır ve gelecekteki çalışmalar için öneriler içermektedir.

This study has some methodological limitations and provides recommendations for future research.

Açık Bilim Beyanı | Open Science Statement

Bu çalışma, açık bilim ilkelerine uygun olarak yürütülmüş ve verilerin paylaşımı araştırma etik kuralları çerçevesinde değerlendirilmiştir.

This study was conducted in compliance with open science principles, and data sharing has been evaluated within the framework of research ethics guidelines.

Erişim Politikası | Access Policy

Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC 4.0) lisansı altında yayınlanmıştır.

This article is published under the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0) license.

Telif Hakkı ve Lisans | Copyright & License

Yazar(lar), makalenin telif hakkını elinde tutar ve CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmasını kabul eder.

Author(s) retain the copyright of their work, which is licensed under the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0) license.

Kaynaklar

Aydın, C. (2015). *İnsanın anlam arayışı ile yeniçağ inanışları arasındaki ilişki*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Can, M. (2023). *Varoluşçu psikoloji bağlamında manevi danışmanlık süreci*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Çelik, G. (2018). Varoluşçu felsefeleri, varoluşçu terapi ve sosyal hizmet. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19(3), 417-439.

Çoşkun, F. (2022). Düünden bugüne manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetleri. *İlahiyat Akademik Araştırmalar Yıllığı*, 5, 71-91.

Demir, V. (2018). Varoluşçu yaklaşıma dayalı grup terapisinin bireylerin ruhsal belirti düzeylerine etkisi. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(11), 149-167.

Dilan, H. & Kayıklık, H. (2022). Manevi danışmanlıkta varoluşçu psikoterapi tekniği. *Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi*, 6, 39-66.

Dilan, H. (2019). *Manevi danışmanlık ve varoluşçu psikoterapi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Doğan, M. (2017). Hastane örneği üzerinden manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerine genel bir bakış. *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, 2, 1267-1304.

Ekşi, H. & Kaya, Ç. (2016). *Manevi yönelimli psikolojik danışma*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Frankl, V. E. (2023). *Hayatın anlamı ve psikoterapi*. (Çev. V. Atayman). Ankara: Say Yayınları.

Geçtan, E. (1974). Varoluşçu psikolojinin temel ilkeleri. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 7(1), 13-17.

Göcen, G. (2022). *Kavram atlası: Din psikolojisi-I*. Ankara: Gazi Kitabevi.

Gül, M. E. & Şentürk, H. (2021). Türkiye’de manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerine genel bir bakış. *Uşak İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, 1(2), 115-133.

Güvenç, E. (2022). *Manevi danışmanlığın felsefi temelleri*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

İlgar, M. Z. & İlgar, S. C. (2019). Varoluşçu psikolojik danışma ve psikoterapi: Teori ve pratiği. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 23(1), 193-220.

İlk, G. & Bilici, M. (2020). Viktor Frankl ile varoluşçu psikolojide din ve maneviyat. *İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(17), 45-62.

Kocaoğlu, M. (2023). *Türkiye’de manevi danışmanlığın alanları ve psikolojik danışma becerileri perspektifinden yerinin değerlendirilmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Koç, M. (2012). Manevi-[psikolojik] danışmanlık ile ilgili Batı’da yapılan bilimsel çalışmaların tarihi ve literatürü (1902-2010) üzerine bir araştırma-I. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 12(2), 201-237.

Koç, M. (2021). Diyanet İşleri Başkanlığı’nın öğrenci yurtları ve gençlik merkezlerindeki manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetleri (2013-2021): Sınırlılıklar ve bir eğitim programı önerisi. *Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi*, 3, 135-201.

Koçak, R. & Gökler, R. (2008). Varoluşçu yaklaşımda psikolojik danışma ve gruba uygulanışı. *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 3(2), 91-107.

Maslow, A. (2023). *İnsan olmanın psikolojisi*. (Çev. O. Gündüz). İstanbul: Kuraldışı Yayıncılık.

Merter, M. (2021). *Dokuz yüz katlı insan*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Özdoğan, Ö. (2006). İnsanı anlamaya yönelik bir yaklaşım: Pastoral psikoloji. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 47(2), 127-141.

Özkan, A. (2019). Manevi danışmanlıkta kullanılan kavramlar ve pratikteki algısı. [içinde] *Manevi Danışmanlık ve Rehberlik: Farklı Alanlardan Araştırma Bulguları ve Değerlendirmeler*. (ss. 45-98). Ed. A. Ayten. İstanbul: Dem Yayınları.

Parlak, S. (2016). Manevi danışmanlığın gelişimi. [içinde] *Manevi Yönelimli Psikoterapi ve Psikolojik Danışma*. (ss. 27-46). Ed. H. Ekşi. & Ç. Kaya. İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Peçenek, M. A. (2019). Manevi danışmanlık ve rehberlik I-II. *Akademik Platform*. 104-113.

Söylev, Ö. F. (2015). Psikolojik yardım hizmetleri bağlamında Türkiye’de dini danışma ve rehberlik. *İslam Medeniyeti Araştırma Dergisi*, 1(2), 287-308.

Tanhan, F. & Arı, F. (2006). Üniversite öğrencilerinin ölüme verdikleri tepkileri ve öğrenim gördükleri program açısından ölüm kaygısı düzeyleri. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 4(2), 34-43.

Taşçı, F. & Bilge, Y. (2021). Anlam arayışı ve psikopatoloji: Varoluşsal öfke ve savunma mekanizmalarının psikolojik belirtilerle ilişkilerinin incelenmesi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 10(2), 1561-1579.

Temiz, R. & Var, E. Ç. (2020). Beliren yetişkinlerin yaşam görüşünün varoluşçu bakış açısıyla incelenmesi. *Türkiye Sağlık Bilimleri ve Araştırma Dergisi*, 3(1), 19-33.

Tosun, Ü. & Nural, A. (2023). Manevi danışmanlık ile hümanist psikoloji arasındaki ilişki. *Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi*, 7, 101-118.

Tülüce, H. A. (2022). Bireysellik ve toplumsallık bağlamında modern bireyin anlam arayışı. *Üniversite Araştırmaları Makalesi Dergisi*, 5(3), 305-312.

Ulu, M. (2018). Hayatı anlamlandırma ile kişilik özellikleri arasındaki ilişki üzerine. *Bilimname*, 2(36), 165-187.

Usta, E. Y. (2018). *Hayatın anlam algısı ve psikolojik dayanıklılık düzeyi arasındaki ilişkinin analizi (İstanbul ili, Üsküdar ilçesi, resmi liselerde görev yapan öğretmenler örneği)*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Uzgun, M. (2023). Manevi danışmanlık ve rehberlik perspektifinden nefis psikolojisinde kutsal toprak deneyimi. *Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi*, 8, 111-140.

Wulff, D. M. (2006). Transpersonel (benötesi) psikoloji. (Çev. S. Uysal. & A. U. Mehmedoğlu). *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 31, 243-254.

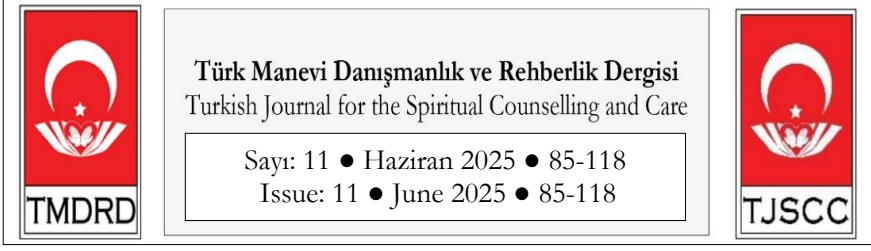
Yalom, İ. (2011). *Varoluşçu psikoterapi*. İstanbul: Kabalcı Yayınları.

Yaman, N. (2016). Manevi temelli bütüncül psikolojik danışmanlık. [içinde] *Manevi Yönelimli Psikoterapi ve Psikolojik Danışma*. (ss. 83-98). Ed. H. Ekşi. & Ç. Kaya. İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Yaman, N. (2019). Terapötik süreçte maneviyat: Ruh sağlığı alanı çalışanlarının değerlendirmeleriyle ülkemizden örnekler. [içinde] *Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Farklı Alanlardan Araştırma Bulguları ve Değerlendirmeler* (ss. 17-44). Ed. A. Ayten. İstanbul: Dem Yayınları.

Yiğit, Y. (2023). Yüksek din öğretiminin manevi sağlık ve hayata yönelim üzerine etkisi: İğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi örneği. *Harran İlahiyat Dergisi*, 50, 119-140.

Yüceol, N. (2020). Maslow'un gözünden 'kendini gerçekleştiren insan'. *Yıldız Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(1), 84-91.

Deprem Sonrası Manevi Danışmanlık ve Rehberlik İhtiyaçları: Psiko-Sosyal Destek Uzmanlarının Görüşlerine Dayalı Nitel Bir Araştırma

Spiritual Counseling and Care Needs after Earthquake:
A Qualitative Study Based on the Views of Psycho-Social Support
Professionals

İclal Öztürk

Sorumlu Yazar | Corresponding Author

Yüksek Lisans Öğrencisi | MA Student

İstanbul Üniversitesi | İstanbul University

✉ iclal.ozturk@ogr.iu.edu.tr | 0009-0008-7539-1823

İstanbul | Türkiye

Ümit Horozcu

Doç. Dr. | Assoc. Professor

İstanbul Üniversitesi | İstanbul University

✉ umit.horozcu@istanbul.edu.tr | 0000-0002-0916-0313

İstanbul | Türkiye

<https://doi.org/10.56432/tmdrd.1645518>

Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi

Turkish Journal for the Spiritual Counseling and Care

Makale Bilgisi	Article Information
Makale Türü • Article Type	Araştırma Makalesi • Research Article
Geliş Tarihi • Received	23 Şubat 2025 • 23 February 2025
Düzeltilme Tarihi • Revised	05 Mayıs 2025 • 05 May 2025
Kabul Tarihi • Accepted	10 Mayıs 2025 • 10 May 2025
Yayın Tarihi • Published	30 Haziran 2025 • 30 June 2025
Değerlendirme • Review	Çift Taraflı Kör • Double-Blind
Hakem • Peer-Review	Dış-Bağımsız • External-Independent
Benzerlik Taraması • Similarity Check	Tamamlandı • Completed
Etik Onay • Ethical Approval	Etik Gerekir • Ethics Required
Çıkar Çatışması • Conflict of Interest	None • Yok
Finansman • Funding	Finansman Yok • No Funding
Lisans • License	Creative Commons BY-NC 4.0
Dergi İletişim • Journal Contact	https://dergipark.org.tr/tr/pub/tmdrd

Ö z e t

Deprem, meydana geldikleri coğrafi koşullara bağlı olarak büyük yıkımlara yol açmakta ve bireyler üzerinde hem fiziksel hem de psikolojik açıdan derin travmatik izler bırakmaktadır. Doğal afetler, bireylerin yalnızca fiziksel varlıklarını değil, aynı zamanda psikolojik, sosyal ve manevi dengelerini de sarsmaktadır. Özellikle büyük ölçekli depremler, depremzedelerde travmatik stres bozukluğu, depresyon ve anksiyete gibi psikolojik rahatsızlıklara neden olabilmekte, aynı zamanda sosyal ve ekonomik sorunları da beraberinde getirmektedir. Bu nedenle, deprem sonrası süreçte bireylerin psikolojik sağlamlıklarını koruyabilmeleri için psiko-sosyal destek hizmetlerinin sistemli bir şekilde sunulması gerekmektedir. Psiko-sosyal destek sürecinin önemli bir bileşeni olarak manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetleri, depremzedelerin yaşadığı kayıpları anlamlandırma, travmayla başa çıkma ve iyileşme süreçlerini destekleme açısından kritik bir role sahiptir. Bu nitel çalışma, Türkiye'deki 06 Şubat 2023 depremlerinin ardından depremzedelerin karşılaştıkları psikolojik ve sosyo-ekonomik zorlukları, dini inanç ve tutumların travmayla başa çıkma sürecindeki etkilerini ve depreme maruz kalmanın bireylerin dindarlık düzeylerine olan yansımalarını incelemektedir. Araştırmada, deprem bölgesinde görev alarak depremzedelere psiko-sosyal destek hizmeti sunan uzmanların deneyimleri doğrultusunda manevi danışmanlık ve rehberlik ihtiyaçları ele alınmıştır. Makalenin temel amacı, psiko-sosyal destek hizmeti sunan uzmanların değerlendirmeleri üzerinden depremzedelerin manevi destek gereksinimlerini tespit etmek ve gelecekte yaşanabilecek doğal afetlerde etkin manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinin sağlanabilmesi için alan literatürüne bilimsel veriler sunmaktır. Bu nitel araştırma, mülakat tekniği kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Deprem sonrasında doğrudan çalışır ve konteyner kentlerde saha çalışmaları yürütülmüş, sahadaki uzmanlarla yüz yüze ve çevrimiçi mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Katılımcılar, klinik psikologlar ve manevi danışmanlar gibi alan uzmanlarından oluşmaktadır. Elde edilen veriler ise betimsel analiz ve içerik analizi teknikleriyle değerlendirilmiştir. Bulgular, depremzedelerin barınma ve güvenlik gibi temel sosyo-ekonomik sıkıntılar yaşadığını, psikolojik rahatsızlıklarla mücadele ettiğini, dindarlık ve maneviyatın travmayla başa çıkmada etkili bir faktör olduğunu, manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinin depremzedelerin psikolojik iyilik hâli üzerinde olumlu terapötik etkiler yarattığını ortaya koymuştur. Sonuç olarak makalede, doğal afetler gibi kriz durumlarında manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinin yapılandırılmış bir profesyonel destek hizmeti olarak sunulmasının gerekliliğinin altı çizilmiştir.

A n a h t a r   K e l i m e l e r

Manevi danışmanlık ve rehberlik • Doğal afet psikolojisi
Deprem deneyimi • Manevi ihtiyaçlar • Psiko-sosyal destek uzmanı

A b s t r a c t

Earthquakes, depending on their geographical context, can lead to large-scale destruction and profoundly traumatic consequences for individuals, affecting them physically, psychologically, and socially. Natural disasters not only endanger physical survival but also significantly disrupt psychological, social, and spiritual well-being. In the case of major earthquakes, survivors frequently experience mental health challenges such as post-traumatic stress disorder, depression, and anxiety, alongside substantial socio-economic challenges. Given these realities, the implementation of structured psychosocial support systems is essential for fostering emotional stability and resilience throughout the recovery process. A crucial yet often overlooked component of such systems is spiritual counseling and care, which can play a vital therapeutic role by helping individuals process loss, cope with trauma, and support holistic healing. This qualitative study investigates the psychological and socio-economic difficulties encountered by survivors of the February 6, 2023, earthquakes in Türkiye. It also explores how religious beliefs, spiritual orientations, and individual faith practices contribute to coping mechanisms and influence survivors' levels of religiosity following exposure to a disaster of this magnitude. Drawing on the insights and field experiences of professionals who provided psychosocial services in the affected regions, the study aims to identify specific spiritual care needs of survivors. The ultimate objective is to provide data-driven contributions to both academic scholarship and practical applications aimed at enhancing the effectiveness of spiritual counseling and care in future disaster contexts. Data were collected through in-depth interviews conducted both face-to-face and online with clinical psychologists and spiritual counselors actively working in tent and container settlements. Descriptive and content analysis methods were employed to interpret the data. The findings reveal that survivors faced critical challenges related to shelter, safety, and psychological well-being. Furthermore, spirituality and religiosity emerged as significant resources for emotional recovery. Spiritual counseling and care proved to be highly effective therapeutic interventions, positively influencing the psychological health of those affected. The study underscores the need to formally integrate spiritual support into professional disaster response frameworks.

K e y w o r d s

Spiritual counseling and care • Psychology of natural disasters
Earthquake experience • Spiritual needs
Psycho-social support professionals

Giriş

Türkiye'deki 06 Şubat 2023 tarihinde meydana gelen ve asrın felaketi olarak nitelenen deprem, büyük bir can ve mal kaybına neden olmuş, bölgede hayatın hemen her alanını etkileyen geniş çaplı bir tahribat meydana getirmiştir. Bu travmatik durum birinci derecede depremin yaşandığı çok sayıda şehri kuşatırken, ülke genelinde de ciddi bir moral bozukluğuna sebebiyet vermiştir. Bununla birlikte afetzedelere yardım ulaştırma ve onların acılarını paylaşma noktasında maddi ve manevi açıdan güçlü bir dayanışma ortaya konmuş, ulusal ve uluslararası düzeyde uzun zaman hatırlanacak fedakârlık örnekleri sergilenmiştir.

Depremin meydana geldiği tarihten günümüze kadar sosyal bilimler alanında çok sayıda araştırmayla, depremin sonuçları dini, psikolojik ve sosyal açıdan analizlere tabi tutulmuştur. Sadece YÖK'ün tez tarama sayfasında psikoloji, sosyoloji, psikiyatri ve aile hekimliği gibi alanlardan araştırmacılar tarafından 100'e yakın lisansüstü tez çalışması yapılmıştır. Bunlardan kimi depremzedelerin sosyal, psikolojik ve psikiyatrik durumlarına odaklanırken bazıları da bölgede yardım amaçlı görev yapan sağlık çalışanlarının, psikologların ve diğer kurumsal yahut gönüllü destek uzmanlarının psikolojilerine yöneliktir. Bu çalışmada ise meseleye başka bir perspektiften bakarak literatürdeki diğer bulgulara farklı boyutlar kazandırmanın yolları aranmıştır. Bu kapsamda çadır ve konteyner kentlerde görev yapan, aralarında psikologların yanı sıra pdr, sosyal hizmetler, manevi danışmanlık ve rehberlik (mdr) uzmanlarının yer aldığı, depremzedelere psikolojik destek vermekle görevli profesyonellerin bakış açısıyla bireylerin dini ve manevi ihtiyaçlarına ışık tutulmak istenmiştir.

Bu çalışmada travmatik durumdaki insanlarla doğrudan temas eden profesyonellerin, çadır ve konteyner kentlerde kalan afetzedelerin psikolojik durumlarını, afetle başa çıkma stratejilerini ve dindarlığın bu süreçteki etkisini nasıl değerlendirdiği incelenmiştir. Ayrıca, afetin dindarlık üzerinde bir değişime yol açıp açmadığı ve depremzedelerin manevi destek ihtiyacının olup olmadığı araştırılmıştır. Böylelikle depremin ardından ortaya çıkan dini, manevi ve psikolojik dinamikleri daha iyi anlamının yanı sıra olası bir felakette literatürde saha araştırmalarına dayalı verilere katkı sağlayabileceği değerlendirilmiştir.

a. Problem

Makalenin konusu, amacı ve önemi açıklandıktan sonra çalışmanın temel araştırma soruları ile alt araştırma soruları aşağıda sunulmuştur:

(i) Temel araştırma soruları:

1. Psikososyal destek uzmanları, depremzedelerin psikolojik, dini ve manevi durumlarını nasıl değerlendirmektedir?
2. Psikososyal destek uzmanları, depremzedelerin manevi destek ihtiyacı hakkında hangi görüşlere sahiptir?

(ii) Alt araştırma soruları:

1. Psikososyal destek uzmanları, depremzedelerin psikolojik sağlık durumlarına ilişkin hangi temel gözlemleri yapmıştır?
2. Psikososyal destek uzmanları, depremzedelerin karşılaştıkları maddi ve manevi zorluklara karşı geliştirdikleri başa çıkma mekanizmaları hakkında ne düşünmektedir?
3. Psikososyal destek uzmanlarına göre, dindarlık ve manevi inançlar, afetzedelerin yaşadığı travmatik süreçle başa çıkmada nasıl bir işlev görmektedir?
4. Psikososyal destek uzmanları, depremin bireylerin dini inanç ve pratikleri üzerindeki etkisini nasıl yorumlamaktadır?

b. Yöntem

Bu araştırmada, yukarıda ifade edilen problemlere uygun olarak, nitel araştırma deseni benimsenmiş ve veri toplama yöntemi olarak mülakat tekniği kullanılmıştır. Bu tercih, derinlemesine bilgi edinmeyi ve verinin kapsamlı şekilde analiz edilmesini mümkün kılmak adına yapılmıştır (Creswell, 2017). Araştırmanın katılımcıları, psikologların yanı sıra pdr ve mdr uzmanlarından oluşmaktadır. Bölgede görev yapan idari ve mülki amirlerin izin ve yönlendirmesi ile toplamda 20 uzman ile görüşme gerçekleştirilmiştir. Bu uzmanların en az bir ay süreyle afet bölgelerinde görev yapmış olması ve bu araştırmaya gönüllü olarak katılmayı kabul etmesi, örneklem seçiminde temel kriterler olmuştur.

Katılımcılarla yapılan mülakatlarda, araştırmacı tarafından hazırlanan ve alanında uzman bir öğretim üyesi ve iki alan araştırmacısının geri bildirimleriyle nihai hâle getirilen yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Bu form, araştırma konusunu derinlemesine ele almak üzere tasarlanmış ve katılımcıların deneyimlerini, gözlemlerini ve önerilerini detaylı bir şekilde paylaşımlarına olanak sağlayacak şekilde düzenlenmiştir. Araştırmanın ön hazırlığı tamamlandıktan sonra, araştırmacıların mensup olduğu yükseköğretim kurumunun etik kurulundan izin alınmış ardından katılımcılar ile görüşmeler başlamıştır.

Mülakatların büyük bir kısmı, Malatya'da tesis edilmiş olan çadır ve konteyner kentlere gidilerek burada görev yapmakta olan uzmanlarla yüz yüze gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın bu aşamasında ilgili yerleşkede bir

hafta boyunca bizzat kalınmış, böylelikle gözlem yapma imkânı elde edilmiştir. Çalışmada Hatay, Adıyaman ve Kahramanmaraş'tan katılan uzmanlarla ise çevrimiçi platformlar üzerinden görüşülmüştür. Görüşmeler, katılımcıların onayı alınarak kayıt altına alınmış ve araştırma etiğine uygun bir şekilde saklanmıştır. Verilerin analizi için betimsel analiz ve içerik analizi yöntemleri kullanılmıştır. Betimsel analiz sürecinde, elde edilen veriler temalar hâlinde sınıflandırılmış ve anlamlı bir bütün oluşturacak şekilde organize edilmiştir. İçerik analizi ile temalar arasındaki ilişkiler incelenmiş ve araştırmanın amaçlarına uygun şekilde yorumlanmıştır.

c. Bulgular

Manevi danışmanlık ve rehberlik alanı, din psikolojisi ile doğrudan ilişkili bir disiplin olup, bu çerçevede gerçekleştirilen alan araştırmalarında konunun yalnızca dini boyutu değil, aynı zamanda psikolojik ve sosyal yönleri de eşit derecede ele alınmalıdır. Bu çalışmada, öncelikle psikolojik ve sosyal bulguların sunulması, ardından depresyon sürecinde karşılaşılan zorluklarla başa çıkma mekanizmalarına ilişkin tespitlerin aktarılması amaçlanmıştır. Dindarlık ve maneviyatın afet sonrası bireylerin psikososyal süreçlerine etkisi ile manevi danışmanlık ve rehberliğe yönelik bulgular ise araştırmanın ilerleyen bölümlerinde verilmiştir (ayrıca bkz. Tablo-1).

Tablo-1:

Deprem sonrası psiko-sosyal sorunlar ve başa çıkmaya ilişkin bulgular		
Bulgular	Alt Bulgular	Örnekler
Psiko-Sosyal Sorunlar	Psikiyatrik Sorunlar	Anksiyete, TSSB, depresyon, panik atak, agorafobi, OKB, aleksitimi
	Bilişsel ve Duygusal Belirtiler	Unutkanlık, şok, duygusal küntlük, korku, suçluluk, öfke
	Davranışsal Belirtiler	İntihar eğilimi, empati eksikliği, stokçuluk, madde kullanımı
	Bedensel Belirtiler	Uyku sorunları, yorgunluk, psikosomatik tepkiler, vertigo
	Ekonomik ve Sosyal Sorunlar	Barınma sorunu, sosyal uyum problemleri, kültürel çatışma
Başa Çıkma Mekanizmaları	Pasif Başa Çıkma Mekanizmaları	Bastırma, erteleme, konuşmaktan kaçınma, kabullenmeme
	Aktif Başa Çıkma Mekanizmaları	İşe sarılma, üretkenlik, sosyal destek arama, rutinelere dönme
Dindarlık ve Etkileri	Dini Başa Çıkma Stratejileri	Kader, tevekkül, ibadetlere yönelme, Kur'an ve dua
	Dindarlığın Psikolojik Etkileri	Daha yüksek psikolojik dayanıklılık, teslimiyet, empati

c.a. Psiko-Sosyal Sorunlara İlişkin Bulgular

Kendisi de depremzede olan ve krizin en yoğun yaşandığı deprem bölgesinde psiko-sosyal destek ekibi içerisinde yer alarak depremzedelere yardımcı olmaya çalışan uzmanlara, öncelikle kamplardaki psikopatolojik sorunlara ilişkin tespitleri sorulmuştur. Bunun dışında depremzedelerin yaşadıkları duygusal sorunlara, davranışlara yansıyan problemlere ve son olarak maddi sıkıntılara ışık tutmak üzere sorular yöneltilmiştir. Bulgular içerik analizi ile oluşturulan temalara uygun bir şekilde ele alınacaktır.

c.a.a. Psikiyatrik Sorunlar

Depremin beklenmedik bir afet olması ve büyük yıkımlara yol açması, mağdurlarda kısa veya uzun süreli stres tepkilerine neden olmakta; bu durum depresyon, anksiyete ve travma sonrası stres bozukluğu gibi psikiyatrik rahatsızlıkları tetikleyebilmektedir (Yıldız ve Akkoyun, 2023). Örneğin 1999 Marmara depreminde afet bölgesindeki ruhsal bozuklukların tespiti ve tedavisi amacıyla psikolog ve psikiyatrlar tarafından gerçekleştirilen üç yıllık bir proje sonucunda her dört depremzeden birine TSSB teşhisi konulduğu öğrenilmiştir (Kılıçcengiz, 2023). Araştırmada da literatüre uygun şekilde, uzmanlardan 10'u anksiyete, 6'sı travma sonrası stres bozukluğu, 5'i depresyon ve 2'si panik atak bulgularına sıkça rastladığını bildirmiştir. Bunlar dışında obsesif kompulsif bozukluk, agorafobi ve aleksitimi de görüldüğü belirtilmiştir.

Kontrollden çıkmış ve yaşamı zorlaştırır boyutlara ulaşmış miktardaki anksiyete yahut kaygı derin sıkıntılara yol açan bir psikiyatrik bozukluk halini alabilmektedir. Öte yandan panik bozukluklarından biri olan panik atak katılımcılar tarafından anksiyeteyle bir arada zikredilmiştir. Örneğin K10 bu durumu “*Anksiyete atakları ve panik atağa doğru dönüşen belirtiler gözlemediğim kişiler vardı. Hani anksiyete boyutunda fark ediyorsunuz ama panik atağa doğru gidebilir önlem alınmazsa*” sözleriyle paylaşıırken, ayrıca artçı depremlerin her birinin travmayı tazelediğini, “*Çok sık anksiyete krizi geçiriliyor. Böyle en ufak bir sallantıda, krize girebiliyor. Ağlama krizleri, nefes alamıyor, uzun sürede sakinleştiriliyor ve bu onda kalıyor. Kolay kolay geçeceğini düşünmüyorum. Bu panik ataklar olsun bu anksiyete atakları olsun.*” diyerek paylaşıyor. K8 ise, “*Panik atak ve anksiyete bozukluğu çok fazla yayıldı ciddi derecede. Yapılan taramalarda zaten psikiyatriye yönlendiriyorlar. Panik atağa ve anksiyeteye bağlı ilaç kullananlar da çok fazla artmaya başladı*” diyerek aslında

depremzedelere verilen sağlık ve sosyal destek hizmeti hakkında bilgi sağlamaktadır. Mülakat yapılan uzmanlar psikiyatrik sorunları gözlemledikleri kişileri psikiyatlara yönlendirmekte, ardından tıbbi açıdan teşhis tamamlanmaktadır. İşin doğası gereği farmakolojik tedbirler tıpçılar tarafından alınırken, uzmanlar acil ve olağanüstü halin şartları çerçevesinde hastalara destek olmaya çabalamaktadır.

Uzmanlarca dile getirilen bir başka psikiyatrik belirti ise enkaz altı korkusu olarak dillendirilen agorafobik geri bildirimlerdir. Örneğin K17 özellikle enkaz altında kalanların binalara girme korkusunu daha yoğun yaşadığını *“Binada kalma korkusu oluştu. Enkaz altında kaldıkları için evde kalamıyorlar”* cümlesiyle dile getirmiştir. Onu teyit eder şekilde K9 da *“Agorafobi diyebileceğimiz şeyler oluşuyor. Örneğin bir yapının olduğu yer sağlam bile olsa girmek istemiyor uzun bir süre. Evi hasarsız olmasına rağmen evine girmiyor... Evin hasarı yok, hasarsız almış ama hayır diyor, ben konteynerde kalacağım korkuyorum diyor”* paylaşımıyla, psikolojik sorunların kişilerde bağlılık geliştirdiği ve özlem duyacağı evinden bile uzak tutabildiğini ortaya koymuştur.

Çalışmada ilgi çeken tanılardan bir diğeri obsesif kompulsif bozukluk olmuştur. Travmaların var olan takıntıları artırdığı kiminde ise sıfırdan meydana getirdiği anlaşılmaktadır. Ülkemizde kadınların temizlik konusundaki hassasiyetlerinin bulaşma obsesyonlarına dönüştüğü tahmin edilmektedir. K7 bunun kaynağını ise *“Obsesyon şöyle oluştu, ilk zamanlarda çadırlarda su problemimiz vardı...”* sözleriyle ilk anda ortaya çıkan imkân kısıtlarına bağlanmıştır. K8 ise bir noktadan sonra temizlik takıntılarının bir ölçüde aşıldığını ancak başka bazı takıntıların devam ettiğini, *“Şu anda şöyle yani depremin sürekli olacağına dair obsesif bir düşünce olabilir. Ama hani temizlik noktasında falan bunları bir tık daha aştık. Yani şu an eğer ki olacaksa işte hani sürekli sallanacak veya bu sallantı benim yüzümden oldu gibi suçlamaları olan birçok obsesif düşünceyle karşı karşıya kalıyoruz.”* şeklinde aktarmıştır.

c.a.b. Bilişsel ve Duygusal Belirtiler

Depremzedelerde gözlemlenen psikolojik problemlerin bilişsel etkileri uzman katılımcıların gözlemine takılmıştır. Hafıza sorunları, zihinsel bulanıklık, dikkat ve konsantrasyon sorunları gibi problemlerin çevre tarafından fark edilebilecek düzeyde seyretmesi şok etkisinin gücünü gözler önüne sermiştir. Klinik psikolog K14 anlatısında *“Uzun süreli depresif görüntü bâkim. Genel olarak insanlarda unutkanlık bâkim, iki durum da bâlâ kalıcı olarak devam ediyor”* cümleleriyle durumu özetlemiştir. Düşünce süreçlerindeki aksamalarını, K13 *“Özellikle kadınlarda bunu çok görüyorduk. Böyle tutarsız konuşuyorlar. Konudan konuya atlıyorlar. Bence bu depremin etkisi”* sözleriyle ortaya koyarken, buna paralel bir şekilde K9 mevcut psikolojik

sorunların derinliğine rağmen karşıt tepki verildiğini, “Bir sınıf var kesinlikle bu durumu görmek istemiyor, aşırı ve anormal neşe hali oluşuyor, anlatabiliyor muyum?” şeklinde ifade etmiştir.

Aleksitimi duyguların fark edilmesine rağmen ifade etmede yetersizlik olarak tanımlanmıştır (Batıgün ve Büyüksahin, 2008). Duyusal küntlikle karakterize olan aleksitimi katılımcılardan sıkça duyduğumuz bir acıyı yaşayamama ve travmayı hissedip tanımlayamama sorununa işaret etmektedir. K9 bu durumu “İlk süreçte depremzedelerde duygusal küntlük çok ciddi bir şekilde görülmüyordu. Düşünün evladı enkaz altında insanlar duygulanmıyor, çok ciddi bir şok hali vardı. Kişiler duygularını ifade etmekte güçlük çekiyor. Gözyaşı dökemeyen, konuşamayan” şeklinde aktarırken, K14 sorunun nedenini de içeren izahını, “Duygularını tam anlamıyla yaşayamıyorlardı. Acılarını ve üzüntülerini o şaşkınlık ve travmayla beraber yaşayamıyorlardı. O yüzden bir donukluk vardı insanlarda. Yüz ifadelerinden net bir şekilde anlaşılıyor” şeklinde dile getirmiştir.

Bu ifadesizlik ve belirsizlik dışında uzmanların en fazla gözlemlediği duygular korku, suçluluk, çaresizlik, güvenlik endişesi, gerginlik ve öfke olmuştur. Deprem söz konusu olduğunda insanlarda hâkim duygunun korku olması beklenen bir durumdur. Katılımcılar bu duygunun kaynağının ise ölümle ilişkili olduğunu dile getirmiştir. Çok fazla ölüme şahit olan depremzedeler kendilerinin ve hayatta kalan yakınlarının canları konusunda derin endişeler yaşamaya devam etmektedir. Uzmanlar bu korkuyu Malatya için deprem tehdidinin devam ediyor olmasıyla da ilişkilendirmiştir. Örneğin; K13, düşüncelerini “Bir ölüm korkusu hâlâ var. Çünkü deprem araştırmacıları hâlâ Malatya için kritik olduğunu söylüyorlar. O yüzden insanlarda hâlâ bir kaygı var. Mesela bugün okulda öğretmenlerin birçoğu evlerimiz sağlam ama çocuklar korkuyor, hanım korkuyor, gelemiyoruz dedi” şeklinde ifade etmiştir. Bu noktada bir PDR uzmanı olan K11 meselenin çocuklarda yaşanan yönüne de “Çocuklarda yaşları büyük olanlarda ciddi korku var. Evet, yani ölümün ne olduğunu daha bilmeden bir ölüm korkusu yaşıyorlar. Ölen yakınlarına ne olduğunu tam olarak kavrayamıyor. Bizim bunun için ölümü anlatma yollarımız var ama tabi ki yeterli gelmiyor. Çocuklar sürekli sorgulama içindeler. Ciddi bir can güvenliğinden endişe ediyorlar” yorumu ile ışık tutmuştur.

Duygular bahsinde hayli dramatik bulgulardan biri de suçluluk duygusuyla ilgili olmuştur. İlk anda akla gelen, çürük binaları ve sağlam zemini olmayan bölgelerde yaşamayı bir şekilde tercih etmenin ve gerekli tedbirleri almamış olmanın neden olduğu mahcubiyet olsa da uzmanlar suçlulukla ilgili olarak bunun yanı sıra başka kaynaklardan da söz etmiştir. Örneğin; K13, “Hayatta kalmış olmanın verdiği bir suçluluk duygusu var

bence...” tespitiyle yaşamının bile insana suçlu hissettirebildiğini düşündürmüştür. Öte yandan K4 çokça karşılaşılan ve aslında kendisine fazladan yüklenme olarak yorumlayabilecek bir suçluluk kaynağını, “*Ailesi başka bir ilçede normalde, o gün buraya gelecek iken kendisine gelme yarın gelirsin şeklinde ailesinin söylemiş olduğu şeylerden dolayı yanlarına gelmeyip, ailesi enkaz altında kalınca suçluluk duygusunu yaşayanlar da var*” cümleleriyle aktarmıştır.

Katılımcıların gözlemledikleri ve üstesinden gelinmesi gereken bir diğer mesele de güvenlik endişeleri olmuştur. Kapısı ve kilidi bulunan, duvarlar ve demir parmaklıklarla korunan evlerinden çıkan depremzedelerin, çadır ve konteynerlerde tehditlere daha açık hale geldiklerinden endişe ettikleri sıkça vurgulanmıştır. Örneğin; K2 bu konuyu teorik temellendirmeye ifade etmiştir:

“Maslow’u biliyoruz, ihtiyaçlar hiyerarşisini. Birincisi fiziksel (ihtiyaçlar) ikincisi de güvenlik. İkisinde de tam olarak barınma kısmında sorun yaşadıklarını düşünüyorum. Hani kendini güvende hissetmedikleri için tam olarak iyi hissettiklerini görmüyorum. Evet, güvenlik ihtiyacı var, eskiden korunaklı binalarında oturuyorlardı. Şimdi çadır konteyner kolayca girilebilir. Kendi mülkiyet alanları tam olarak saptanmamış tapuları yok, sözleşmeleri yok.”

K14’ün ise meseleye başka bir boyut kazandıran “*İlk zamanlarda konteynerde ya da çadırdaki olanlar çok fazla olduğu için depremde dolayı güvende hissediyor olabilirlerdi. O süre zarfında kimse evde kalmıyordu zaten. Ama daha sonra hayat biraz daha deprem sonrası normale dönünce, tırnak içerisinde insanlar evlerine gidince, evleri yıkılanlar artık gidecek ev bulamayanlar bu sefer düzenlerinin alt üst oluşuyla yüzleşmeye başladı.*” sözlerinden anlaşıldığı kadarıyla insanlar kendi durumlarının ne kadar endişe verici olduğunu biraz da kendilerini diğerleriyle kıyaslayarak belirlemiştir. Güvenlik endişesine dair bir başka tespiti de K9, konteyner kentlerde insanlar arasında bir ünsiyet oluşsa da, şehrin birçok yerinden tanıdık tanımadık binlerce insanın aynı ortamı paylaşmaya başlamasının neden olduğu bir güvenlik endişesi hakkında yapmıştır:

“... Aslında kalabalık bir taraftan güven oluştururken, diğer taraftan güvensizlik oluşturur... Yani şimdi bu kadar iç içe geçmiş alan insanın özel alanını mahrem alanını çizilebilecek alanda korku ve endişe de barındırıyor. Baba da işe gidecek ama aklı çocuklarında kalıyor ister istemez. Ne kadar güvenlik kuvvetleri olsa da korku ve endişe duygusu barındırıyor. Yani depremde kaçtı ama komşu yani yan konteyner ne amaçla kullanılıyor? Bu tarz soru işaretleri ve endişeleri çok oluyor.”

Son olarak, uzmanların sıkça dile getirdiği öfke duygusuna değinildiğinde depremzedelerin, aile bireylerine, devlete, yetkililere, uzmanlara ve bizzat kendilerine yönelik öfke duygularının bariz şekilde hissedildiği anlaşılmıştır. K14'ün bu hususu şu cümlelerle aktarmıştır:

“Az önce ne kadar gerginler öfkeli demıştik. Sanki konteynerde yaşayan insanlar da bu duygusal hassasiyet çok daha fazla. Yani daha gerginler, daha öfkeli, dışarıya herkese karşı. İlk anları atlattıktan sonra insanlarda aşırı derecede bir gerginlik var. Hâlâ da var devam ediyor küçük problemleri de çok büyütüyorlar, çok büyütüyoruz. Ben kendi adıma da söyleyebilirim. Çok hassaslaştık.”

c.a.c. Davranışsal Belirtiler

Depremi neden olduğu olumsuz psikolojik durumun elbette davranışlara yansıyan yönleri söz konusu olmaktadır. Deprem üzerine son dönemde yapılan kimi çalışmalar, aile bağlarının kopması ve yaşanan çevreden uzaklaşmanın, anomik davranışlara ve intihar vakalarının artmasına yol açabileceğini ortaya koymaktadır (Erdoğan, 2023). Araştırma da buna paralel bulgular üretmiştir. Öyle ki deprem bölgesinde görev yapan katılımcıların tespitine göre, intihar eğilimi, empati yoksunluğu, yığma/stok davranışı, madde bağımlılığı yaygınlık arz etmektedir. Yukarıda ifade edildiği gibi çaresizlik duygularının başrol oynadığı intihar eğilimini incelediğimizde yoğun bir artış olduğu aktarılmıştır. K8, “*Kayıb olanlar özellikle ailesinin çoğunu ya da tamamını kaybedenler intihar eğilimindedir. Zaten bu dünyada yapacak hiçbir şeyim kalmadı. Ben kime sarılacağım, akrabam, eşim dostum, çocuğum yok gibi düşünüyorlar*” sözleriyle tablonun iç açıcı olmaktan uzak olduğunu göstermiştir. Sorunun belki de pek akla gelmeyecek yönüne K11 çocuklarda da bu eğilimin hatta davranışın varlığını, “*Böyle intihar düşünceleri çok fazla var, çocuklar depresif. Umutlarını yitirmiş durumdadır. Aldığımız duyumlara göre çok fazla intihar da var ailesini kaybeden çocuklarda*” şeklinde dikkatimize sunmuştur.

Depremi aniden gelmesi ve yardımlar istikrarlı şekilde ulaşana kadar geçirilen sürede hissedilen yoksunluk nedeniyle, halkta bir empati eksikliği ve bunun doğurgusu olarak yığmacılık stokçuluk geliştiği, katılımcılardan öğrendiğimiz bir başka davranıştır. K15’in “*Çadırlar çok küçük olmasına rağmen yığma yapıyorlardı. Çadırlara o karton şeyleri bile biriktiriyorlar tabldotları. Her gün yemek verileceği çok belirgindi. Yani liste bile önceden belirleliyordu. Aç kalma gibi bir durum söz konusu değildi. Ama yığıyorlardı işte.*” sözlerinden net şekilde anlaşılan vaziyeti, klinik psikolog olan K9 nedeniyle birlikte şöyle aktarmıştır:

“Çok ciddi bir şekilde yağmalama hissi anlatabiliyor muyum? Güven-siz hissediyor kendisini kişi geleceğe dair, şey hissediyor. Aslında böyle bir toplum değil... Bütün sistemi bozulunca acaba biz aklıktan ölür mü-yüz, acaba çocuklarıma uzun süre su götüremeyecek miyim? Bu kadar işte, birinci günü geçtik ikinci günü geçtik. Bu sefer ciddi bir şekilde işte tutunma adına yağmalama hissi var. Ve empati duygusu yoksunluğu... Çocukça bir bencillik oluşuyor. Yani adeta regret ediyor, geriye götürü-yor.”

Son bir sorun da sadece deprem bölgesindeki konteyner kentlerde değil ülke ve dünya genelinde ciddi bir sorun olan madde kullanımıyla ilgilidir. Depremzedeleri endişeye sevk eden ve uzmanların da dikkatini çeken bu problemin boyutuyla ilgili olarak K5, tespitini *“Aileden çok uzaklaştıp yeni arkadaş çevresi olan konteynerleri çok duyuyoruz biz, yeni arkadaş çevresi de açıkçası zararlı alışkanlıklar, farklı madde kullanımlarıyla ortaya çıktığını burada artık çok fazla gözlemliyoruz”* sözleriyle paylaşmıştır. K15 ise bu zararlı davranışın kartopu etkisiyle başka zararlar da getirdiğine, *“Madde bağımlılığın olduğu yerde fuhuşun olması kaçınılmaz bir şey. Bunlar birbirini be-ra-ber getirdi. Hatta şunu da söyleyeyim size ve o mahremiyetin ihlal edildiği yerde ensest ilişkilerin de arttığını düşünüyorum”* şeklinde işaret etmiştir.

c.a.d. Bedensel Belirtiler

Afet sonrası yaşanan şok ve travma sonrası gözlemlenen fiziksel tep-kilere ilişkin tespitler de araştırmanın ilgi çeken konularından biri olmuş-tur. Kişiden kişiye değişiklik göstermekle beraber uzmanların deprem-zedelerde fark etmiş olduğu başlıca belirtiler, travma sonrası stres bo-zukluğu ve panik atak belirtilerini çağrıştıran, baş ağrısı, kas gerginliği, yorgunluk ve iştah değişikliklerin yanı sıra uykusuzluktur. Klinik psiko-log K9 *“En çok öncelikle uyku problemleri yaşadık. Şimdi uyku örneğin; uykuya dalmakta güçlük ilk başta yani kâbus görme, devamlı uyku içeriğindeki deprem yıkıma dair”* diyerek gece uykularındaki düzensizlikten bahsetmiş, K8 ya-şamış oldukları geçici alanlardaki şartların uyku sürecini zorlaştırdığını *“Sabah kalkıyorlar çünkü, belki çok geç kalkıyorlar ama buradaki sestten dolayı erken kalkacaklar”* sözleriyle aktarmıştır.

Duyguların fiziksel yansıması olarak strese bağlı göğüs ağrıları ve çar-pıntılar da gözlemlenmiştir. Klinik psikolog K6 depremzedelerdeki be-lirtilere, *“Psikosomatik belirtiler... O bedensel tepkiler işte o kalp çarpıntısı, tit-reme gibi belirtilerle nefes alamama ve göğsün üstüne bir ağırlık gözlemlediğimiz oluyor o özellikle işte tetiklendiği zaman kişinin bedensel verdiği belirtiler oluyor”* sözleriyle dikkat çekmiştir. PDR uzmanı K20, *“Yalancı vertigo dediğimiz durum ise çoğu depremzedede vardı”* cümlesiyle psikolojik durumun beden üzerindeki etkisinin boyutlarına vurgu yapmıştır. Bölgede yapılan diğer

araştırmalarda depremzedelerde gerçekleşen anksiyete düzeyinin vertigo belirtilerine orta düzeyde etkisinin tespit edildiği açıklanmıştır (Danış, 2024).

c.a.e. Ekonomik ve Sosyal Sorunlar

Çalışmada, depremin bireyler üzerindeki olumsuz bedensel ve psikolojik etkilerinin yanı sıra, yaşam koşulları ve toplumsal ilişkiler üzerinde de ciddi tesirler bıraktığı gözlemlenmiştir. Özellikle deprem öncesinde farklı sosyo-ekonomik düzeylere sahip bireylerin bir arada yaşamak ve toplu alanlarda iletişim kurmak zorunda kalması, kültürel farklılıkların neden olduğu uyum sorunlarını gündeme getirmiştir. Elde edilen bulgulara göre ekonomik açıdan barınma sorunu, sosyal açıdan ise toplumsal uyum problemleri en dikkat çekici sorunlar arasında yer almaktadır. Depremin ilk günlerinde barınma, beslenme ve ısınma gibi temel ihtiyaçlarda ciddi sıkıntılar yaşansa da, devlet kurumları ve STK'ların müdahalesiyle bu sorunlar kademeli olarak azalmıştır.

Barınma, devletin de arama kurtarma faaliyetlerinin akabinde operasyonlarının merkezinde yer alan sorun olmuştur. Çalışmanın gerçekleştirildiği tarihteki bakanlık verileri incelendiğinde, 6 Şubat'ta depremin gerçekleşmesinin ardından mart ayında depremden etkilenen 8 ilde 345 çadır kentte toplam 656.553 çadır kuruldu ve bu çadırlarda 2.626.212 kişi barınmıştır. 10 ilde konteyner kentler ile toplamda 2.796.589 kişiye barınma hizmeti sağlandığı öğrenilmiştir. Barınma hususunda nakdi olarak ise 1.682.270 kişiye bir defalık destek ödemelerinin yanı sıra 396.020 aileye ise taşınma yardımı yapılmıştır (İçişleri Bakanlığı, 2025). Devletin yüklendiği böylesine geniş bütçe ve yaptığı yardımların yanı sıra gerçekleştirilen büyük yardımlara rağmen ikamet bölgeleri değişen depremzedelerin dile getirdiği en büyük eksikliklerden biri barınma ihtiyacı olmuştur. Öyle ki açıkta kalmamış olsa da çadır ve konteyner kentlerde bulunanların çoğunluğu, yaşadıkları yerleri benimsemekte zorlanmış, barınma problemleri günlük hayata adaptasyon süreçlerini yavaşlatmıştır. Katılımcılardan biri olan klinik psikolog K5 *"En temel gereksinim bir ev ihtiyacı, böyle bir kısır döngü içerisinde dolaşıyoruz. Anlatıyorlar, anlatıyorlar sonra bizim barınma ihtiyacımız var diyorlar"* diyerek manzarayı özetlemiştir. K4, ise netice itibarıyla konteynerlerin kendilerine ait olmadığını biliyor olmaları sebebiyle kalıcı ev konusundaki ihtiyaçlarını *"Şu anda eksikliği hissettikleri tek şeyin kendilerine ait bir konut olduğunu düşünüyorum"* şeklinde vurgulamıştır.

Afetlerin birey ve toplum üzerindeki derin etkileri, sosyal ilişkileri ve toplumsal yapıyı değiştirerek yapısal çözümlere ve çeşitli sosyal prob-

lemlere yol açabilir. Bu süreçte bazı kurumlar işlevsiz hale gelirken, toplumsal normlar zayıflayabilir ve bireylerin tutum ve davranışlarında belirgin değişimler gözlemlenebilir (Tazefidan, 2024). Geçici alanlarda karma bir düzen içerisinde normalleşmeye çabalayan bireyler, toplum içinde yeni bir uyum yakalamaya çalışmıştır. Yakın dönemde yapılan deprem araştırmalarından birinde, ailelerin mahremiyet sorunları yaşadıkları, yatak odalarının ayrı olmamasının aile düzenini olumsuz etkilediğini tespit etmiştir (Türkmen, 2025). Bu yeni ve karmaşık düzen içerisinde ahlaki açıdan çekinceler ve çatışmalar meydana geldiğine işaret eden K1, sorunu ve belli ölçüdeki gelişimi *“Mesela buralarda çocuklar biraz daha değişiyor ahlaki açıdan. Çünkü çok karmaşık. İlk etapta kavgalar falan oluyordu. Şu an duruldu, onu da öğrenmeye başladılar. Çok çok yakınlar. Evler iç içe. Çünkü burada konuşun hocam, yan duyuyor misal. Ama öğreniyorlar...”* sözleriyle gündeme getirmiştir. Aynı hususta K2, kültürel olarak karma topluluklarda gözlemlenen ebeveyn huzursuzluklarının, gelir farklılıklarının ve gündelik alışkanlıklardaki değişikliklerin etkilerine değinmiştir:

“Çünkü sosyoekonomik düzeyleri birbirinden çok farklı insanlar. Hani buraya biraz karma şekilde yerleştirildiler. Gelir durumuna bakmadan yerleştirdiler. Normal hayat alışkanlıkları birbirinden çok farklı. İşte atıyorum mesela çocuğuna davranış şekliyle diğerinin çocuğuna davranış şekli çok başka. Bundan rahatsızlar. Ebeveynler genelde hani mesela ben en çok duyduğum şey çocuğum çok çabuk küfür öğreniyor.”

Deprem nedeniyle farklı sosyo kültürel arka planlara sahip kişilerin bir araya gelmesinin başka istenmedik sonuçları da olmuştur. Bunlardan biri olan ırkçı yaklaşım ve ötekileştirme sorunu hakkında K19, *“Çingene olan birkaç kişi vardı çocuklar mesela onlarla iletişim kurulmuyordu. Abla niye ona dokunuyorsun işte onlarla niye iletişim kuruyorsun? Falan diyorlardı. Bir ayrımcılık var. Suriyelilere karşı aynı şekilde asla içlerine almıyorlar”* tespitinde bulunmuştur. Son olarak K8’in evini kaybeden ve hayatı tamamıyla değişen depremzedelerin, gündelik yaşamında hiçbir sorunu olmayan, maddi manevi kayıplara maruz kalmayan afetzedelerle aralarındaki eşitsizliklere kimi zaman tepkisel yaklaştığını ifade etmiştir:

“Evi yıkılmış, can kaybı var ama diğer taraftan da hiçbir şey olmamış evi yıkılmamış ya da can kaybı olmayan ama depremi yaşayan kişilere nefret duyan bir kesim var. Eğer böyle olursa kimisine evet böyle olacak. Kimisine de hani olmayabilir, o gayet sağlıklı da olabilir. Ona nefret duymayı bırakırsa.”

c.b. Başa Çıkma Mekanizmalarına İlişkin Bulgular

Hayatını düzen ve süreklilik üzerine kuran insan, yaşamı boyunca sahip olduğu şartların devam etmesine dair duyduğu içgüdü sebebiyle, beklenmedik aksiliklerle karşılaştığında stres yaşamakta kendisini baskı altında hissetmektedir. Depremi gerçekleşeceğinden habersiz olmak, çaresizlik hissinin tetiklenmesi, maddi ve manevi kayıplar kişilerin yoğun duygular yaşamalarına sebep olmaktadır (Kula, 2002). Deprem sonrası bireylerin yaşam mücadelesi ve yas süreci incelendiğinde, her birinin dayanak olarak farklı bir mekanizmaya yöneldiği gözlemlenmiştir. Strese maruz kalan bireylerin kullandığı aktif veya pasif başa çıkma stratejileri karşılaştırıldığında pasif olumsuz yöntemlerin daha yüksek oranda kullanıldığı anlaşılmıştır. Elbette travmanın boyutu bunda belirleyici olmaktadır. 2024 yılında yapılan bir araştırma, afet bölgelerinde yakınına kaybetmeyen ve evi yıkılmayan depremzedelerin daha işlevli başa çıkma mekanizmaları geliştirdiği tespit edilmiştir (Taşdelen, 2024).

Pasif başa çıkma stratejileri olarak nitelenen olumsuz olayların varlığını reddetme, yaşamak için çaba sarf etmeyi bırakma ve stresli duyguları besleme gibi eğilimleri içermektedir (Yu, 2020). Bununla birlikte araştırmacılar pasif başa çıkma yöntemlerinin zor durumlarda oluşan stresi hafifleterek geçici olarak fayda sağladığını ortaya koymuştur (Baral, 2019). Veriler incelendiğinde deprem bölgesindeki kişilerde en sık gözlemlenen pasif yöntemlerin bastırma, erteleme ve kaçınma olduğu tespit edilmiştir. Depremi ardından yas sürecini bastıran afetzedelerin yaşanması muhtemel duyguları erteledikleri anlaşılmıştır. Klinik psikolog K2 travma sonrası yası erteleme metodunu *“Ertelenmiş yas süreci var. İlk başta kabramanlık dediğimiz o evre var kendi acısını unutup bastırıyor işte başkalarına destek vermeye çalışıyor. Tabii hepsi böyle olmuyor ama genel gördüğüm bastırma ve erteleme”* cümleleri ile değerlendirmiştir. Kendisi de bir depremzede olan klinik psikolog K14 ise ertelenen duyguların, afetzedelerin kültürel açıdan da tam manasıyla yaşanmamış yaslarını daha travmatik hale getirdiğini şu sözlerle ifade etmiştir:

“Çok ağır durumlar. Hâlâ unutabilmiş değiller. Yani gördüğüm kadıyla herhangi bir metot geliştiremediler. İlk başlarda erteleme vardı yas tam olarak yaşanamıyordu. Çünkü o şok haliyle insanlar kendi cenazelerine 10 gün sonra ulaşabildiler. Çok çabuk erkenden ulaşamadılar. Mesela örnek veriyorum, ben kendi cenazeme ulaştım bir hafta sonunda. Ama komşumun ya da bir akrabamın ayrı bir cenazesine daha ulaşamadı. Adam kendi cenazesine baktığı için benim yanımda olamadı. Evet, böyle olduğu için de ben de kendi yasımı tam olarak tutabildiğimi düşünmüyorum. Mesela yas tutuluyor, ama çevresinde kimse yok. Normalde bizim bu yörede bir cenaze olduğu zaman belli bir yerde oturulur. Kendi evinde ya da bir taziye evinde oturulur. En az üç gün çok yoğun

bir şekilde gelen giden olur, misafirler olur. Başsağlığı dilenir, mevlitler okutulur. Ama deprem sonrasında böyle şeylerin hiçbirisi yaşanmadı, sadece herkesin kaybı olduğu için insanlar yaşayan insanları gördüğü zaman mutlu oldu. ‘Başımız sağ olsun, hepimizin başı sağ olsun yapacak bir şey yok takdiri ilahi’ diyorduk.”

Travmaya maruz kalan bireyler, korktukları olayın tekrarlanma ihtimali nedeniyle kaçınma davranışları gösterebilmektedir (Çağatay, 2014). Bu çalışmada da katılımcıların değerlendirmeleri incelendiğinde afetzedelerin çoğunda bir diğer pasif başa çıkma metodu olan travma hakkında konuşmama, kabullenmeme ve görmezden gelme gibi kaçınan davranışlar gözlemlenmiştir. Pdr uzmanı K17, bu davranışları şu sözlerle açıklamıştır:

“Depremle ilgili bir şey soruyorsun, direkt konuyu değiştiriyorlar. İnsanlara baktım hiçbir şekilde konuşmak istemiyorlar. Genelde de depremle ilgili konuşmayı bıraktılar. Ama hani başta da hiç konuşulmuyordu. O deprem konusunu, insanları, ölen insanları, yakınlarını. Hani bu kadar çabuk mu unutuldu? diye böyle bir bakıyorum bazen şaşırıyorum. Evet, belki de unutulmak isteniyordur. Hani o konulara değinmek istemiyorlar. Yani aslında o konu açıldıkça da insan kendini kötü hissediyor, bence insan kendini kötü hissetmekten kaçıyor. Ağlamaktan kaçıyor duygusal olarak.”

Aktif başa çıkma stratejileri, stresle yüzleşme ve onu yenmeye yönelik çabaları içermektedir (Yu, 2020). Araştırmanın verileri pasif yöntemlerle kıyaslandığında aktif yöntemlerin daha az tercih edildiğini göstermekle birlikte, aktif yöntemin iyilik hali için en etkili yol olduğunu ortaya koymuştur. Deprem bölgesinde en çok gözlemlenen aktif başa çıkma yöntemleri, meşguliyet terapileri, rutine dönme çabası ve sosyalleşme eğilimi olmuştur. Afet sonrası kişilerin günlük rutinlere dönmelerinin, güvenlik hissi sağladığı anlaşılmaktadır. Yapılan araştırmalarda, afet sonrası bireylerin fiziksel aktivitesi çoğaldıkça tükenmişlik seviyelerinin azaldığı ortaya konulmuştur (Başkara, 2025). Katılımcılar da olumlu başa çıkma mekanizması geliştiren afetzedelerin çoğunluğunun kendilerini işe vererek meşguliyet edindiğini aktarmıştır. Bununla beraber bazı depremzedelerin deprem travmalarından kaçmak adına meşguliyetlerini gereğinden fazla arttırdıkları da öğrenilmiştir. Klinik psikolog K2, işleri ve hayatta kalan aile fertleri ile yoğun derecede meşguliyete sığan afetzedelerin kimi zaman denge sorunu yaşadığını ifade etmiş ve hassaslaştıklarını dile getirmiştir:

“İşlerine çok sarılıyorlar. Bütün sorunları işmiş gibi davranıyorlar. Baş etme yöntemleri genelde işlerine sarılmak oluyor ya da kalan aile

üyeleriyle çok vakit geçirmeye çalışmak. Yani ikisini dengede tutmaya çalışıyorlar. Bu da fiziksel ve psikolojik bir yorgunluğa sebep oluyor.”

Deprem sonrası yapılan araştırmalarda kadın depremzedelerin sosyal desteğe daha açık olduğu, hemcinsleri ve komşularıyla daha rahat iletişim kurarak bu desteği aradıkları ve bunun deprem süreciyle baş etmelerini kolaylaştırdığı belirlenmiştir (Temşi, 2023). Katılımcılardan klinik psikolog K6 aynı hususta özellikle kadınların meşguliyyete sığınma ihtiyacını şu cümlelerle açıklamıştır:

“Bir noktada hâlihazırda hala emek verebilecekleri bir şey varsa. Belki burada gezerken görmüşsündür. Konteynerlerin bazılarının önünde çiçekler var. Bazılarında sebzeler var. Aslında nereden güç alıyorlar? Hala üretildikleri bir yerden ve hala emek verdiklerinden. Yani bir kadın ev içerisinde çok fazla şeyle ilgileniyor evin yönetimi bütün çocukların yönetimi. Sadece sabah çıkıp akşam gelen baba var ve burada kadının o kendini o konteynerin dışına atıp sosyalleşmesi bile bazen çok zor olabilir.”

Tespitler değerlendirildiğinde aynı zamanda çevre ile paylaşılan deneyimler ve sosyal desteğin insanların kendilerini daha az yalnız hissetmelerine yardımcı olduğu anlaşılmıştır. Klinik psikolog K2 bu hususu “*İnsanlar baş etme yöntemi olarak sosyalleşmeyi kullanabiliyor*” diyerek vurgulamaktadır. K5 depremzedelerin tek olmadıklarını ve aynı durumu yaşayan başka insanların var olduğunu bilmelerinin ve sosyal güvencenin onları rahatlattığını şu şekilde açıklamıştır:

“En azından bu sadece bizim başımıza gelmedi. Evet, bu birçok insanın başına geldi, mücadele ediyorlar. Hani devlet bir şeylerde çok daha fazla önünü açabiliyor. Bu tür insanlar da bu tür durumlarda bunun bilincinde... Biraz güçlü kalmaya çalışıyorlar yani en azından şey diyor, bir çocuğum hayatta ben onun için mücadele edeceğim diyor işte ‘çocuğumu okutmaya mücadele edeceğim’ diyor.”

Afet sonrası travmanın etkilerini azaltmak adına bireylerin aktif başa çıkma stratejilerine yönlendirilmesinin büyük önem taşıdığı anlaşılmıştır. Özellikle psikolojik destek, sosyal bağların güçlendirilmesi ve rutinlerin yeniden oluşturulması, bireylerin psikolojik dayanıklılığını artırarak iyileşme sürecini hızlandırabileceği düşünülmektedir.

c.c. Dindarlık ve Etkilerine İlişkin Bulgular

Bu başlık altında depremin neden olduğu psikoloji, din ile ilişkisi bakımından irdelenmiştir. Bu çerçevede, depremzedelerin bu afeti dini açı-

dan nasıl ele aldıkları, hangi dini başa çıkma stratejileri kullandıkları, depremin dindarlıklarını nasıl etkilediği ve son olarak dindarlığın psikolojik iyi oluşa olan etkisi konu edilecektir.

c.c.a. Dini Başa Çıkma

Depremin anlamlandırılması, dini başa çıkma stratejileri ve afetin dindarlığa etkisi çalışmanın ön plana çıkan vurgularından olup aralarındaki güçlü bağlantı nedeniyle bir arada değerlendirilmesi gerektiği düşünülmüştür. Depremzedelerin afeti nasıl anlamlandırdıklarına dair sorumuza uzman katılımcılar büyük ölçüde anlamlandırmanın da dini çerçevede olduğuna dair tespitlerini paylaşarak cevap vermiştir. K15 kurulan cümlelerin odağını *“Hani azmıştı, o yüzden geldi gibi.”* şeklinde ifade ederken, K17 vatandaşların *“Çok bozulduk ondan başımıza böyle şeyler geldi işte. Allah bizi uyarıyor aslında ama insanlar devam ediyor. Hani kiralari yükseltmeye, onu yapmaya, bunu yapmaya, bir anda unutuldu deprem tekrardan insanlar eski halindeler”* dediklerini aktarmıştır. K14’ün anlattıkları varsayılan suçların neler olduğunu da özetlemiştir:

“Her şey pahalılaştı. Bu çok konuşulur, bu kadar pahalılaştı. Kiralar bu kadar arttı, atıyorum. Evler bu kadar lüks oldu tarzında konuşmalar çok yapıldı. Birçok tabiri caizse hani toplum azgınlaştığı için hani Allah bize bunu verdi tarzında şeyler konuşuldu, aile yapısı bozuldu, ondan sonra nasıl diyeyim, çıplaklık arttı falan, bunun üstüne çok fazla konuşuldu.”

Sözü edilen yüklemelerin psikolojik yıkımı bütünüyle ortadan kaldırmadığı ancak en azından olan biteni bir şekilde anlamlandırma ihtiyacını giderdiği tahmin edilmiştir. Literatür incelendiğinde kişilerin yaşamlarında karşılaştıkları fiziksel ve psikolojik sıkıntılarla baş edebilmek için dinden aldıkları gücün niteliği ve niceliğinin mercek altına alındığı gözlemlenmiş, özellikle stresli durumlarla karşılaşan kişilerin dini eylemlere sığınma yöneliminde olduğu, kayıp ve olumsuzluğun söz konusu olduğu durumlarda da dini değerlere meylettikleri tespit edilmiştir. Öte yandan araştırmalar, dini başa çıkmanın kişilerin fiziksel ve ruhsal iyi oluşlarına olumlu katkı sağladığını da ortaya koymaktadır. Başa çıkma yöntemi olarak din, bireyin olayları kabullenmesi, sabretmesi veya anlamlandırması açısından farklı faydalar oluşturabilir. Kimi bireyler yaşadıklarını ilahi bir imtihan veya ceza olarak görürken, dini yönelimi olmayan kişilerde bu tür bir başa çıkma mekanizması gözlemlenmeyebilir (Bahadır, 2025). Özellikle travmaya maruz kalan kişilerin, kendilerini aşan sorunlar karşısında hissettiği çaresizlik duygusunu dindirme isteği ile mutlak güç olduğuna inandığı yaratıcıya sığınması kendisini daha güçlü hissetmesine olanak sağlamaktadır. Dini başa çıkma aynı zamanda olayları olumlu ve

olumsuz yordama hususunda da etkin bir rol oynamaktadır (Ayten, 2012). Çalışmaya katılan uzmanlar da bu bilgiyi doğrulayacak nitelikte paylaşımlarda bulunmuştur. Onlara göre insanların başa çıkma yöntemi olarak Yaratıcıya sığınması ve çeşitli ibadetler ile kendini rahatlatma çabasının hatırı sayılır derecede olumlu sonuç verdiği görülmektedir. Profesyonellere göre dini başa çıkma desteklenmeli ve bu konuda rehberlik edilmelidir. Klinik psikolog K10 akut dönemde sahada gösterdiği psiko-sosyal müdahaleler sırasında inançlı insan söz konusu olduğunda tekniğe dayalı uygulamaların, dini başa çıkma dayanaklarının yanında pasif kalabileceği düşüncesine kapılışını şu şekilde anlatmıştır:

“Bir hanımefendi orada depremden sonra geceleri uyuyamadığını söyledi ve yaşadıklarından bahsetti. Ben orada anksiyete atağı geçirdiğini anladım. Nefes egzersizlerinden tam böyle bahsetmeye başladım. Orada bizim bir Medine ablamız var. Sağ olsun, bizim her ihtiyacımıza koş-turdu. Ona da köy muhtarı diyorlar zaten ve hakikatten herkese koş-turdu. Bilmeden böyle sözümü kesti dedi ki salavat çek uykun gelir ne uğraşıyorsun sende, hepimiz de var o dedi. Tak orada benim nefes egzersizi psikolojileri şak şöyle bir arka plana gitti, bir salavat hakikaten çok daha etkili olabiliyor. Nefes egzersizinin vesaire yeri de zaten apayrı.”

K14 inancın baş etme metotları arasındaki önemini ifade eden genel yorumunda *“Bir ilahın bir tanrının var olduğunu bilmek... dini inanç, kesinlikle baş etme yolları arasında önemli ana yollardan biri ve çok yardımcı oldu”* cümlelerini kullanmıştır. K3 ise deprem bölgesinin inançlı insanların yoğunlukta yaşadığı bir yer olduğunu, *“Doğu bölgesi olarak insanların ayrımını yapmam zaten. Manevi boyutu yüksek yüzde doksan diyebilirim...”* dedikten sonra bunun dini başa çıkmaya olan yansımaları, *“Manevi boyuttan bu güçten dolayı, İslamiyet’in verdiği, Yaratıcının verdiği güçten dolayı kendini ayakta tutabiliyorlar diyebilirim”* şeklinde dile getirmiştir. Katılımcılardan kimi bireylerin ibadetlere kimilerinin ise inanca sığındığını belirtmiştir. Onların değerlendirmelerinden elde edilen veriler bu iki olgu çerçevesinde başlıklandırılmıştır. Buna göre inançlara sığınma kabilinden 8 kişi kaderden, 7 kişi tevekkülden, 5 kişi imtihandan, 4 kişi teslimiyetten söz etmiştir. Öte yandan 8 kişi insanların travmayla başa çıkma adına bazı ibadetlere yöneldiğini dile getirmiştir. Birkaç örnekle bu tespitleri somutlaştıralım. K4 inançlı olmanın ve kadere imanının sağladığı bir psiko-bilişsel esnekliğe işaret eden şu sözleri paylaşmıştır:

“Şöyle, eğer depremde kendi yakınlarından birinci derece yakınlarından hiç kimseyi kaybetmedilerse bunu dini anlamda şöyle söyleyeceğim,

o boşluğu kapatabiliyorlardı ama kendileri kendi ailelerinden birini kaybettiyse örnek veriyorum, bir anne baba bir çocuğunu kaybettiler. O depremde diğer kalan çocuklarıyla bu şeyi gideriyorlardı. Ya da sağ kalan diğer aile fertleriyle ama tabii ki hepsinin içerisinde eğer dini anlamda manevi duyguları yüksekse dini anlamda bu kaygılarını kadere bağlayarak gideriyordu.”

K9 bir destek uzmanı olarak kendisine bile iyi gelen geri bildirimleri paylaşıırken, *“Örneğin ayağı ampute olmuş kesilmiş bir kişinin ben ayağımı eşimle cennete gönderdim. Hani cennet düşüncesi ve bunun bir imtihan süreci oluşu, ona tabii ki bu tarz şeyler herkese iyi geliyor. Bizde de iyi geliyor. Ondan sonra gidenlerin hani Allah’ın bağışlayıcılığıyla merhamet edeceğini, bu tarz düşünceler”* cümlelerini sarf etmiştir.

2024 yılında yapılmış iki araştırmada bireylerin kendini toparlama gücüyle, maneviyatı ve şükürü arasında pozitif anlamlı ilişkilerin bulunduğu tespit edilmiştir. (Akdoğan, 2024, Günerigök, 2024). Katılımcılardan K19 bu bulguyu *“Çok şeydi. Çok şaşırdım. Çok böyle tevekkül eden insanlarda bir kere bizim gittiğimiz yerde hepsi şükrediyordu. O beni bir kere çok şaşırmıştı”* sözleriyle adeta teyit etmektedir. Kahramanmaraş özelinde gerçekleştirilen bir araştırmanın da (Demir, 2024) işaret ettiği üzere afet karşısında Allah’a sığınma önemli bir teselli imkânı sunmaktadır. Katılımcılardan klinik psikolog K10, psikososyal destek sırasında, Yaratıcıya olan yüksek teslimiyete şahit olduğunu ve bundan duyduğu şaşkınlığı dile getirmiştir:

“Dayandıkları şey en başta teslimiyet. Allah’a teslim olmaları. Hatta biz bazen şaşırdık. Yani bu insanlar bu kadar acı şeyler yaşadılar, gördüler. Şimdi kendileri birincil olarak yaşamasa da yakınları da direkt böyle kaybı olmasa da o şiddetli şeyi yaşadılar. Yani nasıl bu kadar teslim olabiliyorlar? Hatta biz bazen kendimiz zorlanıyorduk ‘Ondan gelen her şey baş göz üzerine’ tarzında zaten insanlar hakikaten inançlı insanlardı. Böyle bir araya geldiğimizde falan da böyle dualar okurduk. Kuran-ı kerim okuduk işte, çok güzel dualar ediyorlardı Allah’a tevekkül etmeyi çok güzel biliyorlardı yani.”

İbadetlere yönelim, bir başka dini başa çıkma stratejisi olarak katılımcılardan sıkça duyulmuştur. En sık başvurulmuş ibadet ise gönüllere sükûn ve teselli verdiğine birçok araştırmada rastlanan Kur’an okuma davranışı olmuştur. K7 bu hususta, *“Bu noktada hani tam olarak bir Kur’an ihtiyacı var. Şimdi toplum olarak Müslüman toplumuz ve insanlar direk manevi yönden Kur’an’a sarılıyor veya en basitinden namazlık ihtiyacı direk doğuyordu.”* demiştir. K7’nin son cümlesinde gördüğümüz husus bir manevi danışman olan K8’in tespitinde de kendisini göstermektedir. O, arkadaşlarından

da öğrendiği üzere çok sayıda kişinin namaza başladığını aktarmış, bunun yanı sıra yine Kur'an okumaya, sohbetler dinlemeye yöneldiklerini bildirmiştir.

Tam bu nokta, aslında dini başa çıkma kadar depremin insanların dindarlığını nasıl etkilediği sorusuna da cevap vermektedir. Deprem sebebiyle yaşanan zorlukların bireylerin fikir dünyalarında hayat, ideoloji ve inanç gibi önemli noktaları etkilediği gözlemlenmiştir. Uzmanlar, kendilerine doğrudan bunu sormamış olsak da bazı kişilerde dindarlık düzeyinde artış gözlemlerken, bazılarında gözle görülür derecede düşüş tespit ettiklerini aktarmıştır. Kendisi de deprem bölgesinde yaşamakta olan klinik psikolog K7 ise dini yönelimde fark ettiği daha radikal bir artışa atıf yaparak, *“Çok yükseldi. Bizim ailede bile benim ablam var, açıldılar ve kapandılar, ikisi kapandı. Evet, kendisi de zaten üniversitede doçent. Üniversitesinde direkt kapandı. Şu an kapalılar. Doktor ablam da aynı şekilde”* ifadeleriyle kendi yakın çevresi de dahil olmak üzere depremin dindarlık düzeyini yükselttiğini, üstelik bunun dindar kimliğinin dışarıdan da görünmesini sağlayan tesettüre girme düzeyinde olduğunu bildirmiştir. Bu gözlemin aksine yukarıda ifade edildiği gibi bazı uzmanlar, görev yapmış oldukları bölgelerde dini ve manevi uzaklaşma gözlemlendiğini, bireylerin isyan etmekten korkmalarına rağmen sözlere yansıtmadıkları bir soğuma hissettiklerini de aktarmışlardır. K13 bu durumu zaten dindar olan kesim üzerinden yorumlayarak *“Maneviyattan uzaklaştılar diyebilirim. Hani şöyle diyeyim, dindar kesim biraz daha uzaklaştı gibi oldu. Çünkü o korkuları var, hani ses de çıkaramıyorlar Allah'a isyan olur diye, ama maneviyatta ben biraz artar diye düşünmüştüm. Aslında tam tersi”* demiştir.

Depremin dindarlığa olan etkisinin bölgeye, kültüre, yaşanan travmanın yorumlanma şekline bağlı olarak değiştiğinin göz önünde bulundurulması gerektiği ve meselenin daha ayrıntılı şekilde araştırılmasına ihtiyaç bulunduğu düşünülmüştür. Ancak araştırmaya katılan uzmanlardan bazılarının ifade ettiği şekilde inancı artan ancak uygulamada uzaklaşan depremezdelelerin olası bir depresyonun atalet etkisi altında olabileceklerini tahmin edilmiştir. Zira depresyonun sıklıkla duygusal düşüşle karakterize olmasının yanı sıra, enerjisizlik ve hareketsizlik belirtilerinin yaygın olduğu bilinmektedir. Bu bireyler değer verdikleri rutinleri çoğu zaman gerçekleştiremediği, daimî olarak halsiz ve uykulu hissetmeye meylli olmaktadır (Kafes, 2021). Sonuç olarak yapılan görüşmelerde, deprem öncesinde dini anlamda belirgin eksikleri (namaz, tesettür, vs.) olan kişilerin genelinin, afeti bir uyarı niteliğinde kabul ederek dine yöneldikleri görülmüştür.

c.c.b. Dindarlığın Psikolojik İyi Oluşa Etkisi

Dini başa çıkma ve afet ilişkisinde bağımsız düşünilemeyen bir diğer mesele de, din psikolojisi alan yazının neredeyse ispat düzeyinde ortaya koyduğu dindarlığın ruh sağlığına olumlu etkisinin depremedeler için de geçerli olup olmadığı, dahası bunu psiko-sosyal destek uzmanlarının teyit edip etmedikleridir. Çalışmaya katılan farklı inanç ve ideolojik yapıları benimseyen 20 profesyonelden 19'u dini inançların insanların iyi olusunda etkin bir rol oynadığını düşündüklerini ifade etmiştir. Dindarlar ile dindar olmayanlar arasındaki farkı, teslimiyet üzerinden yorumlayan K1 şu cümlelerle konu hakkındaki fikrini aktarmıştır:

“Hani çok, dağlar kadar fark var vallahi. Yani ben buna şahit oluyorum. Yani dindar olan gerçekten teslim olmuş ve huzurlu. Yani çok ağır şeyler yaşamış evini kaybetmiş, dediğim gibi can kaybını katmıyorum. Ama normal standartlarda genel olarak yani adamlar, teyzeler ama genelde yaşlı kesimler onlar teslim olmuş ve şükrediyor. Allah'tan gelmiş hamdolsun diyorlar. Psikolojileri gayet iyi, gülüyorlar, şakalaşıyorlar. Böyle güzel bir iletişim kurabiliyorsunuz. Ama dini zayıf olanların boyutu farklı gergin, sinirli, öfkeli, isyankâr.”

Söz konusu kıyas göz önüne alındığında psikolojik dayanıklılık hususunda dindarların bir adım önde olduğunu ifade eden K2 *“Psikolojik sağlamlıkları, dindar olan insanların çok fazla. Yani sanki her şeyi yaşasalar da dimdik hayatta duracaklarmış gibi. Zaten bu sosyal psikolojide de var dini psikoloji sağlığı korur”* diyerek genel bir yorumda bulunurken, K8 gözlemlerini *“Yani o imtihanın Allah'tan geldiğine inanıyor, sürecin Peygamberimizin yaşadığı o süreçle kıyaslıyorlar. Biz inançlı insanlarız. Allah bize de illa bir yol çizmiştir gibi söylemler olduğu sürece daha çok ferahladıklarını söylüyorlar”* şeklinde ifade etmiştir. Yaşanılan zorlukları kabullenme aşamasında afetzedelerde gözlemlenen inkâr ve suçlama tepkilerinin dindarlarda nispeten daha az görüldüğünü bunun da Allah'a yönelmeleriyle ilgili olduğu belirten PDR uzmanı K17 *“Evet hissediyorum, dindarlarda daha kolay, daha çabuk uyum sağlama var bence. Evet, birazcık daha kolay. Daha nasıl desem daha çok Allah'a yöneldikleri için”* demiş, meslektaşları bir diğer PDR uzmanı K18 ise inanan insanın teslimiyeti hakkında *“Dindarlık teslimiyet meselesidir. İnsan dindar ise durumu kabullenmesi daha kolay olabilmektedir”* cümlelerini kurmuştur.

Kahramanmaraş özelinde yapılan bir araştırma ise dindar olmanın yanı sıra inancın içeriğinin önemine işaret eden bir bulguyu ortaya koymaktadır. Öyle ki Yaratıcıyı sevgi odaklı algılayan depremedelerin psikolojik iyi oluş düzeylerinin diğerlerine nazaran daha yüksek olduğu tespit edilmiştir (Polat, 2024). Son olarak klinik psikolog olan K9, dindar insanları diğerlerinden ayıran önemli faktörlerden birinin yardım etme

ve fedakârlık konusunda daha korkusuz davranmaları olduğunu vurgulamıştır:

“Şunu gördüm, aslında dindarlarda farklı olarak, Allah’la arası iyi olan kişiler daha aktif bir şekilde en zor yerlere gidip çalışıyor. Allah’la arası iyi olan bir kişi kafası gövdesinden ayrılmış bir bedenle irtibata girebiliyor. Ama diğerinde çok ciddi bir ürperti oluyor. Allah’la arası iyi olan bir kişinin empati duygusu daha gelişmiş, bunu söylemem gerekiyor. Çünkü burada sivil toplum kuruluşlarının yardımlarıyla gelen kişiler bu tarz insanlardı. Örneğin; enkaza gidiyorsunuz. Kadının saçları ve beyni kafatasından ayrılmış. Ama Allah ile arası iyi olan bir kişi müdahale ediyor. Bu bir cerrah değil. Yani bir profesyonel değil. Bu tarz kişiler demek ki maneviyatı olan bir kişi, empatik duyguları daha gelişiyor, daha aktif bir şekilde yardım ediyor. Hani söz değil, davranış kalıbını geliştiriyor. Ve ürpertiden daha ziyade gayret var. Evet, bir ürperti varsa bile, Allah’tan geldiğini ders alması gerektiğini düşünüyor. Ölümün ölümden sonraki bir hakikatin olduğuna inandığı için korku değil gayret oluşuyor. Bu çok aktif bir şekilde görünüyor. Mesela Türkiye’de 15 Temmuz sonrasında dini yapılara olan ilgi tamamen kalkmışken kendi şehrimizde de depresimle beraber tam tersine bir akım meydana geldi. Evet, dindarlar gerçekten sadece yönetimi ele geçirmek isteyenler değil. Dindar adam gayret eden adanmış, dindar adam zorda kalanın elini tutan kişiymiş. Dindar adam işte en ön cephede kardeşi için çalışan biriymiş. Aşını veren adammış, ekonomik fedakârlık yapabilen biriymiş. Tekrar halkta böyle bir algı oluştu.”

c.d. Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetlerine İlişkin Bulgular

Depremin ardından geliştirilen tepkiler afetzedelerin toplumsal yapıları, değer ve inançlarına, depremin şiddeti ve yapısal yıkımına göre farklılıklar gösterir. Bilhassa yaşanan olayın ani ve kontrol edilemez oluşunun kişilerin aşırı hassasiyet geliştirmesine ve duygusal baskı altında kalmasına yol açtığı tahmin edilmektedir (Nakajima, 2012). Deprem sözü konusu olduğunda programlanan psikososyal hizmetlerin temel amacının afetten etkilenen toplumu toparlamak ve afetzedelere ulaşarak ruhsal bozuklukların ortaya çıkışına mâni olmaya çalışmak olduğu bilinmektedir (Eroğlu ve Demiröz, 2020). Kutlu ise afetlerde psikolojik desteğin, etkilenen bireylerin psikolojik bozukluklarını önlemeye, aile ve toplum ilişkilerini yeniden kurup geliştirmeye, dayanıklılıklarını artırmaya ve normal yaşama uyum sağlamalarına yardımcı olan çok disiplinli bir hizmet süreci olduğunu belirtmektedir (2010).

Türkiye'deki 06 Şubat depremlerinin ardından psikososyal destek kapsamında bölgede birçok psikolog, pdr, mdr ve sosyal hizmet uzmanları resmi veya gönüllü olarak görev almış, akut dönemden itibaren özveriyle çalışmışlardır. Deprem sonrası manevi destek ihtiyacının, afetzedelerin yaşamış oldukları travma ve duygusal zorluklar nedeniyle ortaya çıktığı düşünülmektedir. Profesyonellere yöneltilen “*Manevi destek, depremzedelerin psikolojik iyi oluşunda ne kadar önemlidir?*” sorusuna vermiş oldukları yanıtlar afet bölgelerinde manevi destek ihtiyacına dair veri oluşturmuştur. Katılımcıların cevapları incelendiğinde yaşanan afet nedeniyle ortaya çıkan psikopatolojik belirtilerin yanı sıra, kayıp ve yas sürecinde gelişen dini ve spiritüel ihtiyaçların da manevi destek gereksinimini artırdığı tespit edilmiştir. Psikososyal destek kapsamında görev alan kurumların birbirine olan mesafesi göz önüne alındığında klinik psikologların manevi destek ekibi ihtiyacına yapmış olduğu ısrarcı vurgu, ihtiyacın önemine işaret etmiştir. Klinik psikolog K7 depremzedeler ile olan ilişkisinde dini ve manevi doyuruculuğu sağlayamaması ve MDR uzmanı ihtiyacını karşılayamamasına yönelik serzenişini şu şekilde aktarmıştır:

“Diyanetin bu sahalarda daha çok olmasını isterdim. Çünkü şu an manevi doyumu istiyorlar. Bir olay olduğunda muhakkak ikna ediyoruz bir suçlu buluyoruz değil mi? Şu an işte ne kendilerini suçlasınlar ne de inandıkları şeyi. Burada işte maneviyat gibi aslında sizin mantığınızla şu anda ‘Rabbiniz rızınızı sadaka olarak aldı’ dense bunu bilen bir Müslüman daha çabuk rahatlar. Bu pencereden bakan bir insan her şeyi çözer. Ama bunu benim anlatmamla diyanette çalışan bir çalışanın söylemesi farklı olur. Ve biz bunun eksikliğini ve zorluğunu çekiyoruz. Hani ben yetişemiyorum dediğim gibi kadınlar o kadar zor sorular soruyor ki, çocuk bile bize bazen kalkıp çok zor bir soru yöneltiyor ki ben nasıl cevaplayacağımı bilmiyorum.”

Klinik psikolog K10, ülkenin bölge ve inanç kültürünün destek ihtiyacını şekillendirdiğine değinmiş, psikoloji alanında sahip olduğu çeşitli uzmanlık kimliklerine rağmen mdr hizmeti ihtiyacının yoğunluğunu fark ettiğine vurgu yapmıştır:

“Şimdi biz Müslüman bir ülkeyiz biliyorsunuz. Ben psikolojik destekten çok manevi desteğe ihtiyaç olduğunu gördüm. Ben oraya psikolojik danışman kimliğiyle gittim ama manevi danışmanlık, aile danışmanlığı eğitimlerim vesaire de var. Ama orada insanların en çok ihtiyaç duyduğu şey gerçekten manevi danışmanlık hizmetleri.”

Profesyonellerin söylemlerinden anlaşıldığı üzere afet zamanı mdr hizmetlerinin ihtiva etmeyen bir psikososyal destek organizasyonu eksik kalmaktadır. Hatta depremin gerçekleştiği ilk andan itibaren sahalara

inen birçok profesyonelde de destek alma ihtiyacı gözlemlenmiştir. Bu hususta bölgede yapılan araştırmalarda, genel olarak profesyonellerin depremi doğrudan deneyimlemelerinin yanı sıra, meslekleri gereği hastaların travmatik deneyimlerine dolaylı olarak maruz kaldıkları için çifte maruziyet ve bu travmalara karşı bir aktarım süreci yaşadıkları anlaşılmaktadır. (Bahadır ve Ay, 2025). Kendi duygularını bastırarak depremzedelerin iyi oluşu için gayret eden profesyoneller, sürecin zorluklarına sıklıkta değinmiştir. K7 manevi olarak yaşadığı zorlukları direkt olarak dile getirmiş, manevi konularda oluşan ihtiyacı ve duyduğu suçluluk hissinin yoğun duygularla anlatmıştır. Bu süreçte dini ritüellere başlayıp devam ettirememesi, sigara içme alışkanlığı kazanma gibi eylemleri hususunda endişelerini de şu şekilde aktarmıştır:

“Yüzde yüz manevi desteğe ihtiyacımız var çünkü bizim de kaygımız korkumuz var. Çünkü biz de aynı şeyi yaşıyoruz. Burada gerçekten şubat ayından beridir. Adıyaman’da, Maraş’ta şu an Malatya’dayım. Birçok alan gördüm birçok şeye şahit oldum. Bizde bile kaygı oluyor. Ben en son 2 gün öncesinde sigaraya başladım sonra bıraktım. Üniversitede, askerde bile sigara içmeyen bir bireyim ama şu an kaygıdan ötürü sigaraya başladım. Tabii ki manevi bir destek harika olur.”

Uzmanlar, manevi danışmanlık hizmetinin içeriği hususunda geniş bir bilgiye sahip olmamalarına rağmen bölgede fark etmiş oldukları manevi ve ruhsal ihtiyaçları, destekten beklentilerini ve süreç içerisinde dikkat edilmesi gereken hususları da değerlendirmişlerdir. Profesyoneller, manevi destek uzmanlarının afetzedelerin yaşadıkları travma ve kayıplarla başa çıkmalarına yardımcı olmak için dinleme, empati gösterme ve destek verme gibi becerileri kullanabileceklerini dile getirmişlerdir. K20 “MDR’nin yapacağı en önemli iş onları dinlemek ve onların istekleri dahilinde güzel vakit geçirmelerine yardımcı olmak” diyerek MDR hizmetinde odaklanılması gereken ilk aşama olan dinlemeye dikkat çekmiştir. K8 kişilerin kader algılarında olan çıkmazlar hakkında manevi destek uzmanına duydukları ihtiyacın altını şu cümlelerle çizmiştir:

“Niye benim zamanım değil ya da çocuğumun zamanı değildi. Eşimin zamanı değildi gibi. O kader anlayışını anlatmak gerekiyor. Tamam, biz ne kadar burada terapi verirse verelim ama işin bir de inanç boyutu var. Kendini dışlanmış ve yalnızlaştırılmış, Allah tarafından cezalandırıldığını düşünmediği sürece bizim işimiz kolaylaşır. Çünkü bizim verdiğimiz terapilere daha olumlu sonuçlar vermeye başlarlar. O konuda ikisi beraber giderse, biri manevi yönü güçlü tutarsa diğer tarafın da psiko-sosyal desteklerle atlatılması gayet kolay olur diye düşünüyorum.”

Katılımcıların mdr uzmanlarından beklentileriyle ilgili söylemleri sonucu ortaya çıkan tespitlerden biri de manevi destek sırasında uygulanmasından kaçınılması önerilen ve dikkat edilmesi gereken davranışlardır. Özellikle gençlerin manevi desteğe olan ihtiyacına rağmen tepkili yaklaşımlarına karşı hassasiyetli planlama tavsiye eden uzmanlar, dini söylemlerin kullanılış şekli ve iletişim biçimi hakkında da dikkatli olunması gerektiğine vurgu yapmaktadırlar.

Bölgedeki depremzede gençler ile yapılan çalışmalarda gençlerin afet sonrası ihmallere yönelttikleri öfke ile kader kavramından uzaklaştıkları ve dine karşı mesafe geliştirdikleri gözlemlenmiştir. (Bacak, 2024). Katılımcılardan bazıları da psikososyal destek sürecinde gençlere ulaşmakta zorlandıklarını, kendilerine bir set ören ergen bireylerin öfkeye meyilli tavırlarıyla destek hizmetlerinden adeta kaçtıklarını dile getirmişlerdir. Bu süreçte gençlerin manevi desteğe olan ihtiyacının altı çizilirken, onlar ile irtibat sırasında iticilik oluşturmamak adına son derece hassas davranılması, profesyoneller tarafından mdr uzmanlarına tavsiye olarak sunulmuştur. Yardım adı altındaki her hizmete mesafeli yaklaşan genç afetzedelerin, türlü tekliflere ailelerinin ısrarına rağmen olumlu yaklaşmadığı profesyoneller tarafından gözlemlenmiştir. K1'in *"Hepsinin ihtiyacı var ama gençler kabul etmiyor. Anne geliyor kız 14-15 yaşında çocuğum iyi değil diyor. Randevu veriyoruz, kız gelmiyor, kabul etmiyor. Gençlerle irtibattayken hassas olmak gerekiyor"* şeklindeki anlatısı konuya misal teşkil etmektedir. Gençlerin genel profili hakkında klinik psikolog K8 *"Mesela can kaybı olanlar can kaybı olmayanlara nefret duyuyorlar. Aynen sen beni anlamıyorsun. Siz bizim durumumuzu anlamıyorsunuz. Biz anlayamıyoruz, siz kaybetmediniz, biz kaybettik"* sözleriyle desteğin gençler üzerine yoğunlaşırken depresif profillerine hazırlıklı olunması konusunda tavsiyede bulunmuştur.

Deprem sonrası dini telkinlerin insanlar üzerindeki etkisi birçok faktöre bağlı olarak değişiklik göstermektedir. Çalışmada dini inançların pek çok açıdan teselli ve güç kaynağı olma gerçeğiyle beraber olumsuz olaylar sonrasında dini telkinlerin etkisinin, nasıl ve kim tarafından kime sunulduğuna bağlı olarak şekillendiği gözlemlenmiştir. Farklı etnik kökenlere sahip depremzedelerin genele vurulan dini söylemlerden duyduğu rahatsızlığı, klinik psikolog K2 sarf edilmemesi gerektiğini düşündüğü telkinlerden biriyle örneklendirerek açıklamıştır:

"Sohbet ettiğimiz insanlardan dini söylemlerden rahatsızlık duyduğunu söyleyenler oldu. Mesela farklı etnik gruplara sahip insanlar var burada. Özellikle bölgeler var Malatya'da. Oraya gidip bu Allah'tan geldi diyemezsin, kötü bir tepkiyle karşılaşabilirsin. Onun iyi tespit edilmesi lazım."

Pdr uzmanı K17'nin kaderci yaklaşımın eleştirisini “*Kaderin bıymış işte ne yapacaksın? Yani elden bir şey gelmez, bence en duyulması gereken şeyler bunlar. Hani yani sadece her şeyi kadere yüklemek*” diyerek sunmakta kader ve onu anımsatan cümlelerin teselli yaklaşımına dâhil olmaması gerektiğini düşündüğünün altını çizmiştir. Profesyoneller, mdr uzmanlarının yaklaşımları sırasında iletişim biçimlerinin çok iyi düşünülmüş ve planlanmış olması gerektiğine değinmektedirler. Manevi destek uzmanının çizdiği profil, kullandığı beden dili, ayrıştırmadan uzak tavrı daha kapsamlı bir hizmet sunmasına yardımcı olacaktır. Bu konuda özellikle farklı din ve ekollere sahip kişilere karşı sen dilinden uzak durulması gerektiğini, kişilere öğüt vermekten ziyade dinleme eğilimli bir danışmanlık üzerinde durulmasını tavsiye eden K9 fikirlerini şu şekilde aktarmıştır:

“Şu olabilir, dinin bir yorumunu mutlaklaştırarak ayrıştırıcı bir dil kullanan kişi karşıdakini rahatsız edebilir. Çünkü İslam dediğimiz şey ne kadar kaynakları belli olsa da çoklu bir algılayış biçimine müsaade eden bir güzellik sunuyor. Aslında bir güzellik, örneğin bir sürü farklı ekoller var, mezhepler var, cemaatler var. Bunu kalkıp dağıtıcı bir şekilde topluma söylerseniz ve ona inanmıyorsa o ne olur, rahatsız edici olur, çirkin olur. Yani eleştiremezsin ötekileştirici olmaktan, öğüt vermekten ziyade biraz daha dinlemeyi bilmesi gerekiyor.”

Araştırma bulguları, manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinin afet sonrası psikososyal destek sürecinde kritik bir ihtiyaç olarak ortaya çıktığını göstermektedir. Depremzedelerin yaşadığı psikolojik ve manevi sıkıntılarının yalnızca bireysel çabalarla giderilemeyeceği, bu süreçte profesyonel manevi danışmanlık hizmetlerinin sağlanmasının iyileşme sürecine önemli katkılar sunduğu anlaşılmıştır. Bununla birlikte, manevi destek sunumunda kullanılan dilin ve yaklaşımın hassasiyetle belirlenmesi gerektiği, özellikle gençlerin ve farklı dini-kültürel geçmişe sahip bireylerin destek süreçlerine karşı mesafeli durduğu tespit edilmiştir. Profesyoneller, manevi danışmanlık hizmetlerinin daha etkili olabilmesi için bireylerin inanç yapılarını dikkate alan, yargılayıcı olmayan ve empati temelli bir yaklaşım benimsenmesi gerektiğini vurgulamıştır. Ayrıca, sadece afetzedelere değil, sahada çalışan uzmanlara yönelik manevi destek ihtiyacının da göz ardı edilmemesi gerektiği ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda, afet sonrası manevi danışmanlık hizmetlerinin yapılandırılmış ve multidisipliner bir yaklaşımla sunulmasının gerekliliği ön plana çıkmaktadır.

S o n u ç

Bu makale, 'Türkiye'deki 06 Şubat 2023 depremlerinin ardından depremzedelerin dini ve psiko-sosyal durumlarının ve manevi destek ihtiyacının belirlenmesini amaçlamış ve psikososyal destek sürecinde görev alan uzmanların görüşleri ışığında değerlendirmeler yapılmıştır. Bulgular, afet sonrasında depremzedelerin yaygın olarak kaygı bozuklukları, travma sonrası stres bozukluğu ve depresyon gibi psikopatolojik semptomlar sergilediklerini ortaya koymuştur. Bu semptomlar, bireylerin yaşadıkları travmanın şiddetine, kayıplarına ve sosyal destek mekanizmalarına erişimlerine bağlı olarak farklılık göstermiştir.

Elde edilen nitel veriler, depremzedelerin psikolojik iyi oluş halini olumsuz etkileyen temel unsurların gelecek kaygısı, güvenlik endişesi, şok ve yas tepkileri olduğunu göstermiştir. Bunun yanı sıra, bireylerin sosyal uyumsuzluk, travmatik bellek ve obsesif kompulsif belirtiler gösterdiği tespit edilmiştir. Depremzedelerde yaygın olarak gözlemlenen agorafobi, deprem travmasının bireysel ve toplumsal düzeydeki etkilerinin derinliğini göstermektedir.

Deprem sonrası teşhis edilen ruhsal rahatsızlıkların belirtileri duygusal, davranışsal, düşünsel ve bedensel olarak sınıflandırılmıştır. Duygusal belirtiler arasında korku, suçluluk, çaresizlik ve öfke ön plana çıkarken, davranışsal olarak intihar eğilimleri, empati yoksunluğu ve madde bağımlılığına yatkınlık öne çıkmaktadır. Bilişsel olarak mantıksız konuşma, unutkanlık ve odaklanma problemleri belirlenmiş; bedensel belirtiler arasında ise uykusuzluk, çarpıntı ve göğüs ağrıları tespit edilmiştir. Ekonomik ve sosyal bulgular, barınma probleminin diğer maddi sıkıntıların önüne geçtiğini göstermektedir. Geçici barınma alanlarının yarattığı zorluklar, psikolojik ve sosyal sorunları tetiklemekte, toplumsal uyumsuzluğu artırmaktadır. Deprem sonrası yaşanan kayıplar ve belirsizlikler, bireyleri başa çıkma mekanizmaları geliştirmeye yönlendirmiştir. Pasif stratejiler arasında kaçınma, bastırma ve erteleme öne çıkarken; aktif olarak bireyler, meşguliyetle rutine dönmeye ve sosyal destek arayışına yönelmektedir.

Çalışmada dinin, afet ve sonrasındaki kayıplarla başa çıkmaya olan etkisi incelenmiş, bireylerin dini inanç ve pratiklere yönelik farklı yaklaşımlar sergilediğini ortaya koyulmuştur. Bazı depremzedeler felaketi manevi bir imtihan veya cezalandırma olarak görürken, bazıları doğal bir olay olarak değerlendirmiştir. Bununla birlikte, dini inançların bireylerin psikolojik iyilik haline olumlu yansıdığı, ibadetlerin ve dini ritüellerin kaygı ve korkuları azaltmada etkili bir başa çıkma mekanizması olarak kullanıldığı anlaşılmıştır.

Profesyonellerin değerlendirmeleri, manevi danışmanlık ve rehberliğin afet sonrası psikososyal destek sürecinde kritik bir role sahip olduğuna işaret etmektedir. Depremzedelerin dini sorgulamaları, manevi destek ihtiyacının daha yapılandırılmış ve bilinçli bir şekilde sunulması gerekliliğini ortaya koymaktadır. Genç depremzedeler başta olmak üzere, afetin etkisini derinden hisseden bireyler için hassas ve kişi odaklı yaklaşımların benimsenmesi gerektiği anlaşılmaktadır.

Sonuç olarak, depremin psikososyal etkilerinin yanı sıra manevi boyutunun da önemli olduğu, manevi destek mekanizmalarının iyileştirilmesi gerekliliği ortaya konmuştur. Bu çalışmanın bulguları, afet sonrası psikolojik rahatsızlıkların önlenmesi ve iyileştirilmesi için manevi desteğin sistematik bir şekilde gerçekleşmesinin kritik önemi haiz olduğunu göstermektedir. Gelecekteki afetler için psikososyal destek ve manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinin daha kapsamlı planlanması hem depremzedelerin hem de sahada çalışan profesyonellerin ruhsal sağlığını koruma noktasında mühim bir adım olacaktır.

Araştırma bulgularından hareketle, deprem sonrası psiko-sosyal destek süreçlerinin daha etkili yürütülebilmesi ve manevi danışmanlık hizmetlerinin işlevselliğinin artırılabilmesi adına aşağıdaki öneriler sunulmuştur:

(i)-Afet yönetimi planlarına profesyonel manevi danışmanların da dahil edilmesi, psikolojik ilk yardımın bir parçası olarak manevi destek sunulması önerilebilir.

(ii)-Psikolog ve sosyal hizmet uzmanları ile birlikte çalışabilecek manevi danışmanların afet psikolojisi, travma terapisi ve dini başa çıkma yolları konusunda eğitilmeleri sağlanmalıdır.

(iii)-Deprem gibi afetler sonrası bölgelere yönelik daha fazla nitel ve nicel saha araştırması yapılmalı, bu veriler doğrultusunda psiko-sosyal ve manevi destek politikaları geliştirilmelidir.

Beyanlar ve Bildirimler | Statements & Declarations –

Etik Onay | Ethical Approval

Bu çalışma, İstanbul Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu'nun 09.02.2024 tarih 2413635 sayılı kararıyla etik açıdan uygun bulunmuştur.

This study was approved as ethically appropriate by the Ethics Committee for Social and Human Sciences Research of Istanbul University with the decision dated 09 February 2024 and numbered 2413635.

Araştırma Etiği Beyanı | Research Ethics Statement

Bu çalışma, uluslararası akademik etik ilkelerine uygun olarak yürütülmüştür.
This study was conducted in accordance with international academic ethical principles.

Bilgilendirilmiş Onam | Informed Consent

Bu çalışma için bilgilendirilmiş onam alınmıştır.
Informed consent was obtained for this study.

Katılım Onayı | Consent to Participate

Bu çalışma için katılımcılardan gönüllü katılım onayı alınmıştır.
Voluntary consent to participate was obtained from all participants in this study.

Yayın Onayı | Consent for Publication

Yazar(lar), bu makalenin yayınlanmasına tam onay vermektedir.
The author(s) give their full consent for the publication of this article in its current form.

Çıkar Çatışması | Conflict of Interest

Yazar(lar), bu makalenin araştırma, yazarlık ve/veya yayını ile ilgili herhangi bir çıkar çatışması bulunmadığını beyan eder.
The author(s) declare no potential conflicts of interest with respect to the research, authorship, and/or publication of this article.

Rekabetçi Çıkarlar | Competing Interests

Yazar(lar), bu araştırmaya ilişkin herhangi bir rekabetçi menfaatlerinin bulunmadığını belirtir.
The author(s) declare that they have no competing interests.

Şeffaflık Beyanı | Transparency Statement

Yazar(lar), çalışmanın tüm aşamalarında şeffaflık ilkesine bağlı kalmışlardır.
The author(s) confirm that transparency principles were followed at all stages of this research.

Finansman | Funding

Bu çalışma herhangi bir finansal destek almamıştır.
This research received no financial support.

Veri Paylaşımı ve Erişilebilirlik | Data Availability & Accessibility

Bu çalışmada elde edilen veriler, katılımcı gizliliğini koruma amacıyla kamuya açık olarak paylaşılmamıştır.
The data obtained in this study have not been made publicly available in order to protect participant confidentiality.

Yazar Katkıları | Author Contributions

Kavramsallaştırma: İÖ-ÜH; Literatür Taraması: İÖ; Veri Toplama: İÖ; Veri Analizi: İÖ-ÜH; Yazım – Taslak: İÖ-ÜH; Yazım – Gözden Geçirme – Düzenleme: İÖ-ÜH.

Conceptualization: İÖ-ÜH; Literature Review: İÖ; Data Collection: İÖ; Data Analysis: İÖ-ÜH; Writing – Draft: İÖ-ÜH; Writing – Review – Editing: İÖ-ÜH.

Özgünlük Beyanı | Statement of Originality

Bu makale, sorumlu yazarın İstanbul Üniversitesi’nde tamamladığı “Psiko-Sosyal Destek Uzmanlarının Gözünden Deprem Bölgesindeki Manevi Destek İhtiyacı” başlıklı tezsiz yüksek lisans projesinden üretilmiştir.

This article is derived from the corresponding author’s non-thesis master’s project titled “The Need for Spiritual Support in the Earthquake Zone from the Perspective of Psychosocial Support Professionals,” completed at Istanbul University.

Çalışma Sınırlılıkları | Study Limitations

Bu araştırmanın bazı metodolojik sınırlılıkları bulunmaktadır ve gelecekteki çalışmalar için öneriler içermektedir.

This study has some methodological limitations and provides recommendations for future research.

Açık Bilim Beyanı | Open Science Statement

Bu çalışma, açık bilim ilkelerine uygun olarak yürütülmüş ve verilerin paylaşımı araştırma etik kuralları çerçevesinde değerlendirilmiştir.

This study was conducted in compliance with open science principles, and data sharing has been evaluated within the framework of research ethics guidelines.

Erişim Politikası | Access Policy

Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC 4.0) lisansı altında yayınlanmıştır.

This article is published under the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0) license.

Telif Hakkı ve Lisans | Copyright & License

Yazar(lar), makalenin telif hakkını elinde tutar ve CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayınlanmasını kabul eder.

Author(s) retain the copyright of their work, which is licensed under the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0) license.

Kaynaklar

Adhikari Baral, I. K. (2019). Post-traumatic stress disorder and coping strategies among adult survivors of earthquake, Nepal. *BMC Psychiatry*, 19(1), 1-8.

Akdoğan, A. (2024). *6 Şubat deprem deneyimi yaşamış bireylerin deprem sonrası travma, aşkınlık ve kendini toparlama gücü düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Başkent Üniversitesi.

Ayten, A., Göcen, G., Sevinç, K., & Öztürk, E. E. (2012). Dini başa çıkma, şükür ve hayat memnuniyeti ilişkisi: Hastalar, hasta yakınları ve hastane çalışanları üzerine ampirik bir araştırma. *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 12(2), 4.

Bacak, B. (2024). *6 Şubat Kahramanmaraş depremleri sonrası depreme bakış ve sonuçları anlamlandırmada kuşaklar arası farklar: Osmaniye örneği*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Beykent Üniversitesi.

Bahadır, Z., & Ay, F. (2025). Deprem kaygısı ve dini başa çıkma. *İğdir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 38, 83-101.

Başkara, N. (2025). *Deprem bölgesinde çalışanların tükenmişlik, motivasyon ve fiziksel aktivite düzeylerinin incelenmesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi.

Batıgün, A. D., & Büyüksahin, A. (2008). Aleksitimi: Psikolojik belirtiler ve bağlanma stilleri. *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 11(3).

Çağatay, S. E. (2014). *Üniversite öğrencilerinin çocukluk çağı travmatik yaşantı düzeyi ile bağlanma stilleri ve savunma mekanizmaları arasındaki ilişkinin incelenmesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Arel Üniversitesi.

Creswell, J. W. (2017). *Nitel araştırmacılar için 30 temel beceri* (çev. H. Özcan). Pegem Akademi Yayınları.

Danış, E. (2024). *6 Şubat depremleri ve artçı sarsıntılar sonrası gelişen deprem kaygı düzeyinin vertigo ve dizjiness üzerine etkisi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Kapadokya Üniversitesi.

Demir, A. (2024). *Deprem anı ve sonrası sürecin bireyin dini duygu ve düşüncelerine etkisi: 6 Şubat 2023 Kahramanmaraş merkezli deprem örneği*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Bursa Uludağ Üniversitesi.

Duruel, M. (2023). Afetlerde göçmen olmak: 6 Şubat depremi Hatay örneği. *Mukaddime*, 14(30), 227-255.

Erdoğan, B. (2023). Depremin sosyolojisi: 6 Şubat felaketinin toplumsal ve kültürel boyutları. *TRT Akademi*, 8(18), 718-725.

Eroğlu, Z., & Demiröz, F. (2020). Aile çalışma ve sosyal hizmetler bakanlığına bağlı kuruluşlarda psikososyal destek hizmeti alan çocukların bu hizmete ilişkin algıları. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 31(1), 131-151.

Günerigök, T. (2024). *Deprem sonrası dini başa çıkma: 2023 Kahramanmaraş depremi Adana ili örneği*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Necmettin Erbakan Üniversitesi.

İçişleri Bakanlığı. (2025). Deprem bölgelerinde 345 çadır kent ve 305 konteyner kent kuruldu. <https://www.icisleri.gov.tr>. (Erişim: 19 Şubat 2025).

Kafes, A. Y. (2021). Depresyon ve anksiyete bozuklukları üzerine bir bakış. *Humanistic Perspective*, 3(1), 186-194.

Kılıç, C. (2003). Deprem sonrası görülen ruhsal sorunların saptanması ve tedavisi için geliştirilen bir projeye ilgili deneyimler. *Kriz Dergisi*, 11(1), 5-12.

Kula, N. (2002). Deprem ve dini başa çıkma. *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1(1), 234-255.

Kutlu, S. (2010). *Deprem kavramı algısı ve depreme ilişkin değerlendirmeler: 8 Mart 2010 Okçular-Kovancılar depremi örneği*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi.

Nakajima, Ş. (2012). Deprem ve sonrası psikolojisi. *Okmeydanı Tıp Dergisi*, 28(2), 150-155.

Polat, E. (2024). *Depremzede bireylerde psikolojik iyi oluş ve Tanrı algısı üzerine bir araştırma: Kahramanmaraş depremi örneği*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi.

Taşdelen, B. (2024). *6 Şubat Kahramanmaraş depremlerini deneyimlemiş yetişkin depremzedelerde başa çıkma tutumları, psikolojik sağlamlık ve psikolojik semptomlar arasındaki ilişkinin incelenmesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Nişantaşı Üniversitesi.

Tazefidan, K. (2024). Deprem travmasının birey ve toplum ilişkisine etkisi üzerine bir inceleme. *Kahramanmaraş İstiklal Üniversitesi Psikoloji Dergisi*, 2(1), 61-75.

Temşi, Z. (2024). *06.02.2023 tarihli Kahramanmaraş depremlerinde psiko-sosyal destek kapsamında deprem bölgesinde görev alan meslek elemanlarının kadın depremzedelere ilişkin deneyimleri*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Bursa Uludağ Üniversitesi.

Türkmen, N. B. (2025). *6 Şubat 2023 Kahramanmaraş (Pazarcık) merkezli deprem sonrası konteyner kentte kalan kadınların yaşam deneyimleri: Adıyaman ili örneği*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Bursa Uludağ Üniversitesi.

Yıldız, B., & Akkoyun, A. Z. (2023). Deprem sonrası psikiyatrik destek. *İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 8(2), 817-820.

Yu, H. ve ark. (2020). Coping style, social support, and psychological distress in the General Chinese population in the early stages of the COVID-19 epidemic. *BMC Psychiatry*, 20, 1-11.

Kriz Manevi Danışmanlığı Bağlamında Dinsel Temelli Müdahale Yaklaşımları: Teorik ve Pratik Bir İnceleme

Religious-Based Intervention Approaches in the Context of Crisis
Spiritual Counseling: A Theoretical and Practical Review

Zeynep Karlık

Dr. | PhD

Din Psikoloğu | Psychologist of Religion

✉ zeynepsariyer@hotmail.com | 0000-0002-2940-6579

Bursa | Türkiye

<https://doi.org/10.56432/tmdrd.1678855>

Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi Turkish Journal for the Spiritual Counseling and Care

Makale Bilgisi	Article Information
Makale Türü • Article Type	Araştırma Makalesi • Research Article
Geliş Tarihi • Received	17 Nisan 2025 • 17 April 2025
Düzeltilme Tarihi • Revised	11 Haziran 2025 • 11 June 2025
Kabul Tarihi • Accepted	13 Haziran 2025 • 13 June 2025
Yayın Tarihi • Published	30 Haziran 2025 • 30 June 2025
Değerlendirme • Review	Çift Taraflı Kör • Double-Blind
Hakem • Peer-Review	Dış-Bağımsız • External-Independent
Benzerlik Taraması • Similarity Check	Tamamlandı • Completed
Etik Onay • Ethical Approval	Etik Gerekmez • Ethics Not Required
Çıkar Çatışması • Conflict of Interest	None • Yok
Finansman • Funding	Finansman Yok • No Funding
Lisans • License	Creative Commons BY-NC 4.0
Dergi İletişim • Journal Contact	https://dergipark.org.tr/tr/pub/tmdrd

Ö z e t

Bu makalenin amacı, manevi danışmanlık ve rehberlikte kriz durumuyla karşılaşan danışana uygulanabilecek dinî temelli teorik ve pratik yaklaşımlar önermektir. Ayrıca dinî inanca sahip olmayan danışanlarda maneviyat temelli uygulanabilecek metotları belirlemektir. Bu metotlarla amaçlanan danışanın bilinçaltı ve bilinç unsurlarını birleştirerek aşkınlık işlevini gerçekleştirmesidir. Bu bağlamda makale (a) travmatik krizlerden (i) doğal felaketler, (ii) maddi kayıplar, (iii) hastalık ve sakatlık durumları, (iv) boşanma ve (v) ölüm ile (b) gelişimsel krizlerden (i) evlenme, (ii) çocuk sahibi olma ve (iii) emeklilik durumlarıyla karşılaşan danışanlara aşkınlık işlevini sağlayacak İslam dini temelli hangi yaklaşımların uygulanabileceği sorusuna yanıt aramaktadır. Bilişsel ve davranışçı kuram temelli bu metotlara Kur'ân-ı Kerim ve sünnette uygulanmış yaklaşımlardan; dua, sabır, zikir, tefekkür, ibadet, sponsorluk ve doğa maneviyatı olarak dinî temelli uygulamalar örnek verilebilir. Kriz durumlarıyla birlikte günlük bilinç üzerine çıkan zihin ve ruh belirli bir gerginliğe ulaşmakta ve Tanrı'ya yönelme ihtiyacı oluşmaktadır. Danışan dua tekniğiyle bilinçaltındaki olumsuzluklarla yüzleşmekte, sabır tekniğiyle öz benliğini kontrol etmektedir. İslam dininin kutsal kitabı Kur'ân-ı Kerim'de kriz durumlarında Allah'ın isim ve sıfatlarına yönelerek dua etme yönteminin uygulandığı görülmektedir. Hadislerde uygulanan metotlar arasında sorunların bireysel olarak ele alınması, koruyucu rehberlik yaklaşımı, düzeltici rehberlik, eğitsel rehberlik, gönüllülüğe dayalı rehberlik ile empati ve ikna yaklaşımı sayılabilir. Dini inancı olmayan bireyler için logoterapi, kabul ve kararlılık terapisi (act), hümanist terapi, Gestalt terapi ve öyküsel terapi ve rüya uygulamalarına maneviyat entegre edilerek uygulanabilmektedir. Maneviyat entegre edilmiş psikoterapilerde temel amaç danışanın yaşamda anlam bulmasını sağlamaktır. Buna ek olarak danışanın psikolojik esnekliğe kavuşması, büyüme sürecini serbest bırakması, öz-sevgiyi arttırması, zıt kutuptaki kişilik özelliklerinin birleştirilmesi ve öykülerle yaşamına yön vermesi sağlanabilir. Özet olarak danışanlara kriz durumlarında bireysel ihtiyaçları göz önünde bulundurularak farklı uygulamalar yapılması gerekmektedir. Bundan dolayı literatür taramasına dayanan tanıtmaya (deskriptif) türünde bir derleme niteliğindeki bu makalede, kriz durumlarında danışanlara uygulanabilecek alternatif dinî temelli teorik ve pratik yaklaşımlar incelenmiştir. Sonuç olarak makalede, kriz durumlarında yaşamda anlam bulmak isteyen danışanlara inandığı değerler çerçevesinde çözüm sunacak, aşkınlık işleviyle oluşturulabilecek teorik ve pratik yaklaşımların belirlenmesi amaçlanmıştır.

A n a h t a r K e l i m e l e r

Manevi danışmanlık ve rehberlik • Kriz manevi danışmanlığı
Dini uygulamalar • Manevi yönelimli psikoterapi • Maneviyat

A b s t r a c t

The purpose of this article is to propose religious-based theoretical and practical approaches that can be applied to clients experiencing crises within the context of spiritual counseling and guidance. Additionally, it aims to identify spirituality-oriented methods that may be suitable for clients who do not adhere to a specific religious belief. These approaches are designed to help individuals activate the transcendent function by integrating subconscious and conscious elements. In this context, the article seeks to explore which Islamic-based approaches can be effectively used with clients facing (a) traumatic crises, including (i) natural disasters, (ii) financial losses, (iii) illness and disability, (iv) divorce and (v) death; and (b) developmental crises such as (i) marriage, (ii) parenthood, and (iii) retirement. Drawing from cognitive and behavioral theory, the article presents religious-based practices including prayer, patience, dhikr (remembrance of God), contemplation, worship, charitable giving, and nature spirituality as therapeutic tools. During times of crisis, individuals often experience heightened psychological tension and an increased inclination to turn toward the divine. Prayer, for instance, facilitates confrontation with subconscious distress, while the practice of patience supports the regulation of the true self. In the Qur'an, praying through invoking the names and attributes of Allah is presented as a common spiritual response to crisis. Similarly, the hadith literature offers a range of intervention strategies, such as individualized support, protective guidance, corrective and educational direction, volunteer-based assistance, and approaches grounded in empathy and persuasion. For clients without religious beliefs, spiritual elements can be integrated into secular therapeutic models such as logotherapy, acceptance and commitment therapy (ACT), humanistic therapy, Gestalt therapy, narrative therapy, and dream work. These methods focus on facilitating existential meaning, psychological flexibility, self-acceptance, personal growth, and the integration of opposing personality traits. Narrative techniques, in particular, empower clients to reinterpret their life stories and find new directions rooted in personal values. In summary, crisis intervention should be tailored to individual needs, taking into account each client's belief system, worldview, and spiritual orientation. This article, based on a descriptive literature review, examines alternative religious-based theoretical and practical approaches that may support individuals during times of crisis. Ultimately, it argues that the function of transcendence can be a key resource for individuals seeking meaning and psychological resilience amid life's challenges, particularly when interventions are aligned with their spiritual or ethical values.

K e y w o r d s

Spiritual counseling and care • Crisis spiritual counseling
Religious practices • Spiritually oriented psychotherapy • Spirituality

Giriş

Modern psikoloji metafiziksel ve kurgusal tartışmaların bilim dışı olması gerektiğini savunurken; William James ve Gordon Allport gibi kuramcılar manevi deneyimleri konu alan çalışmalar yapmışlardır. Özellikle kriz durumlarıyla başetme aracı olarak maneviyat bir çok araştırmada önemli bir faktör olarak ele alınmıştır (Pargament vd., 1990). Amerikan Psikoloji Derneği (APA) tarafından “psikolojik danışma ve maneviyat” konu alan Manevi Yönelimli Psikoterapi (*Spiritually Oriented Psychotherapy*) kitabı ilk defa 2007 yılında yayınlanmıştır. Batı yönelimli manevi danışmanlık ve rehberlik uygulamaları Hristiyan geleneklerinden türetildiği için erken dönem Hristiyan teolojisi, öğretileri ve uygulamalarını temel olarak almıştır (Kılınçer, 2017: 19-60).

Din, inanç sistemine dâhil olma ve bu sistemin pratiklerine gönülden bağlı olmayı gerektirirken; maneviyat, kutsala veya hakikate karşı yakınlık duygusu olarak tanımlanmaktadır (Hill vd., 2015: 85-118). Maneviyat danışana güç veren ve çözüm bulmasında yardımcı olan dinamik bir kuvvettir (Düzgüner, 2021: 54). Amerikan Psikoloji Derneği (APA) 36. bölümü olan “Din Psikolojisi” kurumsal adını 2011 yılında “Din ve Maneviyat Psikolojisi” olarak değiştirmiş ve din ve maneviyatın ayrı olarak değerlendirilmesi resmi olarak kabul edilmiştir. Bunun sonucunda maneviyat tanımıyla ilgili yapılan çalışmaların %67’sinde “kutsal ya da kutsal arama” olarak geçerken, geriye kalan çalışmalarda anlam, amaç ve bilgelik olarak tanımlanmaktadır (Vieten vd., 2013: 129-144).

Sonraki dönemlerde İslam odaklı psikolojik danışma modelleri hız kazanmıştır. İslam düşüncesi temelli manevi danışmanlık ve rehberlik, ruh ve nefis kavramları üzerinde çalışarak danışanın içsel ve dışsal dengeye olma halini amaçlamaktadır. İslamî psikoterapi yaklaşımları İslam dininin kutsal kitabı Kur’ân-ı Kerim ve Hz. Muhammed’in (sav) sünnetinden hareketle psikolojinin ampirik araçlarını kullanarak yansıtıcı, yönlendirici ve eleştirel bir bakış açısı geliştirmektedir (Shah, 2005: 1-18). Sonuç olarak manevi danışmanlık ve rehberlik, danışanların anlam arama çalışmasını dinden istifade ederek psikolojik teori ve araştırma zemininden ayrılmadan gerçekleştirmesine yardımcı olmaktadır (Özdoğan, 2006: 121-141).

Manevi danışmanlık ve rehberliğin İslamî kökenleri konusu ilk defa Altaş tarafından kelâmî bir yaklaşımla insanın bireysel sorumluluğuna karşı ilâhî rehberliğe ihtiyacı bağlamında ele alınmıştır (2000: 327-350). Tarsin, manevi danışmanlık ve rehberliğin İslâmî temellerini İslâm’ın temel kaynaklarından derlemiştir. Danışan-danışman ilişkisinde *emir bi’l-ma’rûf* kavramının nasıl olması gerektiğini açıklamıştır (2012). Ansari,

fetva yaklaşımını güncel bağlamı kaçırmaması nedeniyle eleştirerek manevi danışmanlık uygulamalarında çözümsüzlüğe neden olduğunu savunmuştur (2011). Jalalzai, Hristiyan teolojisine dayanan manevi danışmanlık ve rehberlik uygulamalarının İslam kültürüyle gerçekleştirilmesinin zorluğunu savunmuştur (2016). Manevi danışmanlık ve rehberlik çalışmalarını hadisler bağlamında ele alan ilk çalışma Aydın'a aittir (2015). Ürkmez, ele aldığı hadisler üzerinden Hz. Peygamber (sav)'in danışmanlık sürecinde kullandığı metotları analiz etmektedir (2017). Koç, "Danışan Merkezli Manevi Danışmanlık Örneği Olarak İslam Peygamberi Hz. Muhammed'in Uygulamaları" makalesiyle Hz. Peygamberin görüşmeleri tematik olarak analiz edilmiştir (2020). Certel, "Hz. Peygamber'in Aile Danışmanlığı Uygulamaları"(2016); Kanger, "Manevi Rehberlikte Proaktif Bir Yaklaşım Olarak Hz. Muhammed'in (s.a.v) Örnekliği" (2015); Dölek, "Bazı Hadislerin Psikoterapi Açısından Yorumlanması"(2002) çalışmaları İslam peygamberi Hz. Muhammed'in manevi danışmanlık uygulamalarına örnek verilebilir.

Kur'an-ı Kerim ayetlerinin manevi danışmanlık sürecinde kullanılmasının ele alındığı çalışmalar da bulunmaktadır. Kula, Fatiha suresinin analizini yaparak manevi danışmanlık sürecinde ayetlerin yorumlanması ve uygulanmasına örnek olabilecek çalışmalar gerçekleştirmiştir (2020: 135-158). Bir diğer makalesinde "Manevi Danışmanlık Açısından Duha Suresinin Psikolojik Analizi" başlıklı makalesinde manevi danışmanlar için kullanılabilecek yöntemleri analiz etmektedir (2022: 9-25). Kula, "Manevi Danışmanlık Açısından Asr Suresi'nin Psikolojik Analizi" başlıklı makalesinde kriz durumlarında zaman ve sabır boyutuna dikkat çekmektedir (2023: 51-64). Avcı Rûm Sûresinin manevi danışmanlık açısından bir değerlendirmesini yaparak aile danışmanlığında *sükûn yaklaşımı* adıyla bir danışmanlık modeli önermiştir (2023: 560-576).

Kriz durumlarıyla başa çıkma alanında yapılan çalışmalarda, manevi-yat temelli danışmanlık çalışmalarında artış gözlemlenmekle birlikte özellikle kriz durumlarında kullanılabilecek pratik yöntemlerin sayısının sınırlı olduğu söylenebilir. Bu çerçevede bu çalışmanın amacı, kriz durumlarında danışanlara uygulanabilecek İslam dini temelli veya manevi-yat odaklı teorik ve pratik danışmanlık yaklaşımlarını sunmaktır. Literatür taramasına dayanan tanıtma (deskriptif) türünde bir derleme niteliğindeki bu makalede, danışanların anlam arayışına rehberlik sunacak alternatif metotlar tavsiye edilerek manevi danışmanlık uygulamalarına katkı sağlamak hedeflenmektedir (Gall & Borg & Gall: 1996).

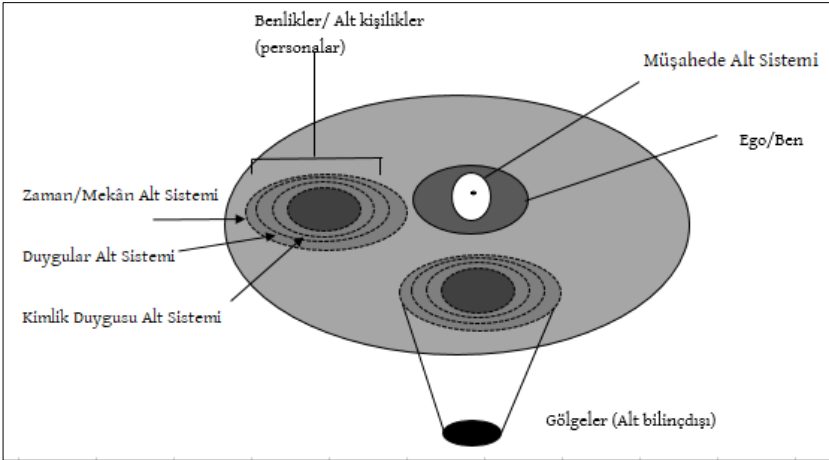
a. Kriz Manevi Danışmanlığı Yaklaşımının Mekanizması

Batı psikoterapi teknikleri semptomların yok edilmesi ve günlük yaşama uyum sağlama üzerine kurulmuştur. Manevi yönelimli terapilerin Batı psikoloji yöntemlerinden farkı danışanın kendisine ve dünyaya dair gerçekliğinin ötesinde bir gerçekliğin keşfi ve yaşantılanmasının sağlanmasıdır. Dünyevi gerçekliğin ötesine geçme çabası Batı psikolojisinde direnç, narsistik uğraş veya psikotik regresyon olarak değerlendirilebilmektedir (Sayar, 2016: 38).

Manevi yönelimli terapide amaç, kişinin arzularını ve korkularını kontrol edebilmesidir. Psikodinamik bakış da sürekli istemenin ve hırsın temel nedenini içsel güvensizlik ve yoksunluk olarak görmektedir. Bu durumu Fromm “olmak” için “sahip olmak” olarak tanımlamaktadır (Fromm, 1993: 51). Ancak manevi terapi kutsal bir hakikat duygusuyla bu davranışa yönlendirmektedir.

Kriz zamanları danışanların yaşamlarındaki anlamı kaybettikleri ve aşkın bir güce en çok ihtiyaç duydukları zamanlardır. Yaşamda karşılaşılan zorluklar karşısında mevcut anlamı dönüştürme veya yaşanılan olaydan yeni bir anlam çıkarma başa çıkma olarak ifade edilmektedir (Ayten, 2015: 39-40). Jung, yaşanılan krizlerin bireyin psişesini yeniden keşfetmesine ve bu keşifle bilinçaltının incelenmesine neden olmaktadır. Bunun sonucunda bilinç genişlemekte egonun aşırı hassasiyeti, dar görüşü ve ürettiği problemleri azalmaktadır (Kısa, 2004: 89). “Kendini bilen Rabbinin bilir” sözüne iktibas edilerek bireyin yaşadığı zor zamanlarla aşkınlıkla karşılaştığı söylenebilir (el-Acluni, 2019: 309).

Şekil-1:
Karar verme mekanizması

Yukarıdaki Şekil-1’de sembolize edildiği gibi kriz zamanlarında kişinin gölgesi bilince yükselmekte ve psişede bölünme meydana gelmektedir. Bu durumda karşıtlıklar gerginlik meydana getirmektedir. Bu çatışma rasyonel bir çaba ile giderilmeye çalışılırsa ruhsal durumda çökme meydana gelebilmektedir. Çünkü görünür bir çözüm bulmak mümkün olmamaktadır. Jung’a göre bu durumun çözümü bir şey yapmamaktan geçmektedir. Bilinç, psikik süreçlerin akış içerisinde gelişiminin sağlanmasını karışarak, düzelterek veya reddederek engellemeye çalıştığı için zor bir süreçtir. Burada danışana düşen bilinçli zihnin müdahalelerini engelleyerek ortaya çıkan gerginlik duygusuna tahammül edebilmesidir. Jung, gerginliği giderecek olan unsuru simgeler olarak tanımlamaktadır. Bilinç ve bilinçaltı öğelerin karışımı olan birleştirici bir sembol karşıtlığı aşarak yeni bir sentez içinde birleşmelerini sağlamaktadır. Sembolün bilinç ve bilinçaltı öğelerin dengelemesi işlevine aşkın işlev adı verilmektedir (1970: 80). Bilincin çözemediği sorunlar bireyleşme süreciyle birlikte aşılmaktadır. Danışan bu süreçte olayların içinden geçmesi sağlanmakta ve kişilik bir üst aşamaya geçmektedir (Jacobi, 1946: 126).

b. İslam Teolojisinde Uygulanmış Terapötik Uygulamalar

Frithjof Schuon, ilahî lisanın danışan üzerinde oluşturduğu şok terapi etkisinden bahsetmektedir. (Schuon, 2018: 28). Ancak danışanlar bulundukları inanç aşamalarına göre ilahî lafızları farklı algılayabilmektedir. Örneğin kimlik oluşturma süreci içerisindeki bir danışan İslam dininin kutsal kitabı Kur’ân-ı Kerim ayetlerini ideolojik bir düşünce sistemi olarak algılayabilir (Ok, 2007: 218). Bu nedenle mutasavvıflar Kur’ân-ı Kerim’deki kıyamet tasvirlerinden ziyade Yaradan ile kul arasındaki sevgi vurgusunun yapıldığı ayetleri anlatmışlardır (el-Mâide, 5/54; el-Kâf, 50/16; el-En’âm, 6/103; el-Bakara, 2/115; el-Zâriyât, 51/20-21). Onlar İslam dininin kutsal kitabı Kur’ân-ı Kerim’de her biri için ayrı tanımlama yapılan nefis mertebelerine büyük önem vermişlerdir (Yûsuf 12/18; el-Kiyâmet 75/2; eş-Şems 91/7-8-9-10; el-Fecr 89/27-28).

Kriz zamanları olarak değerlendirilen durumlar İslam dininin kutsal kitabı Kur’ân-ı Kerim’de “başlarına bir musibet geldiğinde” şeklinde ifade edilmiş ve bu ayetlerde insanın sınırlı gücüne dikkat çekilmiştir. Gelişimsel krizler olarak değerlendirilebilecek evlenme, çocuk sahibi olma ve emeklilik gibi durumlara da Kur’ân-ı Kerim’de yer verilmiştir. Bu durumlarda bireyin bir üst aşamaya geçmesi için gerekli olan düşünce ve davranışlar bildirilmiştir. Yaratıcı’nın her zaman kendisine yakın olduğunu bildiren (Kâf, 50/16) ve zor zamanlarda Tanrı’nın yardım edeceğini inanan (el-En’âm, 6/63-64; et-Tevbe, 9/25-26) danışanların zorluk ve sıkıntılarla mücadele yeteneği artmaktadır.

İslam dininin kutsal kitabı Kur'ân-ı Kerim'de, yaşanan zorluklarla ilgili pek çok konuda teselli veren ve rehberlik yapan ayetler bulunmaktadır. Örneğin ebeveyn kaybı yaşamış kişilerden yirmiden fazla ayette bahsedilmektedir. Benzer şekilde hadislerde de danışanlara terapötik etki sağlayacak bir yaklaşım bulunmaktadır. “Ben ve kendisine veya başkasına ait yetime bakan görüp gözeten, şu iki parmağım gibi (orta parmağı ile başparmağını yan yana getirerek) cennette yan yana olacağız” hadisi bu duruma örnek verilebilir (Müslim, Zühd, 1842).

İslam dininin kutsal kitabı Kur'ân-ı Kerim'de, Yaradan'dan yardım istenilirken O'nun isim ve sıfatları çokça zikredilmektedir. Her konu için özel bir hitap yer almaktadır. Müsteân sıfatı “elif-lâm”lı mutlak manada kullanıldığında sebeplerin tükendiği anda sadece kendisinden yardım istenilen anlamında kullanılmaktadır. Hz. Yakub'un duasını Müsteân ismiyle sonlandırması bu yöneme bir örnek gösterilebilir (Yûsuf 12/18). Burada istiâne davranışı sıradan bir yardım istemekten ziyade bir kulluk tavrıdır. İstenilen yardım inanç ve umut içerisinde istenilmektedir (Kasapoğlu, 2014: 81-127). Topçu, duanın tekrarlanmasının içselleşerek ruhun yapısına katıldığını ve kişiliğin bir parçası olduğunu belirtmiştir. O'na göre insanın amacı ruhta daimi dua halini oluşturmaktır (2013: 83-84).

Manevi danışmanlık ve rehberlik sürecinde İslam dininin kutsal kitabı Kur'ân-ı Kerim'den sonra bir diğer temel kaynak hadislerdir. İslam teolojisinde ikinci referans değerine sahip olan hadislerde dikkat edilen temel ilkeler sorunların bireysel olarak ele alınması, koruyucu rehberlik yaklaşımı, düzeltici rehberlik, eğitsel rehberlik, gönüllülüğe dayalı rehberlik ve empati ve ikna yaklaşımıdır (Soğucak, 2024: 24). Örneğin İslam peygamberi Hz. Muhammed (sav) gelecek sıkıntılardan önce hazırlıklı olmayı tavsiye ettiği “Beş şey gelmeden önce beş şeyi ganimet bil: ihtiyarlığından önce gençliğini, hastalanmadan önce sıhhatini, fakirliğinden önce zenginliğini, meşgul zamanlarından önce boş vakitlerini ve ölümden önce hayatını!” hadisiyle koruyucu rehberlik yaklaşımı göstermiştir (el-Buhari, Rikâk: 3). Zorlayıcı yaşam olaylarında sabır tavsiye edilerek “...kim de sabretmeye gayret ederse, Allah ona sabır verir. Hiçbir kimseye, sabırdan daha hayırlı ve büyük bir lütufta bulunulmamıştır” (el-Buhari, Rikâk: 20) buyurmuştur. Sabır, manevi danışmanlık sürecinde olumsuz duyguların kontrol edilmesiyle umudun kaybedilmemesini sağlamaktadır.

İslam teolojisi kaynakları olan hadislerde, musibetlere hikmet nazarıyla bakılmıştır (Aydın, 2019: 223). Hz. Peygamber'den aktarılan pek çok hadiste yaşanan zorluklar ve kriz durumlarının ahiretteki sonuçları

bakımından değerlendirildiği görülmektedir. Şu hadiste bu durum açıkça ifade edilmektedir: “Abdullah b. Mesud şöyle dedi: Resulullah’ın huzuruna vardım. Kendisi sıtmaya yakalanmıştı. Ey Allah’ın Resulü! Gerçekten şiddetli bir sıtma nöbetine tutuldunuz” dedim. “Evet, sizden iki kişinin çekebileceği kadar ıstırap çekmekteyim” buyurdu. (Herhâlde) bu iki kat sevap kazanmanız içindir dedim. “Evet, öyledir. Allah ayağına batan bir diken veya başına gelen daha büyük bir sıkıntıdan dolayı Müslümanın günahlarını bağışlar. O Müslümanın günahları ağaç yaprakları gibi dökülür” (İbn Mace, Fiten, 23, 2/133: No. 4024) buyurmuştur.

Bakış açısını değiştirme metotunu uygulayarak dünyada başına musibet gelmesinin aslında olumlu bir durum olduğunu bildiren hadisler bulunmaktadır. “Allah, hayrını dilediği kimseye (günahlarına kefarete olsun diye) musibet verir” (Buhârî, Merdâ, 1, 7/115: 5645 Diğer bir rivayette de “Allah bir kulun iyiliğini dilerse onun cezasını dünyada verir. Bir kulun kötülüğünü de dilerse günahı karşılığı onu dünyada cezalandırmaz, cezasını kıyamet gününe bırakır. Mükâfatın büyüklüğü, sıkıntının büyüklüğü nispetindedir. Allah bir topluluğu severse onları sıkıntıya uğratar. Kim haline razı olursa, Allah da ondan razı olur. Kim de başına gelenden dolayı (Allah’ın kendisi için takdir ettiğine rıza göstermeyerek) buna öfkelenirse gazaba uğrar” (Tirmizî, Zühd, 57, 4/601: No. 2396; İbn Mace, Fiten, 23, 2/1338: No. 4031).

Kriz durumlarıyla başa çıkma açısından ele alınabilecek bir diğer önemli kavram esnekliktir. Esneklik kavramına Hz. Peygamber hadislerinde şu benzetme ile dikkat çekmektedir; “Mü’min kişinin misali, bir sap üzerinde biten taze ekine benzer. Rüzgâr ona hangi taraftan gelirse onu eğer, yaprağı diğer tarafa meyleder (fakat yıkılmaz). Rüzgâr sakinleştiğinde yine doğrudur. İşte müminin durumu da bu şekildedir. Bela sebebiyle eğilir (fakat yıkılmaz). Haktan yüz çeviren kâfir ise sert, dümdüz duran çam ve selvi gibidir. Nihayet Allah onu dilediği zaman (bir seferde) kırar devirir” (Buhârî, Tevhîd, 31, 9/137: No. 7466). Yaşamda karşılaştığı olaylara direnmeyerek kabule geçen danışanlar daha yüksek düzeyde başa çıkma göstermektedir. Ayrıca bu süreçte gösterilen kabul davranışı danışanların fiziksel ve mental sağlıklarını olumlu etkilemektedir.

İslam peygamberi Hz. Muhammed (sav): “Fakirliğim övüncümdür” buyurmuştur (Aclûnî, 2019: 113). Fakr, hiçbir şeyin insana sahip olma masasıdır tanımı hadisın gösterdiği ufka işaret etmektedir (es-Sülemî, 1969: 215). Sahip olunanların bir emanet olduğu ve kölelikten kurtulunduğu maddi kayıp yaşayan danışanlar için teselli olacak bir bakış açısı kabul edilebilir.

c. Terapötik Değeri Olan Dinsel Pratikler ve Uygulamalar

c.a. Dua

Dua kelimesi “çağırarak, seslenmek, istemek; yardım talep etmek” anlamlarında karşılık bulmaktadır (Cilacı, 1994: 529-530). İzutsu duayı, olağan üstü olay sonucunda kulun Yaratıcı’ya hitap etme düzeyine ulaşması olarak tanımlamıştır. Kriz durumu sonrasında bilinç günlük bilinç seviyesinin üzerine çıkmakta, ruh belirli bir gerginliğe ulaşmakta ve Yaratıcı’ya yönelme ihtiyacı oluşturmaktadır. Yaratıcı’ya duyulan sevgi, ölüm tehlikesi, bunalma vb. gibi pek çok sebep bu duruma neden olabilmektedir. Dua temelde Tanrı’ya duyulan güvene dayanmaktadır. O’na duyulan güvenin bilişsel, duygusal, davranışsal veya ilişkisel boyutları bulunmaktadır. Bilişsel güven, günlük olayların ilk nedeni olarak Tanrı’nın kabul edilmesidir. Gerçekleşen olayların O’nun izni ile olduğunu bilmektir. Duygusal açıdan güven, Tanrı’ya güven duygusunun içselleştirilmesidir. Davranışsal güven, danışanların eylemlerinde fizikî kanunlar çerçevesinde uygulayabileceğini bilmesidir. İlişkisel açıdan güven ise Tanrı’nın yakınlığını aramak, varlığına ve desteğine inanmaktır (Bonab & Koohsar, 2011: 216-217).

Dua, insanın ihtiyaçlarının, isteklerinin, tepkilerinin ve duygularının açığa vurulmasıdır. Duayla zamandan, mekândan ve dilden bağımsız bir şekilde Tanrı’yla iletişim kurulmaktadır (Baş, 2017: 161). Ruhsal gerileme meydana gelen dua, ruhsal gerginliğin gevşemesi ve sabit bir faza geçmesiyle ibadete dönüşmektedir (İzutsu, 2012: 183-184). Dua danışanın kendi sorunlarına yönelerek iç görüşü kazanmasını sağlamaktadır. Bu şekilde zihin yeniden yapılanma sürecine girmektedir (Ekşi, 2020: 246). Özellikle insanın isteklerini ve üzüntülerini ilahî iradeye uygun hale getirmesi mucizevi sonuçları ortaya çıkarabilmektedir (Schimmel, 2001: 175). Çünkü dua ile danışan sorunları üzerinde düşünmeye bilişsel bir ara vererek, bu durumları aşkın bir güce havale etmektedir. Danışan dua tekniğiyle kontrolü dışında gerçekleşen olaylar karşısında umut duygusuna kavuşmaktadır (Baş, 2017: 161-198).

Danışanlar, isteklerine kavuştuklarında hamd, övgü ve tazim ile şükür duasında bulunurlar. İlahi emir ve yasaklara uygun davranmadıklarında af ve özür ile tövbe duasında bulunmaktadırlar. Kriz durumlarıyla karşılaştıklarında da her şeye gücü yeten Tanrı’dan yardım duasında bulunurlar (Horozcu, 2010: 209-240). İslam peygamberi Hz. Muhammed hastalıklardan ve musibetlerden korunmak için Allah’a dua edilmesini tavsiye etmiştir (Ebû Davud, Vitir, 32 (I, 569); Nesâî, İstiâze, 37(IV, 457)). Dualar sadece sözlü olarak düşünülmemeli fiili olarak da gerekenler yapılmalıdır. Örneğin hastalıklardan korunmak için fiziksel ve mental sağlığı

bozacak eylemlerden kaçınılmalıdır.

Manevi danışmanlık ve rehberlikte dua tekniğinin kullanılmasının kaygı, stres, anlam kaybı, yalnızlık hissi gibi problemlerin çözümüne yardımcı olduğu bilinmektedir. Ayrıca olumsuz durumların olumlu yanlarını bulabilme, başarı için gerekli çabayı gösterme gibi yönleri ön plana çıkararak kişilik gelişimini desteklemektedir (Hayta, 2000).

c.b. Sabır

Sabır, davranışsal, bilişsel ve duygusal yönleri olan çok boyutlu bir kavramdır. Sabır ile danışan amaçlanan amaca ulaşmak için korunmaktadır. Bu şekilde danışanın olgunlaşması için imkân sağlanmaktadır (Ekşi, 2020: 252). Sabır, aktif bir davranıştır ve yaşanan olayı kabulü içermektedir. Kabul etmek günümüz psikoterapi metotlarından Duygusal Özgürlük Tekniği (EFT) ve Göz Hareketleriyle Duyarsızlaştırma ve Yeniden İşleme (EMDR) tekniklerinde de kullanılan bir yöntemdir. Duygunun yaşanması ve bir sonraki aşamaya geçebilmesi için öncelikle kabul gerekir. Ancak bu süreç Kübler-Ross’a göre inkâr, öfke, pazarlık, depresyon ve kabullenme şeklinde gerçekleşmektedir (Kübler-Ross, 1969: 69-99). İslam düşüncesinde olayın ilk gerçekleştiği anda verilen tepkiye dikkat çekilerek “sabır, ilk karşılaşıldığı anda” olması gerektiği ifade edilmiştir (Buhârî, Cenâiz: 31).

İslam dininde açlığa, can ve mallarda eksilmeye, hastalıklara, düşmanla karşılaşınca mücadeleye (Buhârî, Cihâd, 111, 4/51: No. 2966) sabredilmesi istenmiştir. Kur’ân-ı Kerim’de sabredebilmenin şartı olarak olayların iç yüzünü bilmek gösterilmiştir (el-Kehf, 18/68).

Hz. Zeyneb’in çocuğunun vefat haberini alan İslam peygamberi Hz. Muhammed (sav) “...sabretsin ve Allah’tan ecir beklesin” buyurmuştur. (Buhârî, Cenâiz, 32, 2/79: No. 1284; Müslim, Cenâiz, 6: No. 2/635). Bir başka rivayette Allah Teâlâ’nın “Mümin bir kulumun dünyada sevdiği dostunu aldığı zaman, o kimse sabrederse ve Allah’tan ecir beklerse, onun karşılığı cennettir” (Buhârî, Rikâk, 6, 8/90: No. 6424) buyurmaktadır. Bu rivayetlere göre sabır gösterebilmek için gelecekte bir kavuşma olacağını düşünmesi ve bu ayrılığın sonsuz bir ayrılık olmadığını bilmesi önemlidir.

Manevi danışmanlık ve rehberlik sürecinde sabır tekniğiyle danışanın öz benliğinin kontrolünün sağlanması hedeflenmektedir. Danışanın kriz durumlarını yumuşaklık ve sükûnetle karşılaması, zorlayıcı olaylar karşısında ruhsal çöküntü ve gerilemeye düşmeden iyimserlik ve hoşgörü içerisinde çözüm araması beklenmektedir. Sabır ile danışan problem temelli

öğrenme gerçekleştirmektedir. Problem temelli öğrenme problemin tanınması, kavranması, problemle ilgili bilgilerin toplanması, sorunun kaynağını tespit etme ve çözüm bulma çabası aşamalarından oluşmaktadır. (Kılınç, 2007: 563; Yavuz, 2020; Karagöz, 2022; Bilgin 2023; Yıldızoğlu, 2024).

c.c. Zikir

Dinî temelli uygulanabilecek bir diğer pratik zikirdir. Zikir, bir şeyi “anmak, hatırlamak” anlamına gelmektedir. Zikir, dilin kalpte olanı açığa çıkarmasıdır (Öngören, 2013). Allah’ı teşbih ve tâzime, hamd ve şükre dair sözleri söylemek dilin zikri, Allah’a inanmak, O’nun zât ve sıfatlarına işaret eden delilleri, emir ve yasaklarının anlam ve hikmetlerini, yarattıklarının sırlarını düşünmek kalbin zikri, emredilenleri uygulayıp yasaklananlardan sakınmak organların zikri kabul edilmektedir (Gazâlî, 1992: 292-303). Zikirten maksat Allah’ın zâtı, sıfatları ve isimleri, ihsanının bolluğu ve takdirinin geçerliliği hususundaki bilgileri kalpte hazır tutmaktır (Serrac, 2009: 290-291)

Zikrin dört mertebesi bulunmaktadır. İlk aşamada danışan Allah’dan başkasını unutmakta fakat kendi nefsini unutmamaktadır. İkinci aşamada danışan Allah’ı zikrinde nefsini unutmaktadır. Üçüncü aşamada kendi zikrini O’nun zikrinde unutmaktadır. Dördüncü aşamada Hak’ın kulu zikretmesinden dolayı kulun Rabbini zikretmesinde fani olmasıdır (El-Cevziyye, 2017: 337-338).

Zikir, manevi yolda ilerleyişi kolaylaştıracak manevi enerjiyi serbest bırakılmasını sağlamaktadır (Schimmel, 2001: 182). Zikrin nedeni Tanrı’ya olan güven ve sevgidir. Bu iki özellik ise danışanı dünyevî isteklerinden ve problemlerinden bağımsızlaştırmakta ve onları yönetebilir konuma getirmektedir (Schimmel, 2001: 186). Schuon’a göre zikir olumsuzlukların giremediği bir uzaydır (Schuon, 2018). Zikir sonucunda danışan manevi içgörüyü ulaşmakta ve zihnin dinginlik hali (sekin) sağlanmaktadır (Mulyadi vd., 2023). Zikir sonucunda ulaşılan bu mutluluk danışanın olumsuz duygu, düşünce ve davranışlardan uzaklaşmasını sağlayacaktır (Şirin, 2018: 178-179).

İslam dininin kutsal kitabı Kur’ân-ı Kerim’de “Allah’dan korkarak içten ve alçak sesle sabah akşam zikredilmesi emredilmiştir” (el-A’râf 7/205; el-Ahzâb 33/41-42). Zikrin kalp huzuruna, kurtuluşa ve bağışlanmaya vesile olacağı vurgulanmıştır (el-Enfâl 8/45; er-Ra’d 13/28; el-Ahzâb 33/35; el-Cum’a 62/10). Zikirten uzak olmanın kalp katılığı olarak değerlendirildiği görülmektedir (ez-Zümer 39/22).

Hadislerde de zikrin önemine ve faydalarına dikkat çekilmiştir. Nitekim bir hadiste, “Zikreden kimse ile zikretmeyen kimse diri ile ölü gibidir” denilmiştir (Buhârî, Da‘avât, 67). Canlıların alıp verdiği her nefes zikir kabul edilmiştir (Necmeddîn-i Kübrâ, 2000). Bu sebeple danışanların nefeslerini denetim altında tutarak her ânın kıymetini bilmesi manevi danışmanlık ve rehberlik uygulamaları içinde yer almaktadır.

Manevi danışmanlık ve rehberlikte zikrin terapi olarak kullanılması- nın danışanın daima Allah’ı hatırlamasını sağlayacağı ve kaygıyı gidereceği bildirilmiştir (Lestari, 2020). Kriz durumlarında kaygı yaşayan danışanlara uygulanabilecek zikir temelli manevi danışmanlık ve rehberlik metodu geliştirilmiştir (Indriani vd., 2024). Danışanların öfke kontrolünü geliştirmesi veya iyi oluşun sağlanması amacıyla da zikrin kullanıldığı araştırmalar bulunmaktadır (Nabila vd., 2024; Arroisi & Syamil, 2025; Brilianti vd., 2024). Kriz durumları sonrası bozulan ruh sağlığı için Gazzâlînin zikir metodu tavsiye edilmektedir, Allah’ın isimlerinin zikredilmesi ve O’nun yüceliğinin ve kudretinin tefekkür edilmesi danışanın olayları daha iyimser yorumlamasını sağlayarak kriz durumları sonrasında ortaya çıkan kaygıyı ortadan kaldırmaktadır (Jasmadi & Muslimah, 2016). Ülkemizde yapılan bir araştırmada da salgın sonrası danışanların kaygı ve korkularıyla başa çıkmada zikir yöntemini kullandıkları tespit edilmiştir (Kaplan vd., 2020).

c.d. Tefekkür

Tefekkür, f-k-r kökünden türetilmiş fikir üretmek anlamına gelmektedir. Fikir ise bilinen bir şeyle bilinmeyeni anlamak için aklın fikir üretmesidir (İbn Manzur, 1991: 65). Tefekkür, danışanın çaresiz hissettiği kriz durumlarında sonsuz güç sahibi Zât’a yönelerek, karşılaşılan zor durumla başa çıkabilmek için düşünceler üretmesidir. Bu noktada olumlu düşünceler geliştirebilmesi için yönlendirici sorular sormak suretiyle danışana yardımcı olunabilir (Ekşi, 2020: 252). Örneğin “Yaşamınızda size güç veren kaynaklar nelerdir?, Bu kaynakları nasıl kullanıyorsunuz?, Sizi mutlu eden durumlar ve davranışlar nelerdir?, Muhtaç insanları gördüğünüzde ne hissedersiniz?” gibi danışanı düşünmeye sevk eden sorular sorulabilir. İlgili bilgilerin aktarılmasından sonra ödevler verilerek bu tarz düşünme sistematigi kazandırılabilir (Şirin, 2013: 176).

İslam dininin kutsal kitabı Kur’ân-ı Kerim pek çok ayette insanı düşünmeye yönlendirmektedir. İnsanın düşünmesinin ardından anlaması istenmektedir (Âl-i İmrân, 3/191; el-En‘âm, 6/50). Kur’ân-ı Kerim’de tefekkür vasıtası olarak göz, kulak, kalp ve akıl olarak dört unsurdan bahsedilmektedir (Akgün, 2013: 55-80). Tefekkür metodu İslam Peygamberi Hz. Muhammed’in örneklğinde de görülmektedir. Kendisiyle

sorunlarını paylaşan kişilere fetva şeklinde sonuç odaklı bir yaklaşım sergilemek yerine danışanın doğruyu bulmasını sağlayacak sürece yönlendirdiği görülmektedir. “Zina için izin isteyen” genç ile görüşmesinde öncelikle çevredeki kınamaları engellemiş, ardından “zina haramdır” şeklinde fetva vermek yerine gencin düşüncesindeki yanlışlı fark ederek ikna olmasını sağlamıştır (Müslim, “Hudûd”, 23).

Manevi danışmanlık ve rehberlik uygulamalarında tefekkür tekniğiyle danışanların aniden gelişen veya rutin olarak gerçekleşen olaylar hakkında düşünmelerini sağlamak hedeflenmektedir. Bu düşünmeyle danışanın (i)doğruyla yanlışlı ayırt etmesi, (ii)kendisine faydalı olanı seçebilmesi, (iii)hayatın anlamı ve amacı üzerine düşünmesi, (iv)yaratılanları ve yaşananları hikmet nazarıyla görmesi, (v) geçmişi (tezekkür) ve şimdiiyi değerlendirerek geleceği yönlendirebilmesi (tedebbür) amaçlanmaktadır (Şirin, 2018: 179-183). Tefekkür bu bakımdan bilişsel terapilerde bulunan kavrama, tahlil etme, değerlendirme ve uygulama süreçlerini içermektedir (Arslan & Erdoğan, 2024: 350-359). Bu nedenle manevi danışman önce danışanın problemini fark etmesini sağlamaktadır. Düşünme eylemiyle problemlerin önceden kestirilmesi yaşanacak kriz durumlarında danışanın ihtiyatlı hareket etmesini sağlamaktadır. Problemin tespitinden sonra basitten karmaşığa düşünce gücünden faydalanılmaktadır (Demir & Osmanoglu, 2013: 165-184).

Tefekkürle danışan yaratıcı güçle buluşmakta ve problemleri çözmek için gerekli olan motivasyona ulaşmaktadır (Karaca, 2018: 107-116). Danışan tefekkürle duygusal ve düşünsel olmak üzere iki çıktı üretmektedir. Danışanın Tanrı’ya yaşadığı farkındalıklar duygusal çıktılarını tetiklerken, kendisiyle ilgili olarak fark ettikleri bilişsel çıktılar üretmektedir. Özellikle kriz durumlarında tefekkür danışanın acizliğini kavrayarak Allah’ın kudretinin farkında varılmasını ve dinî bir motivasyon kazanılmasını sağlamaktadır.

c.e. İbadet

Maneviyat kavramının dinî normlarla danışan-danışman ilişkisine alınması, zorlayıcı bir hal alabilmektedir. Günümüzde manevi danışmanlık ve rehberlik uygulamalarının merhamet, affedicilik vb. kavramlarla uygulandığında olumlu psikolojik etkiler oluşturduğunu, buna karşılık “dindarlık” üzerine kurulmuş manevi danışmanlığın ruh sağlığı için problem oluşturabildiğini savunanlar olabilmektedir (Düzgüner, 2016: 35-37). Bu anlayış, Protestan dinî ideallerinden etkilenecek maneviyatı bireysel bir konu olarak görmesinden kaynaklanmaktadır (Jalalzai, 2016: 219). Müslüman olan manevi danışmanın danışanın öznel ilgi ve ihtiyaçlarıyla sınırlı moral-motivasyon hizmeti mi vereceği yoksa onu İslam’ın

normları çerçevesinde iyiye ve doğruya yönlendireceği tartışılan bir konudur. İslam dininin kutsal kitabı Kur'ân-ı Kerim'de Allah'ın koyduğu sınırlar (Hudûdullah) terkibi 12 yerde zikredilmektedir. İbadetlerini yerine getirmek sınırları korumak olarak kabul edilerek övülmüş (et-Tevbe, 9/112), isyankâr davranışlarda bulunmak sınırları çiğnemek olarak nitelendirilerek eleştirilmiştir (et-Tevbe, 9/87). Manevi danışmanlık ve rehberlik sürecinde ibadetler ışığında yol almanın katkı sağlayacağı söylenebilir.

İbadet, Allah'a saygı ve itaati göstermek, O'nun rızasını kazanmak için yapılan davranışlardır (Sinanoğlu, 1999). Manevi danışmanlık ve rehberlikte ibadet uygulamalarının danışma sürecine eklenmesinin pek çok faydası bulunmaktadır. İbadetler danışanda iç disiplinin sağlanmasıyla kişinin kendine güvenini oluşturmaktadır. Ayrıca sorunlara katlanmaya ve dayanma gücünü arttırmaya yardımcı olmaktadır. İbadetlerde sürekliliğin sağlanması danışanda otokontrol duygusunu geliştirmektedir. Otokontrolü gelişen danışanlar davranışsal ve duygusal durumlarda da kontrol sahibi olmaktadır. Ayrıca ibadetlerin danışanın direncini artırarak, kişinin hayata pozitif bakmasına katkı sağladığı bilinmektedir. Toplu yapılan ibadetler sosyalleşmeye ve birlik duygusunun oluşmasına yardımcı olmaktadır. Toplumsal yardım temelli ibadetler danışanda rahatlatma etkisi oluşturmaktadır (Ekşi, 2020: 248).

c.f. Sponsorluk

Din kavramını kapsayan anlam oluşturma yapılarının oluşum, gelişim, dönüşüm ve yeniden yapılandırması için Fowler İnanç Gelişim Teorisini tasarlamıştır. Ona göre dönüşümün kalp yoluyla gerçekleşmesi, bireyin yeni bir yorum ve davranış topluluğu içerisinde önceden bilinen veya bilinmeyen değer ve güç tasavvurlarının yeni bir yönelim ve sorumluluk dizgesi olarka bilinçli bir şekilde kabul etmesidir (1981: 281). O bunun için dinî temelli bir danışmanlık uygulaması olarak sponsorluğu önermektedir (1981: 286). Sponsor, danışanın öz-kandırılmalarına ayna tutan veya yanlış davranışlardan kaçınmasını sağlayan kişidir. Sponsor bir kişi veya topluluk olabilir. Sponsorun amacı danışanın yeni bağlılıklarını derinleştirilmesi, genişletmesi ve deneyimlerini ve tecrübelerini aktarabilmesidir (Ok, 2007: 223).

Sponsorluk kavramı, insanlık tarihinin ilk dönemlerine kadar götürülebilir. Zira, Hz. Âdem'e tövbe etmenin vahiy yoluyla öğretilmesi, sponsorluk ilişkisine ilişkin erken bir misal olarak değerlendirilebilir. Bu yön-temde bir kerede doğrunun yanlışın bildirilmeyip, danışanın onu özümsemesi, değişim ve dönüşümün sağlanması için süre verilmesi sponsorluğun temel ilke ve yöntemi olarak kabul edilebilir (Altaş, 2000: 329-

333). Sponsorluk kavramı, Hristiyan geleneğinde Hz. İsa'nın *çoban* metaforundan mülhemle ortaya çıkmış bir kavramdır (Çamur, 2020; 654). Din adamı-inanan birey ilişkisinin danışan-danışman ilişkisine evrilmesi dini danışmanlık (*pastoral care*) uygulamalarının akademide ele alınmasıyla başlamıştır (Gerard, 1799). Kavram, geleneksel Hristiyan teolojisinde günahkâr ve kurtarıcı ilişkisinden arındırılarak *şefkat ve beceriyle muhtaç olana yardım eden takım lideri* olarak yeniden tanımlanmıştır (Campbell, 1986: 31-33).

İslam düşüncesinde sponsorluk kavramı Hz. Peygamber'e dayanmaktadır. İslam peygamberi Hz. Muhammed (sav) bulunduğu topluma ayna tutarak değişmelerini ve gelişmelerini sağlamıştır. Nitekim danışanda iyilik ve kötülük duygusunun birlikte bulunduğunu Kur'ân-ı Kerim "Nefse ve onu düzgün bir biçimde şekillendirip ona kötülük duygusunu ve takvasını (kötülükten sakınma yeteneğini) ilham edene andolsun ki, nefsini arındıran kurtuluşa ermiştir" (eş-Şems, 91/7-8) ayetiyle bildirmektedir. İnsan yaşamı boyunca bu iki duygu arasında konumu belirlemede ve çoğunlukla bunun için bir rehber ihtiyacı duymaktadır. Peygamberlerin insanlara bu sponsorluğu sağlamasıyla birlikte danışan için yaşamında mevcut olan sponsorlar da olabilmektedir.

Danışanı uyaran, iç âlemine götüren bir diğer sponsor Kur'ân-ı Kerim'dir. Kur'ân-ı Kerim okunmasının belirli günlerle sınırlı kalması ve anlamadan okunması O'nun bu özelliğinden istifade edilmesini engelleyen durumlardandır. Hâlbuki Kur'ân-ı Kerim bir rehber, bir şifâ ve rahmet (Yunus, 10/57) olarak gönderilmiştir. Kur'ân-ı Kerim'e kendini açarak okuyan danışanların ihtiyacı olan sponsorluğun gerçekleştiği görülmektedir.

İslam geleneğinde sponsorluk kavramı bir başka şekilde müşid-mürid ilişkisinde görülebilmektedir. Müşidin görevi müridi incitmeden sözle veya hal diliyle uyarmaktır. Ancak öncesinde müşidin karşısındakinin durumunu ve yeteneklerini tespit edebilecek yeterlilikte olması beklenmektedir. Bununla birlikte müşidlerin de insan olmaları nedeniyle hata yapabilecekleri kabul edilmektedir. Beşer müşid anlayışıyla şeyhe olan güven duygusu geliştirilmektedir (Erkaya, 2017: 839-861).

Bir diğer sponsor olarak işaret edilen grup, salih arkadaşlardır. İslam kişinin arkadaşlarıyla ilişkisinin "kardeşlik" mesefesinde olmasını istemiştir. Arkadaşını doğruya sevk etmek ve bilgi ve tecrübelerini paylaşmak herkesin birbirine karşı vazifesidir. Selmân-ı Fârisî, aralarında kardeşlik akdi bulunan Ebü'd-Derdâ'nın ibadet düşkünlüğü yüzünden ailesini ihmaline şahit olunca ona tavsiyede bulunmuş, bu diyalogu öğrenen Hz. Peygamber (sav) O'nu takdirle karşılamıştır.

Danışana sponsor olabilecek bir diğer unsur olarak eşin sponsorluğu söylenebilir. Kur'ân- Kerim'in ifadesiyle eşler birbirine elbise olarak yaratılmıştır (el-Bakara, 2/187). Bu ayetle kast edilen eşlerin birbirine hayırhah olması, karşılıklı empati yaparak beklentilerini anlayabilmesi, muhabbet edebilmesidir (Köse, 2016: 223). Bu yönüyle eşlerin birbirine sponsor olduğu söylenebilir.

Manevi danışmanların da sponsorluğa ihtiyaç duyduyu söylenebilir. Hz. Musa (as)'ın iffetli, edepi ve güven telkin eden davranışlara sahip olmasına rağmen Hz. Şuayb'ın yanında geçirdiği süre manevi danışmanın deneyimli bir manevi danışman gözetiminde yetiştirilmesinin (süpervizyon) önemini göstermektedir (Ansari, 2011: 25-26).

Manevi danışmanlık ve rehberlik sürecinde sponsorluk bir teknik olarak uygulanırken öncelikle danışanın duygu, düşünce ve davranışlarını gözden geçirmesi tavsiye edilmektedir. Sonrasında inandığı değerlere uygun olmadığına karar verdiği duygu, düşünce ve davranışlar yerine değerlerine uygun olanları koyması hedef olarak verilmektedir (Şirin, 2018: 178-193). Bu süreçte danışan benlik saygısının düşmesini engellemek için savunma mekanizmaları gösterebilmektedir (Karaca, 2018: 107-116).

c.g. Doğa Maneviyatı

Doğa maneviyatı, ruhsallığı hissetmek için kullanılan bir diğer metottur (Gottlieb, 2011). Çünkü ruhun ihtiyacı olan ilahî ve kutsal olan doğada yer almaktadır. Tabiatın sonsuz hikmetin bir kitabı olması metafizik bir doğa anlayışını da beraberinde getirmektedir (Çakmak, 2015). Doğa maneviyatın somutlaşmış hali olarak kabul edilmektedir (Naor & Mayseless, 2020). Doğayla temas stres ve kaygıyı gidermek veya hastalıklarda iyileştirici bir önlem olarak incelenmiştir (Herzog, 2003; Kaplan, 2001).

Şehir yaşamının tükettiği psikolojik kaynaklar, doğayla yenilenmektedir. Doğa derin bağlantı ve birlik duygusuyla karakterize edilen zirve ve aşkın deneyimlerin en yaygın kullanılan araçlarından biri kabul edilmektedir (McDonald vd., 2009; Naor & Mayseless, 2017). Doğa günlük rutinlerden, sosyal kısıtlamalardan ve teknolojiden uzak kişinin “başkalarıyla ve Tanrı'yla yeniden bağlantı kurmak için zaman ve mekâna” sahip olduğu yerdir. Nehirlere ve göllere, denize, dağlara, rüzgârlara, güneşe, gökyüzüne ve yıldızlara terapötik farkındalıkla yaklaşmak, evrenin karşısında insanın ne kadar küçük olduğunu hatırlatır. Doğanın muazzamlığını deneyimleyen danışanın bakış açısı gelişmektedir. Kendisini doğanın bir parçası olarak kabul eden insan, çevresindeki kişileri ve olayları

anlayışla kabul edebilmektedir (Naor & Mayseless, 2020).

İslam dininin kutsal kitabı Kur'ân-ı Kerim'de pek çok ayette insanın kâinata bakması istenmiştir (el-Bakara 2/29; el-Ankebût 29/20; er-Rûm 30/42). Kur'ân-ı Kerim'de en çok gece ile gündüzün birbirini takip etmesi, gökyüzünün nasıl yükseltildiği, dağların nasıl dik olarak yerleştirildiği, , devenin nasıl yaratıldığı (el-Gâşiye, 88/17-20), bal arsının nasıl insanlara şifa veren ürün üretebildiği (en-Nahl, 16/68-69), suyun nasıl indirildiği ve onunla nasıl herşeyin yetiştirildiği (el-En'âm, 6/99) gibi tabiat olaylarına gönderme yapılarak insanı doğadaki maneviyatı düşünmeye teşvik etmektedir. Doğanın yapıcılığını düşünerek algı dünyası genişleyen danışan varolan her şeyin ardındaki ilahî güçle karşılaşacaktır. Bu üstün güç ve kudrete olan inanç kriz durumlarında sorunların üstesinden gelinmesine yardımcı olmaktadır.

Günümüzde doğa maneviyatının bir yöntem olarak kullanılmasında engel teşkil eden en önemli faktör şehirleşmedir. Tabiatın bir parçası olan insan modern zamanlarda gittikçe ondan kopararak madde ve teknoloji içerisine hapsedilmiştir. Bu durumun doğal sonucu ise tabiattaki mücadeleden, var oluşun mucizeciliğinden kopuk bir şekilde dünyanın anlamlandırılmaya çalışılmasıdır. Manevi danışmanlık ve rehberlik tekniği olarak doğa ile baş başa kalmanın uygulanması danışanlarda evrendeki sınırsızlığın, gücün ve onarıcılığın farkına varmasını sağlayacaktır.

d. İnançsız Bireylerde Kriz Manevi Danışmanlığı

Varoluşsal bir gelişim olan soyut düşünceye geçiş aşamasından sonra sorgulama ve şüphe dönemi yaşanmaktadır. Bu süreçte Tanrı kavramı ve temel dini sorular doğru temellendirilemezse, dini inançlar askıya alınabilir. Bu duruma “morotoryum” adı verilmektedir. Bunun sonucunda kimlik dağınıklığı yaşayan danışan ters kimlik oluşturabilmektedir (Yapıcı, 2016: 83-113).

Fromm'a göre din, topluluk içerisinde bireylerin ortak bir yönelim ve bağlanma amacı kazandıran herhangi bir düşünce ve eylem sistemidir (Fromm, 1990: 31). Fowler'a göre inanç ise topluluk içerisinde etkileşim halinde farkında olarak veya olmadan kendini adadığı üst düzey değerler çerçevesinde yaşamını anlamlandırması (*constitutive-knowing*) olarak tanımlanmaktadır. Her iki tanıma göre de inancı olmadığını belirten danışanlarında da aslında bir inanca sahip olduğu söylenebilir. Bu nedenle manevi danışmanlık inançlı-inançsız veya dindar-dinsiz ayrımı yapmamaktadır (Ok, 2008: 550-574). Smith bireyin hiçbirşeye kendini adadığı herşeye yabancılaştığı durumu inançsızlıktan ayırmış ve nihilizm olarak tanımlamıştır. Bu durumun kimlik kaybı, bağlılık geliştirememiş

olma ve güvensizlik nedeniyle oluşan karşılıklılık düşüncesinin kaybolmasından kaynakladığı öne sürmüştür (Smith, 2003: 12).

Danışan kriz durumlarında yaşamı ahenk bulamadığı farklı parçalarından oluşmuş olarak algılamaktadır. Tanrı'ya veya dini sembollere dair aynı anda olumlu ve olumsuz tepkiler veren danışanlara, öz-yeterlilik algıları geliştirilerek veya uzman desteği arttırılarak rehberlik ve danışmanlık yapılması önem arz etmektedir (Testoni vd., 2016: 174-184). Çünkü olumsuz tanrı tasavvuru inançsızlığa neden olabilmektedir (Ercik, 2018: 687-708). Kriz durulumlarında oluşan olumsuz tanrı tasavvurunun neden olduğu inançsızlığı hakiki bir ateizm olarak görmek yerine geçici bir tepki hareketi olarak görmek daha doğru kabul edilmektedir (Armstrong, 2017: 22). Bu durumun temelinde danışanların bireysel direnme güçlerini aşan acılara ve problemlere Tanrı'nın kayıtsız kaldığını düşündükleri Tanrı'nın sessizliği olarak adlandırılan metafor kabul edilmektedir (Fitzpatrick, 1981: 25). Sonuç olarak din psikolojisi açısından inançsızlık doğuştan var olan inanma potansiyelini aktifleştirememesi durumudur (Yavuz, 1987: 37).

Dinin kriz zamanlarında danışanlara verdiği en önemli destek, yaşamı anlamlandırmadır. Diğer taraftan inancı olmayan danışanlar da kurumsal dinler olmadan yaşamda anlama dair yanıt bulabilir (Ok, 2008: 37). Maneviyatla anlam bulmanın psikoterapiye eklenmesi tarih boyunca tartışmalı bir konu olmuştur. Freud ve Ellis din ve maneviyatın psikoterapiye entegre edilmesini olumsuz karşılarken; Jung, Maslow ve Allport gibi bazı psikologlar bu entegrasyonu savunmuştur (Kasapoğlu, 2017). Maneviyat kavramı pozitif psikolojinin ortaya çıkmasıyla psikolojide daha çok kabul görmeye başlamıştır.

Psikolojinin patolojiye odaklanmak yerine pozitif becerilere odaklanması sonucu yeni terapi metotları gelişmiştir. Bunlardan ilki "Logoterapi"dir. Logoterapi insanın varoluş amacının haz, iktidar veya kendini gerçekleştirilmeden ziyade anlam arama olduğunu kabul etmektedir. Bu metotta danışan hayatın anlamıyla yüzleştirilerek bu anlamı keşfetmeye yönlendirilmektedir. Hayatın anlamına ulaşmak danışanın krizi aşmasına yardımcı olmaktadır (Frankl, 1958: 82-88). Farkındalık temelli psikoterapi metotlarından Kabul ve Kararlılık Terapisi (ACT) maneviyatın entegre edildiği ekollerin başında gelmektedir. ACT'de temel amaç danışanın psikolojik esnekliğe kavuşmasıdır (Harris, 2017).

Carl Rogers tarafından geliştirilen hümanist psikolojide amaç, danışanda büyüme sürecini serbest bırakmaktır. Hümanist psikolojide manevi odaklı terapilerde sanat terapisi, meditasyon uygulamaları, öz-sevgi bağlamında sağlıklı yaşam uygulamaları tavsiye edilmektedir (Thorne,

2012).

Manevi temelli bir diğer terapi olarak gestalt terapi söylenebilir. Gestalt terapide önemli olan farkındalık, tamamlanmamış işler-duygular ve temas kavramlarıdır. Bu terapi danışanın anda kalmasına, ihtiyaçlarının karşılanmasına ve çevresiyle ve en çok da kendisiyle temas kurmasını sağlamasına odaklanmaktadır (Latner, 1973). Gestalt terapiyle nihai amaç kutupların bütünleştirilmesidir. Bu kavrama göre kişilik özellikleri bir boyut üzerinde yer almaktadır. Bu boyutun iki ucunda birbirine zıt kişilik özellikleri yer almaktadır. Danışanın iki kutuptaki kişilik özelliklerine sahip çıkması istenilmektedir (Daş, 2017).

Modern psikoterapi metotlarından olan öyküsel terapi de maneviyanın danışma sürecinde ele alınmasına imkân sağlayacak bir çerçeve sunmaktadır. Çünkü hikâyeler danışanların yaşamlarındaki anlamları belirler, hayatlarına yön verir ve ilişkilerinde gerçek bir etkiye sahiptir (White & Epston, 1990). Danışan hikayesinde hayatta olmayan bir kişiye yer verebilir, atalarından bahsedebilir veya kutsal bir güçle olan ilişkisini terapi ortamına taşıyabilmektedir (McVeigh, 2016).

Kriz durumlarında inançsız bireyler için kullanılabilecek bir diğer yöntem rüya tekniğidir. Rüyalar danışanların zor durumlarında doğal acil tepki sistemi olarak işlev göstermektedir. Rüyalar, dinî dogmaların ötesinde danışanın biyolojik doğasında bulunan, aşkın bir anlayış ve iç görüşü elde etmeye çalışan ve bilinçaltı tarafından harekete geçirilen yeteneklerdir (Bulkeley, 2008: 192-276). Modern psikolojik rüya yorumculuğu Freud ve Jung tarafından oluşturulmuştur. Freud'a göre rüyalar arzuların tatmin edilmesi iken; Jung'a göre kişinin gölge yanlarıyla karşılaşmasıdır (Kısa, 2004: 105). Rüyalarda manevi bir süreç bulunmaktadır ve uyanıklık durumundaki bilincin tersine işlemektedir (Schimmel, 2005: 12-32). Bu nedenle çok farklı metabilîşsel farkındalık ortaya çıkmaktadır.

Manevi danışmanlık ve rehberlikte rüya uygulamaları yapılırken çoğulcu bir yaklaşımla dürtülere, aileye, sorunlara indirgenmeden geçmişle birlikte gelecek boyutuyla ele alınarak yorumlanmalıdır (Bulkeley, 2008: 192-275; Kugler, 2001: 186). Bir diğer dikkat edilmesi gereken husus danışanın rüyaları gereksiz ve önemsiz görmesi nedeniyle daha az ilhama açık hale gelmesi problemidir.

S o n u ç

Yaşamda travmatik veya gelişimsel nedenlerle kriz olarak değerlendirilen durumlar olabilmektedir. Kriz durumlarıyla başa çıkmada psikoterapi yöntemlerinin yanında dinî veya manevi danışmanlık ve rehberlik

metotları kullanılabilir. Dinî temelli uygulamalar, Hristiyan kültürüne uygun olarak başlatılmışsa da İslamî yöntemlerle yapılan danışmanlıkların her geçen gün sayısı artmaktadır. Manevi danışmanın yetki ve otoritesini, danışmanlık sırasında nerede yönlendirme nerede bilgilendirme yapması gerektiği davranış bilimlerinin yanında dinî referanslar bağlamında da önem arz etmektedir. Zira manevi danışmanlık ve rehberlik kendine özgü bir iletişim biçimi gerektirmekle birlikte, Kur'ân-ı Kerim ve sünnet zemininde meşruiyet kazanmaktadır (Çamur, 2020: 659). Ancak manevi danışmanın görevi fikhî hükümleri beyan etmenin ötesinde danışanın Allah ile irtibatını destekleyecek yollar bulmaktır. Bu bilgiler doğrultusunda bu makalede kriz durumlarında danışanlara uygulanabilecek dinî temelli teorik ve pratik metotların neler olabileceği incelenmiştir. Ayrıca inançsız danışanlar için uygulanabilecek maneviyat entegre edilmiş psikoterapilerin neler olabileceği de makalede ele alınmıştır.

Kriz durumlarında bilinç ve bilinçaltı unsurları olan gölge ve alt kişiliklerin oluşturduğu gerginliği gidermek amacıyla aşkın işlevden yararlanılabilir. Bu şekilde bilinçle çözülemeyen olaylar aşılabilmektedir. İslam dininin kutsal kitabı Kur'ân-ı Kerim'de kullanılan bir yöntem olan Allah'ın isim ve sıfatlarıyla yönelme, aşkın işleve örnek olarak verilebilir. Mesela yakınıni kaybeden bir danışan el-Mumît ismiyle yönelerek her canlı için bir ömür biçildiğini düşünmesi bu durum ile başa çıkabilir. Olayla başa çıkabilen danışan, kişilik gelişiminin sağlanmasıyla birlikte dünyanın ötesinde bir zaman ve mekân algısına ulaşacak ve ölümün bir son olmadığını kavrayacaktır.

Hastalık ve sakatlıkların kabul ve farkındalık terapisiyle karşılanması sonucunda danışan yaşamı daha verimli geçirmesini sağlayan uyarıcılar olduğunu fark edebilecektir. Tefekkür yöntemiyle bu durumun danışana sağladığı katkılar bulunabilir. Sabır yöntemiyle bu sürecin sonuna gelene kadar ruh sağlığı korunabilir. Şâfi, Sabur ve Samet isimlerinin tecellileri düşünülerek bireyde zıt kutupların birleşmesi sağlanabilir.

Danışan boşanma, evlilik ve çocuk sahibi olma gibi durumların Allah'ın iyileştirmek amacıyla, menetmek, düzeltmek, hükmetmek anlamına gelen Hakîm isminin tecellisi ile gerçekleştiğini düşünebilir. Bu durumlarda kişi yakın ilişki içinde olduğu kişilerle sabır metoduyla bilinçaltı unsurları kontrol ederek üst mertebelere geçebilmektedir. Bu şekilde alan varoluştan veren varoluşa geçmekte; latif duygular kazandıkça daha da güçlenmektedir.

Danışan maddi kayıplar durumunda herşeyin sahibi olan Yaratıcı'nın

Muğni olduğunu düşünerek aşkınlık işlevini kullanabilir. Bu ismin karşısında ne kadar zengin olursa olsun her daim fakr içinde olduğunu fark edebilir. Doğal felaketlerle karşılaşan bir danışan aşkınlık işlevini cezalandırıcı Tanrı tasavvuru yerine hikmetiyle muamele eden mutlak iyi olan Tanrı ile gerçekleştirmesi durumunda olayları bütünsel açıdan değerlendirebilecektir.

Danışan emeklilik döneminde sonsuz olanın Tanrı olduğu düşünce-siyle geçmişle bir bütünleşmeye girdiğinde, bu dönemde bilgelige ulaşabilecektir. Bu şekilde geçen zamanların hasretini çekmek yerine sonsuz bir yaşama hazırlık yapılmış olacaktır. Tükenmişlik sendromu, panik bozukluk gibi duygu durum bozukluklarında danışan Hafız Tanrı tasavvuruyla aşkınlık işlevi gerçekleştirilebilir. Bilincin ruhtan uzaklaşması nedeniyle ortaya çıkan bu duygular ruha yaklaştıkça huzur ve sükûnete dönüşecektir.

Manevi danışmanlık ve rehberlikte dua tekniğinin kullanılmasının bilinçaltında var olan kaygı, korku, anlam kaybı gibi olumsuz duyguları gidererek kriz durumlarıyla mücadeleye katkı sağladığı söylenilebilir (Hayta, 2000). Sabır tekniğiyle danışan problem temelli öğrenme gerçekleştirmektedir. Yaşanan kriz durumuyla danışan problemi tanımakta, problemi kavramakta, gerekli bilgileri toplayarak sorunun kaynağını tespit etmekte ve çözüm bulmaktadır (Kılınç, 2007: 563). Allah'ın isimlerinin zikredilmesi ve O'nun yüceliğinin ve kudretinin tefekkür edilmesi danışanın olayları daha iyimser yorumlamasını sağlayarak kriz durumları sonrasında ortaya çıkan kaygıyı ortadan kaldırmaktadır (Jasmadi & Muslimah, 2016).

Manevi danışmanlık ve rehberlikte tefekkür metodu bilişsel terapilerde bulunan kavrama, tahlil etme, değerlendirme ve uygulama süreçlerini içermektedir (Arslan & Erdoğan, 2024: 350-359). Bu nedenle manevi danışman önce danışanın problemini fark etmesini sağlamaktadır. Problemin tespitinden sonra basitten karmaşığa doğru problemle ilgili çıkarımlar yapılmaktadır.

Manevi danışmanlık ve rehberlikte ibadet uygulamalarının danışmaya eklenmesinin pek çok faydası bulunmaktadır. İbadetler danışanda iç disiplinin sağlanmasına ve sorunlara dayanma gücünü arttırmasına yardımcı olmaktadır. Manevi danışmanlık ve rehberlik sürecinde sponsor danışanı öz-kandırmalarına ayna tutan veya yanlış davranışlardan kaçınmasını sağlayan; Allah (cc), Hz. Peygamber (sav), Kur'an-ı Kerim, mürşid, salih arkadaş veya eşi olabilir. Sponsorluk bir teknik olarak uygulanırken öncelikle danışanın duygu, düşünce ve davranışlarını gözden ge-

çirmesi tavsiye edilmektedir. Sonrasında inandığı değerlere uygun olmadığına karar verdiği duygu, düşünce ve davranışlar yerine değerlerine uygun olanları koyması hedef olarak verilmektedir (Şirin, 2018: 178-193). Manevi danışmanlık ve rehberlik tekniği olarak doğa ile baş başa kalmanın uygulanması danışanlarda evrendeki sınırsızlığın, gücün ve onarıcılığın farkına varmasını sağlayacaktır.

İnançsız bireylerde uygulanabilecek yöntemler olarak “Logoterapi”yle danışanın anlam arayışına yardımcı olunabilir. “Hümanist psikoloji”de manevi odaklı terapilerde sanat terapisi, meditasyon uygulamaları, öz-sevgi bağlamında sağlıklı yaşam uygulamaları tavsiye edilmektedir. “Gestalt terapi”yle danışanın anda kalması, ihtiyaçlarının karşılanması ve çevresiyle ve en çok da kendisiyle temas kurması sağlanabilir (Latner, 1973). Modern psikoterapi metotlarından olan “öyküsel terapi”de maneviyatın danışma sürecinde danışanların yaşamlarındaki anlamların belirlenmesine ve hayatlarına yön vermesine katkı sağlamaktadır (White & Epston, 1990). Rüyalar, dinî dogmaların ötesinde danışanın biyolojik doğasında bulunan, aşkın bir anlayış ve iç görüyü elde etmeye çalışan ve bilinçaltı tarafından harekete geçirilen yetenekler olması nedeniyle inançsız bireylerde manevi danışmanlık sürecinde kullanılabilecek yöntemlerden biri olarak “rüya uygulamaları” kabul edilmektedir (Bulkeley, 2008: 192-276).

Manevi danışmanlık ve rehberlik sürecinde danışana hangi yöntemin uygun olduğunu doğru tespit etmek önem arz etmektedir. Literatürdeki bilgiyi danışanın özel durumuna uyarlamadan vermek, teşhis koymadan ilaç vermek gibi hatalı bir durum ortaya çıkarmaktadır. Bu nedenle öncelikle manevi danışmanın kendisini ve danışanını doğru konumlandırması ve ürettiği hizmetin içeriğini doğru geliştirebilmesi için dinî kaynakları süreç odaklı yorumlama bilgi ve becerisi meslekî yeterliliğinin olması beklenmektedir.

Dua, sponsorluk ve doğa maneviyatı gibi yöntemler Fowler’ın inanç gelişim aşamalarının her bir düzeyinde manevi danışmanlık sürecine fayda sağlayabilirken; sabır, zikir ve ibadet gibi metotlar danışanın inanç gelişiminin daha üst düzeyde olduğu aşamalarda fayda sağlayabilmektedir. Aksi takdirde kriz durumlarında danışanda olumsuz dinî başa çıkmaya neden olabilmektedir. Ayrıca tefekkür metodunu uygularken danışanın doğruyla yanlış ayırt etmesi, kendisine faydalı olanı seçebilmesi, hayatın anlamı ve amacı üzerine düşünmesi, yaratılanları ve yaşananları hikmet nazarıyla görmesi, geçmişi ve şimdiyi değerlendirerek geleceği yönlendirebilecek düzeyde bilişsel gelişime sahip olması beklenmektedir.

Danışana uygunluğu belirlenmiş bu yöntemleri ödev vermek suretiyle düşünce sistematığının yerleşmesini sağlamak, dikkat edilmesi gereken hususlardandır. Bu makalede önerilen yaklaşımların ampirik araştırmalarda sınanması, yöntemlerin işlevselliğinin değerlendirilmesine katkı sağlayabilir.

Beyanlar ve Bildirimler | Statements & Declarations –

Etik Onay | Ethical Approval

Bu çalışma etik onay gerektirmemektedir.

This study does not require ethical approval.

Araştırma Etiği Beyanı | Research Ethics Statement

Bu çalışma, uluslararası akademik etik ilkelerine uygun olarak yürütülmüştür.

This study was conducted in accordance with international academic ethical principles.

Bilgilendirilmiş Onam | Informed Consent

Bu çalışma için bilgilendirilmiş onam gerekli değildir.

Informed consent was not required for this study.

Katılım Onayı | Consent to Participate

Bu çalışma için katılım onayı gerekli değildir.

Consent to participate was not required for this study.

Yayın Onayı | Consent for Publication

Yazar(lar), bu makalenin yayınlanmasına tam onay vermektedir.

The author(s) give their full consent for the publication of this article in its current form.

Çıkar Çatışması | Conflict of Interest

Yazar(lar), bu makalenin araştırma, yazarlık ve/veya yayınıyla ilgili herhangi bir çıkar çatışması bulunmadığını beyan eder.

The author(s) declare no potential conflicts of interest with respect to the research, authorship, and/or publication of this article.

Rekabetçi Çıkarlar | Competing Interests

Yazar(lar), bu araştırmaya ilişkin herhangi bir rekabetçi menfaatlerinin bulunmadığını belirtir.

The author(s) declare that they have no competing interests.

Şeffaflık Beyanı | Transparency Statement

Yazar(lar), çalışmanın tüm aşamalarında şeffaflık ilkesine bağlı kalmışlardır.

The author(s) confirm that transparency principles were followed at all stages of this research.

Finansman | Funding

Bu çalışma herhangi bir finansal destek almamıştır.

This research received no financial support.

Veri Paylaşımı ve Erişilebilirlik | Data Availability & Accessibility

Bu çalışmada veri paylaşımı mevcut değildir.

Data sharing is not available for this study.

Yazar Katkıları | Author Contributions

Kavramsallaştırma: ZK; Literatür Taraması: ZK; Veri Toplama: ZK; Veri Analizi: ZK; Yazım – Taslak: ZK; Yazım – Gözden Geçirme ve Düzenleme: ZK. Conceptualization: ZK; Literature Review: ZK; Data Collection: ZK; Data Analysis: ZK; Writing – Draft: ZK; Writing – Review – Editing: ZK.

Özgünlük Beyanı | Statement of Originality

Bu makale, özgündür.

This article is orijinal.

Çalışma Sınırlılıkları | Study Limitations

Bu araştırmanın bazı metodolojik sınırlılıkları bulunmaktadır ve gelecekteki çalışmalar için öneriler içermektedir.

This study has some methodological limitations and provides recommendations for future research.

Açık Bilim Beyanı | Open Science Statement

Bu çalışma, açık bilim ilkelerine uygun olarak yürütülmüş ve verilerin paylaşımı araştırma etik kuralları çerçevesinde değerlendirilmiştir.

This study was conducted in compliance with open science principles, and data sharing has been evaluated within the framework of research ethics guidelines.

Erişim Politikası | Access Policy

Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC 4.0) lisansı altında yayınlanmıştır.

This article is published under the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0) license.

Telif Hakkı ve Lisans | Copyright & License

Yazar(lar), makalenin telif hakkını elinde tutar ve CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayınlanmasını kabul eder.

Author(s) retain the copyright of their work, which is licensed under the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0) license.

Kaynaklar

- Akgün, İ. (2013). Kur'an perspektifinde tefekkür ve vasıtalari. *Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1, 55-80.
- Altaş, N. (2000). Dini danışmanlığın teorik temelleri. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XLI, 327-350.
- Ansari, B. (2011). *The foundations of pastoral care in Islam: Reviving the pastoral voice in Islamic prison chaplaincy* (Yüksek Lisans Tezi). Hartford Seminary.
- Armstrong, K. (2017). *Tanrı'nın tarihi: İslam, Hristiyanlık ve Yahudiliğin 4000 yıllık tarihi*. İstanbul: Pegasus Yayınları.
- Arroisi, J. & Syamil, A. H. (2025). Al-Ghazali's dhikr theory: An analysis of the treatment of psychological problems in Islam. *al-Afkar, Journal for Islamic Studies*, 8(1), 728-746.
- Arslan, S., Tutkun, Ö. F., Demirtaş, Z., & Duygu G. (2024). Bloom orijinal bilişsel alan sınıflaması ile yenilenmiş sınıflamanın karşılaştırılması. *The Journal of Academic Social Science*, 10(10), 350-359.
- Avcı, H. (2023). Maneviyat yönelimli aile danışmanlığı bağlamında Rûm sûresi 21. âyet üzerine bir değerlendirme. *Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi*, 7(3), 560-576.
- Aydın, G. (2015). *Hadislerde bastalara yönelik manevi destekler* (Doktora Tezi). Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi.
- Aydın, G. (2019). *Ayet ve hadisler ışığında bastalara manevi destek*. Kayseri: Kimlik Yayınları.
- Ayten, A. (2015). *Tanrı'ya sığınmak: Dini başa çıkma üzerine psiko-sosyal bir araştırma*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Baş, S. (2017). Manevi danışmanlıkta duanın bir destekleme metodu olarak kullanımı. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 52(52), 161-198.
- Bilgin, M. (2023). *Özel eğitim gereksinimli çocuğu olan ebeveynlerin yaşama anlam verme düzeylerinin, manevi iyi oluş ve sabır düzeyleri açısından incelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). Konya: Selçuk Üniversitesi.
- Bonab, B. G., & Koohsar, A. A. H. (2011). Reliance on God as a core construct of Islamic psychology. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 30, 216-220.
- Brilianti, N. I., Kurniyawan, E. H., Deviantony, F. & Kusumaningish, A. (2024). The application of dhikr spiritual therapy to reduce signs of risk of violent behavior in the mawar room at Dr. Radjiman Wediodiningrat Hospital. *Health and Technology Journal*, 2(5), 440-444.
- Bulkeley, K. (2008). *Dreaming in the world's religions: A comparative history*. New York: NYU Press.
- Campbell, A. V. (1986). *Rediscovering pastoral care*. Lonton: Darton, Longman & Todd.

Certel, H. (2016). Hz. Peygamberin aile danışmanlığı uygulamaları. *Asos Journal: The Journal of Academic Social Science*, 4(36), 36-67.

Cılacı, O. (1994). Dua. [çinde] *TDV İslâm Ansiklopedisi-9*. (ss. 529-530). İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları.

Çakmak, F. (2015). Değerler krizi: Dönüşen maneviyat ve çevre bilinci. *Abi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(1), 44-52.

Çamur, F. Y. (2020). Dini danışmanlıkta danışan danışman ilişkisi hadisler çerçevesinde teolojik bir bakış. *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 19(2), 647-678.

Daş, C. (2017). *Gestalt yaklaşımı: Bütünleşmek ve büyümek*. Ankara: Altınordu Yayınları.

Demir, Ö., & Osmanoğlu, D. E. (2013). Lise öğrencilerinin düşünme stillerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Eğitim Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 165-184.

Dölek, A. (2002). Bazı hadislerin psikoterapi açısından yorumlanması. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 2(1), 21-38.

Düzgüner, S. (2016). Nereden çıktı bu maneviyat: Manevi bakımın temellerine ilişkin kültürlerarası bir analiz. [çinde] *Manevi Danışmanlık ve Rehberlik*. ed. A. Ayten, M. Koç, & N. Tınaz. İstanbul: Değerler Eğitim Merkezi Yayınları.

Düzgüner, S. (2021). *Maneviyat algısı ve yansımaları*. İstanbul: Çamlıca Yayınları.

Ekşi, H. (2020). *Manevi yönelimli psikolojik danışma*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

el-Acluni, İ. b M. (2019). *Keşfü'l hafa-2*. (çev. M. Genç). İstanbul: Beka Yayınları.

El-Cevziyye, İ. K. (2017). *Medaricu's salikin: Kur'ani tasavvufun esasları* (çev. Y. A. Bebek, M. Tan, A. Durusoy, A. Ataç, M. Deniz, & M. Özşenel). İstanbul: İnsan Yayınları.

Ercik, H. (2018). Teizm-ateizm gerilimi: Postmodern durumlar ve problemler. *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9(21), 687-708.

Erkaya, M. E. (2017). Hâlidîyye tasavvuf geleneğinde mürid-mürşid ilişkileri. *e-Şarkîyat: İlmî Araştırmalar Dergisi*, 9(18), 839-861.

es-Sülemî, E. A. (1969). *Tabakâtı's-sâfiyye*. Kahire: Mektebetü'l -Hancî.

Fitzpatrick, F. J. (1981). The onus of proof in arguments about the problem of evil. *Religious Studies*, 17(1), 19-38.

Fowler, J. W. (1981). *Stages of faith: The psychology of human development and the quest for meaning*. New York: Harper Row.

Frankl, V. E. (1958). The will to meaning. *Journal of Pastoral Care*, 12, 82-88.

Fromm, E. (1990). *Servinin ve şiddetin kaynağı* (çev. Y. Salman & N. İçmen). İstanbul: Payel Yayınları.

Fromm, E. (1993). *Sahip olmak ya da olmak* (çev. A. Arıtan). Ankara: Say Yayınları.

Gazzâlî, İ. (1992). *İhyâu ulûmi'd-dîn-1*. Kahire: Dârü'l-Hadîs.

Gerard, A. (1799). *Pastoral care*. London: Printed for T. Cadell Jun. and W. Davies.

Gottlieb, R. S. (2011). Dark green religion: Nature spirituality and the planetary future. *Worldviews: Global Religions, Culture & Ecology*, 15(1), 120-122.

Harris, R. (2017). *Kabul ve kararlılık terapisi: ACT'yi kolay öğrenmek, ilkeler ve ötesi için hızlı bir başlangıç* (çev. H. T. Karatepe & K. F. Yavuz). İstanbul: Litera Yayıncılık.

Hayta, A. (2000). U.Ü. ilahiyat fakültesi öğrencilerinin ibadet ve ruh sağlığı (psiko-sosyal uyum) ilişkisi üzerine bir inceleme. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9(1), 486-506.

Herzog, T. (2003). Assessing the restorative components of environments. *Journal of Environmental Psychology*, 23(2), 159-170.

Hill, P. C., Pargament, K. ı., Hood Jr, R. W., McCullough, M. E., Swyers, J. P., Larson, D. B., & Zinnbauer, B. J. (2015). Din ve maneviyatı kavramlaştırma: Birleşme ve ayrılma noktaları (çev. N. Kimter). *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3, 85-118.

Horozcu, Ü. (2010). Tecrübi araştırmalar ışığında dindarlık ve maneviyat ile ruhsal ve bedensel sağlık arasındaki ilişki. *Milel ve Nihal*, 7(1), 209-240.

Indriani, T., Jarkawi, J., & Ridhani, A. R. (2024). Dhikr therapy: Overcoming life anxiety with Islamic counseling based on QS ar-Ra'd verse 28. *Al-Hayat: Journal of Islamic Education*, 8(2), 562-571.

Izutsu, T. (2012). *Kur'an'da Tanrı ve insan* (çev. M. K. Atalar). İstanbul: Pınar Yayınları.

İbn Manzur, C. M. b. M. (1991). *Lisani'l-Arab-3*. Beyrut: Daru Sadr.

Jacobi, J. (1946). *The psychology of Carl Gustav*. Londra: Yale University Press.

Jalalzai, S. (2016). *Translating Islamic authority: Chaplaincy and Muslim leadership education in north American protestant seminaries* (Doktora Tezi). New York: Columbia University.

Jasmadi, & Muslimah, L. (2016). Hubungan kualitas dzikir dengan kebahagiaan pada mahasiswa aktivis dakwah kampus (ADK) Unsyiah. *Jurnal Psikoislamedia*, 1(1).

Jung, C. G. (1970). *The structure and dynamics of the psyche* (çev. G. Adler & R. F. C. Hull). New Jersey: Princeton University Press.

Kanger, F. (2015). Manevi rehberlikte proaktif bir yaklaşım olarak Hz. Muhammed'in (sav) örnekliği. *Çekmece İZÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(6-7), 79-103.

Kaplan, H., Sevinç, K., & İşbilen, N. (2020). Doğal afetleri anlamlandırma ve başa çıkma: Covid-19 salgını üzerine bir araştırma. *Turkish Studies*, 15(4), 509-598.

Kaplan, R. (2001). *The nature of the view from home: Psychological benefits*. 33, 507-542.

Karaca, F. (2018). Günümüzde dinî tefekkürün yüzleştiği temel problemler. *Diyanet İlmî Dergi*, 54(4), 107-116.

Karagöz, F. B. (2022). *Ergenlerin öz anlayış düzeyleri ile sabır ve öznel iyi oluşları arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). Konya: Selçuk Üniversitesi.

Kasapoğlu, A. (2014). Kur'an'da bir dinî tecrübe olarak Allah'tan yardım dileme ve O'na muhtaçlık "istiâne" "istiğâse" ve "fakr İlâllâh". *İ.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5(2), 81-127.

Kasapoğlu, F. (2017). Terapötik süreçte maneviyatın değerlendirilmesi. [içinde] *Psikoterapi ve psikolojik danışmada maneviyat: Kuramlar ve uygulamalar*. ed. H. Ekşi. İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Kılınç, A. (2007). Probleme dayalı öğrenme. *Kastamonu Education Journal*, 15(2), 561-578.

Kılınçer, H. (2017). Manevi danışmanlık ve rehberlik (mdr) üzerine: Psikoloji, ilahiyat ve tıp alanlarında maneviyat ve mdr algısı. [içinde] *Manevi danışmanlık ve rehberlik: Teori ve uygulama alanları* (ss. 19-60). ed. A. Ayten. İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları.

Kısa, C. (2004). *Carl Gustav Jung'da din ve bireyselleşme süreci* (Yüksek Lisans Tezi). İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi.

Koç, Y. (2020). Danışan merkezli manevi danışmanlık örneği olarak İslam peygamberi Hz. Muhammed'in uygulamaları. *Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi*, 2, 159-200.

Köse, S. (2016). *Genetiğiyle oynanmış kavramlar ve aile medeniyetinin sonu*. Konya: Mehîr Vakfı Yayınları.

Kugler, P. (2001). Modernizmden postmodernizme: Rüyaların derinlik psikolojisi için göndermeler. [içinde] *Bir Bilim olarak Psikyatri*. ed. E. Göka & K. Sayar. (ss. 179-190). İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Kula, M. N. (2020). Manevi danışmanlık açısından Fatîha suresinin psikolojik analizi. *Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi*, 2, 135-158.

Kula, M. N. (2022). Manevi danışmanlık açısından Duha suresinin psikolojik analizi. *Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi*, 5, 9-25.

Kula, M. N. (2023). Manevi danışmanlık açısından Asr Suresi'nin psikolojik analizi. *Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi*, 7, 51-64.

Kübler-Ross, E. (1969). *On death and dying*. New York: Scribner.

Latner, J. (1973). *The gestalt therapy book: A holistic guide to the theory, Principles, and techniques of Gestalt therapy developed by Frederick S. Perls and others*. US: The Gestalt Journal Press.

Lestari, P. D. (2020). *Bimbingan konseling Islam dengan terapi dzikir untuk menangani maladjustment seorang menantu yang mendapat tuntutan dari ibu mertua di desa Durungbedug Candi Sidoarjo*. (Yüksek Lisans Tezi) Jawa Timur: Universitas Islam Negeri Sunan Ampel Surabaya

McDonald, M., Wearing, S. L., & Ponting, J. (2009). The nature of peak experience in wilderness. *The Humanistic Psychologist*, 37(4), 370-385.

McVeigh, A. K. (2016). *Spirituality in practice: An exploration into narrative practitioners' approaches to addressing spirituality in counselling practices* (Yüksek Lisans Tezi). Auckland: Unitec Institute of Technology.

Mulyadi, N., Sirait, S., & Subur, S. (2023). Soulful balance: Unleashing the potential of dhikr in nurturing counselor wellness and effectiveness. *International Journal of Scientific Research and Management*, 12(8), 119-129.

Nabila, N. I., Hadi Kurniyawan, E., Deviantony, F., & Kusumaningsih, A. (2024). The application of dhikr spiritual therapy to reduce signs of risk of violent behavior in the mawar room at Dr. Radjiman Wediodiningrat Hospital. *Health and Technology Journal*, 2(5), 440-444.

Naor, L., & Mayseless, O. (2017). How personal transformation occurs following a single peak experience in nature: A phenomenological account. *Journal of Humanistic Psychology*, 60(1), 1-24.

Naor, L., & Mayseless, O. (2020). The therapeutic value of experiencing spirituality in nature. *Spirituality in Clinical Practice*, 7(2), 114-133.

Necmeddîn-i Kübrâ, Ş. (2000). *Tasavvufî hayat* (çev. M. Kara). İstanbul: Dergâh Yayınları.

Ok, Ü. (2007). *İnanç psikolojisi*. Ankara: Birleşik Dağıtım Kitabevi.

Ok, Ü. (2008). *İnanç bakım ve danışmanlığı: Bir model geliştirme denemesi-II*, 550-574.

Öngören, R. (2013). Zikir. [çinde] *TDV İslam Ansiklopedisi-44*. (ss. 409-412). İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları.

Özdoğan, Ö. (2006). İnsanı anlamaya yönelik bir yaklaşım: Pastoral psikoloji. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 47(2).

Pargament, K. I., Ensing, D. S., Falgout, K., Olsen, H., Reilly, B., Hartsma, K. V., & Warren, R. (1990). God help me-(I): Religious coping efforts as predictors of the outcomes to significant negative life events. *American Journal of Community Psychology*, 18(6), 793-824.

Sayar, K. (2016). *Sufi psikolojisi*. İstanbul: Timaş Yayınları.

Schimmel, A. (2001). *İslam'ın mistik boyutları* (çev. E. Kocabıyık). İstanbul: Kabalcı Yayınları.

Schimmel, A. (2005). *Halifenin rüyaları islamda rüya ve rüya tabiri* (çev. T. Erkmen). İstanbul: Kabalcı Yayınları.

Schuon, F. (2018). *Tasavvuf kabuk ve öz*. İstanbul: İz Yayıncılık.

Serrac, E. N. A. b. A. (2009). *El-Lîma*. Kahire: Mektebetü's-Sekafeti'd-Diniyye.

Shah, A. A. (2005). Psychotherapy in vacuum or reality: Secular or Islamic psychotherapy. *Pakistan Journal of Social and Clinical Psychology*, 3(1-2), 1-18.

Sinanoğlu, M. (1999). *İbadet*. [içinde] TDV *İslam Ansiklopedisi*-19. (ss. 233-235). İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları.

Smith, M. (2003). *Ways of faith: A handbook of adult faith development*. North of England Institute for Christian Education.

Soğucak, M. A. (2024). *Hadisler bağlamında manevi danışmanlık ve rehberlik* (Yüksek Lisans Tezi). Denizli: Pamukkale Üniversitesi.

Şirin, T. (2013). *Bilişsel davranışçı psikoterapi yaklaşımıyla bütünlleştirilmiş dini danışmanlık modeli* (Doktora Tezi). Sakarya: Sakarya Üniversitesi.

Şirin, T. (2018). *Manevi danışmanlıkta ihsan modeli*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Tarsin, A. M. (2012). *Commanding good & forbidding evil—Islamic chaplaincy through the prophetic model of pastoral care* (Yüksek Lisans Tezi). Hartford: Hartford Seminary.

Testoni, I., Visintin, E. P., Capozza, D., Carlucci, M. C., & Shams, M. (2016). The implicit image of God: God as reality and psychological well-being. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 55(1), 174-184.

Thorne, B. (2012). *Counselling and spiritual accompaniment: Bridging faith and person-centred therapy*. New-Jersey: Wiley-Blackwell.

Topçu, N. (2013). *Var olmak*. İstanbul: Dergâh Yayınları.

Ürkmez, A. (2017). Nebvî sünnette manevi danışma ve rehberlik: Abdullah b. Amr'ın "ibadet hayatı" görüşmesi. *Diyanet İlmi Dergi*, 12(3), 11-23.

Vieten, C., Scammell, S., Pilato, R., Ammondson, I., Pargament, K. I., & Lukoff, D. (2013). Spiritual and religious competencies for psychologists. *Psychology of Religion and Spirituality*, 5(3), 129-144.

White, M., & Epston, D. (1990). *Narrative means to therapeutic ends*. New York: W. W. Norton & Company.

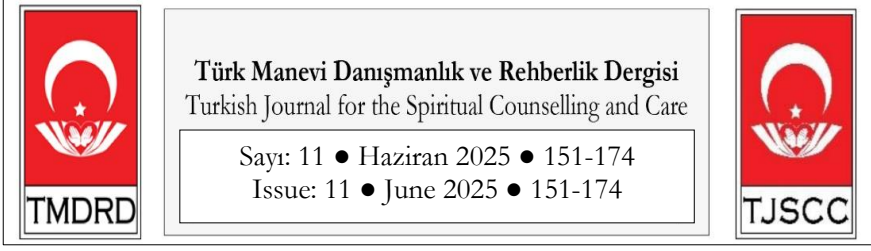
Yapıcı, A. (2016). Müslüman Türk kültüründe inanç gelişimi: Bir model denemesi. *DEUİFD Din Psikolojisi Özel Sayısı*, 83-113.

Yavuz, K. (1987). *Psikanalizde ilk dini gelişmelerin değeri*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Basımevi.

Yavuz, T. (2020). *Hemodiyaliz hastalarında sabır ve yaşam memnuniyeti ilişkisi* (Yüksek Lisans Tezi). Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi.

Yıldızoğlu, Ş. (2024). *Ebru sanatıyla meşgul olan bireylerde sabır ve dindarlık ilişkisi* (Yüksek Lisans Tezi). Afyon: Kocatepe Üniversitesi.

Spiritual Counseling and Care Services in Belgium

Belçika'da Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetleri

Sümeyye Sarı

Sorumlu Yazar | Corresponding Author
Yüksek Lisans Öğrencisi | MA Student
Sabahattin Zaim Üniversitesi | Sabahattin Zaim University
✉ sumeyye.sari@hotmail.com | 0009-0004-2589-671X
İstanbul | Türkiye

Turgay Şirin

Prof. Dr. | Professor
İstanbul Medeniyet Üniversitesi | İstanbul Medeniyet University
✉ turgay.sirin@medeniyet.edu.tr | 0000-0002-4872-7386
İstanbul | Türkiye

<https://doi.org/10.56432/tmdrd.1529014>

Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi Turkish Journal for the Spiritual Counseling and Care

Makale Bilgisi	Article Information
Makale Türü • Article Type	Araştırma Makalesi • Research Article
Geliş Tarihi • Received	06 Ağustos 2024 • 06 August 2024
Düzeltilme Tarihi • Revised	20 Eylül 2024 • 20 September 2024
Kabul Tarihi • Accepted	19 Ekim 2024 • 19 October 2024
Yayın Tarihi • Published	30 Haziran 2025 • 30 June 2025
Değerlendirme • Review	Çift Taraflı Kör • Double-Blind
Hakem • Peer-Review	Dış-Bağımsız • External-Independent
Benzerlik Taraması • Similarity Check	Tamamlandı • Completed
Etik Onay • Ethical Approval	Etik Gerekmez • Ethics Not Required
Çıkar Çatışması • Conflict of Interest	None • Yok
Finansman • Funding	Finansman Yok • No Funding
Lisans • License	Creative Commons BY-NC 4.0
Dergi İletişim • Journal Contact	https://dergipark.org.tr/tr/pub/tmdrd

A b s t r a c t

The aim of this article is to examine the spiritual counseling and care services in Belgium. In this context, the history of spiritual counseling and care in Belgium, its areas of practice, and the challenges faced in services provided to Muslim minorities are discussed. Considering that this field is newly developing in Turkey, it is emphasized that benefiting from the experiences of countries with well-established practices is of great importance. Accordingly, the necessity of studies that will contribute to the Turkish literature on spiritual counseling and care services in Belgium is highlighted. The documentation technique was preferred in the article, and sources in Turkish, English, Dutch, and French containing information about spiritual counseling and care services in Belgium were utilized. Based on the findings, it has been determined that spiritual counselors in Belgium operate in churches, hospitals, social services, and prisons. These services play a significant role in meeting the psycho-spiritual needs of various segments of society. Additionally, it has been revealed that spiritual counseling and care services have a positive impact on individuals' psychological well-being. While there are many higher education institutions in Belgium that train spiritual counselors for Christian communities, there is no higher education program for training spiritual counselors to serve the Muslim minority group. However, some universities offer certificate programs, and relevant undergraduate and postgraduate programs are available at the Brussels Faculty of Islamic Sciences, established in 2007. This situation indicates that the institutionalization of spiritual counseling and care services for Muslim immigrant communities is limited. The most fundamental issue in services for Muslim immigrants is the training of qualified spiritual counselors. Although the Belgian government has permitted the establishment of institutions in this field, solutions regarding the recognition and equivalence of diplomas issued by these institutions remain insufficient. Furthermore, the lack of adequate roles assigned to Muslim counselors, especially in hospitals, stands out as another significant issue. These deficiencies restrict the access of Muslim immigrant communities to spiritual support services. In conclusion, despite the current challenges, positive developments are being observed in this field, and it can be predicted that Muslim immigrant communities in Belgium will be able to benefit more effectively from spiritual counseling and care services in the future. These developments will contribute to making the services more inclusive and sustainable. Moreover, equality-based approaches in service delivery will enhance respect for religious diversity.

K e y w o r d s

Spiritual counseling and care • Belgium • Muslim immigrants
Spiritual counselor • Institutionalization

Ö z e t

Bu makalenin amacı, Belçika'daki manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinin incelenmesidir. Bu kapsamda, Belçika'nın manevi danışmanlık ve rehberlik tarihi, uygulama alanları ve Müslüman azınlıklara yönelik hizmetlerde karşılaşılan sorunlar ele alınmıştır. Türkiye'de yeni gelişmekte olan bu alanın, köklü deneyimlere sahip ülkelerin tecrübelerinden yararlanılarak geliştirilmesi önem arz etmektedir. Bu doğrultuda, Belçika'daki hizmetlere ilişkin Türk manevi danışmanlık ve rehberlik literatürüne katkı sağlayacak çalışmaların gerekliliği vurgulanmaktadır. Makalede dokümantasyon tekniği tercih edilmiş olup Belçika'daki manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerine ilişkin bilgiler içeren Türkçe, İngilizce, Felemenkçe ve Fransızca kaynaklardan yararlanılmıştır. Elde edilen bulgular doğrultusunda, Belçika'daki manevi danışmanların kilise hizmetleri, hastaneler, sosyal hizmetler ve cezaevlerinde faaliyet gösterdiği tespit edilmiştir. Bu hizmetlerin, toplumun çeşitli kesimlerinin psiko-spiritüel ihtiyaçlarını karşılamada önemli rol oynadığı belirlenmiştir. Ayrıca, manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinin bireylerin psikolojik iyilik halleri üzerinde olumlu etkiler yarattığı da ortaya konulmuştur. Belçika'da Hristiyanlara yönelik hizmet sunan manevi danışmanların yetiştirildiği birçok yükseköğretim kurumu bulunurken Müslüman azınlık gruba hizmet verecek manevi danışmanların yetiştirilmesine yönelik bir yükseköğretim programı mevcut değildir. Ancak bazı üniversitelerde sertifika programları düzenlenmekte olup 2007 yılında kurulan Brüksel İslami İlimler Fakültesi'nde ilgili lisans ve lisansüstü programlar bulunmaktadır. Bu durum, Müslüman göçmen topluluklara yönelik manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinin kurumsallaşmasının sınırlı olduğunu göstermektedir. Müslüman göçmenlere yönelik hizmetlerde karşılaşılan en temel sorun, uzman manevi danışmanların yetiştirilmesidir. Belçika hükümeti bu alanda eğitim kurumlarının kurulmasına izin vermiş olsa da, bu kurumların diplomalarının tanınması ve denklik sağlanması konusunda çözümler hala yetersiz kalmaktadır. Ayrıca, özellikle hastaneler başta olmak üzere birçok alanda Müslüman danışmanlara yeterince görev verilmemesi de önemli bir sorun olarak öne çıkmaktadır. Bu eksiklikler, Müslüman göçmen toplulukların manevi destek hizmetlerine erişimini kısıtlamaktadır. Sonuç olarak, güncel sorunlara rağmen bu alanda olumlu gelişmeler kaydedilmekte olup Belçika'daki Müslüman göçmen toplulukların gelecekte etkin manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinden yararlanabileceklerine ilişkin öngörülerde bulunulabilir. Bu gelişmeler, hizmetlerin daha kapsayıcı ve sürdürülebilir hale getirilmesine katkı sağlayacaktır. Ayrıca, hizmetteki eşitlikçi yaklaşımlar dini çeşitliliğe olan saygıyı artıracaktır.

A n a h t a r   K e l i m e l e r

Manevi danışmanlık ve rehberlik • Belçika • Müslüman göçmenler
Manevi danışman • Kurumsallaşma

Introduction

In today's complex and rapidly changing world, individual's spiritual and emotional needs are increasing. Social pressures, personal difficulties, and the stresses of life can prevent individuals from reaching inner balance. At this point, spiritual care plays an important role. Spiritual counseling and care is defined as 'the professional and official guidance and assistance provided to people in making sense of their existence, based on faith and life views, and the professional advisory services regarding ethical and/or life-view aspects in care provision and policy formation.' (Doolard, 2006: 20).

Schilderman (2010: 24) defines spiritual counseling and care as care that considers the therapeutic importance of the process of finding meaning based on faith and life philosophy, in order to appropriately cope with various painful situations. The clinical object of care includes existential life themes that come with human destiny and demand meaning within the context of our religious and worldview-based traditions.

Spirituality is a deep inner dimension that adds meaning and purpose to a person's life (Toprak, 2018: 6). Spirituality is widely considered to be an inherent aspect of all individuals, regardless of their religious beliefs. This concept has a rich historical background. It originated in Christianity, where "the spiritual" was initially opposed to "the fleshly," which referred to worldly matters or anything that contradicted God's spirit. This distinction remained prevalent until the Middle Ages in Europe. The question "What is spirituality?" explores how the understanding of spirituality has evolved and examines current interpretations. Spirituality encompasses a holistic approach, involves the pursuit of meaning, is associated with personal growth, and promotes a self-reflective existence rather than an unexamined life. Within this framework, various religious spiritualities exist, including those of Judaism, Christianity, Islam, Hinduism, and Buddhism (Sheldrake, 2012).

Spiritual counseling and care help individuals discover these inner dimensions. Issues such as beliefs, values, search for meaning, and purpose in life are addressed during the spiritual counseling and care process. Individuals' identification of these internal values and integrating them into their lives can enable them to live a more satisfying and meaningful life (Koenig, 2002: 5).

Spiritual guidance and counseling also have a great impact on a societal level. The spiritual values of society affect people's inner worlds and relationships. Spiritual guidance and counseling can help strengthen the spiritual values of society and thus create a healthier and more resilient

society. When people find the inner balance provided by spirituality, social solidarity and understanding increase (Karaman, 2018: 13).

Spiritual counseling and care services help individuals understand their inner world, discover their spiritual values, make their lives meaningful, and support their personal development. In addition to meeting the spiritual needs of individuals, this field contributes to forming a healthier and more understanding society (Karlık & Kula, 2022: 105). Supporting spiritual guidance and counseling can help individuals live more meaningful, fulfilling, and happy lives. Therefore, developing and disseminating spiritual guidance and counseling can increase the general welfare of society. However, it is important to recognize that spiritual guidance and counseling may have limitations. For instance, it might not be effective for individuals who do not share the same spiritual beliefs or who prefer more conventional psychological approaches. Additionally, there can be a lack of standardized training and certification for spiritual counselors, which may affect the quality and consistency of the guidance provided. By acknowledging these limitations, we can ensure a more balanced and comprehensive understanding of the role of spiritual guidance and counseling in promoting societal welfare. (Gürsu vd., 2021: 297).

The field of spiritual guidance and counseling has recently begun to develop. The fact that many countries in the world have many years of experience in this field makes it necessary for countries that do not have sufficient experience in this field to benefit from this experience. Therefore, the problem of this study is to examine the spiritual guidance and counseling system of Belgium, which has significant experience in the field of spiritual guidance and counseling. This study aims to comprehensively examine spiritual counseling and care services in Belgium, with a particular focus on their historical development, the qualifications required to become a spiritual counselor, education and employment conditions, the distribution of religious spiritual counselors, as well as the content and structure of training programs in this field. Answers were sought to questions such as the characteristics of providing institutions, the development of spiritual counseling and care services for Muslims, problems related to these services, and future solution suggestions.

a. Methodology

The document analysis method was preferred to explain spiritual counseling and care, which has been practiced in Belgium and has centuries of experience, and to achieve the study's aim. Document analysis, as a scientific research method, refers to the process of collecting,

examining, questioning, and analyzing different documents as the primary source of research data (Sak vd., 2021: 242). The literature review examined 2 theses, 10 books, 13 articles, and 6 other academic sources related to spiritual counseling and care models in Belgium, utilizing the most appropriate sources for the research. 20% of the documents used within the scope of the study are articles written in Turkish, 10% are theses written in Turkish, 10% are books written in Turkish, 30% are articles written in languages other than Turkish, 20% are theses written in languages other than Turkish. and 10% consist of websites using a language other than Turkish. Although the languages used in resources written in languages other than Turkish are English, Dutch, and French, most of the resources are in French.

Since spiritual counseling and care models in Belgium have their origins in the Christian tradition, the sources are derived from literature based on the Bible and religious texts. This field is interdisciplinary, studies from different disciplines such as theology, psychology, pedagogy, and sociology were also considered in the literature. The educational programs of various academic institutions were researched to examine spiritual counseling and care services, and their common points were collectively determined.

b. History of Spiritual Counseling and Care in Belgium

It has been determined that in Belgium, before the 1970s, people who needed spiritual counseling and care were generally visited by the priests of the church community, and the priests carried out the task of spiritual counseling and care. However, after the 1970s, the demand for spiritual counseling and care services within hospitals increased and people were provided with support appropriate to their beliefs, usually through priests. With the law called "De Omzendbrief De Saegher" published on April 5, 1973, the right of individuals from different religions to access spiritual counseling and care was protected. Still, the fact that institutions were not obliged to provide personnel for pastoral care reduced the effect of the law (Jonge, 2012). In Belgium, where professional spiritual counseling and care is offered mostly by Roman Catholics and Humanists, the increasing role of lay women in spiritual counseling and care indicates a paradigm shift from the late 1980s onwards. The emergence of secular pastoral duties in the mid-1980s gained increasing momentum with the synod of bishops in 1987 on the possibility of laity becoming spiritual advisors (Vandenhoeck, 2020: 129-130). After the 2000s, changes in Belgium's population structure and the decrease in the Christian population have led to the emergence of a new perspective on spiritual counseling and care. According to the latest census

results (WPR, 2024), there has been a significant decline in the number of people identifying as Christian, with an increase in those identifying with other religions or none at all. Today, although Christian pastors continue to dominate the spiritual advisors in Belgium, spiritual advisors from other religions have also begun to be recognized as official civil servants and supported by the Belgian state. As of 2015, with radical Islam posing a serious threat in Europe, the idea of using Islamic spiritual counselors as a precaution against it has become widespread, and the way has been opened for spiritual counselors who provide spiritual counseling and care services for both Muslims and other religions in Belgium. (Castel, 2021: 13-14).

c. Prerequisites for Serving as a Spiritual Counselor in Belgium

Providing a definitive answer regarding the qualifications for becoming a spiritual advisor in Belgium is not feasible. First, since the conditions for becoming a pastor have varied in the past years, the answer to this question is given only in terms of today's conditions. It was later determined that the conditions for becoming a spiritual advisor are different for Christians and people of other religions. To be appointed as a pastor, Christians must first complete an undergraduate or graduate program in theology. They must then apply to the Consistory to receive approval from the church at national and local levels. After this process, they can become pastors if they are chosen by the church community (Flachon, 2014: 25). For Muslims and spiritual advisors of other religions, the conditions are not as harsh as for Christian pastors. The reason for this is that while it is easy to find a Christian pastor, it is difficult to find a spiritual counselor who will provide spiritual counseling and care services to other religions. While Christian pastors require a bachelor's or master's degree in theology, these conditions are not necessary for those who will provide spiritual counseling and care services to people of other religions. These people are required to graduate from a religion-related undergraduate program in Belgium or another country where they will provide spiritual counseling and care and ensure language proficiency. One can potentially become a spiritual counselor serving Muslims upon completing the 4-year undergraduate program titled "Language and Regional Studies Undergraduate: Arabic and Islamic Studies" at KU Leuven University in Belgium, which encompasses a total of 180 credits."

In addition, it is possible to apply to become a spiritual advisor in Belgium by graduating from the graduate or undergraduate programs of the Brussels Faculty of Islamic Sciences, which is affiliated with the European Islamic University in the Netherlands (Dönmez, 2021: 40-41).

Moreover, in recent years, the requirement for actively working spiritual advisors to have a graduation degree at least at the primary school level and to pass the language test has been introduced in Belgium. Foreign spiritual advisors actively working to meet this condition were given the right to take graduation exams, and spiritual advisors who successfully passed these exams were allowed to continue their duties (Sarı, 2024).

d. Employment Opportunities and Institutional Settings for Spiritual Counselors in Belgium

Different information has been obtained regarding the employment of spiritual advisors working in Belgium. The reason for obtaining different information is that employment types vary according to religions and areas of service. In Belgium, Christian pastors apply to the Consistoire to be appointed. Pastors accepted here are employed to serve in four different areas: church services, hospitals, neighborhood services, and prisons. Pastors assigned to these areas work full-time and on a permanent basis (Chevalier, 2014: 316). Muslims, on the other hand, apply to the institution called Exécutif des musulmans de Belgique (EMB) to be appointed as spiritual advisors. If the institution deems it appropriate, their appointments are made. However, with the Royal Decree dated 12 June 2023, the recognition of this institution by the Belgian State was abolished. Instead of this institution, the Council of Muslims called Moslimraad van België (MB) was recognized and this institution was responsible for the induction of spiritual advisors (Vlaanderen, 2023a). While Christian pastors work full-time in all institutions in Belgium, spiritual counselors serving other religions are often employed part-time when needed, except in prisons. While pastors who provide spiritual counseling and care services for Christians work full-time in hospitals, spiritual counselors who provide spiritual counseling and care services for other religions are available upon request of patients (Schoutheete, 2012: 14-16).

While the Belgian state has positioned Christian pastors as civil servants in the past years, it has positioned spiritual advisors from other religions as an auxiliary service group whose services are consulted when needed (Husson & Mandin, 2014: 70). In recent years, due to the danger of radical Islamic movements that have emerged in Europe, the Belgian state wanted to give a status to Islamic spiritual advisors as a precaution but with the thought that this situation would discriminate against other religions, it was decided to give the same status to spiritual advisors of all religions (Castel, 2021: 13-14). In this respect, as of 2023, all spiritual advisors working in Belgium have the status of civil servants,

and their salaries are paid by the state through the institutions to which they are affiliated.

It has been determined that spiritual counselors in Belgium provide services in many areas (neighborhood services, churches, schools, nursing homes, army), mostly hospitals and prisons. Although hospitals and prisons are separated from other service areas, other service areas are often intertwined (Vicariat BW, 2023). For example, a pastor who works in church services may also be assigned to perform a service within the scope of neighborhood services. Similarly, a pastor working in neighborhood services can visit nursing homes with people who want to provide pastoral services voluntarily. In this respect, although it can be said that spiritual counselors do not have significant differences according to the areas they serve, it can be stated that the job descriptions of pastors and spiritual counselors working in prisons and hospitals are clearer.

e. Religious Affiliation and Distribution of Spiritual Counselors in Belgium

A significant part of the Belgian population is Christian (Vandewiele, 2018). In this respect, most pastors are expected to provide spiritual counseling and care services to Christians. However, in past years, although there was a population other than Christians, almost all spiritual advisors were Christian pastors. There were also spiritual advisors from other religions, but it was necessary to make a special request to receive service from them. As of today, there are spiritual counselors in prisons for followers of all religions (Vlaanderen, 2023a). However, since there are officially only Christian pastors in institutions other than prisons, it can be stated that there are not enough spiritual counselors for followers of other religions in these institutions.

In recent years, there has been increasing recognition of the need for a more diverse representation of spiritual counselors in Belgium's public institutions. Efforts have been made to include chaplains from non-Christian backgrounds, particularly in response to the growing Muslim, Jewish, and secular populations. Despite these initiatives, the integration of non-Christian spiritual counselors remains limited due to bureaucratic and institutional constraints. Many non-Christian spiritual advisors still face challenges in obtaining official recognition and funding, which affects their ability to provide comprehensive services in hospitals, elderly care facilities, and other public institutions.

Moreover, the availability of spiritual counseling services for non-religious individuals remains a subject of ongoing debate. While secular

counseling options exist, they are often not integrated into the same institutional frameworks as religious counseling. This discrepancy highlights the need for a more inclusive approach to spiritual and existential care, ensuring that individuals from all belief systems—whether religious or secular—have equal access to qualified counselors who can address their spiritual and psychological needs in a supportive environment.

f. Educational Framework for Spiritual Counseling and Care Training in Belgium

It has been determined that there are many regions in Belgium where different languages are spoken, and different spiritual beliefs exist. These differences between regions cause differences in the training programs developed for spiritual counseling and care education. For example, in 1992, in the Archdiocese of Malines-Bruxelles, "Formation à l'animation pastorale (F.A.P.)", a special training program of 150 hours spread over two years for all spiritual counselors, was launched. Then in 2000, this program doubled the number of hours to expand theological training doubled and spread over four years. In the Archdiocese of Liège, the "Institut supérieur de catéchèse et de pastorale", which offers a 450-hour training program including internships according to different options (such as neighborhood, youth, health, and prison), was launched in 1997, and a reform aimed at expanding theological education was initiated in 2007. The Archdiocese of Tournai began by offering candidates customized training programs and developed regular training sessions, introducing an initial 150-hour training period in 2007. The Archdiocese of Namur trained spiritual counselors with a 300-hour training program without offering a special training program for many years, but since 2011, it has created an institution that makes spiritual counseling and care training more professional with the "Institut diocésain de formation" (Chevalier, 2014: 317).

There is also spiritual counseling and care training provided by independent institutions without the coordination of archdioceses. Academic certificates such as the "Certificat en théologie pastorale (CeTP)" offered by the Faculté de théologie can be cited as examples of these training programs. Additionally, in 2013, a university certificate, the "Certificat universitaire de la pastorale santé (CUPS)", began to be issued for spiritual counselors who wish to work in health. This certificate refers to a training program for people who want to participate in the health-related spiritual counseling and care services of the church or spiritual counselors who provide health services. This program meets the educational needs of individuals seeking to gain competency in matters such as church health care and patient visiting. CUPS is presented

as a document of education and competencies in this field (Chevalier, 2014: 318-319).

In recent years, graduate programs for spiritual counselor training have been opened in Belgium. One of these programs is the master's program opened by the Faculty of Theology and Religious Studies at the University of Leuven. This master's program aims to broaden and deepen the initial training of students with training in theology and religious studies acquired at KU Leuven or elsewhere. Other aims of the program are to prepare students to conduct independent research in various areas of theology and religious studies and to enable them to serve as experts in the church and society. Within the program's scope, students have the opportunity to specialize in one of the faculty's five research disciplines or main topics and write a master's thesis. These fields are biblical studies, systematic theology and the study of religions, theological and comparative ethics, the history of the church and theology, and pastoral and experimental theology. The curriculum offers a general orientation to the interdisciplinary academic study of the Christian faith tradition in a multicultural and multi-religious social context. This program can be followed full-time or part-time (KU Leuven, 2023).

In addition to KU Leuven University, some universities in Belgium provide spiritual counselor training, such as Université Catholique de Louvain and Louvain-la-Neuve. These universities aim to train spiritual counselors, in other words, pastors, according to the Christian faith. Although there is no undergraduate or graduate program in Belgium specifically aimed at training spiritual counselors for religions other than Christianity, there are certain programs within universities that allow spiritual counseling and care.

g. Provision of Spiritual Counseling and Care Services for Muslim Communities in Belgium

It has been determined that, although the Belgian State recognizes Islam as a second religion, it has not been able to make practical progress in services for Muslims for many years due to its Catholic Christian-oriented political structure. Although there are many educational institutions to meet the spiritual advisor needs of individuals belonging to the Christian religion, a similar service is not provided for Muslims. When the need for spiritual advisors of the Muslim community arose, the Belgian State requested spiritual advisors from countries such as Turkey, Algeria, Morocco, North Africa, and Tunisia to solve this problem (Husson, 2006: 44-45). However, the fact that these foreign consultants brought their own culture instead of integrating into the Belgian

culture, the difference in the religious education they received, their unfamiliarity with the living conditions and laws of Belgium, and their lack of knowledge of the cultural and socio-political structure of Belgium caused problems (Battiui & Kanmaz, 2004: 15). This situation has led to religious disagreements and the spread of religious discourses and fatwas that have nothing to do with the position of the country they serve. For this reason, the Belgian State has required those who will undertake the role of spiritual counseling and care to learn the language, culture, and legal regulations of the region in which they are located to communicate effectively with local communities (Husson & Mandin, 2014: 134). In this regard, Belgian authorities decided to establish educational institutions by focusing on the training of spiritual advisors who can communicate better with the society, instead of officials coming from foreign countries (Husson, 2006: 23). Following this decision of the Belgian State, IKM, which was affiliated with the World Islamic Union in 1978, started to train spiritual counselors by establishing AIE to serve Muslims. However, their diplomas were not accepted because the institute could not provide education following the requirements of Belgium. Despite this situation, IKM continued its aim of training religious and spiritual personnel with its AIE until 1989-1990 and continued to send personnel to various institutions (Dönmez, 2021: 37).

In 1992, an interim BEC was elected to deal with the appointment of spiritual advisors, but it was not officially recognized. In 1994, EMB was established as a result of an election with the participation of the Muslim community, and in 1999 it was officially recognized and accepted as the sole authorized representative. In addition, the state has allocated a budget to this institution to be used during the year (Sagesser and Torrekens, 2008: 12-41). In 2000, the requests of Muslim prisoners in prisons for spiritual counsel were accepted by a law in 2005 (Bertrand & Clinaz, 2015: 31). Therefore, in 2005, a law was passed to officially recognize staff who provide special spiritual counseling and care services for individuals with different religious beliefs in hospitals, elderly care homes, and prisons. This legal regulation includes spiritual advisors being granted civil servant status and receiving financial support (Husson & Mandin, 2014: 70).

In the early 2000s, the Belgian State's acceptance of spiritual advisors to serve Muslims led to the establishment of many educational institutions. However, these institutions were inadequate in training spiritual advisors (Battiui & Kanmaz, 2004: 23). In 2006, the CISMOC Research Center at the Catholic University in Belgium started a program called "Continuing Education in Religious Sciences" in order to solve this

problem of the state. This program has been an important step to fill the gap in Belgium in training religious officials (Dönmez, 2021: 39).

Another effort to train spiritual advisors to serve Muslims in Belgium is the Brussels Faculty of Islamic Sciences, which was established in 2007 as part of the European Islamic University in the Netherlands, to adapt its graduate and undergraduate programs to the Bologna education system standards. The faculty aims to train high-level religious officials and spiritual advisors in Belgium and has developed an alternative master's degree program in cooperation with the European Islamic University. Although there is no undergraduate or graduate program for spiritual counselors to serve Muslims in Belgium, universities such as Université Saint-Louis- Bruxelles, Université Catholique de Louvain, Université Libre de Bruxelles offer certificate programs (Dönmez, 2021: 40).

Although there are many problems regarding spiritual counseling and care services for Muslims in Belgium, it seems that the most fundamental problem encountered is the issue of qualified training of spiritual counselors. Although the Belgian government has allowed the establishment of institutions to provide training for individuals who will provide spiritual counseling and care services to the Muslim community, it has not yet found a solution for the recognition or equivalence of the diplomas issued by these institutions. This situation shows that Belgium remains behind compared to its neighboring countries Germany, France, and the Netherlands. Although these countries do not officially recognize Islam, they have collaborated with Muslim educational institutions to train Muslim religious officials and spiritual advisors. As in the case of the Netherlands, the Dutch government has officially recognized the diplomas of Muslim educational institutions active in this field. For example, the recognition of the diplomas of the Rotterdam Islamic University's master's program can be shown as a success story of this cooperation (Heuts vd., 2012: 27). In this context, addressing the challenges in Belgium necessitates effective collaboration between Muslim educational institutions that train spiritual counselors and the country's Ministry of Education. Because the necessity of training religious officials and spiritual advisors to serve the Muslim community in Belgium has become a generally accepted reality and this view has been supported by the public. In addition, recognition of the diplomas of academic Islamic educational institutions that strive to train qualified personnel will create a solid basis for cooperation. In this way, new opportunities will arise for religious officials and spiritual advisors who will provide religious services in a qualified manner.

h. Critical Analysis and Findings

It is seen that in many countries in Europe, as in Belgium, Catholic Christians dominate the field of spiritual counseling and care. As determined in this research, the influence of Catholics in this field has decreased in recent years and the weight of secular spiritual advisors and spiritual advisors from other religions has begun to increase. For example, Tinmaz (2019: 9-10) stated in his study that 70% of the population of France in 1981 was Catholic and the majority of spiritual advisors were Catholic. According to a study conducted in 2008, while the rate of Catholics in France was 34%, this rate decreased to 32% in 2018. Moreover, more than half of these people only describe themselves as Catholics, but do not go to church even on the most important religious days. The number of Jews and Protestants is declining, as is the number of Catholics. The proportion of Buddhist and Hindu population is estimated at 0.5%. The proportion of the Muslim population is determined as 6%. The proportion of Muslims in France's major cities reaches 13%. However, the rate of religiosity is highest among Muslims compared to other religious groups. Indeed, nearly half of Muslims living in France pray every day. The proportion of French irreligious people has increased greatly in the last forty years, rising from 27% to 58%. The non-religious group includes atheists, agnostics, and deists. Approximately half of the individuals who define themselves as non-religious were raised in Catholic religious families. As a result of all these, Catholics in France, who were once dominant in the field of spiritual counseling and care, have now lost this advantage. In another example, the situation of spiritual counseling and care institutions in Germany was examined and similarly, while Christians were predominant in the field of spiritual counseling and care in the past, with the decline of Christian religiosity in Germany and the increase in the proportion of members of other religions, the number of spiritual counselors providing spiritual counseling and care services to members of other religions has increased since the 2000s. has started. When all these are evaluated together, it can be stated that similar processes have been experienced in almost all countries of Europe, and while spiritual counseling and care was initially aimed only at Christianity, after the 2000s, spiritual counseling and care was seen as a right for members of other religions and philosophical movements (Özmen-Yaylak, 2021).

The requirements for becoming a spiritual advisor appear to be fundamentally similar in almost all European countries. What is meant by basic similarity is that being a spiritual advisor in all countries is tied to university-level education. However, there are significant differences

between countries in terms of the content of the training provided. Moreover, even in the same country, it appears that there are different educational contents in training spiritual advisors who will serve spiritual advisors from different religions. For example, while it is possible to become a spiritual counselor providing services to Christians by completing a three-year undergraduate education, two-year or one-year education programs in France Tinmaz (2019: 110), in Belgium it is possible to become a spiritual counselor providing spiritual counseling and care services to Christians. It is required to have a bachelor's degree in theology or a master's degree. While it is possible to become a spiritual counselor in France with short-term training in addition to a 3-year undergraduate education in order to become a spiritual counselor serving members of other religions Tinmaz (2019: 111), in Belgium, after 4 years of undergraduate education, you can meet certain conditions or take part in some certificate programs. It is possible to become a spiritual advisor by participating. When all these are evaluated together, it can be stated that spiritual counseling and care is considered a professional profession in European countries and university education is a must to become a spiritual counselor. In addition, it can be said that more comprehensive training is given at the university level regarding spiritual counseling and care for Christians, but for other religions and philosophical movements, the requirement to become a spiritual counselor can be fulfilled with short-term training after graduating from undergraduate education.

It is seen that spiritual counseling and care services are provided in many European countries in areas similar to Belgium, and in these countries, as in Belgium, different methods are used in the employment of spiritual counselors serving different religions and philosophical movements. For example, in the Netherlands, a different institution is responsible for each religion or belief group in the process of appointing spiritual advisors to official institutions. In the Netherlands, there are separate appointment institutions for the church, humanists, Muslims, Jews, Hindus, and Buddhists, and the employment of spiritual advisors is provided by these institutions (Karagöl, 2012: 24). In Belgium, there are institutions responsible for the appointment of Christian, humanist, Muslim, and Jewish spiritual advisors, but there are no such institutions for the others (Vlaanderen, 2023b). In addition, while designated institutions in the Netherlands can make appointments in all fields, in Belgium most institutions include only Christian spiritual advisors. When people from other religions want to receive spiritual counseling and care services, the relevant institution provides this service externally. When

all these are evaluated together, it can be stated that there are many deficiencies in the employment of spiritual counselors in Belgium, that more spiritual counselors from religions other than Christianity should be appointed, and that spiritual counselors who will provide spiritual counseling and care services to people with different views other than the specified religions should be appointed.

It seems that there are two types of approaches in the positioning of spiritual advisors by states. The first type of approach is that spiritual advisors are hired by the religious institutions they are affiliated with and their salaries are paid from the budget of these institutions. While this practice was valid in many European countries, including Belgium, in the past years, centralized payment practice has started to be preferred by many countries in recent years due to the disadvantages caused by this practice. For example, in the Netherlands, before 1996, the salaries of spiritual advisors were paid by the religious institutions they were affiliated with, but after 1996, payments began to be made by the state from a single center (Karagül, 2012: 25). In France, while spiritual advisors are employed as civil servants in some institutions such as the army, many Muslim spiritual advisors, especially in prisons, are not civil servants and this situation poses a significant problem for spiritual advisors (Tınmaz, 2019: 78-79). Although the conditions in Belgium are not as good as in the Netherlands, they are not as negative as in France. While the salaries of permanent spiritual advisors in Belgium are covered regularly every month by the MKB, daily wages are paid to these spiritual advisors if external spiritual advisors are requested, especially in institutions such as hospitals where spiritual advisors of all religions are not available (Schoutheete, 2012: 14-16). When all these are evaluated together, it can be stated that Belgium is in a good situation among European countries in terms of the employment problem of spiritual counselors, but spiritual counselors other than Christian spiritual counselors should also be employed, especially in health institutions.

It is observed that the issue of spiritual advisor representation in Belgium is also prevalent in many other European countries. For instance, Özmen-Yaylak (2021: 6) found that, although spiritual counseling and care services in Germany are predominantly controlled by Christians due to the country's historical background, members of other religions also utilize these services as per their needs. However, the study concluded that, particularly in the healthcare sector, Germany lacks sufficient spiritual advisors and guides to meet the needs of the Muslim community. As a result of his study, Tınmaz (2019: 113-116) concluded that there is an insufficient number of spiritual advisors for all religions in France. This is also due to the fact that France does not allocate enough

budget to spiritual advisors in accordance with the principle of secularism. The main source of the representation problem in Belgium is Belgium's Catholic-dominated political structure. Although the representation problem experienced in Belgium in recent years has begun to be partially overcome, there are serious representation problems, especially in the health sector. When both Belgium and other European countries are evaluated together, it can be stated that if they provide quality spiritual counseling and care services offered to Christians for members of other religions, they will largely overcome the representation problem.

It is seen that there is a spiritual counseling and care structure similar to the one in Belgium in many European countries (Germany, Netherlands, France, Türkiye). There are some differences only depending on the religious and political structure of the countries. For example, since Belgium has a Catholic-dominated religious structure, spiritual counseling and care services are generally provided by pastors appointed by churches, while in Turkey spiritual counseling and care services are mostly provided within the framework of Islamic understanding (Altıntaş, 2018: 223). Similarly, while the development of spiritual counseling and care in Germany is based on Christianity Ağıkaya-Sahin (2016: 48), a secular perspective is adopted in France (Tınmaz, 2019: 91). Despite these differences, in all of these countries, spiritual counseling and care services are provided in hospitals, prisons, armies, social service institutions, and places of religious worship (churches, mosques, synagogues).

It is seen that there is a spiritual counseling and care structure similar to the one in Belgium in many European countries (Germany, Netherlands, France, Turkey). There are some differences only depending on the religious and political structure of the countries. For example, since Belgium has a Catholic-dominated religious structure, spiritual counseling and care services are generally provided by pastors appointed by churches, while in Turkey spiritual counseling and care services are mostly provided within the framework of Islamic understanding (Altıntaş, 2018: 223). Similarly, while the development of spiritual counseling and care in Germany is based on Christianity Ağıkaya-Sahin (2016: 48), a secular perspective is adopted in France (Tınmaz, 2019: 91). Despite these differences, in all of these countries, spiritual counseling and care services are provided in hospitals, prisons, armies, social service institutions, and places of religious worship (churches, mosques, synagogues).

It is seen that spiritual counseling and care services for Muslims have been developing from the past to the present in many European countries, such as Belgium. In the past, when spiritual counseling and care

was mentioned in many European countries, it was understood as spiritual counseling and care services for Christians, but today spiritual counseling and care services are provided to individuals with many religions and many different beliefs. Therefore, these developments in Europe have had a positive impact on spiritual counseling and care services for Muslims in Belgium. In addition, after 2015, European governments realized that spiritual counseling and care services could be effective against the increasing threat of radical Islam in the world, and therefore spiritual counseling and care services for Muslims were encouraged in Belgium (Castel, 2021: 13-14). It can be stated that this may be one of the reasons why Muslim spiritual advisors are encouraged in prisons in Belgium, where radical Islamic thought can be influential, but the predominance of Christian pastors is maintained in other institutions.

It is seen that problems similar to those experienced in Belgium are experienced in many European countries in meeting the need for spiritual advisors of Muslims. For example, Özmen-Yaylak (2021: 6) stated that, as a result of his study, there are not enough spiritual advisors and guides to meet the needs of the Muslim community in Germany, especially in the health sector. As a result of his study, Tınmaz (2019: 113-116) stated that the number of Muslim spiritual counselors in France is quite low and that most of these counselors are not able to continue spiritual counseling and care after a while because they already provide consultancy on a voluntary basis.

The most important problem in Belgium regarding spiritual counseling and care services for Muslims is the issue of training spiritual counselors in a qualified manner. Belgium has fallen behind in this regard compared to its neighboring countries, Germany, France, and the Netherlands. Although these countries do not officially recognize Islam, they have collaborated with Muslim educational institutions to train Muslim religious officials and spiritual advisors. As in the case of the Netherlands, the Dutch government has officially recognized the diplomas of Muslim educational institutions active in this field. For example, the recognition of the diplomas of the Rotterdam Islamic University's master's program can be shown as a success story of this cooperation (Heuts vd., 2012: 27). In this context, to solve the problems in Belgium, it is of great importance that Muslim educational institutions that train spiritual counselors cooperate effectively with the country's Ministry of Education. Because the necessity of training spiritual advisors to serve the Muslim community in Belgium has become a generally accepted reality and this view has been supported by the public. In addition, recognition of the diplomas of academic Islamic educational institutions that

strive to train qualified personnel will create a solid basis for cooperation. In this way, new opportunities will arise for religious officials and spiritual advisors who will provide religious services in a qualified manner.

Conclusion

In this article, the spiritual counseling and care services in Belgium was examined in line with the research questions determined within the scope of the study. Additionally, spiritual counseling and care services for Muslims in Belgium are also discussed. Although Belgium has had a spiritual counseling and care system for many years, there are numerous persistent problems that have not been adequately addressed. However, in recent years, there has been a more determined effort to resolve these issues. This renewed focus includes concrete steps and policies aimed at improving the spiritual counseling and care system for all believers, regardless of their religious affiliation.

The study highlights specific initiatives taken to enhance the quality and accessibility of spiritual counseling and care services. For example, the Belgian government has increased funding for training spiritual counseling and care providers, established more inclusive policies that respect diverse religious practices, and created platforms for dialogue between different religious communities. These measures are intended to ensure that spiritual counseling and care services are more responsive to the needs of all believers, including Muslims.

The findings of this article suggest that, despite the ongoing challenges, there is a positive trajectory towards addressing the shortcomings of the spiritual counseling and care system in Belgium. The involvement of various stakeholders, including religious leaders, policymakers, and community organizations, indicates a collective commitment to fostering a more inclusive and effective spiritual counseling and care framework. Consequently, the future of spiritual counseling and care in Belgium appears promising, with substantial improvements anticipated through continued collaboration and targeted interventions.

Based on the findings of this study, several recommendations can be made to enhance the field of spiritual counseling and care for Muslim communities in Belgium. These suggestions aim to improve institutional recognition, training, and accessibility while promoting inclusivity and further research in the field:

(i)-Given the lack of structured higher education programs for Muslim spiritual counselors in Belgium, universities should collaborate with

Islamic institutions to develop accredited degree programs in spiritual counseling and care that meet national and international standards.

(ii)-The Belgian government should establish official recognition and standardization of diplomas for spiritual counselors, ensuring parity between Christian and Muslim professionals in terms of employment and institutional roles in spiritual counseling and care.

(iii)-Public institutions, including hospitals and correctional facilities, should implement policies to integrate Muslim spiritual counselors into their systems, ensuring equal access to spiritual counseling and care services for all religious groups.

(iv)-Promoting interfaith dialogue and cooperation among spiritual counselors from different religious backgrounds can lead to more inclusive and effective spiritual counseling and care practices across diverse communities.

(v)-Further empirical studies should be conducted to assess the psychological, social, and spiritual benefits of spiritual counseling and care provided by spiritual counselors for Muslim minorities, contributing to the broader discourse on religious and psychological well-being in multicultural societies.

Beyanlar ve Bildirimler | Statements & Declarations –

Etik Onay | Ethical Approval

Bu çalışma etik onay gerektirmemektedir.

This study does not require ethical approval.

Araştırma Etiği Beyanı | Research Ethics Statement

Bu çalışma, uluslararası akademik etik ilkelerine uygun olarak yürütülmüştür.

This study was conducted in accordance with international academic ethical principles.

Bilgilendirilmiş Onam | Informed Consent

Bu çalışma için bilgilendirilmiş onam gerekli değildir.

Informed consent was not required for this study.

Katılım Onayı | Consent to Participate

Bu çalışma için katılım onayı gerekli değildir.

Consent to participate was not required for this study.

Yayın Onayı | Consent for Publication

Yazar(lar), bu makalenin yayınlanmasına tam onay vermektedir.

The author(s) give their full consent for the publication of this article in its current form.

Çıkar Çatışması | Conflict of Interest

Yazar(lar), bu makalenin araştırma, yazarlık ve/veya yayını ile ilgili herhangi bir çıkar çatışması bulunmadığını beyan eder.

The author(s) declare no potential conflicts of interest with respect to the research, authorship, and/or publication of this article.

Rekabetçi Çıkarlar | Competing Interests

Yazar(lar), bu araştırmaya ilişkin herhangi bir rekabetçi menfaatlerinin bulunmadığını belirtir.

The author(s) declare that they have no competing interests.

Şeffaflık Beyanı | Transparency Statement

Yazar(lar), çalışmanın tüm aşamalarında şeffaflık ilkesine bağlı kalmışlardır.

The author(s) confirm that transparency principles were followed at all stages of this research.

Finansman | Funding

Bu çalışma herhangi bir finansal destek almamıştır.

This research received no financial support.

Veri Paylaşımı ve Erişilebilirlik | Data Availability & Accessibility

Bu çalışmada veri paylaşımı mevcut değildir.

Data sharing is not available for this study.

Yazar Katkıları | Author Contributions

Kavramsallaştırma: SS-TŞ; Literatür Taraması: SS; Veri Toplama: SS; Veri Analizi: SS-TŞ; Yazım – Taslak: SS; Yazım – Gözden Geçirme – Düzenleme: SS-TŞ.

Conceptualization: SS-TŞ; Literature Review: SS; Data Collection: SS; Data Analysis: SS-TŞ; Writing – Draft: SS; Writing – Review – Editing: SS-TŞ.

Özgünlük Beyanı | Statement of Originality

Bu makale, sorumlu yazarın İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi'nde tamamladığı “Belçika'da Manevi Danışmanlık Uygulamaları” başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

This article is derived from the corresponding author's master's thesis titled “Spiritual Counseling Practices in Belgium”, completed at Istanbul Sabahattin Zaim University.

Çalışma Sınırlılıkları | Study Limitations

Bu araştırmanın bazı metodolojik sınırlılıkları bulunmaktadır ve gelecekteki çalışmalar için öneriler içermektedir.

This study has some methodological limitations and provides recommendations for future research.

Açık Bilim Beyanı | Open Science Statement

Bu çalışma, açık bilim ilkelerine uygun olarak yürütülmüş ve verilerin paylaşımı araştırma etik kuralları çerçevesinde değerlendirilmiştir.

This study was conducted in compliance with open science principles, and data sharing has been evaluated within the framework of research ethics guidelines.

Erişim Politikası | Access Policy

Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC 4.0) lisansı altında yayınlanmıştır.

This article is published under the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0) license.

Telif Hakkı ve Lisans | Copyright & License

Yazar(lar), makalenin telif hakkını elinde tutar ve CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayınlanmasını kabul eder.

Author(s) retain the copyright of their work, which is licensed under the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0) license.

References

- Ağılkaya-Şahin, Z. (2016). Theoretical foundations of pastoral care in christian tradition. *Spiritual Psychology and Counseling*, 1(1), 47–67.
- Altıntaş, M. E. (2018). Hastanelerde gerçekleştirilen manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetleri üzerine nitel bir araştırma (Kayseri örneği). *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 11, 221–256.
- Battiui, M. El, & Kanmaz, M. (2004). *Mosquées, imams et professeurs de religion islamique en Belgique*. Publ. Fondation Roi Baudouin.
- Bertrand, M., & Clinaz, S. (2015). *L'offre de services faite aux personnes détenues*. Publ. CAAP.
- Castel, P. T. (2021). Les conseillers catholiques et islamiques dans les prisons belges: une approche plus humaniste que religieuse? *E-Legal, Revue de Droit et de Criminologie de l'ULB*, 5, 1–47.
- Chevalier, C. (2014). Femmes en responsabilité pastorale en Belgique francophone: Un processus en cours d'institutionnalisation. *Revue Lumen Vitae*, 69, 311–324.
- Dönmez, M. (2021). Belçika'daki Müslüman göçmenlere hizmet veren manevi danışmanların eğitimi. *Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi*, 3, 25–54.
- Flachon, L. (2014). J'ai senti un appel pour devenir pasteure. *Recontre*, 363, 24–26.
- Gürsu, O., Söylev, Ö. F., & Demirtaş, B. (2021). *Olağanüstü durumlarda manevi danışmanlık ve rehberlik: Disiplinlerarası araştırmalar*. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Heuts, L., Klaver, J., Welle, I. van der, & Visser, T. (2012). *Evaluatie Islam- en imamopleidingen in Nederland*. Dutch Ministry of Education.
- Husson, J.-F. (2006). *Pour une formation des imams en Belgique*. Publ. Fondation Roi Baudouin.
- Husson, J.-F., & Mandin, J. (2014). *Etude de faisabilité en vue de la création d'un Institut public d'étude de l'Islam*. Publ. Centre Cedem.
- Jonge, K. De. (2012). 'Geestelijke verzorger, zei u...?' Het beeld van de geestelijke verzorger en de behoefte van de patiënt Scriptie. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Utrecht Üniversitesi.
- Karagül, A. (2012). Spiritual care: It's meaning, significance, method, and training: The Netherlands case. *Religious Studies*, 15(40), 5–27.
- Karaman, K. (2018). *Cezâevi hizmetlerinde manevi danışmanlık ve rehberlik* (M. Zengin, N. Tınaz, A. Ayten, & H. Ekşi (eds.). Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları.
- Karlık, Z., & Kula, N. (2022). Manevi danışmanlık ve rehberlikte krize müdahale yaklaşımları. *Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi*, 5, 99–128.
- Koenig, H. G. (2002). *Spirituality in patient care: Why, how, when and*

what. Templeton Foundation Press.

Ku Leuven. (2023). *Master of theology and religious studies*. <https://www.kuleuven.be/opleidingen/programmes>.

Özmen-Yaylak, M. (2021). *Almanya'da manevi danışmanlık ve rehberlik modelleri üzerine bir araştırma*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Sägesser, C., & Torrekens, C. (2008). *La représentation de l'islam*. In *Courrier hebdomadaire du CRISP*. CRISP.

Sak, R., Şahin-Sak, İ. T., Öneren-Şendil, Ç., & Nas, E. (2021). Bir araştırma yöntemi olarak doküman analizi. *Kocaeli Üniversitesi Eğitim Dergisi*, 4(1), 227–256.

Sarı, S. (2024). *Belçika'da manevi danışmanlık uygulamaları*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi.

Schilderman, J. B. A. M., (2012). De professionele attitude in de gestelijke verzorging. *Pastorale Perspectieven*, 148(3), 19-28.

Schoutheete, M. De. (2012). *Vers un statut juridique des conseillers spirituels hospitaliers*. UCL Université catholique de Louvain Faculté.

Sheldrake, P. (2012), *Spirituality: A very short introduction*. Oxford University Press.

Tınmaz, G. (2019). *Fransa'da manevi danışmanlık ve rehberlik çalışmaları*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Uludağ Üniversitesi.

Toprak, Y. (2018). *Manneviyat, yaşam amaçları ve iyi oluş arasındaki ilişki*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi.

Vandenhoeck, A. (2020). Charting spiritual care: The emerging role of chaplaincy records in global health care. [içinde] *Charting spiritual care: The emerging role of chaplaincy records in global health care* (ss. 129–144). Eds. S. Peng-Keller & D. Neuhold. Springer.

Vicariat, B. W. (2023). *Proche et solidaire*. <https://www.bwcatho.be/>. (Access date: 03.01.2024).

Vlaanderen. (2023a). *Moslimraad van België voorlopig representatief orgaan voor de islamitische eredienst*. <https://www.vlaanderen.be/lokaal.es-tuur/nieuwsberichten/moslimraad-van-belgie-voorlopig-representatief-orgaan-voor-de-islamitische-eredienst>. (Access Date: 06.01.2024).

Vlaanderen. (2023b). *Organisatie bestuursorganen van de eredienst*. <https://www.vlaanderen.be/lokaal-bestuur/organisatie-bestuursorganen-van-de-eredienst>. (Access Date: 06.01.2024).

WPR (2024). *Belgium's religion, economy, and politics*. <https://worldpopulationreview.com/countries/belgium>. (Access Date: 06.01.2024).

Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi'ndeki Bilimsel Yayınlar (2020-2024) Üzerine Bibliyometrik Analizler

Bibliometric Analyses of Scientific Publications (2020–2024) in the
Turkish Journal for the Spiritual Counseling and Care

Mustafa Koç

Prof. Dr. | Professor
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi | Eskişehir Osmangazi University
İlahiyat Fakültesi | Faculty of Theology
Din Psikolojisi Ana Bilim Dalı | Department of Psychology of Religion
✉ mustafa.koc@ogu.edu.tr | 📞 0000-0003-1299-7963
Eskişehir | Türkiye

<https://doi.org/10.56432/tmdrd.1691002>

Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi Turkish Journal for the Spiritual Counseling and Care	
Makale Bilgisi	Article Information
Makale Türü • Article Type	Araştırma Makalesi • Research Article
Geliş Tarihi • Received	03 Mayıs 2025 • 03 May 2025
Düzeltilme Tarihi • Revised	11 Haziran 2025 • 11 June 2025
Kabul Tarihi • Accepted	11 Haziran 2025 • 11 June 2025
Yayın Tarihi • Published	30 Haziran 2025 • 30 June 2025
Değerlendirme • Review	Çift Taraflı Kör • Double-Blind
Hakem • Peer-Review	Dış-Bağımsız • External-Independent
Benzerlik Taraması • Similarity Check	Tamamlandı • Completed
Etik Onay • Ethical Approval	Etik Gerekmez • Ethics Not Required
Çıkar Çatışması • Conflict of Interest	None • Yok
Finansman • Funding	Finansman Yok • No Funding
Lisans • License	Creative Commons BY-NC 4.0
Dergi İletişim • Journal Contact	https://dergipark.org.tr/tr/pub/tmdrd

Ö z e t

Bu makalede, 2020 yılında yayın hayatına başlayan Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi'nin 2020-2024 yılları arasında yayınlanan 1. ile 10. sayıları arasındaki bilimsel yayınların bibliyometrik analizleri yapılmıştır. Makalenin temel amacı, derginin alan tarihine olan akademik katkılarını değerlendirerek, söz konusu dönemde yayınlanan sayılardaki bilimsel ürünleri, bu araştırmaya yönelik çeşitli nitel parametreler aracılığıyla bilimsel bir perspektiften incelemektir. Yapılan analizler sonucunda elde edilen başlıca bulgular aşağıda sıralanmıştır: (i) Dergide toplam 94 yazarın akademik yayını bulunmakta olup bu yazarların % 97.87'si yerli, % 2.13'ü ise yabancı yazar olarak kaydedilmiştir. (ii) Yazarların akademik unvan dağılımında, en yüksek oran % 36.96 ile yüksek lisans öğrencilerine aittir. Buna karşın profesör unvanına sahip yazar oranı ise % 9.78 olarak belirlenmiştir. (iii) Bilimsel yayınlarda yazar sayısına göre dağılımda, % 82'si tek yazarlı, % 18'i ise iki yazarlı çalışmalardan oluşmaktadır. (iv) Bağlı oldukları kurumlar incelendiğinde ise yazarların % 70'i üniversitelerde, % 18'i Milli Eğitim Bakanlığı'nda, % 8'i Diyanet İşleri Başkanlığı'nda ve % 4'ü diğer kamu kurumlarında çalışmaktadır. (v) Dergide toplam 81 bilimsel yayın bulunmakta olup bunların % 68'i makale, % 31'i kitap incelemesi ve % 1'i çeviri makaleden oluşmaktadır. (vi) Makalelerin tematik konu içeriklerinde, en yüksek % 20 ile "psikoloji ve maneviyat ilişkisi", % 16.4 ile "sağlık ve manevi destek" ve yine % 16.4 ile "dinsel ve kültürel perspektifler" temaları öne çıkmaktadır. (vii) Kitap incelemeleri ise % 40 oranıyla "manevi danışmanlık ve rehberlik", % 28 ile "maneviyat ve psikoloji" ve % 16 ile "kriz ve manevi müdahale" temalarında yoğunlaşmıştır. (viii) Makalelerin metodolojik deseni incelendiğinde, % 54.55'inin ampirik, % 45.45'inin teorik çalışmalardan oluştuğu görülmüştür. (ix) Kitap incelemelerinde ise % 64 teorik, % 36 ampirik desenli içerikler bulunmaktadır. (x) Veri toplama yöntemleri arasında % 32.7 ile nitel yöntemler, % 27.3 ile dokümantasyon ve % 21.8 ile nicel yöntemler öne çıkmaktadır. Meta-analiz yöntemi ise tercih edilmemiştir. (xi) Kitap incelemelerinde en çok % 60 oranıyla dokümantasyon, % 24 ile nitel yöntem ve %12 ile nicel yöntemi kullanan kitaplar tanıtılmıştır. Karma yöntem % 4 oranında tercih edilmiştir. Sonuç olarak, Türkiye'deki ilk ve tek (2025) akademik alan dergisi olan söz konusu bu derginin, Türk manevi danışmanlık ve rehberlik literatürünün gelişimine bilimsel düzeyde önemli katkılar sunan akademik bir platform işlevi gördüğü tespit edilmiştir.

A n a h t a r   K e l i m e l e r

Manevi danışmanlık ve rehberlik • Akademik dergi
Literatür gelişimi • Dergi tarihi • Bibliyometrik analiz

A b s t r a c t

In this article, bibliometric analyses have been conducted on the scientific publications in the Turkish Journal for the Spiritual Counseling and Care, which began publication in 2020, covering issues 1 to 10 published between 2020 and 2024. The main aim of the article is to evaluate the journal's academic contributions to the field's history by examining the scientific publications in the issues published during the specified period from a scientific perspective through various qualitative research parameters. Key findings from the analysis include: (i) The journal features 94 authors, 97.87% local and 2.13% foreign. (ii) The highest academic title representation is master's students (36.96%), while professors make up 9.78%, highlighting significant participation from early-career researchers. (iii) Single-authored works constitute 82%, while 18% are co-authored, indicating a predominant trend of independent scholarly contributions. (iv) Institutional affiliations show 70% from universities, 18% from the Ministry of National Education, 8% from the Presidency of Religious Affairs, and 4% from other public institutions, demonstrating a strong academic and governmental presence in the journal's authorship. (v) The journal features 81 publications: 68% research articles, 31% book reviews, and 1% translations, showcasing a balanced variety of scholarly outputs. (vi) The most common article themes are "psychology and spirituality" (20%), "health and spiritual support" (16.4%), and "religious and cultural perspectives" (16.4%), reflecting the interdisciplinary nature of the field. (vii) Book reviews focus on "spiritual counseling and care" (40%), "spirituality and psychology" (28%), and "crisis and spiritual intervention" (16%), indicating key areas of interest within the journal. (viii) Methodologically, 54.55% of articles are empirical, 45.45% theoretical, demonstrating a balance between data-driven and conceptual research. (ix) Among book reviews, 64% are theoretical, 36% empirical, showing a preference for analytical rather than experimental critiques. (x) Data collection methods include qualitative (32.7%), documentation (27.3%), and quantitative (21.8%), with no use of meta-analysis, underlining the journal's methodological diversity. (xi) In the book reviews, books employing documentation were introduced most frequently at a rate of 60%, followed by qualitative methods at 24%, quantitative methods at 12%, and mixed methods preferred at a rate of 4%. In conclusion, it has been determined that this journal, being the first and only (2025) academic journal in its field in Turkey, functions as an academic platform that provides significant scholarly contributions to the development of Turkish spiritual counseling and care literature.

K e y w o r d s

Spiritual counseling and care • Academic journal
Literature development • Journal history • Bibliometric analysis

Giriş

Modern kültürün sekülerleşen yaşam pratiklerinde her geçen gün daha fazla ihtiyaç duyulan manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetleri, bireyin psiko-spiritüel sağlığını desteklemeye yönelik uzmanlık gerektiren profesyonel bir danışmanlık sürecidir. Dolayısıyla seküler çağda, modern bireylerin anlam arayışları geleneksel dinsel yapılardan bağımsızlaşarak daha kişisel, çoğulcu ve kurumsal din anlayışının dışında daha bireysel bir boyuta taşınmıştır (Taylor, 2007). Bu durum, manevi danışmanlık ve rehberlik süreçlerinin sadece inanç temelli yaklaşımlarla sınırlı kalmayıp bireyin diğer gelişimsel boyutlarıyla ilişkili olan kimlik, değerler ve varoluşsal sorgulamalarına da odaklanmasını gerekli kılmaktadır.

Manevi danışmanlık ve rehberlik, psikoterapi teknikleri ile psiko-teo-spiritüel yaklaşımı entegre ederek bireyin yaşamındaki zorlu yaşam olaylarıyla ve/veya travmatik yaşam deneyimleriyle başa çıkmasına katkı sağlamaktadır. Bu bağlamda, manevi danışmanlar hem psikolojik hem de teolojik disiplinlerde formasyon kazanarak, bireyin sekülerleşme sürecinde karşılaştığı ruhsal boşluklara ve anlam krizlerine yönelik kapsamlı ve bütüncül bir terapötik destek sunmaktadırlar. Temel hedefleri ise bireylerin ruhsal iyilik halini güçlendirmek ve inanç temelli bir psiko-spiritüel destek sağlayarak kişisel gelişimlerini teşvik etmektir (Bidwell & Marshall, 2011: 1–7; Underwood, 1993: 332–348).

Manevi danışmanlık ve rehberlik, bireylerin psiko-spiritüel ve kişisel gelişimlerini desteklemeyi amaçlayan, psiko-teolojik temelli bir yardım süreci olarak tanımlanabilir (Yevenes, 2005: 49–62). Bu yaklaşım, danışanın yaşamında karşılaştığı zorluklara, karar anlarına ve varoluşsal sorgulamalarına bütüncül bir şekilde eşlik etmeyi hedeflemektedir. Bu süreçte manevi danışman, danışanın iradesine müdahale etmeksizin, yönlendirici değil, rehberlik edici bir duruşla onun içsel yolculuğuna tanıklık edebilir. Dolayısıyla manevi danışmanın sunduğu bu terapötik destek, dayatma içermeyen ve danışanın isteğine bağlı bir teklif niteliği taşımaktadır. Özellikle Batı literatüründe alana ilişkin gelişen bu yaklaşımın teolojik arka planı, İncil'de yer alan *çobanlık* metaforuna dayandırılarak, Tanrı'nın bireyle doğrudan ilgisini temsil eden kutsal bir görev anlayışına yaslanmaktadır (Eski Ahit, Hezekiel 34: 11; Yeni Ahit, Luka 15: 4; ayrıca bkz. Casel, 1999; Rogers, 2002: 276–289). Bu bağlamda manevi danışmanlık ve rehberlik, yalnızca psikolojik bir destek sunmakla kalmaz; aynı zamanda bireyin Tanrı'yla olan ilişkisini derinleştirmeyi, ruhsal bütünlüğünü sağlamlaştırmayı ve yaşamındaki kutsal anlamı yeniden keşfetmesini desteklemeyi amaçlamaktadır.

Yukarıda sözü edilen bu anlayışın en önemli teolojik dayanaklarından biri ise Aziz Ignatius'un geliştirdiği *ruha yardım etme* yaklaşımıdır. Bu perspektife göre manevi danışman, danışanın yaratılış amacına uygun bir yaşam sürmesine destek olurken, onun içsel doğasını tanımasına ve bu doğasıyla uyumlu bir yaşam biçimi oluşturmaya yardımcı olabilir (Riz-zuto, 1979). Manevi danışmanlık ve rehberlik süreci bu nedenle, yalnızca net inanç sistemine sahip bireylerle sınırlı kalmaksızın; inanç krizleri yaşayan ve varoluşsal belirsizliklerle yüzleşen bireylere de ruhsal bir eşlik sunma potansiyeline sahiptir. Bu süreçte manevi danışman, danışanın kendilik algısını, inanç yapısını ve ruhsal ihtiyaçlarını bir bütün olarak değerlendirerek, ona içsel bir denge ve anlam kazandırma yönünde eşlik edebilir. Bu niteliğiyle manevi danışmanlık ve rehberlik, bireyin manevi ihtiyaçlarına bütüncül bir yanıt sunabilmesi açısından, seküler danışmanlık türlerinden daha derin ve çok katmanlı bir terapötik güce sahiptir (Parsons, 1993: 97–117; Frick, 2010: 30–47).

Manevi danışmanlık ve rehberlik yalnızca bireysel düzeyde duygusal destek sunmakla sınırlı kalmamaktadır. Hastaneler örneğinde olduğu gibi adı geçen bu danışmanlık türü, kurumsal düzeyde de bireylerin inandıkları dinin kutsal metinlerini referans alarak danışmanlık ve rehberlik hizmeti sunmakta ve böylece onların zor zamanlarındaki manevi gelişim süreçlerini desteklemektedir (Schneider-Harpprecht, 2003: 91–106; Sievernich, 2003: 23–36). Adams (1975), manevi danışmanlık ve rehberlik sürecinde manevi danışmanın *manevi liderlik* rolü üstlenmesi gerektiğini ve yalnızca pasif empatik bir *dinleyici* değil, aynı zamanda rehberlik sunan *manevi mentör* olması gerektiğini belirtmektedir. Dolayısıyla bu danışmanlık sürecinde manevi danışman, danışanın psiko-spiritüel dengesini koruyarak derin manevi farkındalık kazanmasına rehberlik edebilir (Adams, 1975: 159-316).

Foucault (1986) tarafından gerçekleştirilen çözümlemede, Batı düşünce geleneğinde belirleyici teolojik bir kavramsal konuma sahip olan *pastoral* yapı eleştirel bir kuramsal perspektifle değerlendirilmiştir. Bu çerçevede, Hristiyan teolojisine dayalı pastoral söylemin, bireyin davranışsal ve düşünsel yönelimlerini şekillendiren ve modern devletin merkez odaklı denetim mekanizmalarına zemin hazırlayan bir dinsel düzenleme biçimi olarak iş gördüğü iddia edilmiştir (Foucault, 1986: 5-36). Dolayısıyla, pastoral pratiklerin yalnızca dinsel alanla sınırlı kalmayıp aynı zamanda birey-devlet ilişkilerinde süreklilik arz eden bir psiko-sosyo-teo-politik etki alanı oluşturduğunun altı çizilmiştir.

Öte yandan analitik psikoloji ekolünün kurucu figürü Carl Gustav Jung (1958) tarafından yapılan değerlendirmede ise dinsel yaşantıların

bireysel ruhsal denge üzerindeki olumlu ve bütünlleştirici terapötik etkileri vurgulanmıştır. Jung'un teorik çerçevesinde, bilinçdışında yer alan *numinöz* (kutsallık içeren) deneyimlerin, psiko-dinamik terapötik süreçlerde aktarım ve karşı aktarım ekseninde işlevselleştiği ve bireysel farkındalık alanında simgesel düzeyde dışavurum bulduğu belirtilmiştir (Jung, 1958/1970: XI, 509; Kast, 2008: 66-72; Meissner, 2009: 123-136). Bu bağlamda, dinsel deneyimlerin bastırılması ya da göz ardı edilmesi, bireyin içsel denge sistematğinde kırılmalara yol açarak ruhsal zorlanmalara neden olabilmektedir. Bu kapsamda, Jungyen psikoloji içerisinde yer alan dinsel referanslı deneyimlerin, yalnızca metafizik bağlamda değil, aynı zamanda ruh sağlığının sürekliliğini destekleyen bir eko-psişik öge olarak değerlendirildiği görülmektedir.

Manevi danışmanlık ve rehberlik alanında yapılan çağdaş çalışmalarda, bireyin yaşam pratiklerine bütüncül psiko-sosyo-teolojik bir perspektiften yaklaşmanın temel bir ilke olarak ön plana çıktığı görülmüştür. Bu çerçevede, yalnızca psikolojik işlevsellik değil, aynı zamanda bireyin inanç sistemi, değerler yapısı ve kültürel çoğulluk içinde şekillenen anlam dünyası da dikkate alınmakta; danışan profiline yönelik çok katmanlı bir anlayış benimsenmektedir. Dolayısıyla, danışmanlık sürecinde uygulayıcı konumundaki manevi danışman, danışanın kültürel yaşamsal bağlamını, inanç örüntülerini ve çok-kültürlü yaşam deneyimlerini göz önünde bulundurarak, empati merkezli bir terapötik ilişki zemini oluşturmaktadır (Radillo, 2011: 167-176). Bu bağlamda, çağdaş manevi danışmanlık ve rehberlik yaklaşımı, bireyin içsel denge ve ruhsal iyilik halini yeniden yapılandırmasına katkı sunmayı hedeflemektedir. Uygulanan destekleyici model, yalnızca semptomatik düzeyde müdahale etmeyi değil, aynı zamanda danışanın manevi farkındalığını derinleştiren, psikolojik esenliğini güçlendiren ve çok-boyutlu bir anlam üretim sürecini besleyen eko-ruhsal bir destek mekanizması olarak kurgulanmaktadır (Bidwell & Marshall, 2011: 1-7). Bu kapsamda, terapötik müdahalenin yönü, bireyin ruhsal bütünlüğünü esas alan kapsayıcı bir destek sistematği çerçevesinde belirlenmektedir.

Yukarıda alan içeriğine ilişkin yapılan değerlendirmelerde de görüldüğü üzere, manevi danışmanlık ve rehberlik, bireyin psiko-spiritüel gereksinimlerini çok katmanlı ve bağlamsal bir yaklaşımla ele alan, disiplinler arası karakteriyle hem uygulama alanında hem de *akademik üretim* düzleminde dikkat çekici bir gelişim ivmesi kazanmıştır. Bu çerçevede, manevi danışmanlık ve rehberlik, yalnızca uygulayıcı odaklı bir danışma modeli değil, aynı zamanda küresel akademik literatürde temsili giderek

güçlenen bir bilgi alanı olarak konumlanmaktadır. Dolayısıyla, alanın kuramsal açıklamalarının pastoral psikoloji, klinik teoloji ve spiritüel bakım gibi komşu disiplinlerle psiko-sosyo-teolojik bir etkileşim içerisinde geliştiği görülmüştür.

Manevi danışmanlık ve rehberlik alanının akademik yayıncılıktaki kurucu örneklerinden biri olan *The Journal of Pastoral Care & Counseling* (1947), pastoral bakımın kuramsal temelini ve klinik uygulamalarını eş-zamanlı ele alarak alanın bilimsel yapısını güçlendirmiştir. Benzer biçimde, Amerika Birleşik Devletleri merkezli olarak yayınlanan *Journal of Religion and Health* (1961) ve *Journal of Pastoral Psychology* (1950) gibi süreli yayınlar da alanın psikoloji-din-tıp ekseninde geliştirdiği epistemolojik katkıları tartışmaya açarak alana yönelik akademik tanınırlığı artırmıştır. Bu kapsamda, manevi danışmanlık ve rehberliğin tarihsel gelişim süreci, yalnızca hizmet sunum pratiklerine odaklanmakla kalmayıp, aynı zamanda kuramsal derinlik ve metodolojik çoğulluk açısından da eko-sistem temelli bir yayın kültürünün oluşmasına katkı sağlamıştır.

Birleşik Krallık'ta ise manevi danışmanlık ve rehberlik dergiciliği daha çok *chaplainlık* ve *sosyal bakım* alanlarında gelişmiştir. Özellikle İskoçya'daki *Scottish Journal of Healthcare Chaplaincy* (1998-2013), bu alandaki ilk sistematik yayınlardan biri olarak dikkat çekerken, sonrasında dergi *Health and Social Care Chaplaincy* (2013) adıyla yeniden yapılandırılmıştır. Bu yayınlar, ülkenin Ulusal Sağlık Sistemi (NHS) içinde görev yapan manevi danışmanların deneyimlerini, vaka analizlerini ve etik sorunları tartıştıkları akademik bir platform hâline gelmiştir. Ayrıca *British Journal of Guidance and Counselling* (1973) gibi daha geniş seküler danışmanlık ve rehberlik dergilerinde manevi danışmanlık ve rehberlik temalı makalelere de yer verilmiştir (Best, Jarvis, & Ribbins, 1977: 124-134). Bu kapsamda İngiltere'deki yayınlar, hem teolojik hem de seküler bağlamda farklı bakış açılarını bir arada değerlendiren bir çizgi izlemektedir.

Avrupa kıtasında manevi danışmanlık ve rehberlik alanındaki akademik yayıncılık, özellikle Almanya, Hollanda ve İskandinav ülkelerinde belirgin bir ivme kazanmıştır. Klinik etik, ruhsal bakım ve çok-kültürlü danışmanlık uygulamaları gibi konuları merkeze alan bu yayıncılık geleneği, alanı yalnızca uygulamalı bir hizmet alanı olarak değil, aynı zamanda disiplinler arası bir araştırma sahası olarak değerlendirmektedir. Almanya'da yayınlanan *Spiritual Care – Zeitschrift Für Spiritualität In Den Gesundheitsberufen* (2012), klinik bakım süreçlerine entegre edilen maneviyat temelli yaklaşımları, etik karar verme mekanizmaları ve bireyin psiko-spiritüel gereksinimlerini bilimsel olarak ele alan içerikleriyle dikkat çekmiştir.

Hollanda merkezli *Journal of Empirical Theology* (1988) ise ampirik yöntemlerle desteklenen araştırmalar aracılığıyla, dinsel rehberliğin bireysel yaşam pratikleri ve toplumsal yansımaları üzerindeki etkilerini çok katmanlı bir şekilde incelemektedir. Avrupa'daki bu yayınlar, alana ilişkin teorik üretimi ve pratik uygulamaları, psiko-sosyo-teolojik bir düzlemde yeniden yapılandırmakta; etik duyarlılık, sekülerlik ve kültürel çoğulluk ilkeleri doğrultusunda disiplinler arası iş birliklerine olanak tanımaktadır. Dolayısıyla, Avrupa merkezli dergicilik pratiği, manevi danışmanlık ve rehberlik bilimini teolojik kökenlerinden koparmadan, çağdaş akademik normlarla bütünleştiren eko-sistem temelli bir yayın modeli ortaya koymaktadır.

Kanada'da manevi danışmanlık ve rehberlik uygulamaları kurumsal düzeyde önemli bir gelişim göstermesine karşın, bu alana özgü sürekliliği olan bağımsız akademik dergi sayısı sınırlı kalmıştır. Bununla birlikte, *Canadian Association for Spiritual Care* (1964) tarafından belirlenen mesleki standartlar doğrultusunda şekillenen alan uygulamaları, etik ilkeler, çok-kültürlü duyarlılık ve ruh sağlığı temelli danışmanlık yaklaşımlarıyla desteklenmektedir. Uluslararası görünürlüğe sahip *Journal of Pastoral Care & Counseling ve Health Care Chaplaincy* gibi platformlarda, Kanada'dan katkı sunan çalışmalar özellikle göçmen bireyler, yerli topluluklar ve çoğul kültürel yapılar içerisinde yürütülen saha uygulamalarına odaklanmaktadır. Bu çerçevede, son yıllarda yayınlanmaya başlayan ve doğrudan teoloji, ruh sağlığı ve engellilik temalarını eksen alan *The Canadian Journal of Theology, Mental Health and Disability* (2021) isimli dergi, disiplinler arası bir akademik boşluğu doldurmak üzere yapılandırılmıştır. Bu yayın, özellikle bireylerin ruhsal destek gereksinimlerini engellilik bağlamında değerlendiren, teolojik refleksiyon ile psiko-sosyal analizleri birlikte ele alan içerikleriyle dikkat çekmektedir.

İskandinav ülkelerinde ise yüksek düzeyde seküler yapıya rağmen manevi danışmanlık ve rehberlik, literatürel bağlamda *existential care* ve *meaning-making* kavramları üzerinden ele alınmaktadır. Bu bağlamda *Scandinavian Journal of Caring Sciences* (1987) gibi dergiler, hemşirelik temelli bakım süreçlerinde alanın işlevsel boyutlarını görünür kılmaktadır. Ayrıca *Nordic Journal of Religion and Society* (1988), alanı teolojik ve sosyolojik perspektiflerle değerlendirerek, disiplinler arası araştırmalara katkı sunmaktadır. Bu bağlamda, seküler toplumlarda bile alana yönelik ihtiyacın, kültürel konumlanış ve bireysel anlam arayışları çerçevesinde şekillendiği ve antropolojik eko-sistem temelli bir destek modeli olarak yeniden tanımlandığı gözlemlenmektedir.

Ortadoğu ve İslam ülkelerinde manevi danışmanlık ve rehberlik

alanı, halen büyük oranda ‘vaaz-irşad’ temeline dayalı geleneksel dinsel rehberlik yapılarının etkisi altında şekillenmekte; bu yapıların kurumsal sürekliliği de alanın modern biçimleriyle bütünleşmesini sınırlamaktadır. Uygulama düzeyinde bölgesel çeşitlilik gözlemlense de, akademik yayıncılık anlamında alan isimleriyle ve alana özgü kurumsal ve süreli yayın pratiği henüz yerleşmemiştir. İran, Malezya ve Mısır gibi ülkelerde *Islamic psychology*, *Islamic spiritual counseling* gibi başlıklarla tematik bazı yayınlara rastlanmaktadır. Ancak bu yayınlar genellikle İslami ilimler, psikoloji ya da eğitim temalı akademik dergiler içerisinde sınırlı bir içerik başlığı altında yer almaktadır. Örneğin; Malezya’da yayınlanan *International Journal of Islamic Thought* (2012), zaman zaman alana ilişkin makalelere yer verse de, alanı sistematik olarak temsil eden bir yayın çizgisi sunmamaktadır. Bunun yanı sıra konuya ilişkin yapılan incelemelerde Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri, Ürdün ve Mısır gibi ülkelerde İngilizce veya Arapça dilinde yayınlanan, manevi danışmanlık ve rehberlik başlıklı bağımsız ve süreli akademik bir derginin bulunmadığı görülmüştür. Bölgedeki yayınların büyük kısmı ya tıbbi-psikiyatrik dergilerde sınırlı konulu makalelerle temsil edilmekte ya da din eğitimi ekseninde yer alan disiplinler arası içeriklerle sınırlı kalmaktadır. Dolayısıyla, Ortadoğu ve İslam ülkeleri genelinde manevi danışmanlık ve rehberlik alanı, hâlen kurumsal yayıncılık açısından görünürlüğü zayıf, ancak gelişim potansiyeli yüksek bir alan konumundadır.

İslam ülkeleri özelinde yapılan yukarıdaki analizler bağlamında, Türkiye ise manevi danışmanlık ve rehberlik alanında akademik süreli yayıncılık açısından dikkat çeken yapısal bir ayrıksılık sunmaktadır. 2020 yılında yayınlanmaya başlayan *Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi* (TMDRD), yalnızca Türkiye özelinde değil, aynı zamanda İslam dünyasında alan adıyla manevi danışmanlık ve rehberlik başlığı altında ve alana özgü yayınlanan ilk ve tek bağımsız akademik dergi niteliğindedir. Din psikoloğu Prof. Dr. Mustafa Koç’un yasal sahibi olduğu ve editörlüğünü Prof. Dr. Ali Ayten’in yaptığı hakemli bir yayın politikasıyla yayınlanan bu süreli yayın, disiplinler arası alana özgü akademik üretimi teşvik eden bir platform işlevi görmektedir. İçeriğinde teorik çalışmaların yanı sıra çoğunluğun Müslüman örneklemin oluşturduğu saha temelli vaka analizleri gibi özgün akademik katkılara yer veren bu alan dergisi, manevi danışmanlık ve rehberliğin psiko-sosyo-teolojik düzlemde kavramsallaştırılmasını, klinik ve kurumsal düzeyde çok boyutlu bir biçimde geliştirmektedir (<https://dergipark.org.tr/tr/pub/tmdrd>).

a. Amaç

Bu makale, 2020–2024 yılları arasında *Türk Manevi Danışmanlık ve*

Rehberlik Dergisi'nde yayınlanan akademik ürünlerin tematik, yöntemsel ve bibliyometrik özelliklerini inceleyerek, Türk akademik dergiciliğinin evrimsel sürecine bilimsel bir katkı sunmayı ve bu alan dergisinin ulusal ve uluslararası düzeydeki konumunu değerlendirmeyi amaçlamaktadır (ayrıca krş. Koç, 2020: 29-96; Koç, 2024: 197-262; bkz. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tmdrd>, 2025).

Bu makalede, 2020 yılında akademik yayın hayatına başlayan *Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi*'nin 2020-2024 yılları arasında yayınlanan 1. ve 10. sayıları arasındaki bilimsel yayınlar, bibliyometrik analiz yöntemiyle incelenmiştir. Çalışmanın temel amacı, derginin manevi danışmanlık ve rehberlik bilim dalına sağladığı akademik katkıları bilimsel parametreler doğrultusunda değerlendirerek, incelenen dönemde yayınlanan akademik ürünleri, çeşitli bibliyometrik ölçütler çerçevesinde analiz etmektir. Din psikoloğu Koç tarafından 2020 yılında kurulan söz konusu bu dergi, Türk manevi danışmanlık ve rehberlik alanında *alan dergisi* statüsüne sahip olup akademik bilgi birikimine nitelikli katkılar sunmayı amaçlayan önemli bir süreli yayın platformu niteliğindedir. Bu bağlamda yayınlanan akademik çalışmalar, bilimsel ürün çeşitleri ve yazar profilleri gibi çeşitli nitel parametreler temelinde analiz edilmiştir.

Bu çalışmada analiz edilen akademik ürünler, dergi editör kurulu tarafından titizlikle değerlendirilmiş ve hakem sürecinden geçerek yayınlanmıştır. Makale, dergide yayınlanan her akademik ürünün taşıdığı bilimsel değeri vurgulamayı amaçlamakta ve söz konusu çalışmaların bibliyometrik özelliklerini betimsel analiz yöntemleriyle ortaya koymaktadır. Dolayısıyla bu makale, *Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi*'nin alan literatürüne sağladığı akademik katkının kapsamını ortaya koymayı amaçlamakta olup alan yazın tarihine yönelik derinlemesine bir perspektif sunmayı hedeflemektedir.

Öte yandan, söz konusu metodoloji kullanılarak Türkçe alan literatüründe benzer bibliyometrik analiz çalışmalarının gerçekleştirildiği görülmektedir (bkz. Aybey, 2018: 415-430; Şahin & Acun, 2015: 213-234). Bununla birlikte, Türk manevi danışmanlık ve rehberlik alanında konuya ilişkin alan tarihi bağlamındaki akademik bibliyometrik analizlerin, din psikoloğu Koç tarafından yapıldığı dikkati çekmektedir (bkz. Koç, 2016: 37-94; Koç, 2020: 29-96; Koç, 2022: 129-171; Koç, 2024: 197-262). Burada verilen söz konusu çalışmalar, bu araştırmada metodolojik bir model olarak benimsenmiştir.

b. Sınırlılıklar

Bu makale, *Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi*'ndeki bilimsel

yayınların (2020-2024) bibliyometrik analizlerini içermektedir. Her çalışmada olduğu gibi bu araştırmanın da aşağıda belirtilen kapsam ve metodolojik açılardan bazı sınırlılıkları bulunmaktadır:

(i)-Bu araştırma, 2020-2024 yılları arasında *Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi*'nin 1. ile 10. sayısı arasındaki bilimsel yayınların bibliyometrik analizleriyle sınırlıdır.

(ii)-Bu makalenin bibliyometrik analizleri ise (a) *yazar profillerine* göre = '(i) yazar türü, (ii) akademik unvanları, (iii) yazar sayısı, (iv) yazarın çalıştığı kurum'; (b) *bilimsel ürünlere* göre = '(i) türü, (ii) tematik konu içerikleri, (iii) metodolojik desen özellikleri, (iv) veri toplama yöntemi türleri' parametreleriyle sınırlandırılmıştır. Bu sınırlı parametreler dışında kalan diğer nitel özellikler, makale hacmini aşacağı düşüncesiyle analiz kapsamı dışında tutulmuştur.

c. Yöntem

Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi'ndeki bilimsel yayınların (2020-2024) bibliyometrik analizini konu alan bu makalede, metodolojik olarak, güncel veya geçmiş bir durumu olduğu biçimiyle tanımlamayı amaçlayan *tarama modeli* esas alınmıştır (Karasar, 1995: 76-79). Bu metodolojik teknik kapsamında araştırma konusunu içeren nitel veriler, kendi koşulları içinde, doğrudan ve yalın bir şekilde incelenmiş ve açıklanmaya çalışılmıştır.

Yukarıda sözü edilen metodolojik gerçeklikten hareketle bu çalışmada, 2020-2024 yılları arasında Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi'ndeki bilimsel yayınlar, çeşitli bibliyometrik özellikler çerçevesinde analiz edilmiştir. Tarama sonucunda, sözü edilen bu dönemde dergide toplam *bilimsel yayın sayısı* 81, *yazar sayısı* ise 92 olarak belirlenmiş ve bu nitel veriler, seçilen bibliyometrik analiz kriterleri doğrultusunda incelenmiş ve değerlendirilmiştir.

d. Verilerin Toplanması ve Analizi

Bu makalede veri toplama aracı ve kaynağı olarak, (i) *Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi*'nde yayınlanan akademik ürünler, (ii) dergi arşivine erişim sağlayan çevrimiçi veri tabanı (<https://dergipark.org.tr/tr/pub/tmdrd>) ile (iii) hakem değerlendirmesi sonucunda yayınlanan bilimsel ürünlerin tam metin içerikleri kullanılmıştır. Ayrıca, makalede yer alan bilimsel yayınların bibliyometrik analizinde kullanılan nitel parametrelerin, yalnızca bu çalışmaya özgü bazı parametrik kategorilere dayanan subjektif kriterlere göre belirlendiği de göz önünde bulundurulmalıdır. Bu parametreler, derginin bibliyometrik değerlendirme

sürecine özgü sistematik bir yapı sunmaktadır.

Öte yandan bilimsel yayınların sağlıklı bir şekilde analiz edilmesi ve değerlendirilmesi amacıyla çalışmada öncelikle dergide yayınlanan akademik ürünler için tematik bibliyometrik analiz kriterleri ve nitel parametreler belirlenmiştir (Yıldırım & Şimşek, 2005). Bu kapsamda, sosyal bilimler metodolojisinde kullanılan *betimsel analiz* yaklaşımına göre dergi yazarları ve yayınlanan akademik ürünleri çeşitli nitel parametreler doğrultusunda sınıflandırılarak bibliyometrik veriler elde edilmiştir. Bu nitel veriler, daha sonra istatistik analiz programına aktarılarak nicel frekans değerleri hesaplanmıştır. Böylece, bibliyometrik analiz sürecinde belirlenen nitel parametrelere göre yazar ve bilimsel yayın özellikleri betimlenmiş ve frekans değerlerine göre grafikler ve tablolar oluşturularak değerlendirilmiştir. Ayrıca bu makalede, nitel verilerin analizi için kullanılan NVivo 15 programı kullanılarak konuya ilişkin ana tema ve alt temalar bağlamında tematik kelime bulutu ve ilişki haritalama görselleri de oluşturulmuştur.

e. Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi

(ISSN: 2687-2714 / 1-10 Sayıları) –

Din psikoloğu Prof. Dr. Mustafa Koç tarafından kurularak 2020 yılında yayın hayatına başlayan ve editörlüğünü Prof. Dr. Ali Ayten'in yaptığı Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi, Haziran ve Aralık olmak üzere yılda iki sayı olarak yayınlanan ve çift taraflı kör hakemlik süreci yürüten akademik bir *alan dergisi*dir. Dergide maneviyat, din ve psikoloji kapsamında manevi danışmanlık ve rehberlik bilim dalının araştırma konularına ilişkin telif, çeviri, sadeleştirme, kitap incelemesi ve kongre-sempozyum değerlendirmeleri vb. bilimsel çalışmalar yayınlanmaktadır. Dergide Türkçe ve İngilizce yazılara yer verilmektedir. Yazarlar gönderdikleri fikri eserin, Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi tarafından Creative Commons Atıf-Gayrı Ticari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC 4.0) lisansı ile yayınlamasına izin verirler (<https://dergipark.org.tr/tr/pub/tmdrd>, 2025).

e.a. Derginin Amacı ve Kapsamı

Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi (ISSN: 2687-2714), manevi danışmanlık ve rehberlik alanında zengin içerikte ve yüksek kalitede akademik çalışmalar yayınlarak Türk manevi danışmanlık ve rehberlik literatürüne bilimsel katkı sağlamayı ve bu çalışmaları akademik topluluğa ulaştırmayı amaç edinmiştir. Dolayısıyla *Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi*, akademik dergicilikte manevi danışmanlık ve rehberlik

alanında uluslararası bağlamda en önde gelen ve saygın akademik alan dergileri arasında olmayı amaçlamaktadır (2020 yılında lansman sürecindeki tanıtım afişleri için ayrıca bkz. Ek-2).

Öte yandan, dergi sahibi Prof. Dr. Mustafa Koç'un dergi için tasarladığı kendine özgü Türkçe ve İngilizce logosuyla (bkz. Ek-3), *Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi* özgün bir kurumsal kimlik kazanmıştır. Dergi maneviyat, din ve psikoloji kapsamında, manevi danışmanlık ve rehberlik bilim dalının klasik ve güncel araştırma konularına ilişkin bilimsel ürünler yayınlamayı amaçlayan bağımsız, çift kör hakemli, açık erişimli ve çevrimiçi yayın yapan *basılı* bir dergidir. Adı geçen dergiye gönderilen akademik çalışmalar, daha önce yayınlanmamış veya başka bir yerde yayınlanmak üzere gönderilmemiş orijinal ürünlerden oluşmaktadır. *Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi*'nin yazım ve yayım kurallarına uygun olarak gönderilen bilimsel ürünler, dergi kapsamına uygun görülen yazılar alanında uzman en az iki hakeme bilimsel değerlendirme için gönderilmektedir. Öncelikle dergiye gönderilen ürünlerin uygunluğunu tartışan derginin yayın kurulu üyeleri, daha sonra her bir gönderiye ilişkin hakem raporlarını ve bu raporlardaki hakemlerin yorumlarını dikkate almaktadır. Gönderilen tüm akademik ürünler için son yayımlama kararı editöre aittir. Bu bağlamda *Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi*'nin Yayın Kurulu, uluslararası kurum ve kuruluşların akademik yayım kriterlerine uymayı kabul etmektedir.

e.b. Derginin Misyonu ve Vizyonu

Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi'nin *misyonu*, manevi danışmanlık ve rehberlik alanında zengin içerikte ve kalitede akademik çalışmalar yayınlayarak Türk manevi danışmanlık ve rehberlik literatürüne katkı sağlamak ve bu çalışmaları akademik topluluğa ulaştırmaktır.

Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi'nin *vizyonu*, akademik dergicilikte manevi danışmanlık ve rehberlik alanında dünyanın önde gelen ve saygın akademik dergileri arasında yer almaktır.

e.c. Derginin Akademik Kurulları

Türkiye'de manevi danışmanlık ve rehberlik alanında tematik olarak halen (2025) ilk ve tek bilimsel alan dergisi olan *Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi*'nin akademik kurulları aşağıdaki gibidir:

Sahibi: Prof. Dr. Mustafa Koç

Yazı İşleri Müdürü: Dr. Akif Hayta

Editör: Prof. Dr. Ali Ayten

Editör Yardımcısı: Dr. İsa Ceylan

Yayın Kurulu –

Prof. Dr. Ali Ayten • Marmara Üniversitesi • Türkiye
Prof. Dr. Hasan Kayıklık • Çukurova Üniversitesi • Türkiye
Prof. Dr. Robert Frager • Sofia University • ABD
Prof. Dr. Saffet Kartopu • Ankara Hacı Bayram Veli Ü. • Türkiye
Prof. Dr. Mustafa Ulu • Erciyes Üniversitesi • Türkiye
Doç. Dr. Zeynep Sağır • Malatya T. Özal Üniversitesi • Türkiye
Dr. Karen Erlichman • Sofia University • ABD
Dr. Selene Kumin Vega • Saybrook University • ABD

Danışma Kurulu –

Prof. Dr. Abdülkerim Bahadır • Necmettin Erbakan Ü. • Türkiye
Prof. Dr. Ali Rıza Aydın • Ondokuz Mayıs Üniversitesi • Türkiye
Prof. Dr. H. İbrahim Yeğin • Bolu Abant İ. Baysal Ü. • Türkiye
Prof. Dr. M. Naci Kula • Bursa Uludağ Üniversitesi • Türkiye
Prof. Dr. Orhan Gürsu • Mehmet A. Ersoy Üniversitesi • Türkiye
Prof. Dr. Üzeyir Ok • Bolu Abant İ. Baysal Üniversitesi • Türkiye
Doç. Dr. Fatümetül Zehra Gültaş • Erzincan B. Y. Ü. • Türkiye
Doç. Dr. Selahattin Yakut • Yozgat Bozok Üniversitesi • Türkiye

Türkçe Metin Düzeltme

Sema Nur İlhan
Canan Yılmaz
Ayşenur Barak

İngilizce Metin Düzeltme

Dr. Kübra Yıldız
Hamidullah Genç

Tasarım

Prof. Dr. Mustafa Koç

(Kaynak: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tmdrd>, 2025)

e.d. Derginin 1-10 Sayıları Arasındaki Bilimsel Yayınlar

Yılda iki sayı olarak yayınlanan *Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi*'nin 2020 yılının Haziran ayında ilk sayısı yayınlanmıştır. Dergipark sitesinde yer alan (bkz. Ek-4) derginin her sayısında manevi danışmanlık ve rehberlik alanı kapsamındaki çeşitli alt araştırma konularına

ilişkin tematik makaleler yayınlanmıştır. Bunun yanı sıra alana ilişkin kitap incelemeleri de yer almıştır (<https://dergipark.org.tr/tr/pub/tmdrd>, 2025; ayrıca derginin her sayısındaki akademik ürün bilgisi için bkz. Tablo-1 & Ek-1).

Tablo-1:
Derginin 1-10 sayıları arasındaki bilimsel yayınlar

1. Sayı (2020) Haziran	4 makale + 2 kitap incelemesi + 1 çeviri mak. (n=7)
2. Sayı (2020) Aralık	6 makale + 2 kitap incelemesi (n=8)
3. Sayı (2021) Haziran	6 makale + 3 kitap incelemesi (n=9)
4. Sayı (2021) Aralık	6 makale + 2 kitap incelemesi (n=8)
5. Sayı (2022) Haziran	6 makale + 2 kitap incelemesi (n=8)
6. Sayı (2022) Aralık	5 makale + 3 kitap incelemesi (n=8)
7. Sayı (2023) Haziran	5 makale + 3 kitap incelemesi (n=8)
8. Sayı (2023) Aralık	5 makale + 2 kitap incelemesi (n=7)
9. Sayı (2024) Haziran	6 makale + 3 kitap incelemesi (n=9)
10. Sayı (2024) Aralık	6 makale + 3 kitap incelemesi (n=9)

Yukarıdaki Tablo-1’de görüldüğü gibi *Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi*’nin 2020 yılından itibaren yayınlanan ilk on sayısında yer alan akademik ürünler incelendiğinde, her sayıda makale ve kitap incelemesi türünde bilimsel çalışmaların yayınlandığı görülmektedir. Derginin ilk sayısı olan Haziran 2020’de toplamda 4 makale, 1 çeviri makale ve 2 kitap incelemesi olmak üzere 7 akademik ürün yer almıştır. Aralık 2020 sayısında makale sayısı 6’ya çıkarken, 2 kitap incelemesiyle birlikte toplam 8 akademik ürün yayınlanmıştır.

2021 yılına gelindiğinde, Haziran sayısında 6 makale ve 3 kitap incelemesi olmak üzere toplam 9 akademik ürün yer almıştır. Aralık 2021 sayısında ise 6 makale ve 2 kitap incelemesiyle toplam 8 akademik ürüne yer verilmiştir. 2022 yılının Haziran ve Aralık sayıları da benzer bir dağılım göstermektedir; her iki sayıda da 6 ve 5 makale, 2 ve 3 kitap incelemesi ile toplamda 8 akademik ürün yayınlanmıştır.

Derginin 2023 yılındaki sayıları da benzer eğilimler sergilemiştir. Haziran ve Aralık sayılarında sırasıyla 5 makale ve 3 kitap incelemesiyle toplam 8; 5 makale ve 2 kitap incelemesiyle toplam 7 akademik ürün yayınlanmıştır. 2024 yılı sayılarında ise Haziran ve Aralık aylarında makale sayısı 6’ya, kitap incelemeleri ise 3’e yükselmiş ve her iki sayıda da toplam 9 akademik ürün yayınlanmıştır.

Genel olarak değerlendirildiğinde, derginin her sayısında makale ve kitap incelemesi türündeki bilimsel yayınların düzenli bir biçimde yer aldığı, makale sayılarının 4 - 6 arasında değiştiği, kitap incelemelerinin ise

2 - 3 arasında sabit kaldığı gözlemlenmiştir. Dolayısıyla 1-10 sayıları arasındaki akademik çalışmaların toplamında en fazla akademik ürün, 9 makale ve kitap incelemesiyle 2021 Haziran, 2024 Haziran ve Aralık sayılarında yayınlanmıştır. Tüm bu nitel ve nicel bulgular, derginin akademik içerik üretiminde düzenli ve başarılı bir yayın politikası izlediğini ortaya koymaktadır.

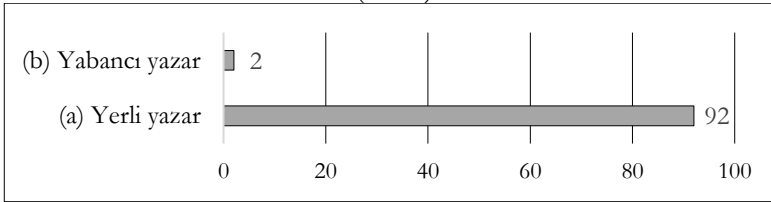
f. Bulgular

Makalenin bu bölümünde, *Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi*'ndeki bilimsel yayınlar temel alınarak üretilmiş bibliyometrik bulgular ve bu bulgulara dayalı nicel ve nitel analizler sunulmuştur. Dergide yayınlanan akademik çalışmalar, (i) yazarlar ve (ii) bilimsel yayınlar temel alınarak oluşturulan iki ana nitel tema çerçevesinde incelenmiştir (ayrıca krş. Ek-1 & Ek-5). Bu bibliyometrik veriler ise dört farklı alt nitel tematik parametre kapsamında sistematik olarak değerlendirilmiştir. Yapılan bibliyometrik analizler, dergideki akademik ürünlerin içeriksel çeşitliliği, yayınlanma sıklığı ve bilimsel katkı düzeyleri açısından kapsamlı bir değerlendirme sunmayı amaçlamıştır.

f.a. Yazarlara Göre Bibliyometrik Bulgular

Bu başlık altında, *Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi*'ndeki yazarların (n=92) biyografik bilgileri, “(a) yazarların türü, (b) yazarların akademik unvanı, (c) yazar sayısı, (d) yazarların bağlı oldukları kurum” şeklinde dört temel parametre çerçevesinde bibliyometrik olarak analiz edilmiştir. Sözü edilen bu parametrelere göre yapılan analiz sonuçları aşağıdadır:

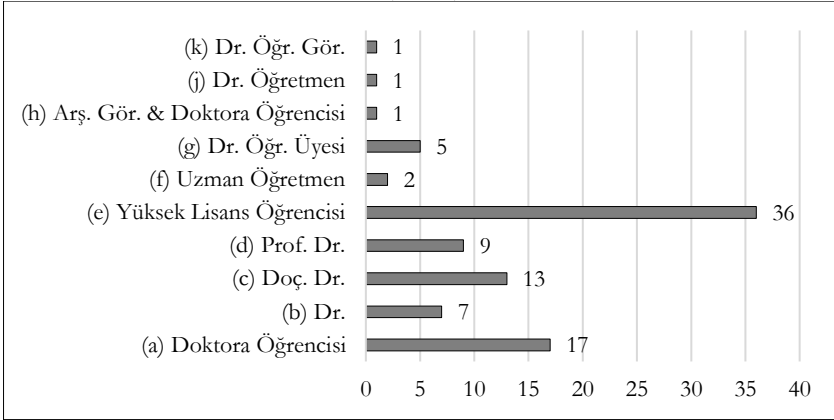
Grafik-1:
Yazarların türü
(n=94)

Yukarıdaki Grafik-1’de dergide bilimsel yayını olan yazar profiline ilişkin bulgular yer almaktadır. Buna göre dergide toplam 94 yazarın akademik yayınının bulunduğu ve bu yazarların 92’sinin (%97,87) yerli, 2’sinin (%2,13) ise yabancı yazar olduğu belirlenmiştir. Belirtilen parametreye göre dergide akademik yayını olan yazarların nicel dağılımları ince-

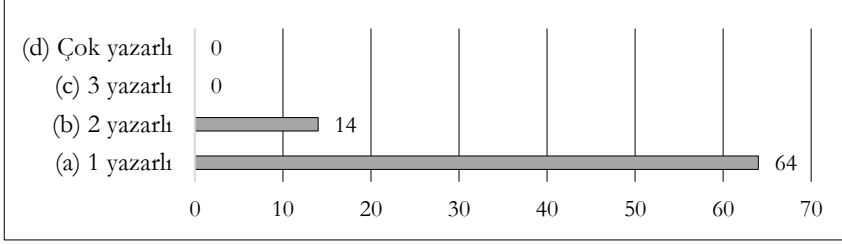
lendiğinde, ağırlıklı olarak yerli yazarların (n=92) makale yayınladığı, ancak az sayıda da olsa yabancı yazarların (n=2) dergide akademik yayın yaptığı görülmektedir. Sözü edilen bu yabancı yazarların ise çevirilerinin yayımlandığı orijinal makale yazarları olduğu saptanmıştır.

Grafik-2:
Yazarların akademik unvanı
(n=92)

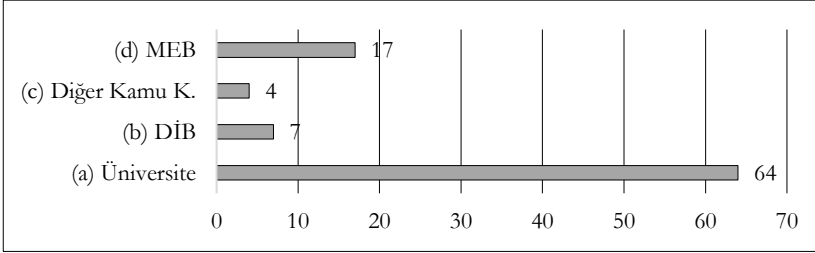
Yukarıdaki Grafik-2’de, dergide bilimsel yayınları olan yazarların akademik unvan dağılımları gösterilmektedir. Bu grafiğe göre, 9 yazar (%9,78) profesör doktor, 13 yazar (%14,13) doçent doktor, 5 yazar (%5,43) doktor öğretim üyesi olarak belirtilmiştir. Bunun yanı sıra 7 yazar (%7,61) doktor unvanına, 2 yazar (%2,17) uzman öğretmen unvanına unvanına sahiptir. Ayrıca 1 yazar (%1,09) araştırma görevlisi ve doktora öğrencisi unvanına, 1 yazar (%1,09) doktor öğretmen unvanına ve 1 yazar (%1,09) da doktor öğretim görevlisi unvanına sahiptir. Son olarak, 36 yazarın (%37,96) yüksek lisans öğrencisi ve 17 yazarın (%18,48) da doktora öğrencisi olduğu görülmüştür. Toplam 92 yazarın akademik unvanlarına göre dağılımı incelendiğinde ise çoğunluğun yüksek lisans öğrencisi (n=34, %36,96) kategorisinde yer aldığı ve bunu da doktora öğrencisi (n=17, %18,48) unvanına sahip yazarların takip ettiği kaydedilmiştir.

Grafik-3:
Yazar sayısı
(n=92)

Yukarıdaki Grafik-3'te ise akademik ürünlerin yazar sayılarına göre dağılımı gösterilmektedir. Buna göre, 64 akademik ürünün (%82) tek yazarlı, 14 akademik ürünün ise (%18) iki yazarlı olduğu saptanmıştır. Buna karşılık 3 yazarlı ve çok yazarlı akademik ürün bulunmadığı (%0) tespit edilmiştir. Söz konusu bu dağılıma göre, akademik ürünlerin büyük çoğunluğunun (n=64) tek yazarlı olduğu, iki yazarlı çalışmaların ise sınırlı sayıda (n=14) bulunduğu belirlenmiştir.

Grafik-4:
Yazarların bağlı oldukları kurum
(n=92)

Yukarıdaki Grafik-4'te de yazarların bağlı oldukları kurum türlerinin nicel dağılımı gösterilmektedir. Buna göre, 64 yazarın (%70) Türkiye'deki çeşitli üniversitelerde akademisyen olarak çalıştığı ve/veya lisansüstü öğrenci olduğu, 7 yazarın (%8) Diyanet İşleri Başkanlığı'nın merkez ve taşra teşkilatlarında personel olarak görev yaptığı, 4 yazarın (%4) diğer kamu kurumlarında (örneğin; Adalet Bakanlığı gibi) çalıştığı, 17 yazarın ise (%18) Milli Eğitim Bakanlığında görev aldığı tespit edilmiştir. Yazarların çalıştıkları kurumlar genel olarak incelendiğinde ise en yüksek yoğunluğun üniversitelerde (n=64), en düşük yoğunluğun ise diğer kamu kurumlarında (n=4) olduğu bulgulanmıştır.

Makalenin yazar profillerine ilişkin bibliyometrik analiz bulguları detaylı bir şekilde ele alındıktan sonra daha somut biçimde ortaya konulabilmesi amacıyla kelime bulutu ve ilişki haritalama gibi görsel araçlara başvurulmuştur. Bu görseller, yazarların akademik dağılımlarını, kurumsal bağlılıklarını ve üretkenlik düzeylerini sistematik bir biçimde görselleştirmeye olanak tanımaktadır. Yazarlarla ilgili kelime bulutu ve ilişki

haritası; akademik unvan, yazar sayısı ve kurumsal bağlantılar arasındaki ilişkileri belirginleştirerek, dergideki yazarlık yapısının bütüncül bir görünümünü sunmaktadır. Bu bağlamda, aşağıda sunulan görseller aracılığıyla yazarların akademik kimlikleri ve kurumsal çeşitliliği daha açık bir şekilde ortaya konulmuştur (bkz. Görsel-1; Görsel-2).

Görsel-1:

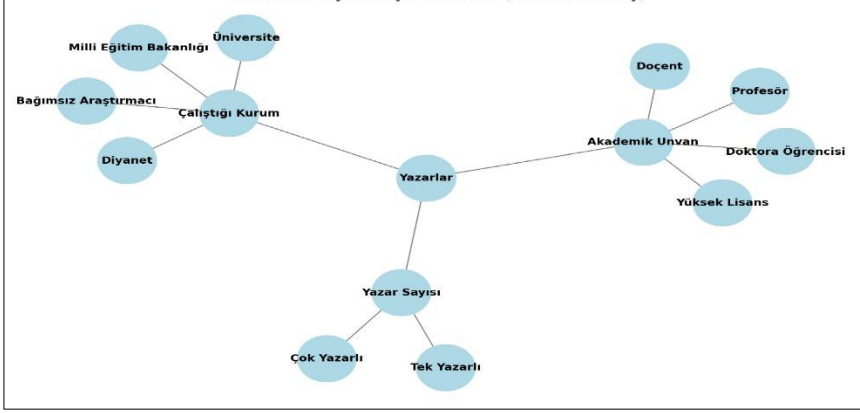
Yazarlara ilişkin tematik kelime bulutu

Yukarıdaki Görsel-1’de yer alan bu kelime bulutu, manevi danışmanlık ve rehberlik alanında yayın yapmış yazarların akademik unvanları, yazarlık tipleri ve kurumsal bağlılıklarını öne çıkarmaktadır. Kelime bulutunda en fazla tekrar eden kavramlar, alandaki yazarların profiline dair önemli ipuçları sunmaktadır. "Profesör", "Doçent", "Doktora Öğrencisi", "Yüksek Lisans" gibi terimlerin belirgin olması, alan üzerine yapılan bilimsel yayınların büyük ölçüde akademik dünyadan geldiğini ve araştırmaların genellikle yükseköğretim kurumlarında gerçekleştirildiğini göstermektedir. Bununla birlikte, "üniversite" teriminin baskın olması, bu alanda yapılan çalışmaların büyük oranda üniversiteler tarafından yürütüldüğünü ortaya koymaktadır.

Diyanet İşleri Başkanlığı ve Milli Eğitim Bakanlığı gibi devlet kurumlarının da kelime bulutunda yer alması, manevi danışmanlık ve rehberliğin yalnızca akademik bir alan olmadığını, aynı zamanda kamu kurumlarında da bir saha çalışma alanı olarak kendine yer bulduğunu göstermektedir. Özellikle "Tek Yazarlı" ve "Çok Yazarlı" ifadelerinin belirgin olması, alan üzerine yapılan yayınların bireysel ve ortak çalışmalar şeklinde dengeli bir dağılım gösterdiğini düşündürmektedir. Bu kelime bulutu, alanın disiplinlerarası yapısını ve farklı kurumsal aktörler tarafından nasıl ele alındığını görsel olarak güçlü bir biçimde ifade etmektedir.

Görsel-2:
Yazarlara ilişkin temalar arası ilişki haritalama

Yukarıdaki Görsel-2’de yer alan bu ilişki haritası da, manevi danışmanlık ve rehberlik alanındaki yazar profillerini "Akademik Unvan", "Yazar Sayısı" ve "Çalıştığı Kurum" olmak üzere üç temel boyutta ele almaktadır. Bu merkezî düğümler, alanın yayınlarını üreten akademisyen ve araştırmacıların yapısını detaylandırmak için birbirine bağlıdır.

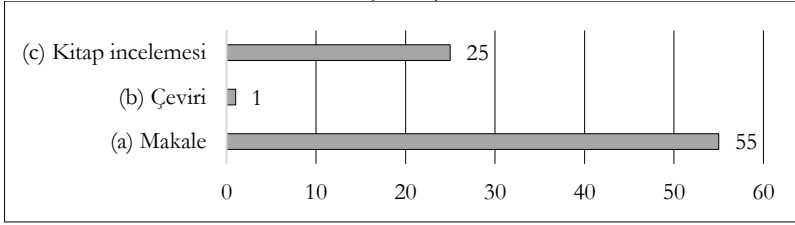
"Akademik Unvan" başlığı altında, profesörler ve doçentlerin yanı sıra doktora ve yüksek lisans öğrencilerinin de alan çalışmalarına önemli katkılar sunduğu görülmektedir. Bu durum, alana ilişkin akademik ürünlerin hem deneyimli akademisyenler hem de genç araştırmacılar tarafından üretildiğini ve dinamik bir araştırma alanı olduğunu göstermektedir. "Yazar Sayısı" kavramı altında ise "Tek Yazarlı" ve "Çok Yazarlı" çalışmaların varlığı dikkat çekmektedir. "Çalıştığı Kurum" başlığı altında ise "Üniversite", "Diyanet", "Milli Eğitim Bakanlığı" ve "Bağımsız Araştırmacı" gibi kategoriler bulunmaktadır. Bu yapı, alanın yalnızca akademik çevrelerde değil, dinsel ve kamusal alanlarda da aktif bir saha çalışma alanı olduğunu göstermektedir. Özellikle Diyanet İşleri ve Milli Eğitim Bakanlığı’nın alan literatürüne katkıda bulunması, bu kurumların manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerini topluma yayma misyonuyla doğrudan bağlantılı olabilir. Dolayısıyla bu görsel, alanda yayın yapan yazarların akademik, kurumsal ve üretkenlik yönünden nasıl bir dağılım gösterdiğini etkili bir biçimde yansıtmaktadır.

f.b. Bilimsel Yayınlar Göre Bibliyometrik Bulgular

Makalenin bu alt bölümünde, *Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi*’ndeki bilimsel yayınların (n=81) bibliyometrik verileri, “(a) bilimsel yayınların türü, (b) bilimsel yayınların (makale+kitap incelemesi) te-

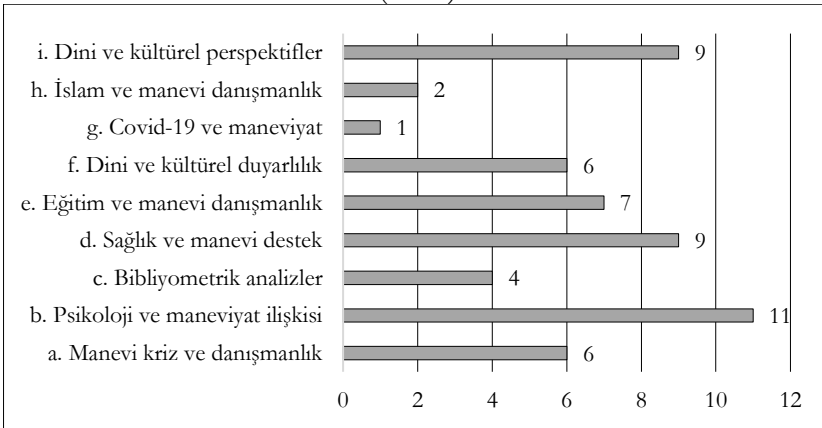
matik konu içeriği, (c) bilimsel yayınların (makale+kitap incelemesi) metodolojik deseni, (d) bilimsel yayınların (makale+kitap incelemesi) veri toplama yöntemi” şeklindeki parametreler temel alınarak analiz edilmiştir. Bu analizler, dergide yayınlanan bilimsel ürünlerin niteliğini ve içeriğini kapsamlı bir şekilde değerlendirmeyi amaçlamıştır.

Grafik-5:
Bilimsel yayınların türü
(n=81)

Yukarıdaki Grafik-5'te bilimsel yayınların türüne göre dağılımlar gösterilmektedir. Buna göre, bilimsel ürünlerin dağılımı incelendiğinde, makale türünde 55 (%68) ürün yayınlandığı, kitap incelemesinin 25 (%31) ürünle yer aldığı, çeviri türündeki akademik ürün sayısının ise 1 (%1) adet olduğu tespit edilmiştir. Bilimsel yayın türleri bağlamında elde edilen bibliyometrik verilere göre, en fazla akademik ürünün makale (n=55) olduğu, buna karşın çeviri türündeki ürün sayısının ise oldukça sınırlı (n=1) olduğu gözlenmiştir. Tüm bu verilerin yanı sıra adı geçen derginin sözü edilen sayılarında Sahibinden yazısı (1. Sayısı; n=1) ile Editörden yazılarının (1-10. Sayılar arası; n=10) da olduğu bulgulanmıştır.

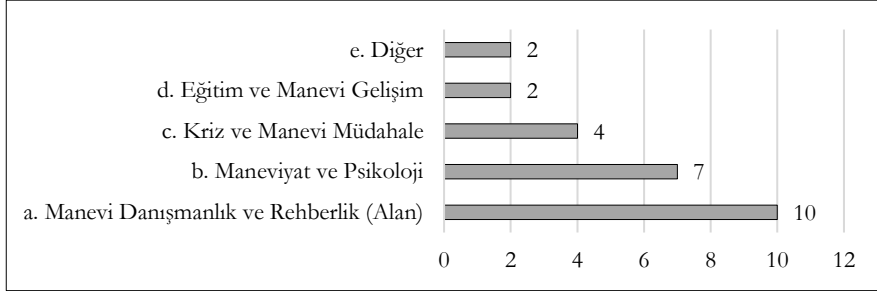
Grafik-6:
Makalelerin tematik konu içeriği
(n=55)

Yukarıdaki Grafik-6'da, makalelerin tematik konu içeriklerine göre

dağılımları gösterilmektedir. İncelenen verilere göre, en çok makale %20 oranıyla "psikoloji ve maneviyat ilişkisi" (n=11) kategorisinde yer almıştır. Bunu %16,4 oranıyla "sağlık ve manevi destek" (n=9) ve aynı oranla "dini ve kültürel perspektifler" (n=9) kategorileri takip etmiştir. %12,7 oranıyla "eğitim ve manevi danışmanlık" (n=7) ve %10,9 oranıyla "manevi kriz ve danışmanlık" (n=6) ile "dini ve kültürel duyarlılık" (n=6) kategorileri önemli bir yer tutmuştur. Daha düşük oranlara bakıldığında ise %7,3 oranıyla "bibliyometrik analizler" (n=4), %3,6 oranıyla "İslam ve manevi danışmanlık" (n=2) ve %1,8 oranıyla "Covid-19 ve Maneviyat" (n=1) kategorileri bulunmaktadır. Bu dağılımlar, araştırmaların genel eğilimlerini ve yoğunlaşan tematik konuları yansıtmakla birlikte, özellikle "psikoloji ve maneviyat ilişkisi" (n=11) kategorisinin öne çıktığını göstermektedir. Öte yandan, "covid-19 ve maneviyat" (n=1) kategorisinin düşük orana sahip olması, bu alandaki çalışmaların eksikliğini işaret etmektedir. Bu veriler, çalışmanın odaklandığı tematik başlıkları ve eksik kalan araştırma alanlarını belirlemek açısından önemli bir veri sunmaktadır.

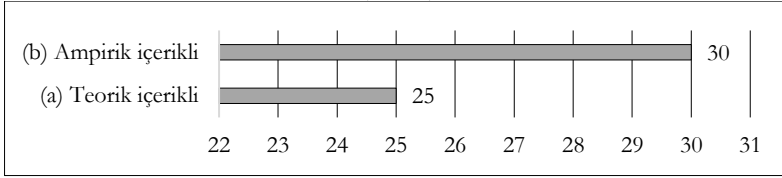
Grafik-7:
Kitap incelemelerinin tematik konu içeriği
(n=25)

Yukarıdaki Grafik-7’de, kitap incelemelerinin tematik konu içeriklerine göre dağılımları gösterilmektedir. İncelenen verilere göre, en çok kitap incelemesi %40 oranıyla "manevi danışmanlık ve rehberlik (alan)" (n=10) kategorisinde yer almıştır. Bunu %28 oranıyla "maneviyat ve psikoloji" (n=7) kategorisi takip etmektedir. %16 oranıyla "kriz ve manevi müdahale" (n=4), %8 oranıyla "eğitim ve manevi gelişim" (n=2) ve aynı oranla "diğer" (n=2) kategorileri de belirgin bir yer tutmaktadır. Bu dağılımlar, kitap incelemelerinin ağırlıklı olarak ‘manevi danışmanlık ve rehberlik’ ile ‘maneviyat ve psikoloji’ temalarına odaklandığını göstermektedir. ‘Kriz ve manevi müdahale’ kategorisi ise üçüncü sırada gelmektedir. Öte yandan, ‘eğitim ve manevi gelişim’ ile ‘diğer’ kategorile-

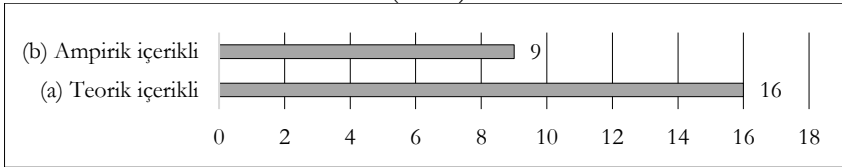
rindeki kitap incelemelerinin daha az sayıda olması, bu alanlardaki kaynak çeşitliliğinin sınırlı olabileceğine işaret etmektedir. Bu veriler, kitap incelemelerinin tematik dağılımlarını analiz ederek, ilgili alanlardaki güncel durumun anlaşılmasına katkı sağlamaktadır.

Grafik-8:
Makalelerin metodolojik deseni
(n=55)

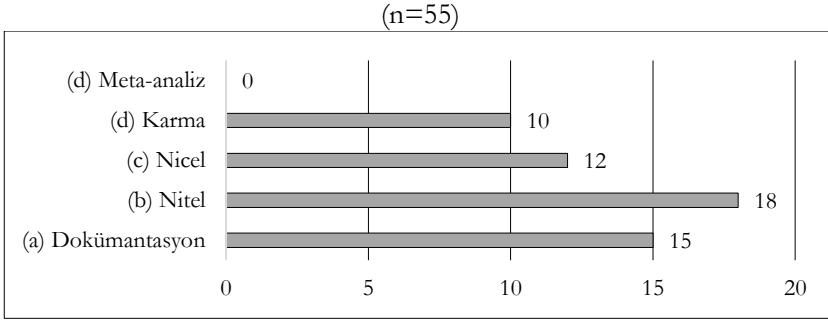
Yukarıdaki Grafik-8’de makalelerin metodolojik desenine ilişkin nicel bulguların dağılımı gösterilmektedir. Bu çerçevede, toplam 55 makaleden 25 adedinin (%45,45) teorik içerikli, 30 adedinin ise (%54,55) nicel ve nitel içerikli ampirik desenleri kullanan çalışmalardan oluştuğu belirlenmiştir. Bu verilere göre, dergide en fazla makalenin ampirik içerikli olarak yayınlandığı görülmüştür. Ancak, teorik içerikli makaleler de önemli bir orana sahiptir ve derginin tematik çeşitliliğini yansıtmaktadır. Bu durum, derginin alan tarihine hem teorik hem de ampirik katkılar sunduğunu göstermektedir.

Grafik-9:
Kitap incelemelerinin metodolojik deseni
(n=25)

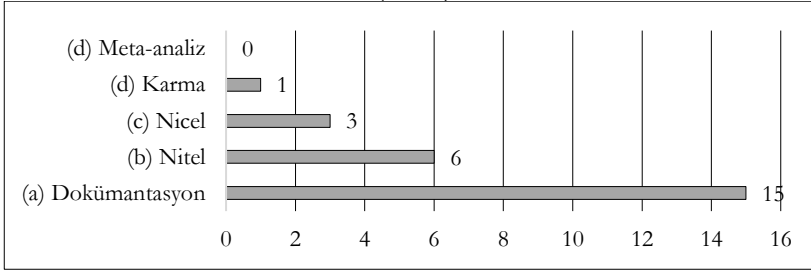
Yukarıdaki Grafik-9’da ise kitap incelemelerinin metodolojik desenine ilişkin nicel bulguların dağılımı gösterilmektedir. Bu çerçevede, toplam 25 kitap incelemesinden 16 adedinin (%64) teorik içerikli, 9 adedinin ise (%36) nicel ve nitel desenli ampirik içerikli çalışmalardan oluştuğu belirlenmiştir. Bu verilere göre, dergide en fazla kitap incelemesinin teorik içerikli olarak yayınlandığı görülmüştür. Ancak, ampirik içerikli kitap incelemeleri de önemli bir orana sahiptir ve derginin metodolojik çeşitliliğini yansıtmaktadır. Bu durum, derginin alan literatürüne hem teorik hem de ampirik katkılar sunduğunu göstermektedir.

Grafik-10:
Makalelerin veri toplama yöntemi

Yukarıdaki Grafik-10’da dergide yayınlanan makalelerin veri toplama yöntemlerine ilişkin bibliyometrik dağılımları gösterilmektedir. Buna göre, toplam 55 makalenin 15’inde (%27,3) dokümantasyon yöntemi, 18’inde (%32,7) nitel yöntem, 12’sinde (%21,8) nicel yöntem ve 10’unda (%18,2) ise karma yöntem kullanıldığı belirlenmiştir. Meta-analiz yöntemine ise yayınlanan hiçbir makalede yer verilmediği (%0) görülmüştür. Dolayısıyla, en çok kullanılan veri toplama yöntemi dokümantasyon (n=15) ve nitel yöntemler (n=18) olurken, meta-analiz yöntemine hiç yer verilmemesi dikkat çekmektedir. Bu dağılım, derginin veri toplama yöntemleri açısından geniş bir yelpazeye sahip olduğunu ve ağırlıklı olarak teorik ve nitel çalışmalara yöneldiğini göstermektedir.

Grafik-11:
Kitap incelemelerinin veri toplama yöntemi
(n=25)

Yukarıdaki Grafik-11’de dergide yayınlanan kitap incelemelerinin veri toplama yöntemlerine ilişkin bibliyometrik dağılım gösterilmektedir. Buna göre, toplam 25 kitap incelemesinin 15’inde (%60) dokümantasyon yöntemi, 6’sında (%24) nitel yöntem, 3’ünde (%12) nicel yöntem ve 1’inde (%4) karma yöntem kullanıldığı belirlenmiştir. Meta-analiz yöntemine ise hiçbir kitap incelemesinde yer verilmediği (%0) görülmüştür. Dolayısıyla, en çok kullanılan veri toplama yöntemi dokümantasyon (n=15) olurken, meta-analiz yöntemine hiç yer verilmemesi dikkat çekmektedir. Bu dağılım, derginin kitap incelemelerine konu olan çalışma-

ların veri toplama yöntemleri açısından geniş bir yelpazeye sahip olduğunu göstermektedir.

Bilimsel ürünlerin bibliyometrik analiz bulguları yukarıda detaylı bir şekilde ele alındıktan sonra, Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi'nde yayınlanan bilimsel ürünlerin (makaleler ve kitap incelemeleri) içeriksel yapısını daha somut biçimde ortaya koymak amacıyla kelime bulutu ve ilişki haritalama görsellerine başvurulmuştur. Bu görseller, bilimsel yayınların tematik çeşitliliğini, metodolojik desenlerini ve veri toplama yaklaşımlarını sistematik bir biçimde görselleştirerek, dergideki akademik üretimin yapısını bütüncül olarak ortaya koymaktadır. Bilimsel yayınlara ilişkin oluşturulan kelime bulutu ve ilişki haritaları; temel konular, araştırma yöntemleri ve veri toplama teknikleri gibi önemli parametreleri görsel düzlemde analiz etmeye imkân tanımaktadır. Bu bağlamda, aşağıda sunulan görseller, derginin bilimsel üretim sürecine dair tematik ve metodolojik eğilimleri kapsamlı biçimde değerlendirmeye olanak sağlamaktadır (bkz. Görsel-3; Görsel-4).

Görsel-3:

Bilimsel yayınlara ilişkin tematik kelime bulutu

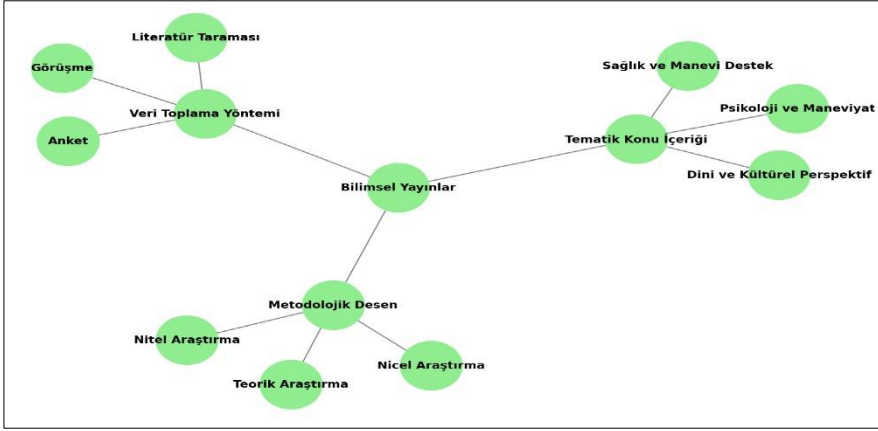

Yukarıdaki Görsel-3'de yer alan bu kelime bulutu, manevi danışmanlık ve rehberlik alanında yayınlanan bilimsel yayınların içeriksel, metodolojik ve veri toplama yöntemlerini görselleştirmektedir. Kelime bulutunda "Makale", "Kitap İncelemesi", "Çeviri" gibi farklı yayın türlerinin öne çıkması, alan araştırmalarının yalnızca orijinal akademik makalelerle sınırlı kalmadığını, aynı zamanda çeviri çalışmaları ve kitap incelemeleriyle de alana katkı sunulduğunu göstermektedir.

Kelime bulutunda dikkat çeken bir diğer faktör, alan araştırmalarının metodolojik çeşitliliğidir. "Teorik Araştırma", "Nitel Araştırma", "Nicel

"Araştırma" gibi terimlerin öne çıkması, bu alanın hem teorik hem de ampirik yaklaşımlarla ele alındığını göstermektedir. Özellikle "Anket", "Görüşme" ve "Literatür Taraması" gibi veri toplama yöntemlerinin belirgin olması, alan araştırmalarında bireylerin deneyim ve görüşlerine dayalı yöntemlerin yaygın olarak kullanıldığını ortaya koymaktadır. Dolayısıyla bu kelime bulutu, alanda yapılan akademik yayınların hem içerik hem de yöntem açısından çeşitlilik gösterdiğini ve disiplinlerarası bir yaklaşımla ele alındığını vurgulamaktadır.

Görsel-4:
Bilimsel yayınlara ilişkin temalar arası ilişki haritalama

Yukarıdaki Görsel-4'de yer alan bu ilişki haritası, manevi danışmanlık ve rehberlik alanındaki yayınları "Tematik Konu İçeriği", "Metodolojik Desen" ve "Veri Toplama Yöntemi" şeklinde üç ana kategoriye ayırarak daha sistematik bir analiz sunmaktadır. Bu üç bileşenin merkezi düğümler olarak belirlenmesi, alan araştırmalarının hem konu bazlı hem de yöntemsel açıdan nasıl bir dağılım gösterdiğini ortaya koymaktadır.

"Tematik Konu İçeriği" başlığı altında, "Psikoloji ve Maneviyat", "Sağlık ve Manevi Destek", "Dini ve Kültürel Perspektif" gibi alanlar yer almaktadır. Bu yapı, alanın sadece dini ve manevi konulara odaklanmadığını, aynı zamanda psikoloji, sağlık ve kültürel bağlamlarla da entegre olduğunu göstermektedir. "Metodolojik Desen" başlığı altında, "Teorik Araştırma", "Nitel Araştırma" ve "Nicel Araştırma" gibi yöntemlerin yer alması, alanda yapılan çalışmaların metodolojik açıdan farklılık gösterdiğini ortaya koymaktadır. Bu, alanın zenginliğini ve farklı akademik geleneklerle bağlantılı olduğunu gösteren önemli bir durumdur.

"Veri Toplama Yöntemi" başlığı altında ise "Anket", "Görüşme" ve "Literatür Taraması" gibi veri toplama teknikleri bulunmakta olup alan araştırmalarının genellikle katılımcıların doğrudan görüşlerini ve deneyimlerini ele alan yöntemlerle yürütüldüğünü göstermektedir. Bu yapı, alanın empirik verilere dayalı bir bilimsel çerçeve geliştirme potansiyeline sahip olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla bu tematik ilişki haritası, alan araştırmalarının konu, yöntem ve veri toplama biçimleri açısından nasıl bir bütünlük içinde çalışıldığını sistematik bir şekilde ortaya koymaktadır.

S o n u ç

Manevi danışmanlık ve rehberlik, hem bireysel ruhsal iyilik durumunu hem de toplum ruh sağlığı açısından toplumsal dönüşümü destekleyen ve teo-psikolojik temellerin dengeli entegrasyonunu gerektiren bütüncül bir özel danışmanlık yaklaşımıdır (bkz. Polson & Rogers, 2007: 72-87). Dolayısıyla özel alan formasyonu gerektiren bu uzmanlık alanı, hem danışanın hem de manevi danışmanın kişisel farkındalığını ve etik duyarlılığını merkeze almaktadır. Mesleki eğitim süreçlerinde ise hem teorik bilgi hem de pratik deneyimin dengeli bir şekilde ele alınması, manevi danışmanların mesleki yetkinliklerini artırmada kritik bir öneme sahiptir. Manevi danışmanlık ve rehberlik, fenomenolojik içeriği gereği hem teorik hem de pratik bilgiye dayanan uygulamalı bir alandır. Dolayısıyla sözü edilen bu alan, danışanların psiko-spiritüel gelişimlerini desteklerken aynı zamanda toplumsal adalet, etik, sorumluluk ve bireysel farkındalık ilkeleriyle de derinleşmektedir (Bidwell & Marshall, 2011: 1-7; Adams, 1975: 159-316; Doehring, 2014: 1-37; Leins, 2021: 344-355).

Türkiye'deki manevi danışmanlık ve rehberlik çalışmaları, bireylerin ruhsal ve manevi gereksinimlerini karşılamaya yönelik kapsamlı bir psiko-spiritüel destek sunmayı amaçlamakta olup hem akademik bir disiplin olarak hem de uygulama alanında henüz gelişim aşamasındadır. Bu çerçevede, Türkiye'deki manevi danışmanlık ve rehberlik alanındaki bilimsel faaliyetlerin ilerlemesine katkı sağlamak amacıyla 2020 yılında uluslararası süreli yayın olarak yayın hayatına başlayan akademik nitelikteki *Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi*, alanın kurumsallaşması ve bilimsel altyapısının güçlenmesi açısından önemli bir adım oluşturmaktadır. Söz konusu bu dergi, gelecekte Türkiye'de manevi danışmanlık ve rehberlik disiplininin tarihsel gelişimi ele alınırken kritik bir referans noktası olarak değerlendirilecektir.

Bu makalede, 2020 yılında yayın hayatına başlayan *Türk Manevi Da-*

nışmanlık ve Rehberlik Dergisi'nin 2020-2024 yılları arasında yayınlanan birinci sayıdan onuncu sayıya kadar olan tüm bilimsel yayınların bibliyometrik analizi gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda, dergide yayınlanan bilimsel ürünlerin yanı sıra yazar profilleri de bu çalışmaya özgü belirlenen çeşitli nitel parametreler doğrultusunda değerlendirilmiştir. Manevi danışmanlık ve rehberlik alanında Türkiye'de hala ilk ve tek olan (2025) bu uluslararası alan dergisinin 1. ile 10. sayıları arasında yayınlanan bilimsel ürünlere ilişkin olarak genel bir bibliyometrik değerlendirme sonucunda ulaşılan nitel ve nicel bulgular aşağıdaki şekilde özetlenmiştir:

(a)-*Yazarlara ilişkin değerlendirmeler.*

(i) Dergide toplam 94 yazarın akademik yayını bulunmaktadır. Bu yazarların 92'si (%97,87) yerli, 2'si (%2,13) ise yabancı yazar olarak kaydedilmiştir. Yabancı yazarların ise çeviri makalelerle katkı sağladığı belirlenmiştir. Dolayısıyla yazarlara ilişkin tüm bibliyometrik analizlerin 92 yazar üzerinden yapıldığı görülmüştür.

(ii) Yazarların akademik unvan dağılımına bakıldığında, %9,78 profesör, %14,13 doçent, %5,43 doktor öğretim üyesi, %7,61 doktor, %2,17 uzman öğretmen, %2,17 master öğrencisi, %1,09 araştırma görevlisi ve doktora öğrencisi, %1,09 doktor öğretmen, %1,09 doktor öğretim görevlisi, %36,96 yüksek lisans öğrencisi ve %18,48 doktora öğrencisi olarak dağılmıştır.

(iii) Bilimsel yayınların yazar sayısına göre dağılımında, %82 tek yazarlı (n=64), %18 iki yazarlı (n=14) çalışma bulunmakta olup üç veya daha fazla yazarlı akademik ürün bulunmamaktadır.

(iv) Bağlı oldukları kurumlar incelendiğinde, yazarların %70'i (n=64) üniversitelerde, %8'i (n=7) Diyanet İşleri Başkanlığı'nda, %4'ü (n=4) diğer kamu kurumlarında ve %18'i (n=17) Milli Eğitim Bakanlığı'nda görev yaptıkları saptanmıştır.

(b) *Bilimsel yayınlara ilişkin değerlendirmeler.*

(i) Dergide toplam 81 bilimsel yayın bulunmaktadır. Bu yayınların %68'i makale (n=55), %31'i kitap incelemesi (n=25) ve %1'i çeviri makaleden (n=1) oluşmaktadır.

(ii) Makalelerin tematik konu içeriklerine göre dağılımında, en fazla %20 ile "psikoloji ve maneviyat ilişkisi" (n=11), ardından %16,4 ile "sağlık ve manevi destek" (n=9) ve %16,4 ile "dinsel ve kültürel perspektifler" (n=9) öne çıkmaktadır.

(iii) Kitap incelemeleri, tematik olarak %40 oranıyla "manevi danışmanlık ve rehberlik" (n=10), %28 ile "maneviyat ve psikoloji"nin (n=7) yanı sıra %16 ile "kriz ve manevi müdahale" (n=4) temalarında toplanmıştır.

(iv) Makalelerin metodolojik deseni incelendiğinde %54,55'i (n=30) ampirik, %45,45'i (n=25) teorik çalışmalardan oluşmaktadır.

(v) Kitap incelemelerinde ise %64'ü teorik (n=16) ve %36'sı ampirik (n=9) desenli içeriklerden oluşmaktadır.

(vi) Makalelerde en çok kullanılan veri toplama yöntemleri arasında %32,7 ile nitel yöntem (n=18), %27,3 ile dokümantasyon (n=15) ve %21,8 ile de nicel yöntem (n=12) yer almaktadır. Meta-analiz yöntemi ise hiç kullanılmamıştır.

(vii) Kitap incelemelerine konu olan çalışmaların ise %60'ı dokümantasyon (n=15), %24'ü nitel yöntem (n=6), %12'si nicel yöntem (n=3) ve %4'ü karma yöntem (n=1) kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Meta-analiz yöntemi burada da yer almamaktadır.

Yukarıdaki bu bibliyometrik bulgular, derginin akademik eko-sistem çeşitliliğini ve alan tarihine bilimsel katkı düzeyini ortaya koymaktadır. *Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi* üzerine yapılan bibliyometrik analizler doğrultusunda, bu alanda çalışacak araştırmacılara yönelik şu önerilerde bulunulabilir:

(i) *Alan literatürüne yönelik derinlemesine analizler yapılması*: Güncel yayınlar üzerinden alanın eksik kalan konuları belirlenmeli ve bu boşluklara yönelik özgün çalışmalar teşvik edilmelidir.

(ii) *Uluslararası katkının artırılması*: Yabancı yazar oranının artırılması amacıyla uluslararası akademik iş birlikleri ve çağrılar yapılmalıdır.

(iii) *Çok yazarlı çalışmaların teşvik edilmesi*: Akademik çeşitliliği artırmak için disiplinlerarası ve çok yazarlı kitap ve araştırma projeleri desteklenmelidir.

(iv) *Metodolojik çeşitliliğin güçlendirilmesi*: Meta-analiz ve karma yöntem gibi az kullanılan metodolojilerin teşvik edilmesiyle araştırma çeşitliliği artırılabilir.

(v) *Yerli manevi danışmanlık ve rehberlik modelleri üzerine çalışmalar yapılması*: Türkiye'nin antropo-teolojik eko-sistemine uygun yerli manevi danışmanlık ve rehberlik modellerinin geliştirilmesi için akademik çalışmalar teşvik edilmelidir.

(vi) *Tematik çalıştay ve sempozyumlar düzenlenmesi*: Popüler temalar üzerine düzenlenecek akademik etkinliklerle literatüre yeni katkılar sağlanabilir.

(vii) *Veri toplama yöntemlerinde yenilikçilik*: Farklı veri toplama tekniklerinin denenmesiyle alanın metodolojik derinliği artırılabilir.

(viii) *Genç akademisyenlerin desteklenmesi*: Yüksek lisans ve doktora öğrencilerinin daha fazla akademik üretimde bulunmaları için özel akademik programlar oluşturulmalıdır.

(ix) *Açık erişim politikalarının güçlendirilmesi*: Bilimsel üretimlerin daha geniş kitlelere ulaşması için açık erişim imkânları artırılmalıdır.

(x) *Alan tarihine yönelik sistematik derlemeler*: Manevi danışmanlık ve rehberlik alanının tarihsel gelişimine odaklanan derleme çalışmaları teşvik edilmelidir.

Beyanlar ve Bildirimler | Statements & Declarations –

Etik Onay | Ethical Approval

Bu çalışma etik onay gerektirmemektedir.

This study does not require ethical approval.

Araştırma Etiği Beyanı | Research Ethics Statement

Bu çalışma, uluslararası akademik etik ilkelerine uygun olarak yürütülmüştür.

This study was conducted in accordance with international academic ethical principles.

Bilgilendirilmiş Onam | Informed Consent

Bu çalışma için bilgilendirilmiş onam gerekli değildir.

Informed consent was not required for this study.

Katılım Onayı | Consent to Participate

Bu çalışma için katılım onayı gerekli değildir.

Consent to participate was not required for this study.

Yayın Onayı | Consent for Publication

Yazar(lar), bu makalenin yayınlanmasına tam onay vermektedir.

The author(s) give their full consent for the publication of this article in its current form.

Çıkar Çatışması | Conflict of Interest

Yazar(lar), bu makalenin araştırma, yazarlık ve/veya yayınıyla ilgili herhangi bir çıkar çatışması bulunmadığını beyan eder.

The author(s) declare no potential conflicts of interest with respect to the research, authorship, and/or publication of this article.

Rekabetçi Çıkarlar | Competing Interests

Yazar(lar), bu araştırmaya ilişkin herhangi bir rekabetçi menfaatlerinin bulunmadığını belirtir.

The author(s) declare that they have no competing interests.

Şeffaflık Beyanı | Transparency Statement

Yazar(lar), çalışmanın tüm aşamalarında şeffaflık ilkesine bağlı kalmışlardır.

The author(s) confirm that transparency principles were followed at all stages of this research.

Finansman | Funding

Bu çalışma herhangi bir finansal destek almamıştır.

This research received no financial support.

Veri Paylaşımı ve Erişilebilirlik | Data Availability & Accessibility

Bu çalışmada veri paylaşımı mevcut değildir.

Data sharing is not available for this study.

Yazar Katkıları | Author Contributions

Kavramsallaştırma: MK; Literatür Taraması: MK; Veri Toplama: MK; Veri Analizi: MK; Yazım – Taslak: MK; Yazım – Gözden Geçirme ve Düzenleme: MK.

Conceptualization: MK; Literature Review: MK; Data Collection: MK; Data Analysis: MK; Writing – Draft: MK; Writing – Review – Editing: MK.

Özgünlük Beyanı | Statement of Originality

Bu makale, özgündür.

This article is original.

Çalışma Sınırlılıkları | Study Limitations

Bu araştırmanın bazı metodolojik sınırlılıkları bulunmaktadır ve gelecekteki çalışmalar için öneriler içermektedir.

This study has some methodological limitations and provides recommendations for future research.

Açık Bilim Beyanı | Open Science Statement

Bu çalışma, açık bilim ilkelerine uygun olarak yürütülmüş ve verilerin paylaşımı araştırma etik kuralları çerçevesinde değerlendirilmiştir.

This study was conducted in compliance with open science principles, and data sharing has been evaluated within the framework of research ethics guidelines.

Erişim Politikası | Access Policy

Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC 4.0) lisansı altında yayınlanmıştır.

This article is published under the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0) license.

Telif Hakkı ve Lisans | Copyright & License

Yazar(lar), makalenin telif hakkını elinde tutar ve CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayınlanmasını kabul eder.

Author(s) retain the copyright of their work, which is licensed under the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0) license.

Kaynaklar

Adams, J. E. (1975). *Shepherding God's flock: A handbook on pastoral ministry, counseling, and leadership*. Zondervan.

Aybey, S. (2018). Türkiye'deki din eğitimi çalışmaları bağlamında 'Uluslararası Yüksek Din Öğretimi Kongresi' (2017) üzerine bibliyometrik analizler. *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 6(10), 415-430.

Best, R. E., Jarvis, G. B., & Ribbins, P. M. (1977). Pastoral care: Concept and process. *British Journal of Educational Studies*, 25(2), 124-135.

Bidwell, D. R., & Marshall, J. L. (2011). Formation: Content, context, models and practices. [çinde] ed. D. R. Bidwell & J. L. Marshall. *The formation of pastoral counselors: Challenges and opportunities* (ss. 1-7). Routledge.

British Journal of Guidance and Counselling. (1973). <https://www.tandfonline.com>. (Erişim tarihi: Nisan, 2025).

Casel, O. (1999). *The mystery of Christian worship*. Crossroad Publishing.

Doehring, C. (2014). *The practice of pastoral care: A postmodern approach*. Presbyterian Publishing.

Foucault, M. (1986). Omnes et singulatim: vers une critique de la raison politique. *Le débat*, 4(41), 5-36.

Frick, E. (2010). Pastoral and psychotherapeutic counseling. *Christian Bioethics*, 16(1), 30-47.

Health and Social Care Chaplaincy. (2013). <https://journal.equinoxpub.com/HSCC>. (Erişim tarihi: Nisan, 2025).

International Journal of Islamic Thought. (2012). <https://www.ukm.my/ijit>. (Erişim tarihi: Nisan, 2025).

Journal of Empirical Theology. (1988). <https://brill.com/view/journals/jet/jet-overview.xml>. (Erişim tarihi: Nisan, 2025).

Journal of Pastoral Psychology. (1950). <https://link.springer.com/journal/11089>. (Erişim tarihi: Nisan, 2025).

Journal of Religion and Health. (1961). <https://link.springer.com/journal/10943>. (Erişim tarihi: Nisan, 2025).

Jung, C. G. (1970). *Psychology and religion: West and east* (Collected Works of C. G. Jung, Vol. 11, R. F. C. Hull, Trans.). Princeton University Press. (Orijinal eser yayınlanma tarihi: 1958)

Karasar, N. (1995). *Bilimsel araştırma yöntemi: Kavramlar, ilkeler, teknikler*. (7. Baskı). 3 A Araştırma Eğitim Danışmanlık Ltd.

Kast, V. (2008). Spirituelle aspekte in der Jung'schen psychotherapie. *Psychotherapie Forum*, 16(2), 66-73.

Koç, M. (2016). Türkiye'deki manevi danışmanlık ve rehberlik çalışmaları bağlamında 'I. Uluslararası Manevi Danışmanlık ve Rehberlik

Kongresi' (2016) üzerine bibliyometrik analizler. *Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4(2), 37-94.

Koç, M. (2020). Türkiye'deki manevi danışmanlık ve rehberlik çalışmaları bağlamında 'II. Uluslararası Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Kongresi' (2018) üzerine bibliyometrik analizler. *Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi*, 2, 29-96.

Koç, M. (2022). Türkiye'deki manevi danışmanlık ve rehberlik çalışmaları bağlamında 'Maneviyat Psikolojisi Sempozyumları' (2014-2018) üzerine bibliyometrik analizler. *Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi*, 5, 129-171.

Koç, M. (2024). Türkiye'deki manevi danışmanlık ve rehberlik çalışmaları bağlamında 'Olağanüstü Durumlarda Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Sempozyumu' (2020) üzerine bibliyometrik analizler. *Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi*, 10, 197-262.

Leins, C. J. (2021). What makes pastoral counseling so pastoral? Distinguishing between pastoral care and clinical practice in modern life. *Journal of Psychology and Christianity*, 40(4), 344-356.

Meissner, W. W. (2009). Religion in the psychoanalytic relationship: Some aspects of transference and countertransference. *Journal of the American Academy of Psychoanalysis and Dynamic Psychiatry*, 37(1), 123-136.

Nordic Journal of Religion and Society. (1988). <https://www.scimagojr.com>. (Erişim tarihi: Nisan, 2025).

Parsons, R. D. (1993). The counseling relationship. [çinde] ed. R. J. Wicks, R. D. Parsons, & D. Capps. *Clinical handbook of pastoral counseling-1* (ss. 97-117). Paulist Press.

Polson, L. M., & Rogers, R. K. (2007). Counseling and mental health referral practices of church staff. *Social Work and Christianity*, 34(1), 72-87.

Radillo, R. M. (2011). A model of formation in the multi-cultural urban context for the pastoral care specialist. [çinde] ed. D. R. Bidwell & J. L. Marshall. *The formation of pastoral counselors: Challenges and opportunities* (ss. 167-176). Routledge.

Rizzuto, A-M. (1979). *The birth of the living God: A psychoanalytic study*. University of Chicago Press.

Rogers, F. G. (2002). Spiritual direction in the Orthodox Christian tradition. *Journal of Psychology and Theology*, 30(4), 276-289.

Scandinavian Journal of Caring Sciences. (1987). <https://onlinelibrary.wiley.com/journal/14716712> (Erişim tarihi: Nisan, 2025).

Schneider-Harpprecht, C. (2003). Hospital chaplaincy across denominational, cultural and religious borders: Observations from the German context. *Christian Bioethics*, 9(1), 91-107.

Sievernich, M. (2003). Pastoral care for the sick in a post-secular age: An Ignatian perspective. *Christian Bioethics*, 9(1), 23–37.

Spiritual Care – Zeitschrift für Spiritualität in den Gesundheitsberufen. (2012). <https://www.degruyterbrill.com>. (Erişim tarihi: Nisan, 2025).

Şahin, S. & Acun, A. (2015). Turist rehberliği alanının bibliyometrik profili: Ulusal turizm kongreleri bildirileri. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18(34), 213-234.

Taylor, C. (2007). *A secular age*. Harvard University Press.

The Canadian Journal of Theology, Mental Health and Disability. (2021). <https://jps.library.utoronto.ca/index.php/cjtmhd>. (Erişim tarihi: Nisan, 2025).

The Journal of Pastoral Care & Counseling. (1947). <https://journals.sagepub.com/home/pcc>. (Erişim tarihi: Nisan, 2025).

Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi. (2020). <https://dergipark.org.tr/pub/tmdrd>. (Erişim tarihi: Nisan, 2025).

Underwood, R. L. (1993). Pastoral counseling in the parish setting. [içinde] ed. R. J. Wicks, R. D. Parsons, & D. Capps. *Clinical handbook of pastoral counseling-1* (ss. 332–348). Paulist Press.

Yevenes, L. (2005). Pastoral counseling: The ignatian contribution to the dynamics of the helping relationship. *Review of Ignatian Spirituality*, 36(1), 49–62.

Yıldırım, A. & Şimşek H. (2005). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayınları.

E k l e r

Ek-1:

Dergi Sayıları - (1. ve 10. Sayılar Arası)
(Ön Kapak + İçindekiler + Arka Kapak)

Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi
Turkish Journal for the Spiritual Counselling and Care

İçindekiler | Contents

■ Sahibinden From Owner.....	7-9
■ Editörden From Editor.....	11-12
■ Makaleler Articles	
Birleşik Krallık'ta Manevi Danışmanlık Eğitimi (2020) ve Uygulaması (2011) Üzerine Değerlendirmeler <i>Evaluations on Training (2020) and Practice (2011) in Spiritual Counselling in the United Kingdom</i> Mustafa Koç.....	13-62
Suç İşlemiş Bireylere Yönelik Manevi ve Dini Hizmetlerle İlişkili Araştırmalar Üzerine Bir İnceleme <i>A Review on Studies Related to Spiritual and Religious Services for Individuals who Involved in a Crime</i> Abdullah Dağcı.....	63-99
İtikâfın Maneviyat ve Psikopatoloji İle İlişkisi Üzerine Bir Araştırma <i>A Research on the Relationship of Itikâf with Spirituality and Psychopathology</i> Ahmet Canan Karakaş & Ömer Faruk Habergetiren	101-118
Türkiye'de Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Alanında Yapılan Tezler (2018-2019) Üzerine Değerlendirmeler <i>Evaluations on Theses (2018-2019) Written in the Field of Spiritual Counselling and Care in Turkey</i> İbrahim Furkan Güven.....	119-157
■ Çeviriler Translations	
İyiği Temsil Etmek: Seküler Bir Çağda Pastoral Bakım <i>Representing the Good: Pastoral Care in a Secular Age</i> Carmen Schuhmann & Annelieke Damen Mustafa Kısakol (çeviren).....	159-179

■ **Kitap İncelemeleri** | Book Reviews

Sağlık Hizmetlerinde Manevi Danışmanlık ve Rehberlik

Spiritual Counselling and Care in the Health Care

Kader Cansu Abay.....181-191

Manevi Danışmanlık ve Rehberlik: Farklı Alanlardan Araştırma Bulguları ve Değerlendirmeler

Spiritual Counselling and Care: Research Findings and Evaluations from Different Fields

Yusuf Koç.....193-203

■ **Yazar Bilgileri** | Author Information.....205-206

■ **Yayın ve Yazım İlkeleri** | Principles of Publishing and Writing.....207-210

Issue: 1 Year: 2020 June
ISSN: 2687-2714

TURKISH JOURNAL FOR THE SPIRITUAL COUNSELLING AND CARE

1

Sayı: 2 Yıl: 2020 Aralık
ISSN: 2687-2714

TÜRK MANEVİ DANIŞMANLIK VE REHBERLİK DERGİSİ

2

Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi
Turkish Journal for the Spiritual Counselling and Care

İçindekiler | Contents

■ Editörden From Editor.....	7-8
■ Makaleler Articles	
Huzurevi Yaşlılarında Sevgi: Manevi Başa Çıkma Bağlamında Bir Araştırma <i>Love in Nursing Home Residents: A Study in the Context of Spiritual Coping</i> Abdullah Dağcı	9-28
Türkiye'deki Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Çalışmaları Bağlamında 'II. Uluslararası Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Kongresi' (2018) Üzerine Bibliyometrik Analizler <i>Bibliometric Analyses on the '2nd International Congress on Religious-Spiritual Counselling and Care' (2018) in the Context of Spiritual Counselling and Care Studies in Turkey</i> Mustafa Koç	29-96
Madde Bağımlısı Bireylerin Değişim Sürecindeki Farkındalık Düzeylerine Varoluşçu/Manevi Yaklaşım <i>Existential/Spiritual Approach to the Awareness Levels of Individuals with Substance Use Disorders in the Process of Change</i> İsa Ceylan.....	97-134
Manevi Danışmanlık Açısından Fatiha Suresi Üzerine Psikolojik Analizler <i>Psychological Analyses on Surah al-Fatiba in Terms of Spiritual Counseling</i> Mustafa Naci Kula.....	135-158
Danışan Merkezli Manevi Danışmanlık Örneği Olarak İslam Peygamberi Hz. Muhammed'in Uygulamaları <i>Practices of Muhammad the Prophet of Islam, as an Example of Client-Centered Spiritual Counseling</i> Yusuf Koç.....	159-200
Dine ve Kültüre Duyarlı Psikolojik Danışmanlık-I: Manevi Danışmanlık Perspektifinden Kuramsal Analizler <i>Psychological Counseling Sensitive to Religion and Culture-I: A Theoretical Analysis from the Perspective of Spiritual Counseling</i> Muharrem Aka.....	201-233

■ **Kitap İncelemeleri** | Book Reviews

Sosyal Hizmetlerde Manevi Danışmanlık ve Rehberlik

Spiritual Counseling and Care in Social Services

Sümeyye Nur Kaya.....235-241

Cezaevi Hizmetlerinde Manevi Danışmanlık ve Rehberlik

Spiritual Counseling and Care in Penitentiary Services

Kader Cansu Abay.....243-254

■ **Yazar Bilgileri** | Author Information.....255-257

■ **Yayın ve Yazım İlkeleri** | Principles of Publishing and Writing.....259-262

Issue: 2 Year: 2020 December
ISSN: 2687-2714

**TURKISH JOURNAL FOR
THE SPIRITUAL COUNSELLING AND CARE**

2

Sayı: 3 Yıl: 2021 Haziran
ISSN: 2687-2714

TÜRK MANEVİ DANIŞMANLIK VE REHBERLİK DERGİSİ

3

Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi
Turkish Journal for the Spiritual Counselling and Care

İçindekiler | Contents

■ **Editörden** | From Editor.....7-8

■ **Makaleler** | Articles

Zorluk ve Sıkıntılarla Başa Çıkma Süreçlerinde Manevi Destek Örneği Olarak İnşirah Suresi Üzerine Psikolojik Analizler

Psychological Analysis on Surah Al-Inshirah as an Example of Spiritual Support in Coping with Difficulties and Distresses

Mustafa Naci Kula 9-23

Belçika'daki Müslüman Göçmenlere Hizmet Veren Manevi Danışmanların Eğitimi

Training of Serving Spiritual Counselors for Muslim Immigrants in Belgium

Mustafa Dönmez 25-53

Dine ve Kültüre Duyarlı Psikolojik Danışmanlık-II: Manevi Danışmanlık Perspektifinden Bir Uygulama Örneği

Psychological Counseling Sensitive to Religion and Culture-II: An Application Example from the Perspective of Spiritual Counseling

Muharrem Aka.....55-86

Manevi Danışmanlığın Felsefi Temelleri Bağlamında Sokratik Doğurtma Yöntemi

Socratic Maieutic Method in the Context of Philosophical Foundations of Spiritual Counseling

Emel Güvenç 87-105

Bağımlılıktan Bağlanmaya: Bağımlılığa Dini ve Manevi Yaklaşımlar

From Addiction to Attachment: Religious and Spiritual Approaches to Addiction

İsa Ceylan.....107-134

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Öğrenci Yurtları ve Gençlik Merkezlerindeki Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetleri (2013-2021): Sınırlılıklar ve Bir Eğitim Programı Önerisi

Spiritual Counseling and Care Services of Presidency of Religious Affairs in Student Dormitories and Youth Centers in Turkey (2013-2021): Limitations and a Proposal for a Training Program

Mustafa Koç.....135-201

■ **Kitap İncelemeleri** | Book Reviews

Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetleri Temel Bilgiler Kılavuzu
Spiritual Counseling and Care Services Basic Information Guide

Hatice Güven.....203-212

Ruhun Hastalıkları ve Çareleri
Diseases of the Soul and Their Remedies

Selen Nurbanu Kahraman.....213-227

Hastalar İçin Manevi Bakım
Spiritual Care for the Patients

Ayten Kesme.....229-237

■ **Yazar Bilgileri** | Author Information.....239-241

■ **Yayın ve Yazım İlkeleri** | Principles of Publishing and Writing.....243-246

Issue: 3 Year: 2021 June
ISSN: 2687-2714

**TURKISH JOURNAL FOR
THE SPIRITUAL COUNSELING AND CARE**

3

Sayı: 4 Yıl: 2021 Aralık
ISSN: 2687-2714

TÜRK MANEVİ DANIŞMANLIK VE REHBERLİK DERGİSİ

4

Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi
Turkish Journal for the Spiritual Counselling and Care

İçindekiler | Contents

■ Editörden From Editor.....	7-8
■ Makaleler Articles	
Manevi Danışmanlık ve Rehberliğin Akademik Başarı ve Sınav Kaygısı Üzerindeki Etkisi: Lise Öğrencileri Üzerine Bir Uygulama <i>The Effect of Spiritual Counseling and Care on Academic Success and Exam Anxiety: An Application on High School Students</i> Halime Hilal Taşkın & Özer Çetin.....	9-38
Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Çalışmaları (2016-2020) Üzerine Bir Swot Analizi <i>A Swot Analysis on Spiritual Counseling and Care Studies (2016-2020)</i> Deniz Koç & Fatümetül Zehra Gültaş.....	39-74
Covid-19 Pandemi Döneminde Öğretmenlerin Manevi Kaynakları ve Mental İyi Oluşları <i>Spiritual Resources and Mental Well-Being of Teachers During the Covid-19 Pandemic</i> Erhan Tunç.....	75-96
Psikoterapi Sürecinde Manevi Temelli Müdahaleler <i>Spiritual-Based Interventions in the Process of Psychotherapy</i> Firdevs Canşır.....	97-111
Bakım Veren Hasta Yakınlarının Manevi Destek İhtiyaçları: Karma Yöntem Bir Araştırma <i>Needs for Spiritual Support for Caregiving Relatives of Patients: A Mixed Method Research</i> Elif Hut & Ali Rıza Aydın.....	113-135
Türk Üniversitelerinde Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Alanındaki İlk Kurumsallaşma Deneyimleri: Baün-Madmer (2014-2021) & Baün-Mapdat (2015-2021) Üzerine Bir Araştırma <i>First Institutionalization Experiences in the Field of Spiritual Counseling and Care in Turkish Universities: A Research on Baün-Madmer (2014-2021) & Baün-Mapdat (2015-2021)</i> Mustafa Koç.....	137-208

■ **Kitap İncelemeleri** | Book Reviews

Manevi Bakım ve Danışma Psikolojisi: Kavram, Kuram ve Uygulamalar
Psychology of Spiritual Care and Counseling: Concept, Theory and Applications
Sümeyye Nur Kaya.....209-215

Tıbbi, Hukuki, Manevi ve Etik Boyutlarıyla Palyatif Tıp
Palliative Medicine with its Medical, Legal, Spiritual and Ethical Dimensions
Ayşenur Özbakkal.....217-226

■ **Yazar Bilgileri** | Author Information.....227-229

■ **Yayın ve Yazım İlkeleri** | Principles of Publishing and Writing.....231-234

Issue : 4 Year: 2021 December
ISSN: 2687-2714

**TURKISH JOURNAL FOR
THE SPIRITUAL COUNSELING AND CARE**

4

Sayı: 5 Yıl: 2022 Haziran
ISSN: 2687-2714

TÜRK MANEVİ DANIŞMANLIK VE REHBERLİK DERGİSİ

5

Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi
Turkish Journal for the Spiritual Counselling and Care

İçindekiler | Contents

■ Editörden From Editor.....	7-8
■ Makaleler Articles	
Manevi Danışmanlık Açısından Duha Suresinin Psikolojik Analizi <i>Psychological Analysis on Surah Ad-Duhaa in Terms of Spiritual Counseling</i> M. Naci Kula.....	9-25
Manevi Danışmanlıkta Kurumsal Model Önerileri: Ahi Evran Kişisel Gelişim Akademisi & Fütüvvet Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Merkezi Örnekleri <i>Suggestions for Institutional Model in Spiritual Counseling: Examples of Ahi Evran Personal Development Academy & Fütüvvet Spiritual Counseling and Care Center</i> Mustafa Atak.....	27-45
Gebelik Sürecinde Manevi Bakım: Hastanede Nicel Bir Uygulama <i>Spiritual Care During Pregnancy: A Quantitative Application in the Hospital</i> Serpil Başer.....	47-72
Özofagus Atrezisi ve Trakeaözofageal Fistül Tanısı Alan Çocuk Sahibi Anne-Babaların Manevi Danışmanlık ve Rehberlik İhtiyaçları <i>Spiritual Counseling and Care Needs of Parents whose Children Diagnosed with Esophageal Atresia and Tracheoesophageal Fistula</i> Sümeyye Nur Kaya.....	73-97
Manevi Danışmanlık ve Rehberlikte Krize Müdahale Yaklaşımları <i>Approaches for Crisis Intervention in Spiritual Counseling and Care</i> Zeynep Karlık & M. Naci Kula.....	99-128
Türkiye'deki Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Çalışmaları Bağlamında "Maneviyat Psikolojisi Sempozyumları" (2014-2018) Üzerine Bibliyometrik Analizler <i>Bibliometric Analyses on the 'Symposiums on Psychology of Spirituality' (2014-2018) in the Context of Spiritual Counseling and Care Studies in Turkey</i> Mustafa Koç.....	129-171

■ **Kitap İncelemeleri** | Book Reviews

Manevi Danışmanlıkta İhsan Modeli

The İhsan Model in Spiritual Counseling

Halime Hilal Taşkın.....173-181

Dokuz Yüz Katlı İnsan: Tasavvuf ve Ben Ötesi Psikolojisi

Nine Hundredfold Human: Sufism and Transpersonal Psychology

Gülçin Öntan.....183-192

■ **Yazar Bilgileri** | Author Information.....193-194

■ **Yayın ve Yazım İlkeleri** | Principles of Publishing and Writing.....195-198

Issue: 5 Year: 2022 June
ISSN: 2687-2714

**TURKISH JOURNAL FOR
THE SPIRITUAL COUNSELING AND CARE**

5

Sayı: 6 Yıl: 2022 Aralık
ISSN: 2687-2714

TÜRK MANEVİ DANIŞMANLIK VE REHBERLİK DERGİSİ

6

Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi
Turkish Journal for the Spiritual Counselling and Care

İçindekiler | Contents

■ **Editörden** | From Editor.....7-8

■ **Makaleler** | Articles

Yaşlı Manevi Danışmanlığında Psikoterapi Tekniği Olarak Manevi Anımsama Terapisi

Spiritual Reminiscence Therapy as a Psychotherapy Technique in Spiritual Counseling for the Elderly

Halime Hilal Taşkın.....9-38

Manevi Danışmanlıkta Varoluşçu Psikoterapi Tekniği

Existential Psychotherapy Technique in Spiritual Counselling

Hişyar Dılan & Hasan Kayıklık..... 39-66

Bireysel ve Hastalık Kaynaklı Etkenler Bağlamında Hastanelerdeki Manevi Destek Hizmetinin Psiko-Sosyal Uyuma Etkisi

The Effect of Spiritual Support Service in Hospitals on Psycho-Social Adjustment in the Context of Individual and Illness-Related Factors

Mükerrem Saliha Kars & M. Naci Kula.....67-100

Manevi Danışmanlık ve Rehberlikte Kriz Terapisinin Temelleri

Fundamentals of Crisis Therapy in Spiritual Counseling and Care

Zeynep Karlık.....101-130

Lise Öğrencilerinde Tanrı Algısı, İnsani Değerler ve Öz-Yeterlilik: Uygulamalı Bir Manevi Danışmanlık Çalışması

Perception of God, Human Values and Self-Efficacy in High School Students: A Study of Practical Spiritual Counseling

Tuğrul Niyazibeyoğlu.....131-151

■ **Kitap İncelemeleri** | Book Reviews

Onkoloji Hastalarına Manevi Destek

Spiritual Support for Oncology Patients

Elif Nihal Aktay.....153-161

Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi

Sosyal Hizmet, Maneviyat ve Din <i>Social Work, Spirituality, and Religion</i> Enes Orhan.....	163-176
Psikoloji, Varoluş, Maneviyat <i>Psychology, Existence, and Spirituality</i> Arzu Tacer.....	177-185
■ Yazar Bilgileri Author Information.....	187-189
■ Yayın ve Yazım İlkeleri Principles of Publishing and Writing.....	191-194

Issue: 6 Year: 2022 December
ISSN: 2687-2714

TURKISH JOURNAL FOR THE SPIRITUAL COUNSELING AND CARE

6

Sayı: 7 Yıl: 2023 Haziran
ISSN: 2687-2714

TÜRK MANEVİ DANIŞMANLIK VE REHBERLİK DERGİSİ

7

Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi
Turkish Journal for the Spiritual Counselling and Care

İçindekiler | Contents

■ Editörden From Editor.....	7-8
■ Makaleler Articles	
Dini Takıntılar ve Şema Terapi: Manevi Danışmanlık Perspektifinden Analizler <i>Scrupulosity and Schema Therapy: Analysis from the Perspective of Spiritual Counseling</i> Esma Zennure Kavurkacı.....	9-49
Manevi Danışmanlık Açısından Asr Suresi'nin Psikolojik Analizi <i>Psychological Analysis of Surah Al-Asr in Terms of Spiritual Counseling</i> M. Naci Kula.....	51-64
Çevresel ve Manevi Faktörler Bağlamında Hastanelerdeki Manevi Destek Hizmetinin Psiko-Sosyal Uyuma Etkisi <i>The Effect of Spiritual Support Service in Hospitals on Psycho-Social Adjustment in the Context of Environmental and Spiritual Factors</i> Mükerrem Saliha Kars & M. Naci Kula.....	65-100
Manevi Danışmanlık ile Hümanist Psikoloji Arasındaki İlişki <i>Relationship between Spiritual Counseling and Humanistic Psychology</i> Ayşe Nural & Ülkü Tosun.....	101-118
Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Perspektifinden Tanrı Tasavvurları ve Varlık Aşamaları Üzerine Psiko-Teolojik Analizler <i>Psycho-Theological Analyses on God Images and Stages of Being from the Perspective of Spiritual Counseling and Care</i> Zeynep Karlık.....	119-147
■ Kitap İncelemeleri Book Reviews	
Manevi Yönelimli Psikolojik Danışma <i>Spiritually Oriented Psychological Counseling</i> Tuba Nur İskeçlier.....	149-161
Aile Terapisi: Manevi Yönelimli Bir Perspektif <i>Family Therapy: A Spiritually Oriented Perspective</i> Rümeysa Sancak.....	163-174

Manevi Yönelimli Psikoterapi ve Psikolojik Danışma <i>Spiritually Oriented Psychotherapy and Psychological Counseling</i> Feyza Nur Taşkaya.....	175-187
■ Yazar Bilgileri Author Information.....	189-191
■ Yayın ve Yazım İlkeleri Principles of Publishing and Writing.....	193-196

Issue: 7 Year: 2023 June
ISSN: 2687-2714

TURKISH JOURNAL FOR THE SPIRITUAL COUNSELING AND CARE

7

Sayı: 8 Yıl: 2023 Aralık
ISSN: 2687-2714

TÜRK MANEVİ DANIŞMANLIK VE REHBERLİK DERGİSİ

8

Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi
Turkish Journal for the Spiritual Counselling and Care

İçindekiler | Contents

■ **Editörden** | From Editor.....7-8

■ **Makaleler** | Articles

Maneviyat ve Ruh Sağlığı: Maneviyat ve Psikolojik İyi Oluş Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma

Spirituality and Mental Health: A Study on the Relationship between Spirituality and Psychological Well-Being

M. Burak Tosyalıoğlu & Ahmet Albayrak.....9-50

Manevi Danışmanlık Bağlamında Türk Müziği Makamlarının Terapötik Etkileri
Therapeutic Effects of Turkish Music Modes in the Context of Spiritual Counseling

Hatice Bolat.....51-73

Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Perspektifinden Nefs Psikolojisi ve Nefs Psikoterapisi

Nafs Psychology and Nafs Psychotherapy from the Perspective of Spiritual Counseling and Care

Elif Nihal Aktay.....75-110

Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Perspektifinden Nefs Psikolojisinde Kutsal Toprak Deneyimi

The Holy Land Experience in the Nafs Psychology from the Perspective of Spiritual Counseling and Care

Mervenur Uzgur.....111-140

Digitalization and Spiritual Values in the Context of Spiritual Counseling: Impacts of the Internet on Values

Manevi Danışmanlık Bağlamında Dijitalleşme ve Manevi Değerler: İnternetin Değerler Üzerindeki Etkileri

Muhammed Tosun.....141-162

■ **Kitap İncelemeleri** | Book Reviews

Manevi Danışmanlar İçin Kılavuz: Danışma İlke, Beceri ve Teknikleri
Guide for Spiritual Counselors: Counseling Principles, Skills and Techniques

Esma Zennure Kavurkacı.....163-172

Nefs Psikolojisi: Kuram & Uygulama

Nafs Psychology: Theory & Application

Tuba Nur İskeçlier.....173-183

■ **Yazar Bilgileri** | Author Information.....185-187

■ **Yayın ve Yazım İlkeleri** | Principles of Publishing and Writing.....189-192

Issue: 8 Year: 2023 December
ISSN: 2687-2714

**TURKISH JOURNAL FOR
THE SPIRITUAL COUNSELING AND CARE**

8

Sayı: 9 Yıl: 2024 Haziran
ISSN: 2687-2714

TÜRK MANEVİ DANIŞMANLIK VE REHBERLİK DERGİSİ

9

Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi
Turkish Journal for the Spiritual Counselling and Care

İçindekiler | Contents

■ Editörden From Editor.....	7-8
■ Makaleler Articles	
Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Bağlamında Kriz Durumlarındaki Manevi Terapötik Bilişsel Şemalar <i>Spiritual Therapeutic Cognitive Schemas in Crisis Situations in the Context of Spiritual Counseling and Care</i> Zeynep Karlık.....	9-38
Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Perspektifinden Nefs Psikolojisinde İnfak ve İsar Deneyimi <i>The Experience of Almsgiving/Infaq and Self-Sacrifice/Isar in Nafs Psychology from the Perspective of Spiritual Counseling and Care</i> Tuba Nur İskeçlier.....	39-76
Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Bağlamında Ölüm Algısının Terapötik Etkileri <i>Therapeutic Effects of the Perception of Death in the Context of Spiritual Counseling and Care</i> Zehra Atak & Ali Kuşat.....	77-100
Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Perspektifinden Nefs Psikolojisinde Ölüm <i>Death in Nafs Psychology from the Perspective of Spiritual Counseling and Care</i> Feyza Nur Taşkaya.....	101-138
Psikolojik Danışmanların Danışma Sürecindeki Manevi Boyuta İlişkin Yaklaşımları <i>Approaches of Psychological Counselors to the Spiritual Dimension in Counseling Process</i> Rızzan Cerrahoğlu & Cemile Çelik Yanık.....	139-164
Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Aile ve Dini Rehberlik Merkezlerindeki Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetleri (2003-2024): Sınırlılıklar ve Bir Eğitim Programı Önerisi <i>Spiritual Counseling and Care Services of Presidency of Religious Affairs in the Family and Religious Guidance Centers in Turkey (2003-2024): Limitations and the Proposal for a Training Program</i> Mustafa Koç.....	165-262

■ **Kitap İncelemeleri** | Book Reviews

Psikolojinin Üçüncü Boyutu: Nefs Psikolojisi ve Rüyaların Dili

Third Dimension of Psychology: Nafs Psychology and the Language of Dreams

Özlem Yanar.....263-276

Normal Yas Sürecinde Manevi Destek

Spiritual Support in the Normal Grieving Process

Canan Yılmaz.....277-286

Covid-19 Pandemisi ve Manevi Danışmanlık: Pandemi Kaygısında Dini Başa Çıkma ve Manevi İyi Oluş

The Covid-19 Pandemic and Spiritual Counseling: Religious Coping and Spiritual Well-Being in Pandemic Anxiety

İsmail Malkoç.....287-296

■ **Yazar Bilgileri** | Author Information.....297-300

■ **Yayın ve Yazım İlkeleri** | Principles of Publishing and Writing.....301-304

Issue: 9 Year: 2024 June
ISSN: 2687-2714

**TURKISH JOURNAL FOR
THE SPIRITUAL COUNSELING AND CARE**

9

Sayı: 10 Yıl: 2024 Aralık
ISSN: 2687-2714

TÜRK MANEVİ DANIŞMANLIK VE REHBERLİK DERGİSİ

10

Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi
Turkish Journal for the Spiritual Counselling and Care

İçindekiler | Contents

■ Editörden From Editor.....	9-10
■ Makaleler Articles	
Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Perspektifinden Dinsel Deneyimin Nöropsikolojik Yorumu: Nöroteoloji Üzerine Analizler <i>The Neuropsychological Interpretation of Religious Experience from the Perspective of Spiritual Counseling and Care: Analyses on Neurotheology</i> Hilal Sena Teke & Sema Yılmaz.....	11-38
Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Perspektifinden Nefs Psikolojisinde Manevi Dayanıklılık <i>Spiritual Resilience in Nafs Psychology from the Perspective of Spiritual Counseling and Care</i> Canan Yılmaz.....	39-86
Manevi Danışmanlık ve Rehberlikte Anadolu Bilgeliği Bağlamında Mesnevi Üzerine Terapötik Analizler <i>Therapeutic Analyses on the Masnavi in the Context of Anatolian Wisdom in Spiritual Counseling and Care</i> Muhammed Tosun.....	87-130
Gençlere Yönelik Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetleri: Manevi Danışmanlar Perspektifinden Nitel Bir Araştırma <i>Spiritual Counseling and Care Services for Youth: A Qualitative Study from the Perspective of Spiritual Counselors</i> Mehmet Su.....	131-154
Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Bağlamında Evlilikte Maneviyat Üzerine Nitel Bir Araştırma <i>A Qualitative Study on Spirituality in Marriage in the Context of Spiritual Counseling and Care</i> Halil İbrahim Özasma.....	155-196

Türkiye’deki Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Çalışmaları Bağlamında ‘Olağanüstü Durumlarda Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Sempozyumu’ (2020) Üzerine Bibliyometrik Analizler <i>Bibliometric Analyses on the 'Symposium on Spiritual Counseling and Care in Extraordinary Situations' (2020) in the Context of Spiritual Counseling and Care Studies in Turkey</i> Mustafa Koç.....	197-262

■ Kitap İncelemeleri | Book Reviews

Bilişsel Davranışçı Terapi: Manevi Perspektifli Teori ve Uygulamalar <i>Cognitive Behavioral Therapy: Theory and Applications with a Spiritual Perspective</i> Maide Nur Erdeniz.....	263-270
Ceza İnfaz Kurumlarında Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetleri <i>Spiritual Counseling and Care Services in Prisons</i> Abdullah Adıgüzel.....	271-280
Dini Rehberlik: Bilginin Kaynağı ve Bilgi Üretme Süreçleri <i>Religious Guidance: The Source of Knowledge and the Processes of Knowledge Production</i> Betül Şavk.....	281-292
■ Yazar Bilgileri Author Information.....	293-296
■ Yayın ve Yazım İlkeleri Principles of Publishing and Writing.....	297-300

Issue : 10 Year: 2024 December
ISSN: 2687-2714

TURKISH JOURNAL FOR THE SPIRITUAL COUNSELING AND CARE

10

Ek-2:
Tanıtım Afişleri

Türkiye’de alanında bir ilk

TÜRK DİN PSİKOLOJİSİ DERGİSİ

ve

TÜRK MANEVİ DANIŞMANLIK VE REHBERLİK DERGİSİ

**ilk sayı 2020’de
Makalelerinizi bekliyoruz.**

www.dergipark.org.tr

Türkiye’de alanında bir ilk

**TÜRK
MANEVİ DANIŞMANLIK
ve REHBERLİK
DERGİSİ**

**Makalelerinizi bekliyoruz
ilk sayı 2020’de**

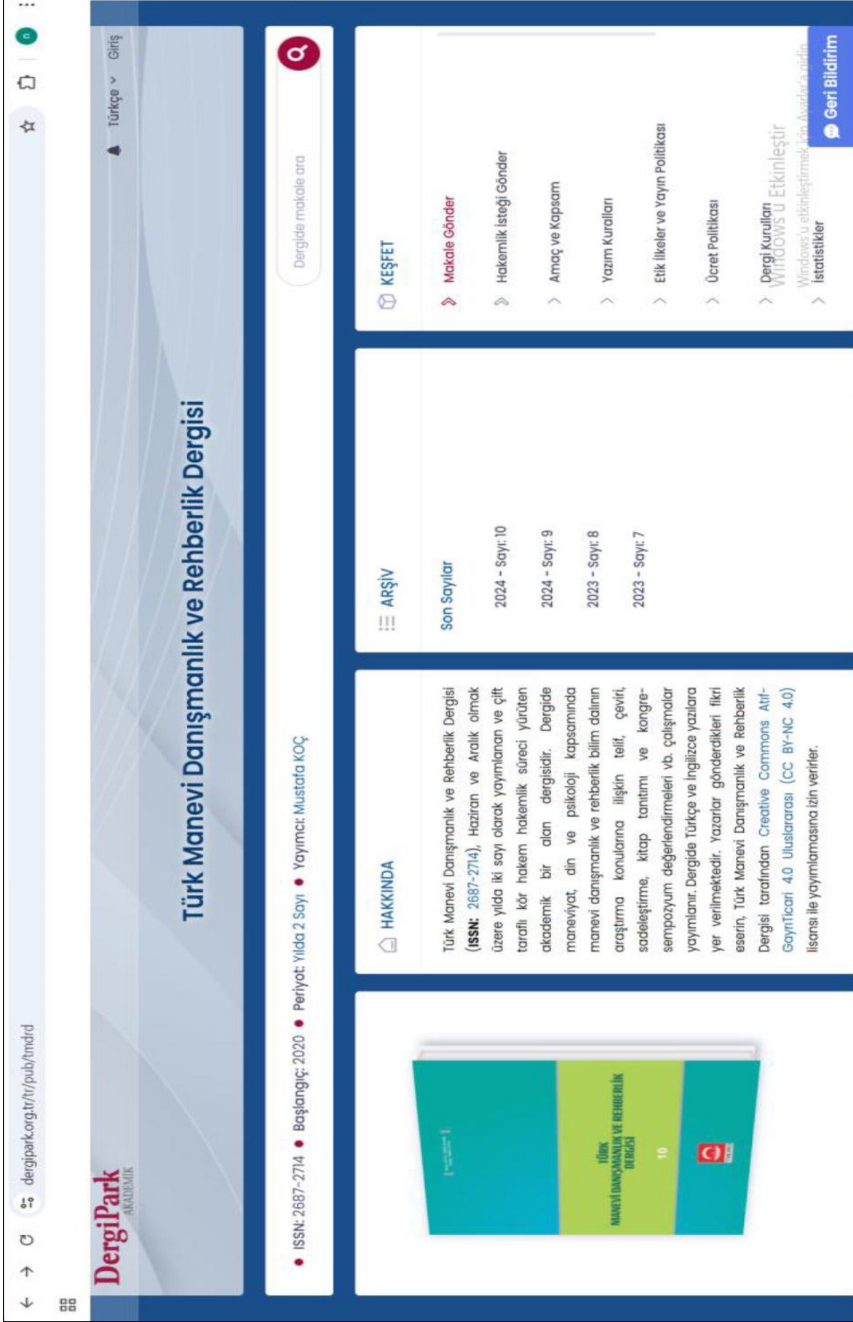
www.dergipark.org.tr

Ek-3:

**Dergi Logoları
(Türkçe & İngilizce)**

Ek-4: Dergi İnternet Sitesi

Ek-5:

**Dergi Yazarları
(1. ve 10. Sayılar Arası)**

Makalenin bu ekinde, *Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi*'nin 1. ve 10. sayılar arasında yer alan yazarlar, alfabetik sıraya göre ve "isim, soyisim, (akademik unvan)" biçiminde bir şablonla sunulmuştur. Derginin ilgili sayılarında bazı yazarların birden fazla akademik yayına katkı sağlamış olmaları nedeniyle, yazar isimleri her sayı için ayrı ayrı tekrarlanmamış; her yazarın adı ve soyadı listede yalnızca bir kez belirtilmiştir. Ayrıca, yazarların akademik unvanları, bilimsel ürünlerinin yayınlandığı dönemlerdeki dergide belirtilen şekliyle korunduğu için güncellenmemiştir.

Abdullah Adıgüzel (Doktora Öğrencisi)
Abdullah Dağcı (Doktora Öğrencisi)
Ahmet Albayrak (Doç. Dr.)
Ahmet Canan Karataş (Doç. Dr.)
Ali Kuşat (Doç. Dr.)
Ali Rıza Aydın (Prof. Dr.)
Arzu Tacer (Doktora Öğrencisi)
Ayşe Nural (Yüksek Lisans Öğrencisi)
Ayşenur Özbakkal (Yüksek Lisans Öğrencisi)
Ayten Kesme (Yüksek Lisans Öğrencisi)
Betül Şavk (Yüksek Lisans Öğrencisi)
Canan Yılmaz (Yüksek Lisans Öğrencisi)
Cemile Çelik Yanık (Uzman Öğretmen)
Deniz Koç (Yüksek Lisans Öğrencisi)
Elif Hut (Yüksek Lisans Öğrencisi)
Elif Nihal Aktay (Yüksek Lisans Öğrencisi)
Emel Güvenç (Doktora Öğrencisi)
Enes Orhan (Yüksek Lisans Öğrencisi)
Erhan Tunç (Doç. Dr.)
Esmâ Zennure Kavurkacı (Doktora Öğrencisi)
Fatümetül Zehra Gültaş (Dr. Öğr. Üyesi)
Feyza Nur Taşkaya (Yüksek Lisans Öğrencisi)
Fırdevs Canşı (Yüksek Lisans Öğrencisi)
Gülçin Öntan (Yüksek Lisans Öğrencisi)
Halil İbrahim Özasma (Dr. Öğr. Üyesi)
Halime Hilal Taşkın (Doktora Öğrencisi)
Hasan Kayıklık (Prof. Dr.)
Hatice Bolat (Yüksek Lisans Öğrencisi)

Hatice Güven (Yüksek Lisans Öğrencisi)
Hilal Sena Teke (Yüksek Lisans Öğrencisi)
Hişyar Dilan (Doktora Öğrencisi)
İbrahim Furkan Güven (Arş. Gör. & Doktora Öğrencisi)
İsa Ceylan (Dr.)
İsmail Malkoç (Yüksek Lisans Öğrencisi)
Kader Cansu Abay (Yüksek Lisans Öğrencisi)
M. Naci Kula (Doç. Dr.)
Maide Nur Erdeniz (Yüksek Lisans Öğrencisi)
Mehmet Su (Dr. Öğr. Üyesi)
Mervenur Uzgur (Yüksek Lisans Öğrencisi)
Muhammed Tosun (Dr. Öğretmen)
Muharrem Aka (Dr. Öğr. Üyesi)
Mustafa Atak (Dr. Öğr. Gör.)
Mustafa Burak Tosyalıoğlu (Doktora Öğrencisi)
Mustafa Dönmez (Prof. Dr.)
Mustafa Kısakol (Doktora Öğrencisi)
Mustafa Koç (Prof. Dr.)
Mustafa Naci Kula (Doç. Dr.)
Mükerrem Saliha Kars (Yüksek Lisans Öğrencisi)
Ömer Faruk Habergetiren (Dr. Öğr. Üyesi)
Özer Çetin (Prof. Dr.)
Özlem Yanar (Yüksek Lisans Öğrencisi)
Rızvan Cerrahoğlu (Uzman Öğretmen)
Rümeysa Sancak (Yüksek Lisans Öğrencisi)
Selen Nurbanu Kahraman (Yüksek Lisans Öğrencisi)
Sema Yılmaz (Doç. Dr.)
Serpil Başar (Dr.)
Sümeyye Nur Kaya (Yüksek Lisans Öğrencisi)
Tuba Nur İskeçlier (Yüksek Lisans Öğrencisi)
Tuğrul Niyazibeyoğlu (Dr.)
Ülkü Tosun (Doç. Dr.)
Yusuf Koç (Yüksek Lisans Öğrencisi)
Zehra Atak (Doktora Öğrencisi)
Zeynep Karlık (Doktora Öğrencisi)

Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi
Turkish Journal for the Spiritual Counseling and Care

Sayı: 11 • Haziran 2025 • 257-266
Issue: 11 • June 2025 • 257-266

Bağımlılık ve Maneviyat

İşbilen, N. (2023). *Bağımlılık ve maneviyat*. Çamlıca Yayınları. (351 s).
İşbilen, N. (2023). *Addiction and spirituality*. Çamlıca Publishing. (351 p).
ISBN: 978-625-8427-38-7

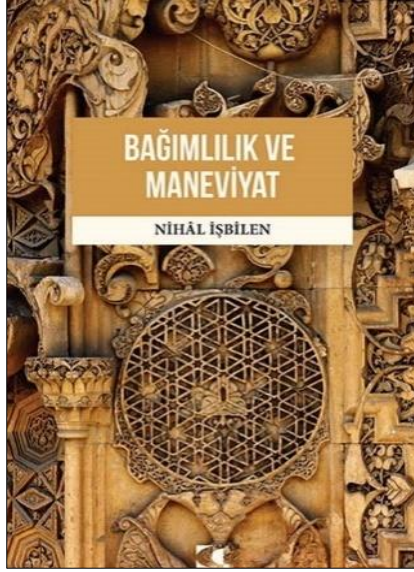
Arzu Kılınç

Doktora Öğrencisi | PhD Student
Erzincan Binalı Yıldırım Üniversitesi | Erzincan Binalı Yıldırım University
✉ 33arzuk@gmail.com | ID 0009-0004-5368-9240
Erzincan | Türkiye

<https://doi.org/10.56432/tmdrd.1582248>

Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi
Turkish Journal for the Spiritual Counseling and Care

Makale Bilgisi	Article Information
Makale Türü • Article Type	Kitap İnceleme • Book Review
Geliş Tarihi • Received	09 Kasım 2024 • 09 November 2024
Düzeltilme Tarihi • Revised	06 Nisan 2025 • 06 April 2025
Kabul Tarihi • Accepted	06 Nisan 2025 • 06 April 2025
Yayın Tarihi • Published	30 Haziran 2025 • 30 June 2025
Değerlendirme • Review	Çift Taraflı Kör • Double-Blind
Hakem • Peer-Review	Dış-Bağımsız • External-Independent
Benzerlik Taraması • Similarity Check	Tamamlandı • Completed
Etik Onay • Ethical Approval	Etik Gerekmez • Ethics Not Required
Çıkar Çatışması • Conflict of Interest	None • Yok
Finansman • Funding	Finansman Yok • No Funding
Lisans • License	Creative Commons BY-NC 4.0
Dergi İletişim • Journal Contact	https://dergipark.org.tr/tr/pub/tmdrd

Ö z e t

Bu kitap, özellikle alkol ve madde bağımlılığının tedavi ve iyileşme süreçlerinde uygulanabilecek dini ve manevi yaklaşımları ele almaktadır. Bağımlılıkla mücadele alanına katkı sunmayı hedefleyen bu çalışma, aynı zamanda gelecekte yürütülecek bağımlılık araştırmaları açısından önemli bir kuramsal temel niteliği taşımaktadır. Bağımlılık ile maneviyat arasındaki ilişkiye dair derinlemesine bilgi edinmek isteyen araştırmacılar ve uygulayıcılar için bu eser, faydalı bir kaynak olma potansiyeline sahiptir.

A n a h t a r K e l i m e l e r

Manevi danışmanlık ve rehberlik • Bağımlılık • Maneviyat
İyileşme • Dini başa çıkma • Madde kullanımı

A b s t r a c t

This book explores religious and spiritual approaches that can be utilized particularly in the treatment and recovery processes of alcohol and substance addiction. Aimed at contributing to the field of addiction intervention, it also offers a robust theoretical framework for future research in addiction studies. By examining the intersection between addiction and spirituality, it provides a valuable resource for researchers and practitioners seeking a deeper understanding of how spiritual and religious coping mechanisms can support recovery and promote holistic well-being.

K e y w o r d s

Spiritual counseling and care • Addiction • Spirituality
Recovery • Religious coping • Substance use

Nihâl İşbilen, 2013 yılında Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun olmuştur. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi'nde Felsefe ve Din Bilimleri Bölümünde *Sağlık Çalışanlarının Maneviyat ve Manevi Bakım Algısı, İstanbul Örneği* adlı araştırmasıyla yüksek lisansını tamamlamıştır. *Maneviyat Temelli Bağımlılık Danışmanlığı: Alkol ve Madde Bağımlılığının Rehabilitasyon Sürecinde Bir Model Önerisi* başlıklı teziyle Marmara Üniversitesi Felsefe ve Din Bilimleri Bölümünde doktorasını tamamlamıştır. Bartın Üniversitesi İslami İlimler Fakültesinde Dr. Öğretim Üyesi olarak görev yapmaktadır.

Nihâl İşbilen'in doktora çalışması olan *Bağımlılık ve Maneviyat* adlı eseri, alkol ve uyuşturucu bağımlılığının tedavi sürecinde uygulanabilecek dini ve manevi metodları konu edinmektedir. Yazar, bu çalışmayı bağımlılıkla mücadele yolculuğunun zorlu labirentlerinde yaşamını sürdüren alkol ve madde bağımlılarının iyileşme sürecine katkı sunmak ve bu süreci desteklemek amacıyla yaptığını belirtmektedir. İşbilen, çalışmasını ilmi bir bakış açısı ile ele almaktadır. Eser, salt bir litreatür çalışması değildir. Araştırmacı ele aldığı konuda kendi gözlemlerine de yer vermekte, izlenimlerini okuyucuya akıcı ve anlaşılır bir dille aktarmaktadır. Araştırma kapsamlı bir uygulama çalışmasıdır. Yazarın ifade ettiğine göre bağımlılığı anlamak, bağımlılıkla mücadele etmek ve bağımlılığa çözüm üretmek amacıyla bağımlılar ile uzun soluklu bir çalışma yürütülmüştür. Çalışma yürütülürken nitel veri toplama yöntemlerinden derinlemesine görüşme tekniği ile birlikte nicel veri toplama yöntemlerinden de anket tekniği kullanılmıştır. Nitel araştırma analiz tekniklerinden ise yorumlayıcı fenomenolojik yöntem seçilmiştir.

Yazar 2018 yılında (Ögel, Ayten, İşbilen, Şimşek ve Çetin-Şeker tarafından geliştirilmiş olan ve bağımlılığın tedavisi aşamasında bedenin kimyasal maddeden arındırılmasının akabinde başlayan rehabilitasyon döneminde hastanın manevi ihtiyaçlarına planlı bir destek vermek üzere hazırlanan 'Maneviyat Temelli Bağımlılık Danışmanlığı' modelini deneysel olarak uygulamış; uygulama safhalarını detaylı bir şekilde okuyucu ile paylaşmıştır (s.12).

Eser, giriş ve sonuç bölümleri dışında üç ana bölümden oluşmaktadır. Eserin 66 sayfalık "Birinci Bölüm"ü bağımlılık, sağaltım, alkol bağımlılığı ile mücadele modelleri, maneviyat kavramı, din kavramı ve dinlerin bağımlılığa yaklaşımı, maneviyat-din ve bağımlılık ilişkisi konularını ele almaktadır. Yazar, argümanlarını uluslararası bilimsel çalışmalarla desteklemiştir.

"İkinci Bölüm"de ise *Maneviyat Temelli Bağımlılık Danışmanlığı* modelini detaylı bir şekilde ele alarak, modelin kuramsal temelleri ve modelin

adımları başlıklarını 26 sayfa içerisinde işlemiştir. Bu bölümde modelin adımları ayrıntılı bir şekilde *töbve, sadakat, emanet bilinci, affetmek, sabretmek, ibadet, diğerkâmlık* başlıkları altında açıklanmıştır.

“Üçüncü Bölüm”de *Maneviyat Temelli Bağımlılık Danışmanlığı* modelinin uygulama safhaları ve bu akademik çalışmanın nasıl ele alındığı aşamalı olarak; yöntem, bulgular ve yorum başlıkları altında ele alınmıştır.

Konular işlenirken bağımlılığa neden olan risk faktörleri hakkında farkındalık oluşturulmuştur. Genel olarak, madde bağımlılığının başlamasına sebep olan risk faktörlerinin, kişisel, sosyo-kültürel, kalıtsal, biyolojik, psikiyatrik ve psikolojik unsurlar olarak gruplandırıldığı, bağımlılıkla mücadelenin koruyucu-önleyici ve tedavi edici olmak üzere iki aşamasının olduğundan bahsedilmiştir (ss. 24-30).

Bağımlılığın ve Maneviyatın ne olduğunun detaylı olarak ifade edildiği birinci bölümde dünyada ve Türkiye’de uyuşturucu ile mücadelenin safhaları kronolojik olarak anlatılmıştır. Burada ifade edildiğine göre Osmanlı döneminde bağımlılığı önleme amacıyla bazı tedbirler alınmıştır. 1670 ve 1671 yılları yıllarında IV. Mehmet’in meyhanelerin kapatılması ile ilgili fermanı bunlardan biridir. III. Ahmet’in Edirne ahalisinin haşhaş kullanımı ve alım satımı hususunda ikaz edilmesini içermektedir. 1933 yılında psikoaktif ürünlerle alakalı yasayla ilgili düzenleme yapılarak esrar üretimi ve esrarın her türlü ticareti yasaklanmıştır. Sonraki senelerde (1935) afyon üretimi devlet tekeline alınmıştır. Osmanlı’da fermanlar ile yasaklı maddelere ulaşmak ve bu maddelerin imalatçılığı sınırlandırılmış sonraki yıllarda ise tamamen yasaklanmıştır. Günümüze kadar ufak çaplı imalat zaman zaman devlet izni ile zaman zaman da yasal olmayan şekillerde süregelmiştir. Son yıllarda (2019) kenevir sanayi hammadde kaynağı olarak devlet gözetiminde tekrar üretilmeye başlamıştır. Günümüzde 19 ilde endüstriyel kenevir ziraati yapılmaktadır (s. 31).

İşbilen, küresel olarak madde bağımlılığına sebep olan maddelerin yasaklanıp yasaklanmaması hususunun tartışmalı olduğu bilgisini vermiştir. Tıp sahasında kullanımın çoğu zaman yasal hale geldiği Avrupa’da çeşitli ülkelerde (Portekiz, Hollanda, Belçika gibi) bağımlılık yapan maddelerin (belirli bir miktara kadar) tümünü veya esrarın (belli bir gramaja kadar ya da sınırsız olarak) keyif amaçlı bulundurulmasına izin verildiği bilgisini aktarmıştır. Amerika’nın çeşitli eyaletlerinde ise (California, Nevada, Massachusetts, New York gibi) esrar maddesinin (belli bir gramajda veya sınırsız olarak) bulundurulmasının yasal olduğunu ifade etmiştir (s. 31).

Yazarın ifade ettiğine göre dünyanın çeşitli ülkelerinde madde bağımlılığı ile mücadele çalışmaları uzun zaman önce başlamıştır ve günümüzde de yerel ve küresel sahalarda mücadele devam etmektedir. Ülkemizde 2018-2023 Uyuşturucu ile Mücadele Ulusal Strateji Belgesi ve Eylem Planı yürürlüğe girmiştir. Eylem planının adım adım süreci şu şekildedir: (i) Uyuşturucu arzının önlenmesi, (ii) uyuşturucuya olan talebin önlenmesi, (iii) uyuşturucu ile mücadelede iletişim, (iv) uyuşturucu ile mücadele sürecinin koordinasyonu, izlenmesi ve değerlendirilmesi (s. 32).

Yazar, Anadolu'da bağımlılıkla mücadele bahse konu olduğunda, yüzyıllardır bağımlılıklarla mücadele eden Yeşilaydan söz etmenin isabetli olacağını ifade etmiş ve Yeşilay hakkında tarihsel bilgileri okuyucu ile paylaşmıştır. Bu bilgilere göre Yeşilay, 1920 senesinde Hilal-i Ahdar adı altında Mazhar Osman ve arkadaşları tarafından bağımlılık yapan maddeler ile mücadele etmek amacıyla kurulmuştur. Türkiye'de koruma, önleme ve rehabilitasyon faaliyetleri ile (tıbbi tedavi hariç) bağımlılıkla mücadelenin tüm alanlarında hizmet sunmaktadır. Yeşilay şubelerinde ve Türkiye Bağımlılıkla Mücadele Eğitim Programı (TBM) ile toplumun her kesimine yönelik, koruyucu ve önleyici hizmetler desteği sunmaktadır. YEDAM (Yeşilay Danışmanlık Merkezi), sigara, içki, madde, teknoloji ve kumar bağımlılığı ile ilgili problemler yaşayan bireylere ücretsiz psiko-sosyal yardım sağlayarak tekrar yaşama kazandırılmaları için rehberlik etmektedir. Ayrıca aile ve yakınlarına da rehberlik edilerek bozulan yaşam düzeninin onarılması ve ilişkilerin sağlıklı sürdürülmesi desteklenmektedir (s. 33).

Araştırmacı, küresel ölçekte ve Türkiye'de toplumsal huzuru tehdit eden bağımlılık ile mücadele faaliyetlerinin öncelikle sağlık kurumları olmak üzere emniyet güçleri, Diyanet İşleri Başkanlığı gibi devlet kurumları, yerel idareler ve sivil toplum kuruluşları aracılığıyla yürütülmekte olduğuna okuyucunun dikkatini çekmiştir (s. 33).

İşbilen, *Alkol ve Madde Bağımlılığı* başlığı altında madde bağımlılığının tarihinin insanlık tarihi kadar eski olduğu bilgisini vermiş bu konuda tarihi kayıtların Anadolu, Mezopotamya, Mısır ve diğer Akdeniz coğrafyası insanların alkol kullanımını bildirdiğini ifade etmiştir (s. 33) Aynı zamanda bu başlık altında Dünya Sağlık Örgütünün alkol ve madde bağımlılığı tanımı da okuyucu ile paylaşılmıştır. Bu tanıma göre “Alkol ve madde bağımlılığı, bağımlılık yapan bir maddenin merkezi sinir sistemini etkilemesi neticesinde, maddenin keyif veren psikolojik etkilerini duyumsamak veya yokluğundan kaynaklanan sıkıntılardan sakınmak üzere maddeyi sürekli veya periyodik olarak alma isteği kompulsiyonudur” (s. 34).

Yazar, *Bağımlılık Yapan Maddeler* başlığı altında bağımlılık yapan maddelerin isimlerini tek tek okuyucu ile paylaşmıştır. Bu maddelerin; “tütün (sigara), alkol, opiyatlar (eroin, morfin), esrar, sentetik kanabinoidler (Bonzai, Jamaika), uyarıcılar /stimülanlar (kokain, amfetamin, ecstasy), halüsinojenler (LSD), sedatif- hipnotikler (Barbitürat ve Benzodiazepin gruplarındaki ilaçlar) ve uçucu maddeler (Kuru temizleme sıvıları, yağ gidericiler, benzin, düzeltici sıvı/daksil, keçeli kalem, saç spreyleri, bütan çakmaklar)” şeklinde sınıflandırıldığını ifade etmiştir (s. 37).

İşbilen, bağımlılığın ortaya çıkışının anlaşılması üzerine teorisyenler tarafından önemli çabalar gösterildiğini ve bu konuda pek çok teorisinin ileri sürüldüğünü ifade etmiş bahse konu teorileri *Psikoloji Kuramlarında Bağımlılık* başlığı altında okuyucu ile paylaşmıştır (s. 37). Yer verdiği kuramlar; Freud’un öncülüğünü yaptığı psikodinamik kuram, John Bowlby’nin temelini attığı bağlanma kuramı, bireysel psikolojinin kurucusu Alfred Adler’in bireysel psikoloji kuramı, insanların ve hayvanların gözlemlenebilir davranışlarına odaklanan davranışçı teorisyenlerin geliştirdiği davranışçı kuram, bireyin dünyayı nasıl gördüğünü ve nasıl algıladığını etkileyen zihinsel süreçlere odaklanan bilişsel kuram ve Miller’in uyguladığı davranış değişikliği oluşturmak için içsel motivasyonu yükseltmeye odaklı bir danışmanlık prosedürü olan ‘motivasyonel görüşme teorisidir’ (s. 42).

Yazar, *Sağaltım* başlığı altında bağımlılığın ahlaki bir problem olarak görüldüğü dönemden hastalık olarak görülmeye başlanan bir döneme geçildiğine işaret etmiş bu başlık altında bağımlılığın tıbbi tedavi ve psiko-sosyal tedavi aşamalarının neleri kapsadığını açıklamıştır (ss. 42-47).

Araştırmacı, *Alkol ve Madde Bağımlılığı İle Mücadele Modelleri* başlığı altında söz konusu bağımlılıklarla mücadele modellerini ele almıştır. Modeller, tedavi modelleri ve din ve maneviyatın dâhil edildiği modeller olmak üzere iki alt başlıkta incelenmiştir. Tedavi modellerinden ilki *Teksas Christian University (TCU) Tedavi Sistemi Modeli* olarak ifade edilmiştir. Yazarın ifadesine göre bu model, tedavi sürecindeki bağımlıların motivasyonunu arttırmak üzere tedaviye katılım, erken iyileşme, destek ağları ve takip sonuçlarını dikkate alan kanıta dayalı uygulamaları içeren bir tedavi modelidir. Bir diğer model ise bağımlılık hastalığını merkeze alarak davranış değişikliği ile hastalığı tedavi etmeyi hedefleyen *Transteorik* modelidir. Bu modelde hedef kişinin eski davranışlarını hayatından bütünüyle uzaklaştırması olarak ifade edilmiştir (ss. 47-50). Marlatt ve Gordon tarafından 1985 yılında rehabilitasyon sürecinin bir parçası olan nükslere müdahale etmek için geliştirilen *Bilişsel- Davranışsal Relaps* modeli ve

Gorski tarafından 1980'lerin ortasında nüks önleme modeli olarak geliştirilen *Cenaps Relaps Önleme* modeli de tedavi modelleri arasında tanıtılmıştır. Matrix Enstitüsü tarafından Güney Kaliforniya'daki kokain salgınının tesiriyle, kokain ve metafetamin gibi maddelere bağımlı olan kişileri tedavi etmek için geliştirilen *Matrix* modeli de tedavi modellerinden biri olarak sunulmuştur (ss. 51-54).

Yazarın ifade ettiğine göre sigara alkol ve madde bağımlılığı tedavi programı (SAMBA) modeli, Ögel ve diğerleri (2011) tarafından 1998 senesinde sigara, alkol ve madde bağımlılığını tedavi etmek üzere geliştirilmiş bir tedavi modelidir. *YEDAM Modeli* ise Yeşilayın bağımlılıkla mücadele faaliyetlerinin rehabilitasyon ayağının yürütüldüğü merkezin uyguladığı modeldir. Bu modelde yetişkin ve çocuk-ergen grubu, bütün bağımlılıklara yönelik ayakta psiko-sosyal destek ve atölye çalışmaları ile ücretsiz mesleki eğitim ve danışmanlık hizmeti sunulmaktadır (ss. 51-60).

İşbilen, bağımlılıkla mücadelede psikiyatrik ve psikolojik tedavileri destekleyici din ve maneviyat temalı modellerin varlığından bahsetmiş ve bu modelleri de detaylı olarak tanıtmıştır. *Adsız Alkolikler, Minnesota Modeli, Addult ve Challenge, Millati İslami, Congress 60* eserinde tanıtılan modellerden bazılarıdır. Yazar, bu modeller dışında maneviyat temalı modeller bulunduğunu fakat bu modellerin hepsini çalışmasına almadığını ifade etmiştir (ss. 60-70).

Yazar, *Maneviyat* başlığı altında maneviyat kavramının sözlüklerde ne anlama geldiğini, literatürdeki yerini ve bağımlılık açısından bu kavrama nasıl anlam yükleneceğini ifade etmiş din kavramını ve dinlerin bağımlılığa karşı bakış açısını okuyucu ile paylaşmıştır (ss. 71-88).

Araştırmacıya göre manevi değerlerin olmaması ve yaşanan boşluk kişiyi bağımlılığa karşı dirençsiz kılmaktadır. Maneviyatı güçlü insanlar, bağımlılıklara karşı dirençlidir. Bu sebeple maneviyatı güçlendirmenin bireyi bağımlılıktan koruyabileceği ve bağımlılıktan iyileşmeye katkı sunması mümkündür. Bireylerin nasıl ki fiziksel anlamda beslenmesi, arınması ve korunması gerekiyorsa ruhsal anlamda da beslenmek, arınmak ve korunmak gerekmektedir (s. 88).

Yazar, kitabın ikinci bölümünde *Maneviyat Temelli Bağımlılık Danışmanlığı Modeli Kuramsal Temeller ve Adımlar* başlığı altında bağımlılık tedavisi gören dini ve manevi duyarlılığa sahip bireylerin, bahse konu yaklaşım ile tedavinin içinde tutulmasını ve temiz kalma sürecinin kalıcı olmasını amaçlayan modeli tanıtmaktadır. Bu bölümde araştırmasını nasıl gerçekleştirdiğini ifade etmiştir (s. 92). Modelin adımları kişinin içerisindeki

cevhere ulaşmasına ve olumlu yönlerini keşfetmesine olanak sağlayabilir (s. 94).

Yazarın detaylı bir şekilde açıkladığına göre MTBD-7A olarak kısaca isimlendirilen *Maneviyat Temelli Bağımlılık Danışmanlığı* modeli danışanla yapılan ön görüşme sonrası yedi adımdan oluşan manevi ve dini danışmanlık hizmetidir. İlk görüşmenin ardından MTBD- 7A modelinde danışmanlık alan kişinin öncelikle tövbe etmesine, Allah ile olan ilişkisinin bozulmuş olduğunu fark etmesine ve hatasını kabul edip Rabbine itiraf etmesine rehberlik edilir. İkinci adımda kişinin dürüstlük noktasında farkındalık kazanmasına, Yaradan'ına, ailesine ve çevresindekilere karşı dürüst olması için rehberlik edilir (s. 93). Üçüncü adım ile kişiye emanet farkındalığı, sorumluluk duygusu ve bilinci hatırlatılır. Dördüncü adımda; bireyin kendisini, geçmişini affetmesi ve çevresindekiler ile halleşme sürecine dâhil olması teşvik edilir. Beşinci adım ile bağımlılıkla mücadelenin zorluklarına karşı sabır eğitimi verilir. Altıncı adımda birey bu süreçte dua ve ibadetten destek almaya yönlendirilir (s. 94). Yedinci adım diğerkâmlık adımdır. Bu adımda bireyin karşılık beklemeden yardım etmesine ve kendisi ihtiyaç durumunda olsa da yardım edilebileceğine dikkat çekilir.(ss. 119-120)

Kitabın üçüncü bölümü *Maneviyat Temelli Bağımlılık Danışmanlığı Modeli Uygulama* başlığı altında oluşturulmuştur. Yazar bu bölümde araştırmanın metodunu, araştırma desenini katılımcıların özelliklerini, verilerin toplanmasını ve yararlanılan araçları okuyucuya detaylı olarak aktarmıştır. Yazar, örneklemini YEDAM'da alkol ve madde bağımlılığı terapisi gören, terapistleri tarafından manevi yönelimi olduğu fark edilen danışanlardan oluşturmuştur. Bu danışanlarla manevi temelli bağımlılık danışmanlığı modeli çerçevesinde görüşmeler yapılmıştır. Eserde belirtildiğine göre çalışma grubu 2019 ve 2021 yıllarında İstanbul ilinde bulunan Başakşehir YEDAM, Cerrahpaşa YEDAM, Üsküdar YEDAM ve Ümraniye YEDAM şubelerinde bağımlılık tedavisine devam ederken MTBD-7A modeli programını talep eden alkol ve uyuşturucu bağımlılarından seçilmiş. Yazarın ifadesine göre MTBD-7A modeli görüşme sürecinde çok fazla danışan ile görüşme yapılmıştır fakat çalışma 10 kişi ile sınırlı tutulmuştur (ss. 123-127).

Eserde yazarın MTBD-7A modelini kabul eden danışanları tanıttığı *Katılımcıların Genel Profili* başlığı altında; danışanların yaşam öyküleri, bağımlılık sürecinin safhaları ve kişilerin yaşam boyu yaşadıkları zorluklar yer almıştır (ss. 149-157).

Yazarın, *Bağımlılık Süreci ve Maneviyata İlişkin Bulgular* başlığı altında yer verdiği danışanlarla yaptığı mülakatlar daki danışan ifadelerinden anlaşıldığı kadarıyla geleneksel düzeyde dindarlığa sahip olan insanların bağımlı olması konusu, üzerine düşünülmesi gereken bir konudur. Bağımlılık süreci ve maneviyata ilişkin bulguların temaları; bağımlı olma sürecini etkileyen faktörler, sosyo-kültürel etkenler, psikiyatrik bozukluklar, nüksetme dönemi, başarısız bırakma girişimi, yeniden başlama sebebi, yeniden başlama korkusu, yeniden başlamayı önleme çabası, iyileşme sürecini etkileyen faktörler, bağımlılığını anlamlandırma, aile ilişkileri, maneviyat öyküsü, dini bilginin kaynağı ve dindarlık, ailenin dini tutumu ve dindarlık boyutu, diğerlerinin maneviyatı, kader-kadercilik, alkol ve maddenin bırakılmasında din ve maneviyatın etkisi, alkol veya madde kullanımında dini ve manevi değerleri anımsama, ölüm korkusu ve ahi-rette iman olarak ifade edilmiştir (ss. 157-192).

Yazarın bulgular kısmında ifade ettiği nicel bulgularına göre, çalışmaya katılanların sosyo-demografik profili erkek cinsiyet değişkeni çevresinde kümelenmiştir. Katılımcıların tümü yetişkinlik dönemindedir, yalnız madde kullanımına başlama evreleri gençlik dönemine rastlamaktadır. Katılımcıların yarısından çoğu evlidir. Ayrıca katılımcılar istikrarlı bir iş düzenine sahip değildir. İş hayatını ihmal ederek, sorumluluk alma konusunda yetersizlik sergilemektedirler. Bu gibi şahsi özellikleri sebebiyle bir işte sebat etmedikleri tespit edilmiştir. Katılımcıların yarısından fazlasının ekonomik durumu orta düzeydedir. 1 kişinin maddi durumu kötüdür. Katılımcıların tamamı sigara ve alkol kullanmaktadır. Çalışmaya katılanların bağımlılıklarını çeşitli açılardan değerlendirmek ve bağımlılık şiddetini tespit etmek üzere katılımcılara Bağımlılık Profil İndeksi (BAPİ) uygulanmıştır. Söz konusu ölçeğe göre bağımlılık şiddetinin en düşük puanı 6.34, en yüksek puanı 12.8, aritmetik ortalaması 9.59 ve standart sapma 1.84'tür. Ölçeğin kesme noktalarına göre, katılımcıların bağımlılık şiddeti, orta bağımlılık şiddeti olarak tespit edilmiştir (ss. 135-149).

Modelin temel adımlarına ilişkin tematik bulgular ise; tövbe, tövbeye verilen anlam, tövbe deneyimi, tövbeyi bozma korkusu, mucize ve bela beklentisi, sadakat, sadakate verilen anlam, sadakat deneyimi, yalan söylemeye verilen anlam, emanet bilinci, emanet bilincine verilen anlam, emanet bilinci deneyimi, sağlık sorunları, affetmek, affetmeye verilen anlam, affetme ve affedilme deneyimi, affedememe ve affettirememe deneyimi, sabretmek, sabretmeye verilen anlam, sabretme deneyimi, ibadet, ibadete verilen anlam, ibadet deneyimi, duaya verilen anlam, dua, zikir ve dini metin okuma deneyimi, diğerkâmlık, diğerkâmlığa verilen

anlam, diğerkâmlık deneyimi, değerlendirme, katılımcıların modele ilişkin görüş ve düşünceleri, katılımcıların kazanımlarının değerlendirilmesi olarak sunulmuştur (ss. 193-300).

Sonuç olarak, maneviyat temelli bağımlılık danışmanlığının ele alındığı bu eser genel olarak değerlendirildiğinde;

(a)-*Güçlü yönleri*: Yazar, MTBD-7A modelinin her bir adımında örnek anlatılar, menkıbeler, dini metin okumaları yaparak iyileştirme sürecindeki bireyin alacağı psikolojik tedaviyi tamamlayıcı bir destek süreci olarak planlandığını ifade etmiştir (s. 94). Yazar danışmanlık sürecinde kullandığı materyalleri; ayet örnekleri, hadis örnekleri, dua örnekleri, kıssa örnekleri, ödevler başlıkları altında kitabın en sonunda ekler kısmında okuyucu ile paylaşmıştır (s. 327). (i) Bahse konu materyallerin paylaşılması özellikle bu modeli uygulayacak danışmanlar için faydalı olabilir. (ii) Uygulama esnasında danışanlara aktarılan ayet numaraları okuyucu ile paylaşılmıştır. (iii) Yazar metni oluştururken şekiller ve tablolar gibi harici zenginleştirici unsurlar kullanarak metni oluşturmuştur. (iv) Bu araştırma yapılırken nicel ve nitel boyutları içeren karma yöntemin tercih edilmesi çalışmayı kapsamlı bir araştırma haline getirmiştir.

(b)-*Zayıf yönleri*: (i) Eserde yazarı tanıtan hiçbir bilgiye yer verilmemesi yazarı tanımamız açısından bir eksiklik olarak görülebilir. Eserin yeni baskısında yazarın kısa bir biyografisinin olması anlamlı olacaktır. (ii) Danışmanlık sürecinde kullanılan ve okuyucu ile paylaşılan hadislerin yer aldığı kaynaklara yer verilmemiştir. Hadislerin yer aldığı kaynaklar sonraki baskılara eklenebilir. (iii) Hadislerin sıhhat durumunu araştırmak isteyen araştırmacılar için bu durum önem arz edebilir.

(c)-*Geliştirilebilir yönleri*: (i) Eser başlığı itibariyle bağımlılık konusuna has bir çalışma olduğu izlenimi verse de *Maneviyat Temelli Bağımlılık Danışmanlığı* modelinin uygulama içeriğindeki tövbe, sadakat, emanet bilinci, affetmek, sabretmek, ibadet, diğerkâmlık konularının eğitimlerde işlenmesi diğer ahlaki problemlerin rehabilitasyon sürecine katkı sunabilir. (ii) Bu durum, eseri geniş bir muhatap kitlesinin ilgisini çekecek bir konuma getirebilir.

Sonuç olarak bu kitap, evrensel düzeydeki toplumsal bir soruna dikkat çekmekte ve bu sorunun çözümüne yönelik maneviyat temelli öneriler sunmaktadır. Eserin başta ebeveynler, eğitimciler ve bağımlılık alanında danışmanlık hizmeti sunan ruh sağlığı uzmanları olmak üzere geniş bir okuyucu kitlesi için faydalı bir bilimsel kaynak olma niteliği taşımaktadır.

Dini Danışmanlık ve Din Hizmetleri

Altaş, N. & Köylü, M. [ed]. (2017). *Dini danışmanlık ve din hizmetleri*.

Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları. (288 s.)

Altaş, N. & Köylü, M. [ed]. (2017). *Religious counseling and religious services*. Values Education Center Publishing. (288 p.)

ISBN: 978-605-4036-83-7

Kübra Büyükzorlu

Yüksek Lisans Öğrencisi | MA Student

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi | Eskişehir Osmangazi University

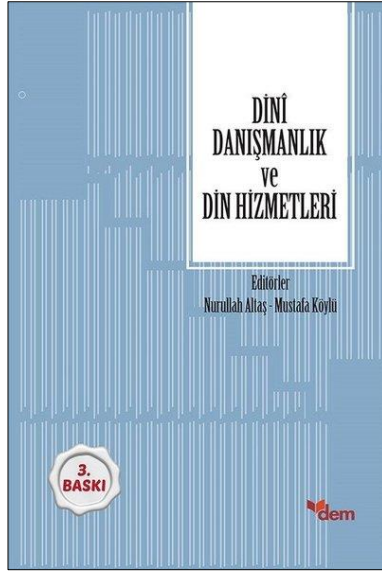
✉ kk.timur@hotmail.com | 0009-0004-5901-7015

Eskişehir | Türkiye

<https://doi.org/10.56432/tmdrd.1614513>

Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi Turkish Journal for the Spiritual Counseling and Care

Makale Bilgisi	Article Information
Makale Türü • Article Type	Kitap İnceleme • Book Review
Geliş Tarihi • Received	06 Ocak 2025 • 06 January 2025
Düzeltilme Tarihi • Revised	09 Nisan 2025 • 09 April 2025
Kabul Tarihi • Accepted	09 Nisan 2025 • 09 April 2025
Yayın Tarihi • Published	30 Haziran 2025 • 30 June 2025
Değerlendirme • Review	Çift Taraflı Kör • Double-Blind
Hakem • Peer-Review	Dış-Bağımsız • External-Independent
Benzerlik Taraması • Similarity Check	Tamamlandı • Completed
Etik Onay • Ethical Approval	Etik Gerekmez • Ethics Not Required
Çıkar Çatışması • Conflict of Interest	None • Yok
Finansman • Funding	Finansman Yok • No Funding
Lisans • License	Creative Commons BY-NC 4.0
Dergi İletişim • Journal Contact	https://dergipark.org.tr/tr/pub/tmdrd

Ö z e t

Editörlüğünü Nurullah Altaş ve Mustafa Köylü'nün yaptığı bu kitap, dini danışmanlık ve din hizmetleri alanına ilişkin kuramsal ve uygulamalı bilgileri bütüncül bir perspektifle sunmaktadır. Eser, dini danışmanlık tanımlarından başlayarak, dini rehberlik hizmetlerinin tarihsel süreç içerisindeki gelişimini, kuramsal dayanaklarını ve uygulama sahalarını ayrıntılı biçimde analiz etmektedir. Bununla birlikte, bireylerin ruhsal, manevi ve sosyal ihtiyaçlarına yönelik rehberlik süreçlerini sistematik bir yaklaşımla ele almaktadır.

A n a h t a r   K e l i m e l e r

Manevi danışmanlık ve rehberlik • Din hizmetleri • Ruh sağlığı
Hastaneler • Cezaevleri

A b s t r a c t

Edited by Nurullah Altaş and Mustafa Köylü, this volume presents a comprehensive perspective on both the theoretical and practical dimensions of religious counseling and pastoral care. Beginning with foundational definitions of religious counseling, the book offers a detailed analysis of the historical evolution, conceptual frameworks, and areas of application of religious guidance services. Furthermore, it systematically examines counseling processes that address individuals' psychological, spiritual, and social needs, providing an integrative approach relevant to various institutional settings.

K e y w o r d s

Spiritual counseling and care • Religious services • Mental health
Hospitals • Prisons

•tmdrd•

Editörlüğü Nurullah Altaş ve Mustafa Köylü tarafından yapılan ve toplam 12 bölümden oluşan bu kitap, Türkiye’de yeni bir alan olan manevi danışmanlık ve rehberlik ile ilgili akademik literatüre önemli katkılar sağlamaktadır. Kitapta dini danışmanlık ve din hizmetlerinin tanımı, uygulama alanları, uygulama biçimleri, karşılaşılan sorunlar ve bu sorunlara yönelik çözüm önerileri yer almaktadır. Kitabın her bir bölümü, alanında uzman akademisyenlerin derinlemesine analizlerini içermekte olup, kapsamlı bir bilgi birikimi sunmaktadır. Yazarlar, konularını titizlikle ele alarak, teorik çerçeveler ve ampirik veriler ışığında kapsamlı bir değerlendirme yapmışlardır. Bu eserin, akademik araştırmalarda referans kaynağı olma niteliği taşımasının yanı sıra, ilgili alanda çalışan araştırmacılar ve öğrenciler için de faydalı bir kaynak olacağından dolayı tanıtımı yapılmıştır.

Küreselleşme ile değişen çok kültürlü toplumlarda farklı kültürel arka plana sahip bireylerin birbirleriyle ilişkileri sonucu farklı hizmet alanları ortaya çıkmaktadır. Bu durum din hizmetleri kavramının, değişen topluma uygun olarak yeniden tanımlanması, yapılandırılması ve kavramsal çerçeve oluşturulmasını gerekli kılmaktadır. Böylece güncel bilimsel disiplinlerle ilişkisini sağlamlaştıracaktır. Yazarlar, bu eserde dini danışmanlık ve din hizmetlerini tanımlayarak farklı hizmet alanlarını tanıtmaktadır. Dini danışmanlık ve din hizmetleri alanında teorik bilgilerin yanı sıra pratik bilgiler de sunulmaktadır. Kitapta din hizmetleri ve dini danışmanlığın ne olduğu, nasıl yapıldığı, hangi uygulama alanlarının olduğu, örnekleri, sorunları ve çözüm önerileri yer almaktadır. Yaşanmış durum tahlilleriyle, farklı ülkelerden örneklerle ve araştırma analizleriyle zenginleştirilmiş bu kitap, alanda görev alacak kişilere ve din görevlilerine ihtiyaç duyacakları bilgi ve kabiliyeti kazandırmayı hedeflemektedir. Eser, temel amacı itibarıyla önemli bir rehber niteliğindedir. Ülkemiz için nispeten yeni bir alan olan manevi danışmanlık ve rehberliğin niteliğinin arttırılarak gelişmesine ve uygulanma alanlarının çeşitlenmesine yönelik önemli katkılar sağlamaktadır.

Kitabın Önsöz’üne (ss. 9-11) din eğitiminin tarihsel gelişimi ile başlanmaktadır. Dini danışmanlık ve din hizmetlerinin problemlerini ele alan editörler öneriler sunarak eserin yazılış amaçlarına yer vermektedir. Son olarak çalışma sürecinde kendisine destek olan akademisyenlere ve teknik anlamda yardımcı olan Ensar Yayıncılık çalışanlarına teşekkürlerini sunarak önsözünü sonlandırmaktadırlar.

Nurullah Altaş tarafından kaleme alınan *Din Hizmetleri ve Dini Danışmanlık İlişkisi* başlıklı birinci bölüm (ss. 13-34), dini danışmanlık ve din hizmetlerinin tarihsel gelişimini ve teorik temellerini kapsamlı biçimde

ele almaktadır. Yazar, din eğitiminin tarihsel süreçte mescit merkezli başladığını, zamanla kütüphaneler, saraylar, tekkeler gibi farklı mekânlarda kurumsallaştığını belirtmektedir. İbadethane merkezli din hizmetlerinden toplum merkezli din hizmetlerine doğru bir dönüşüm yaşandığını ifade eden yazar, Hz. Peygamber (sav) döneminde Mescid-i Nebevi 'de yürütülen eğitim faaliyetlerinin toplumu şekillendiren merkezi bir rol oynadığını vurgulamaktadır. Toplum yapısındaki değişimlerin din hizmetlerinde çeşitlenmelere neden olduğunu belirten Altaş, cami merkezli din eğitiminin cenaze evi gibi alanlara taşınmasının dini danışmanlık ile olan ilişkisini tartışmaktadır. Ayrıca, Hristiyan geleneğinde yer alan dini danışmanlık ve dini sosyal çalışma kavramlarını analiz ederek, bu alanların günümüzdeki etkilerini de değerlendirmektedir. Dini bakım kavramının kronik hasta ve yaşlılara yönelik bir destek mekanizması olduğunu aktaran yazar, dini danışmanlığın ise din görevlileri tarafından yürütülen, terapi temelli bir psikolojik danışma hizmeti olduğunu belirtmektedir. Liddel ve Clinebell'in görüşlerine dayanarak dini danışmanların temel görevlerini iyileştirme, destekleme, yönlendirme, uzlaştırma ve bilgilendirme/eğitme/geliştirme olarak sıralamaktadır. Bölüm, din hizmetleri ve dini danışmanlık ilişkisinin daha kapsamlı ele alınması gerektiğine dair önerilerle sonlandırılmaktadır.

Üzeyir Ok tarafından kaleme alınan *Dini Danışmanlık: Tanımı ve Tarihi* başlıklı ikinci bölüm (ss. 35-54), dini danışmanlık kavramını kapsamlı bir biçimde ele alınmakta ve yedi alt başlık altında detaylandırılmaktadır. Yazar, temel kavramlar bağlamında dini danışmanlık ile dini psikolojik danışmanlık arasındaki farklara vurgu yaparak, dini danışmanlığın belirli bir inançla sınırlı olmaksızın bireyin manevi, dini ve ruhsal ihtiyaçlarına hitap etmesi gerektiğini ifade etmektedir. Psikolojik danışma, din ve bakım ilişkisini inceleyen yazar, manevi destek hizmetlerinin sevgi, ilgi ve empati temelli olduğunu belirtmektedir. Tarihsel perspektifte, İngiltere ve Amerika'daki dini danışmanlık uygulamalarını ele almakta; Foskett, Anton Boisen ve Carl Rogers gibi isimlerin bu alandaki katkılarına değinmektedir. Yazar, dini danışmanlığın sorunlarını kimlik belirsizliği, seküler ve dini unsurların uyumu, metodolojik sınırlamalar ve akreditasyon eksiklikleri olarak sıralamaktadır. Dini danışmanlıkta teolojik düşüncenin güçlendirilmesi gerektiğini vurgulayan yazar, Türkiye'deki mevcut durum ve gelişim için öneriler sunmakta, dini ve seküler yaklaşımları bütünleştiren tek model bir danışmanlık yapısının önemine dikkat çekmektedir.

Mustafa Köylü *Kur'an ve Ruh Sağlığı* başlıklı üçüncü bölümde (ss. 55-77), Kur'an-ı Kerim'in ruh sağlığı üzerindeki olumlu etkilerini kapsamlı

bir şekilde ele almaktadır. Yazar, modern hayatın ve kapitalist sistemlerin bireylerin psikolojik sorunlarını derinleştirdiğini ve bu problemlerin daha küçük yaş gruplarına kadar indiğini belirtmektedir. Bu sorunlara çözüm olarak Batı dünyasının ruh sağlığı alanında dini referanslara yöneldiğini ifade etmekte, İslam dünyasında ise bu konuda yeterince akademik çalışma yapılmadığını vurgulamaktadır. Kur'an-ı Kerim'in insan ruh sağlığına katkı sağlayacak birçok ilke sunduğunu belirten Köylü, bu katkıları ayetlerden örnekler vererek desteklemektedir. "Dünya Hayatı Bir İmtihan Yeridir" başlığında, bu dünyayı imtihan yeri olarak kabul eden bireylerin psikolojik olarak rahatladığını ve korkularından arındığını vurgulamaktadır. Yaşam ve Ölüm bölümünde, ölüm korkusunun ahiret inancıyla birlikte azalacağını ve ölümün ilahi bir planın parçası olarak kabul edilmesi gerektiğini ifade etmektedir. "Geçim Konusu (Rızık)" başlığında, sosyo-ekonomik farklılıkların ilahi bir boyutu olduğunu açıklayarak, bireyin elindekinden memnuniyet duymasının ruh sağlığı üzerindeki olumlu etkilerini vurgulamaktadır. "Hayır ve Şerrin İzafı Oluşu" bölümünde, insanın her olayı tam anlamıyla kavrayamayacağını ve şer gibi görünen olayların hayra dönüşebileceğini belirtmektedir. "Allah'ın Gücü, Yardımı ve Dost Oluşu" başlığında ise insanın sınırlı gücüne dikkat çekerek, tevekkülün önemini vurgulamakta ve bireyin çaba gösterdikten sonra Allah'a güvenmesinin gerekliliğini ifade etmektedir. Bölümün sonuç kısmında ise Kur'an-ı Kerim'in yalnızca dini konularda değil, ruh sağlığı ve psikolojik iyilik hali açısından da önemli bir rehber olduğunu belirtmekte ve bireysel sorumluluk bilinciyle hareket eden bir Müslümanın ruhsal huzurunun güçleneceğini ifade etmektedir.

Mustafa Köylü *Ruh Sağlığı ve Din* başlıklı dördüncü bölümde ise (ss. 81-97), dinin ruh sağlığı üzerindeki etkilerini çok boyutlu bir şekilde ele almaktadır. Bölüm, Cicero'nun "Hiçbir şey insanı Tanrı'ya yaklaştırmaktan daha çok sağlığa ulaştıramaz." sözüyle başlamaktadır. Yazar, tüm dinlerin inananlarına mutluluk ve ruhsal denge sunan ahlaki kurallar sunduğunu belirtmekte, küreselleşme ve teknolojik ilerlemelere rağmen modern toplumlarda psikolojik sıkıntıların arttığını vurgulamaktadır. "Din-Bilim İlişkisi" başlığı altında, 18. yüzyıldan günümüze kadar din ve bilim arasındaki ilişkiyi tarihsel perspektifte analiz ederek, bu iki kavramın zaman zaman çatışma yaşadığını ancak ruh sağlığı açısından birbirini tamamlayabileceğini ifade etmektedir. "Ruh Sağlığı ve Din" başlığı altında, Batı toplumlarında ruh sağlığının fiziksel sağlık kadar önemsendiğini ve bu alandaki araştırmaların dinle olan ilişkisini vurgulamaktadır. "Din ve Ruh Sağlığı Arasındaki İlişkinin İzahı" başlığında ise, dini inanç ve uygulamaların ruhsal ve bedensel sağlık üzerindeki olumlu etkilerini teorik olarak incelemekte ve dini yönelimin bireylerin psikolojik dayanıklılığını

artırdığını ortaya koymaktadır. Bölüm, “Din doğrudan ya da dolaylı olarak bireylerin bedensel ve ruhsal sağlıklarına etki eder.” ifadesiyle sona ermekte, dinin hem manevi hem de psikolojik iyilik hali üzerindeki etkisini vurgulamaktadır.

Mustafa Köylü tarafından kaleme alınan *Dinin Ruh ve Beden Sağlığı Üzerindeki Etkisi* başlıklı beşinci bölüm (ss. 101-121), dinin bireylerin ruhsal ve fiziksel sağlığı üzerindeki etkilerini kapsamlı bir şekilde ele almaktadır. Yazar, Koenig’in çalışmalarına dayanarak, dini inanç ve uygulamaların ruh ve beden sağlığı üzerinde genellikle olumlu etkiler sağladığını savunmaktadır. Teorik açıklamalardan ziyade bu konuda yapılan bilimsel araştırmalara yer veren yazar, Ruh Sağlığı ve Din başlığında depresyon, intihar, kaygı, iyimserlik ve psikolojik iyi oluş gibi faktörlerin dini inançlarla nasıl etkileşim içinde olduğunu aktarmaktadır. Beden Sağlığı ve Din başlığında ise dini yaşam tarzının sadece ruh sağlığını değil, fiziksel sağlığı da olumlu yönde etkilediğini ifade ederek, kanser, kalp hastalıkları, ameliyat sonrası iyileşme ve sağlıklı yaşam süresi gibi konularda yapılan araştırmaları paylaşmaktadır. Uyuşturucu Madde Kullanımı, Alkol ve Din başlığı altında ise dini inançların madde bağımlılığı, sigara ve alkol kullanımı gibi zararlı alışkanlıkların önlenmesindeki etkisini incelemektedir. Yazar, dini inançların bireylerin stresle başa çıkma ve psikolojik dayanıklılığı artırma süreçlerinde önemli bir rol oynadığını belirtmektedir. Sonuç bölümünde ise dinin ruh ve beden sağlığı üzerindeki etkilerini özetleyerek, psikolojik danışma ve rehberlik hizmetlerinde dini unsurların dengeli bir şekilde ele alınmasının önemini vurgulamaktadır.

Nurullah Altaş tarafından kaleme alınan *Hastanelerde Dini Danışmanlık Hizmetleri* başlıklı altıncı bölüm (ss. 127-139), hastalık ve sağlık süreçlerinde dini rehberliğin önemini kapsamlı bir şekilde ele almaktadır. Hasta ve hastalık kavramlarının tüm toplumlarda ortak sorunlar olduğu vurgulanarak, bu süreçte ruhsal destek sağlama amacıyla Hristiyanlık ve İslam’ın dini dayanakları incelenmektedir. Hristiyan Geleneğinde Hastalara Dini Bakım başlığında, Katolik anlayışının hasta bireylere yönelik tutumu açıklanmakta; Hristiyan Kültüründe Hastanelerde Dini Rehberlik Hizmetleri bölümünde ise Amerika, Belçika, Fransa ve Hollanda’dan örneklerle dini rehberlik modelleri tanıtılmaktadır. İslam Geleneğinde Hastalara Dini Bakım başlığında, Kur’an-ı Kerim’den ayetler ve Hz. Peygamber’in (sav) hadislerine dayanarak İslam’ın sağlık ve hastalara yönelik bakım anlayışı ele alınmaktadır. Bu bağlamda, İslam’da dini iyi bilen ve rehberlik edebilen din görevlilerinin hastane ortamında sunduğu manevi destek hizmetleri detaylandırılmaktadır. Son olarak, Hastanelerde Dini Danışmanlık İhtiyacı başlığında, inanç ve sağlık arasındaki

sosyal ve kültürel bağlantılar ile tedavi süreçlerinde dini inancın bir destek kaynağı olarak işlevi ele alınmaktadır.

M. Naci Kula tarafından kaleme alınan *Bakıma Muhtaç Kişilere Yönelik Sosyal Hizmetler ve Dini Değerler* başlıklı yedinci bölüm (ss. 141-152), bakıma muhtaç bireyler ve onlara hizmet edenlerin karşılaştığı zorlukları dini değerler perspektifinden ele almaktadır. Yazar, bireylerin yaşlılık, hastalık veya engellilik gibi nedenlerle bakıma muhtaç hale gelebileceğini belirtmekte, bakım verenlerin ise hem fiziksel hem de duygusal açıdan zorlanabileceğini vurgulamaktadır. Bakıma Muhtaç Kişi ve Bakıma Muhtaçlık başlığında, bakıma muhtaç bireyleri “özürlü, yaşlı ve hasta” olmak üzere üç grupta ele almakta ve Almanya’daki araştırmalara dayanarak bu durumun derecelerini açıklamaktadır. Bakıma Muhtaç Kişilere Hizmet Edenlerin Yaşadıkları Sıkıntı ve Zorluklar başlığında, bakım verenlerin yaşadığı stres ve tükenmişliği “objektif yük” ve “subjektif yük” olarak sınıflandırarak, yorgunluk, uyku problemleri ve kronik stresin yaygın görüldüğünü belirtmektedir. Bakım Hizmetleri ile İlgili Sıkıntıların Yaşanmasında Değerlerin Önemi başlığında, bakım sürecinde dini değerlerin önemine dikkat çekerek şefkat, sabır, emanet bilinci ve manevi ödül kazanma anlayışı gibi faktörlerin bakım verenlerin motivasyonunu artıracaklarını ifade etmektedir. Yazar, bu dini değerlerin detaylarını emanet duygusunun önemi, sevginin gücü, sabır ve manevi tatmin gibi başlıklar altında açıklamaktadır. Sonuç bölümünde ise, bakım hizmeti sunan kişilerin dini ve etik değerler konusunda bilinçlendirildiğinde daha etkili ve empatik bir hizmet sunabileceklerini belirtmekte ve bakıma muhtaç bireylere yönelik hizmetlerin kalitesini artırmak için çeşitli öneriler sunmaktadır.

Mustafa Köylü tarafından kaleme alınan *Ölüm Eğitimi* başlıklı sekizinci bölüm (ss. 155-176), çocukların ölüm olgusuna yönelik algılarını, ölümle başa çıkma süreçlerini ve bu bağlamda uygulanabilecek eğitim yaklaşımlarını kapsamlı bir şekilde ele almaktadır. Yazar, çocukların yaşamları boyunca sadece mutlu anlar yaşamadığını, bazen onları derinden etkileyen ve psikolojik olarak zorlayan olaylarla karşılaşabileceklerini vurgulamaktadır. Özellikle ebeveyn kaybı gibi travmatik olayların çocuklar üzerindeki etkisinin derin olabileceğini belirtmektedir. Çocukların Ölüm Anlayışı başlıklı ilk bölümde, çocukların ölüm kavramını algılamalarının bilişsel gelişim düzeylerine bağlı olarak aşamalı bir şekilde ilerlediğini, yaş ve tecrübenin bu süreci belirleyen temel faktörler olduğunu ifade etmektedir. Bu bağlamda, Nagy’nin çalışmalarından örnekler sunarak çocukların ölüm algısını daha ayrıntılı olarak açıklamaktadır. Ölüm Olayının Çocuklar Üzerine Etkisi başlıklı ikinci bölümde, hem çocukla-

rın hem de yetişkinlerin ölüm olayına tepkilerinin ele alındığı belirtilmekte ve bu süreçte suçluluk, öfke, keder, depresyon, kaygı, akademik başarı ve suç oranları gibi psikolojik etkiler üzerinde durulmaktadır. Ölüm Eğitimi başlıklı üçüncü bölümde, çocuklara yönelik ölüm eğitimi kapsamında, sevilen bir kişinin kaybı sonrası yapılması gerekenler ve bu süreçte yetişkinlerin kaçınması gereken davranışlar detaylı şekilde ele alınmaktadır. Sonuç bölümünde ise çocukların ölüm algısının gelişimsel bir süreç olduğunu, bilişsel ve duyuşsal gelişim evrelerinin dikkate alınarak doğru bilgi aktarımının önemini vurgulamaktadır. Yazar, acı ve kederin paylaşılmasına izin verilmesi, dini duygu ve düşüncelerden faydalanılması gibi unsurların, çocukların ölümle başa çıkma sürecinde destekleyici olduğunu ifade etmektedir.

Saadettin Özdemir tarafından kaleme alınan *Sosyal Hizmetlerde Dini Danışmanlık ve Din Hizmetleri* başlıklı dokuzuncu bölüm (ss. 179-207), sosyal hizmetlerin çeşitliliği ve topluma sağladığı katkıları ele almaktadır. Yazar, dini sosyal hizmetin çalışma alanlarını Müftülükler, Cezaevleri, Hastaneler, Huzurevleri, Rehabilitasyon Merkezleri ve SHÇEK'e bağlı Yuva ve Yurtlar olarak sıralamaktadır. 'Çocuk Yuvası ve Yetiştirme Yurtlarının Tarihi Gelişimi' başlığında, kimsesiz çocukların korunmasının tarihsel önemine vurgu yaparak, başlangıçta gönüllülük esasına dayalı olan bu hizmetlerin zamanla kurumsallaşarak SHÇEK'e bağlandığını açıklamaktadır. Bu bağlamda, çocuk yuvalarının amacı, işleyişi ve projeler kapsamında yürütülen faaliyetler detaylandırılmaktadır. Yazar, sosyal hizmet kurumlarının fiziki, sosyal, psikolojik ve felsefi altyapılarına dikkat çekerek, yuva ve yetiştirme yurtlarında dini danışmanlık ve din hizmetlerinin tarihsel gelişimini aktarmaktadır. Huzurevlerinde Dini Danışmanlık ve Din Hizmetleri başlığında ise yaşlılık dönemi, yaşlılıkta verilen din eğitiminin bireyler üzerindeki olumlu etkileri ve huzurevlerinde sunulan dini destek hizmetlerinin işlevselliği ele alınmaktadır. Ayrıca, huzurevlerinde görev yapacak personelin sahip olması gereken nitelikler ve yaşlıların dini rehberlikten nasıl fayda sağlayabileceği açıklanmaktadır. Bölüm, toplumun dini değerleri öğrenmesinin sosyalleşmeye ve toplumsal bütünleşmeye katkı sağladığını vurgulayan Sonuç kısmı ile son bulmaktadır. Yazar, yuva ve yetiştirme yurtlarındaki çocukların gelecekte mutlu, huzurlu ve eğitilmiş bireyler olmaları için dini değerlerin önemine dikkat çekmektedir.

M. Naci Kula tarafından kaleme alınan *Engelli Çocuğa Sahip Ailelere Yönelik Manevi Destek Eğitimi* başlıklı onuncu bölüm (ss. 231-240), engelli çocuk sahibi ailelerin karşılaştığı psikolojik, sosyal ve manevi zorlukları ele almaktadır. Yazar, engelli bir çocuğun doğumu ya da sonradan engelli hale gelmesinin aile içindeki dengeleri bozabileceğini ve kaygı,

üzüntü gibi duygusal zorluklara neden olabileceğini belirtmektedir. Engelli Çocuğu Olan Ailelerin Yaşadıkları ve Hissettikleri İlk Tepkiler başlığında, ailelerin bu duruma verdikleri yaygın tepkileri “şok, reddetme, aşırı üzüntü, depresyon, suçluluk, kızgınlık ve utanma” gibi duygusal durumlarla açıklamaktadır. Yazar, bu tepkileri dört model üzerinden sınıflandırmaktadır: Aşama modeli, sürekli üzüntü modeli, kişisel yapılanma modeli ve çaresizlik/güçsüzlük modeli. ‘Engelli Çocuğa Sahip Ailelerin Yaşadığı Bazı Sıkıntı ve Zorluklar’ başlığında, anne ve babaların çocuklarının bakımı sırasında karşılaştıkları fiziksel ve duygusal zorluklara değinmekte ve bu süreçte yaşanan sorunların aile dinamiklerini zorlaştırabileceğini ifade etmektedir. ‘Engelli Çocuğu Olan Ailelere Verilebilecek Manevi Destek’ başlığında ise ailelerin bu süreci daha sağlıklı bir şekilde yönetebilmeleri için manevi destek ve rehberliğin önemini vurgulamakta, kabullenme ve ruhsal dayanıklılığı artırıcı dini ve manevi yaklaşımlar sunmaktadır.

Şuayip Özdemir tarafından kaleme alınan *Cezaevlerinde Din Eğitimi ve Dini Danışmanlık* başlıklı on birinci bölüm (ss. 241-270), suç olgusunu ve suç işleyen bireylerin eğitimi bağlamında dini rehberliğin önemini ele almaktadır. Yazar, suçun insanlık tarihi boyunca var olduğunu ve çevresel, genetik ve kişilik faktörlerine bağlı olarak ortaya çıktığını belirtmektedir. Suçlu bireylerin cezalandırılmadan önce suç işlemelerine neden olan faktörlerin ve psikolojik durumlarının araştırılması gerektiğine vurgu yapmaktadır. Mahkûmların topluma yeniden kazandırılması için eğitim süreçlerinin kritik olduğunu ifade eden yazar, manevi danışmanlığın bu süreçte klinik terapi ve davranış değiştirme yöntemleri kadar önemli olduğunu belirtmektedir. *Cezaevlerinde Din ve Ahlak Bilgisi Dersi Uygulaması* başlığında, günümüzde mahkûmlara verilen din kültürü ve ahlak bilgisi derslerinin içeriğini ele almakta ve bu derslerin mahkûmların kişisel gelişimine katkılarını açıklamaktadır. Mahkûmların Uyum ve Topluma Kazandırılmasında Din Eğitiminin Rolü başlığında, Karademir’in 450 mahkûm üzerinde gerçekleştirdiği araştırmadan hareketle, cezaevlerindeki din eğitiminin mahkûmların sosyal uyum süreçlerinde olumlu etkiler sağladığını vurgulamaktadır. *Cezaevlerinde “Din ve Ahlak Bilgisi” Dersine Giren Cezaevi Vaizlerinin Dikkat Etmesi Gereken Hususlar* başlığında, cezaevi vaizlerinin mahkûmlarla iletişimde dikkat etmeleri gereken eğitimsel ve psikolojik unsurlara değinmektedir. *Cezaevlerinde Din Eğitiminin Temel Problemleri* başlığında ise, din eğitimi süreçlerinde karşılaşılan temel sorunlara ve bu sorunların çözümüne yönelik önerilere yer verilmektedir. Sonuç bölümünde, cezaevlerinde din eğitimi ve dini danışmanlık hizmetlerinin daha etkili ve sürdürülebilir olması için çözüm odaklı öneriler sunulmaktadır.

Hüseyin Peker tarafından kaleme alınan *Aile İrşat ve Rehberlik Bürolarında Dini Danışmanlık ve Din Hizmetleri* başlıklı on ikinci bölüm (ss. 271-284), Diyanet İşleri Başkanlığı'nın cami dışı din hizmetleri kapsamında kurduğu aile irşat ve rehberlik bürolarını kapsamlı bir şekilde ele almaktadır. Yazar, bu büroların, dini danışmanlık hizmetleri sunmak amacıyla kurulduğunu ve toplumun ailevi sorunlarına yönelik rehberlik sunduğunu belirtmektedir. Aile İrşat ve Rehberlik Bürolarının Amaç ve Görevleri başlığında, bu büroların temel işlevlerini açıklayarak, bireylerin dini ve manevi rehberlik ihtiyaçlarını karşılamadaki rollerini vurgulamaktadır. Aile İnşaat Bürolarıyla İlgili Bazı Bilgiler başlığında, başvuru süreçleri ve başvuran bireylerin dini rehberliğe yönelik beklentileri ele alınmaktadır. Başvuranların Soru ve Sorunları başlığında, aile irşat ve rehberlik bürolarına başvuran kişilerin en sık yönelttiği sorular ve dile getirdikleri sorunlar analiz edilmektedir. Aile Danışmanlığı ve Rehberliği başlığında, ailenin toplumsal yapının temel unsuru olduğu vurgulanmakta ve aile danışmanlığının bireylerin manevi ve sosyal uyum süreçlerindeki önemi açıklanmaktadır. Bürolarda Danışmanlık Hizmeti Verenlerin Yeterliliği başlığında, bu hizmeti sunan personelin sahip olması gereken mesleki yeterlilikler ve beceriler ele alınmaktadır. Sonuç bölümünde ise yazar, aile irşat ve rehberlik bürolarında etkin bir dini danışmanlık hizmeti sunulabilmesi için rehberlerin mesleki yetkinliklerinin artırılması ve hizmet kalitesinin yükseltilmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

Sonuç olarak, incelenen ve kısaca tanıtımı yapılan bu eser hakkında kapsamlı bir değerlendirme yapılacak olursa:

(a) *Güçlü yönleri:* (i) Türkiye'de dini danışmanlık ve din hizmetleri alanının geliştirilmesi amacıyla hem teorik hem de pratik bilgileri kapsamlı bir biçimde sunarak, bu alandaki literatüre önemli bir katkı sağlamaktadır. Özellikle akademik çevreler ve uygulayıcılar için değerli bir kaynak niteliği taşımaktadır. (ii) Eser, alanda görev alacak personel ve din görevlilerinin ihtiyaç duyacağı bilgileri hem Kur'an-ı Kerim ayetleri hem de yabancı kaynaklara dayalı analizlerle geniş bir çerçevede sunmakta, bu sayede farklı bakış açılarını ve kültürel yaklaşımları karşılaştırmalı bir perspektif içinde ele almaktadır. (iii) Kitapta yer alan bilgilerin görsel materyaller ve şekillerle desteklenmesi, konuların daha anlaşılır ve somut hale getirilmesine katkıda bulunmakta, teorik bilgilerin kavranmasını kolaylaştırmaktadır. (iv) Yazar, farklı ülkelerdeki (İngiltere, Amerika gibi) dini danışmanlık ve din hizmetleri alanında yapılan araştırmalara yer vererek, konunun uluslararası boyutlarını ortaya koymakta ve bu alandaki evrensel uygulama farklılıklarını göstermektedir. (v) Eserde atıfta bulunan farklı yazar ve eserler, okuyucunun alanla ilgili daha geniş bir literatür bilgisine ulaşmasını sağlamakta ve derinlemesine araştırma yapma

imkânı sunmaktadır. (vi) Kitabın her bölümünün sonunda yazarların kendi yorum ve önerilerine yer vermesi, konunun eleştirel açıdan değerlendirilmesine olanak tanımakta ve alanın daha da geliştirilebilir yönlerine dikkat çekmektedir.

(b) *Zayıf yönleri:* (i) Kitapta verilen örnekler, özellikle İngiltere ve Amerika'daki dini danışmanlık uygulamalarının tarihsel gelişimi gibi konuların aşırı ayrıntılı ele alınması, eserin temel amacından sapmasına ve okuyucunun ilgisinin dağılmasına neden olabilmektedir. (ii) Basım ve içerik hataları, eserin genel akademik niteliğini olumsuz etkileyebilecek düzeyde barizdir. Örneğin; bazı sayfalardaki başlıklar küçük punto ile yazılmıştır. Bu tür yazım ve ifade hataları, özellikle akademik bir kaynakta güvenilirliği ve ciddiyeti zedeleyebilmektedir. (iii) Kitapta güncel olmayan bilgilere yer verilmektedir. Söz gelimi SHÇEK kapatılarak işlevi günümüzde Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'na devredilmiştir.

(c) *Geliştirilebilir yönleri:* (i) Eser, farklı makale ve yazarların yazılarından derlendiği için konu bütünlüğü açısından zaman zaman dengesizlikler barındırmaktadır. Bazı bölümlerin fazlasıyla ayrıntılı, bazılarının ise yüzeysel ele alınması, kitabın ders kitabı niteliği göz önüne alındığında, konunun daha bütüncül ve dengeli işlenmesi gerektiğini göstermektedir. Bu yönüyle daha sistematik ve dengeli bir içerik düzenlemesi, eserin eğitimsel değerini artıracaktır. (ii) Kitabın ilerleyen baskılarında basım ve içerik hatalarının titizlikle gözden geçirilmesi, akademik güvenilirliğini artıracaktır. (iii) Dini danışmanlık ve din hizmetleri alanında yerel bağlamı daha derinlemesine ele alan bölümlerin eklenmesi, eserin Türkiye özelindeki uygulamalara daha fazla ışık tutmasını sağlayacaktır.

Sonuç olarak, bu eser Türkiye'deki dini danışmanlık ve din hizmetleri alanında hem teorik hem de uygulamaya yönelik önemli katkılar sunmaktadır. Yerli literatüre sağladığı zengin içerik ve farklı perspektifler dikkate alındığında, bundan sonraki yeni baskılarında belirli yapısal düzenlemeler ve dilsel iyileştirmelerle daha bütüncül ve etkili bir kaynak haline getirilebilir.

Gençlere Yönelik Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetleri

Düzgüner, S. & Soykök, M. [ed]. (2021). *Gençlere yönelik manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetleri*. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları. (132 s.)
Düzgüner, S. & Soykök, M. [ed]. (2021). *Spiritual counseling and care services for youth*. Presidency of Religious Affairs Publishing. (132 p.)
ISBN: 978-625-7137-16-4

Hüseyin Özdemir

Yüksek Lisans Öğrencisi | MA Student
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi | Eskişehir Osmangazi University
✉ ozdemir.26.53@gmail.com | 0009-0001-5411-2089
Eskişehir | Türkiye

<https://doi.org/10.56432/tmdrd.1616303>

Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi Turkish Journal for the Spiritual Counseling and Care	
Makale Bilgisi	Article Information
Makale Türü • Article Type	Kitap İnceleme • Book Review
Geliş Tarihi • Received	09 Ocak 2025 • 09 January 2025
Düzeltilme Tarihi • Revised	24 Nisan 2025 • 24 April 2025
Kabul Tarihi • Accepted	27 Nisan 2025 • 27 April 2025
Yayın Tarihi • Published	30 Haziran 2025 • 30 June 2025
Değerlendirme • Review	Çift Taraflı Kör • Double-Blind
Hakem • Peer-Review	Dış-Bağımsız • External-Independent
Benzerlik Taraması • Similarity Check	Tamamlandı • Completed
Etik Onay • Ethical Approval	Etik Gerekmez • Ethics Not Required
Çıkar Çatışması • Conflict of Interest	None • Yok
Finansman • Funding	Finansman Yok • No Funding
Lisans • License	Creative Commons BY-NC 4.0
Dergi İletişim • Journal Contact	https://dergipark.org.tr/tr/pub/tmdrd

Ö z e t

Sevde Düzgüner ve Mustafa Soykök tarafından yazılan bu kitap, gençlerin manevi ve psikolojik gelişimlerini desteklemek amacıyla ihtiyaç duydukları mdr rehberlik hizmetlerini detaylı şekilde ele almıştır. Teorik ve pratik bilgiler sunarak gençlere yönelik manevi danışmanlık ve rehberlik alanında manevi danışmanlara rehber niteliği taşımaktadır. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın projeleriyle desteklenen bu eser, gençlerin anlam arayışı ve manevi ihtiyaçlarına çözüm önerileri sunmaktadır.

A n a h t a r K e l i m e l e r

Manevi danışmanlık ve rehberlik • Genç • Anlam arayışı
Psikolojik gelişim • Gençlik rehberliği

A b s t r a c t

This book, written by Sevde Düzgüner and Mustafa Soykök, provides a comprehensive examination of the guidance services required to support the spiritual and psychological development of young people. By integrating both theoretical and practical insights, it serves as a valuable resource for spiritual counselors working with youth populations. Endorsed by projects initiated by the Presidency of Religious Affairs, the book offers contextually grounded solutions to young people's search for meaning and spiritual needs.

K e y w o r d s

Spiritual counseling and care • Youth • Search for meaning
Psychological development • Youth guidance

Editörlüğünü Sevede Düzgüner'in yaptığı bu kitap, Sevede Düzgüner ve Mustafa Soykok tarafından kaleme alınmıştır. Eser, gençlik döneminin getirdiği bunalım ve çıkmazlara çözüm arayan gençlere manevi destek ve dini rehberlik yoluyla ruh ve beden bütünlüğünü sağlayarak, milli ve manevi değerlere bağlı, kendine, çevresine ve ülkesine faydalı bireyler olma yolunda rehberlik etmeyi amaçlamaktadır. Aynı zamanda Kredi Yurtlar Kurumu Öğrenci Yurtları ve Gençlik Merkezleri gibi gençlere yönelik hizmet sunulan kurumlarda görev alan personele, yeni bir bakış açısı kazandırarak dinamik bir gençliğin inşası hedeflenmiştir.

İçindekiler bölümüne bakıldığında, eserin kısa bir takdim ve 11 bölümden oluştuğu görülmektedir. Eser 132 sayfadır ve her bölüm alt başlıklarla detaylandırılmıştır. Ayrıca eserin son bölümünü, *Kaynakça* ve *Sonnot* kısmı oluşturmaktadır.

Kitabın *Takdim* Bölümünde (ss. 8-10) başkanlığın gençlere yönelik yürütülen proje ve faaliyetlerine yer verilmiştir. Bu bağlamda Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından her il ve ilçeye erkek ve kadın gençlik koordinatörleri görevlendirilmiş, 250 “Diyanet Gençlik Çalışmaları Merkezi” açılmıştır. 2019 yılında “Gençliğe Değer” projesi kapsamında din görevlisi olan her bir personelin en az 10 gençle iletişim halinde olması sosyal etkinlik oluşturması uygulamaya konulmuştur. Diyanet İşleri Başkanlığı ile Gençlik ve Spor Bakanlığı arasında iş birliği kapsamında Kredi Yurtlar Kurumunda ve Türkiye Diyanet Vakfı öğrenci yurtlarında barınan öğrencilere, manevi danışmanlık ve rehberlik hizmeti sunulduğu ifade edilmiştir. Sunulan hizmetlerin olumlu sonuçlar vermesi üzerine, faaliyetlerin daha kapsamlı ve nitelikli biçimde sürdürülmesi gerektiği vurgulanmıştır.

Birinci bölüm, *Gençlere Yönelik Manevi Danışmanlık ve Rehberlikle İlgili Temel Kavramlar Nelerdir?* (ss. 13-14) ana başlığı altında *Genç*, *Lise Öğrencisi* ve *Üniversite Öğrencisi* olmak üzere üç alt başlıktan oluşmaktadır. *Genç* alt başlığı altında, bireyin gençlik döneminde çeşitli aşamalardan geçerek manevi ve psikolojik değişim yaşadığı, ancak potansiyel enerji ve verimliliğinin en yüksek seviyeye ulaştığı vurgulanmıştır. Bu potansiyelin doğru bir şekilde yönlendirilmesiyle başarıya ulaşmanın kaçınılmaz olduğu ve dünya tarihinden İslam tarihine birçok genç şahsiyetin tarihi açıdan dönüm noktası sayılabilecek işlere imza attığı belirtilmiştir. Hz. Muhammed'in en sıkıntılı dönemlerinde, İslam'a gönülden bağlı genç sahabelerin desteği hatırlatılmıştır. Aynı şekilde Türk milletinin Çanakkale Savaşı başta olmak üzere bağımsızlık mücadelesi verdiği pek çok

savaşta, büyük çoğunluğu gençlerin oluşturduğu ordular, cansiperane savunmalar yaparak mukaddesatın muhafazasında rol üstlendiği belirtilmiştir.

Birinci bölümün ikinci alt başlığı olan “*Lise Öğrencisi*” kısmında, Türkiye’de uygulanan eğitim modeline ve mevcut öğrenci potansiyeline değinilmiştir. Birinci bölümün son alt başlığı olan “*Üniversite Öğrencisi*” kısmında ise üniversite çağındaki gençlerin genel olarak; anlam arayışı, kendi benliğini bulma, özgürleşme, sorumluluk alma ve kendisine yetebilme gibi hususlarda kendini geliştirmeye meyilli oldukları ifade edilmiştir.

İkinci bölüm, “*Gençlere Yönelik Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetlerinin İşleyişleri Nasıldır?*” (ss. 15-39) ana başlığı altında; *Başkanlık Gençlik Çalışmaları ve Gençlik Koordinatörlüğü Sistemi, Başkanlık Gençlik Hizmetleri, Gençlik ve Spor Bakanlığı ile İş Birliği İçerisinde Yürütülen Hizmetler*, olarak üç alt başlıkta incelenmiştir. Birinci alt başlıkta, Başkanlığın Gençlik Çalışmaları ve Gençlik Koordinatörlüğü Sistemi hakkında çeşitli bilgilere yer verilmiştir. Öncelikle, Anayasa’nın 58. ve 136. maddelerinde belirtilen hususlarla Başkanlığın vizyon ve görev tanımının örtüştüğü belirtilmiş, devletin Başkanlık ile iş birliği içinde gençleri zararlı alışkanlıklardan ve suç teşkil eden durumlardan korumayı, milletin bütünlüğünü sağlamayı amaç edindiğine değinilmiştir. Bu bağlamda Diyanet İşleri Başkanlığı gençlere yönelik öncelikli hizmeti olan manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinin ilk çalışma alanı olduğu ifade edilmiştir. Bunun yanı sıra başkanlığın diğer tüm ilgili kurumlarla iş birliği içinde hiçbir genci yalnız bırakmayacak şekilde faaliyet yürütme gayretinde olduğu belirtilmiştir. Başkanlığın bu hedef doğrultusunda dikkat ettiği başlıca hususlar şunlardır:

(i) Gençlerin vicdanlı ve topluma faydalı bireyler olabilmeleri için ruh sağlığı bütünlüğünün sağlanması gerektiği, bunun da inanç ve ibadetler yoluyla olabileceği ifade edilmiştir.

(ii) Gençlere yönelik çalışmalarda bilimsel metotları takip ederek hareket etmenin esas alınması gerektiği belirtilmiştir. Gençlerle kaliteli zaman geçirebilmek için onların ilgi, ihtiyaç ve duygu durumlarını belirleyerek rehberlik sürecinin yürütülmesi hedeflenmiştir.

24/01/2018 tarihli ve 10079 sayılı başkanlık onayı ile yürürlüğe giren “Gençlik Çalışmaları Yönergesi” ne göre manevi danışmanın, genç ile nitelikli zaman geçirebilmesi için nasihat verici değil, dinleyici konumda olması gerektiği vurgulanmıştır. Aynı şekilde yönergenin 12. Madde-

sinde, gençlerle birebir etkili iletişim kurmanın hedeflendiği ifade edilmiş, bunun öğrenci merkezli bir anlayışla sağlanabileceği belirtilmiştir. Gençlik sohbetleri adı altında yapılan sohbetlerin, uzun tutulmamasına, sohbetleri yapan personelin alana hâkim kişiler olmasına, samimi ve açık bir dil kullanılmasına dikkat edilmesi gerektiğine yer verilmiştir. Ayrıca görev yapacak personelin seçimi konusunda, unvanına bakılmaksızın öncelikle gençlere yönelik faaliyetlere elverişliliği ve entelektüel açıdan gençlerle uyumlu olmasına dikkat edilmesi gerektiği belirtilmiştir. Söz konusu yönergeye göre “gençlik koordinatörlerinin” başlıca görevleri şu şekilde sıralanabilir:

(i) Başkanlığın gençlere yönelik hizmetlerini planlama, takip etme, diğer kurumlarla iş birliği içinde olma, toplumu bilinçlendirme, farkındalık oluşturma ve gençlik çalışmaları kapsamına giren konferans, toplantı ve sohbet gibi programları koordine etme ve eğitici sunumlar düzenleme gibi başlıca görevleri olduğu ifade edilmiştir.

(ii) Koordinatörün müftülükçe uygun görülen gençlik merkezleri gibi mekânlarda bağımlılık, çevre bilinci ve sosyal sorumluluk hakkında bilgi verme ve yürütülebilecek çalışmaları koordine etme görevlerinin olduğu ifade edilmiştir.

İkinci alt başlık olan *Başkanlık Gençlik Hizmetleri* altında, *Diyanet Gençlik Çalışmaları Merkezleri*, *Türkiye Diyanet Vakfı Öğrenci Yurtları ve Öğrenci Evleri*, *Gençliğe Değer Projesi* ve *Kamp Programları* konuları incelenerek başkanlığın gençlik hizmetlerine yönelik yaptığı çalışmalar hakkında bilgi verilmiştir. Gençlik çalışmaları yönergesine göre, gençlik çalışmalarında esas alınan ilkelere yer verilmiştir. Gençlere yönelik sunulan manevi danışmanlık hizmetlerinin daha verimli hale getirilmesi için alanda çalışma yürüten personele eğitim seminerleri verildiği ifade edilmiştir. Bu bağlamda diyanet gençlik çalışma merkezlerine ait okuma salonları ve genç ofislerin danışmanlık hizmetlerindeki önemi vurgulanmıştır. Aynı şekilde Türkiye Diyanet Vakfı öğrenci yurtları ve öğrenci evlerinin de gençlik çalışmalarına katkı sağlayarak öncelikle öğrencilerin barınma ihtiyacının karşılandığı ifade edilmiştir. Gençlik hizmetleri kapsamında gençliğe değer projesi ve kamp programlarının, gençlerin topluma faydalı, mutlu ve sağlıklı bireyler olmasını desteklediği belirtilmiştir. Kamp programını uygulayan personelin dikkat etmesi gereken hususlara yer verilmiştir.

İkinci bölümün üçüncü alt başlığı olan *Gençlik ve Spor Bakanlığı ile İş Birliği İçerisinde Yürütülen Hizmetler* kısmında *Kredi Yurtlar Kurumu Öğrenci Yurtları*, *Gençlik ve Spor Bakanlığı Kampları* ve *Gençlik Merkezleri* konuları

işlenmiştir. Diyanet İşleri Başkanlığı ile Gençlik ve Spor Bakanlığı arasında imzalanan ikili protokol sayesinde Kredi Yurtlar Kurumuna bağlı yurtlarda Kuran öğretimi gibi başlıca dini hizmetler uygulamaya konularak gençlik çalışmalarının ivme kazandığı ifade edilmiştir. KYK öğrenci yurtlarında görev alan manevi danışmanın ve gençlik merkezlerinin çalışma şartlarına ve öğrencilerle iletişim konusunda dikkat edilmesi gereken hususlara değinilmiştir. Öğrenci ile birebir iletişim noktasında görüşme ve sohbet odalarının işlevselliği vurgulanmıştır.

Üçüncü bölüm, *Gençlerin Psikolojik Özellikleri Nelerdir?* Başlığı altında (ss. 40-53) *İlk Ergenlik Dönemi (12-18 Yaş) Psikolojik Özellikleri*, *Son Ergenlik Dönemi (18-22 Yaş) Psikolojik Özellikleri* ve *Üniversite Öğrencilerinin Psikolojik Özellikleri* olmak üzere üç alt başlıkta incelenmiştir. İlk alt başlıkta, *Kimlik İnşası*, *Otoriteye Karşı Tepkisel Yaklaşım*, *Akran Gruplarının Önem Kazanması* ve *Görelilik ve Ben-merkezlilik* konuları işlenmiştir. İlk ergenlik döneminde (12-18 yaş) gençlerin psikolojik özellikleriyle ilgili en genel ifade, kimlik inşası sürecinde yaşanan duygu değişiklikleridir. İlk ergenlik döneminde, bireyin hızlı fizyolojik değişimi, onun bedenini etkilediği kadar ruh sağlığını da etkilemektedir. İlk ergenlik döneminde birey, kimlik inşası, otoriteye karşı tepkisel yaklaşım, akran grubunu önemseme, görelilik ve ben merkezlik konularını içine alan psikolojik süreçlerden geçmektedir. Kendi kimliğini inşa etme, soyut düşünme yetisinin de kazanılmasıyla gencin daha çok iç dünyasını yansıtan kişisel kimlik kazanma süreci olarak ifade edilmiştir. Sosyal ve dijital kimliğin ise toplum içinde aidiyet duyduğu grubu belirleme ve buna göre davranma gibi bir takım özellikleri içinde barındırdığı ifade edilmiştir.

İkinci alt başlık olan *Son Ergenlik Dönemi (18-22 Yaş) Psikolojik Özellikleri* kısmında *Kimlik Kararı*, *Mantıklı Düşünme Becerisi* ve *Uzun Süreli Sosyal İlişkiler* bölümlerine yer verilmiştir. Bu bağlamda 18-22 yaş aralığında olan birey, bir önceki dönemde yaşanan duygusal çatışmalarını bir zemine oturtmaya başladığı ifade edilmiştir. Bu sürecin oluşumunda ise bireyin kendi hayatı üzerinde artan kontrol hissi, buna bağlı olarak da kurulan uzun süreli sosyal ilişkilerin önemi vurgulanmıştır.

Üçüncü bölümün son alt başlığı olan *Üniversite Öğrencilerinin Psikolojik Özellikleri* kısmında üniversite hayatının, çeşitli psikolojik güçlükleri içinde barındıran bireye önce bağımsızlık sonra sorumluluk bilinci yükleyen bir dönem olduğuna değinilmiştir. Aynı zamanda manevi danışmanların en çok muhatap olduğu hedef kitlenin üniversite öğrencileri olduğu belirtilmiştir.

Dördüncü bölüm *Gençlerin Manevi Gelişim Açısından Özellikleri Nelerdir?* (ss. 54-67) ana başlığı altında, *İlk Ergenlik Dönemi (12-18 Yaş) Manevi*

Gelişimi ve Son Ergenlik Dönemi (18-22 Yaş) Manevi Gelişimi olmak üzere iki alt başlıkta incelenmiştir. İlk alt başlık olan *İlk Ergenlik Dönemi (12-18 Yaş) Manevi Gelişimi* bölümünde *Hayatın Anlamını Sorgulama, Değerleri Gündeme Alma ve Dini Kimlik İnşası* ve *Dini Şüphe ve Çatışmalar* konularına yer verilmiştir. İlk ergenlik dönemi gencin yalnızlığa düştüğü, hayatı anlamsız bulduğu, aşırı öfke ve aşırı üzüntü gibi duygular yaşadığı hatta intihar gibi olumsuz çelişiklere girdiği bir dönemi kapsamaktadır. Tam da böyle bir durumda gencin ilgi ve ihtiyaçlarını bilen gizli mesajlarını doğru okuyan ve gence değer veren manevi danışmanın genç üzerindeki olumlu etkisinden bahsedilmiştir. Manevi danışmanın gence, dinin; keskin kurallar sistemi olarak değil, vicdanen tercih edilip kişiye huzur veren bir mutluluk kaynağı olarak yansıtılmasının önemi vurgulanmıştır. Bu dönemde genç, otoriteye karşı çıkma ve dini kabulleri sorgulama eğilimleri gösterse de, doğru davranışlar sergilendiğinde tahkiki imana ulaşma potansiyeli taşır. Genç birey, hayatın diğer alanlarında yaptığı sorgulama ve tercihleri din için de yaptığı ve kendine yeni bir yol haritası çizdiği ifade edilmiştir. Dini şüphe ve çatışmalar yaşayan gençlerin suçluluk ve günahkârlık duyguları değişkenlik gösterdiği için bu konularda yaşadıkları tecrübeler, Allah'a yaklaştırdığı gibi uzaklaştırma ihtimalini de kapsadığı ifade edilmiş; manevi danışmanın gence güvenilir kaynaklardan doğru dini bilgiler vermesinin önemi vurgulanmıştır.

Dördüncü bölümün ikinci alt başlığı olan *Son Ergenlik Dönemi (18-22 Yaş) Manevi Gelişimi* bölümünde *Kişisel Muhasebe ve Kendi Anlam Dünyasını Keşfetme, Değerler ve Dini Kimlikte Netlik* ve *Din Algısı Çeşitliliği* konularına yer verilmiştir. Son ergenlik döneminde genel olarak gençlerin akıl yoluyla elde ettiği çıkarımlara eğilim gösterdiği saptanmıştır. Bireyin ilk ergenlikte yaşadığı anlam ve dini kimlik arayışının, son ergenlikte netlik kazandığı, evrensel değerlere ve iyilikseverliğe karşı yönelim gösterdiği ifade edilmiştir. Türkiye özelinde gençlerin dini emir ve yasakları yerine getirme oranları değişkenlik gösterse de Allah inancı ve dini kimlikte netlik gibi manevi konularda büyük ölçüde olumlu tutumlar sergiledikleri tespit edilmiştir. Bu verilerin Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından çalışması yapılan '*Dini Hayat Araştırması*' sonuçlarıyla paralellik gösterdiği ifade edilmiştir. Gençlerin içinde bulundukları dönemin bir özelliği olarak din algısının oldukça çeşitlilik gösterebildiği ifade edilmiştir. Bu dönemde gençlerin, kişisel muhasebe yaparak manevi konulara yönelme, dini uygulamaları içselleştirme; felsefe ve psikoloji alanlarına ilgi duyma gibi çeşitli eğilimler gösterdikleri ifade edilmiştir. Bu ve benzeri sebeplerden dolayı manevi danışman, gençlere yönelik rehberlik hizmeti sunarken dinin, psikolojik ve manevi anlamda rahatlık, güven ve iyilik hali olduğuna dair atıflar yaparak hareket etmesi gerektiği belirtilmiştir.

Beşinci bölüm *Manevi Danışmanlık Hizmetlerine Öncelikli Olarak İhtiyaç Duyabilecek Gençler Kimlerdir?* (ss. 68-73) ana başlığı altında, altı alt başlıktan oluşmaktadır. Bunlar şu şekilde sıralanmıştır: *Yurda Yeni Kaydolan Öğrenci, Ağlayan Öğrenci, Hasta Öğrenci, Engelli Öğrenci, Aile Problemleri Olan Öğrenci ve Okul Problemleri Olan Öğrenci*.

İlk alt başlıkta yurda yeni kaydolan öğrencinin bilmediği ve alışkın olmadığı bir ortama kendini adapte etmeye çalışırken bir takım zorluklar yaşayabileceği ifade edilmiştir. Bu durumda manevi danışmanın bunun hayatın akışı içinde farklı geçiş evrelerinin olabileceğini söyleyerek gence destek olmasının önemi vurgulanmıştır.

İkinci alt başlıkta ağlayan bir öğrenciye karşı manevi danışmanın hemen ilgi göstermesi gerektiği belirtilmiştir. Her bireyin hayata karşı dayanıklılık eşiğinin farklı olabileceği bilincinden hareketle danışmanın müjde verici bir dil kullanmasının önemi vurgulanmıştır.

Üçüncü alt başlıkta, manevi danışmanın hasta olan öğrencinin, hastalığını fark ettiğini hissettirmesi gerektiği belirtilmiştir. Böyle durumlarda hasta olan öğrenciye şifalar dileyerek dua edilmelidir.

Dördüncü alt başlıkta manevi danışmanın engelli öğrenciye karşı doğal davranması gerektiği belirtilmiştir. Çünkü öğrenci talep etmeden insanların kalabalık olduğu ortamlarda yardım etmeye çalışmanın bir çeşit acıma duygusu olarak algılanabileceği göz önünde bulundurulmalıdır.

Beşinci alt başlıkta manevi danışmanın aile problemi yaşayan öğrenciye yanında olduğu hissettirerek destek olması gerektiği belirtilmiştir. Öğrencinin yaşadığı aile problemlerini gidermeye çalışmanın danışmanın görevi olmadığına dikkat çekilmiştir. Danışman, öğrencinin yaşadığı sıkıntılarda inancından güç alması sürecine rehberlik etmekle yükümlüdür.

Altıncı alt başlıkta, okul problemleri olan öğrenci, danışmana yaşadığı problemi anlatırsa yargılama yapmadan dinlenilmesi gerektiği belirtilmiştir. Öğrenciye hayatın zorlu süreçleri olabileceğini çevresi hata ve yanlış içinde olsa da kendisinin doğru yolda olmaya gayret etmesinin gerekli olduğunun söylenmesi vurgulanmıştır.

Altıncı bölüm, *Gençlerin Manevi İhtiyaçları Nelerdir?* (ss. 74-79) ana başlığı altında *Hayatı Anlamlandırma İhtiyacı, Değer Görme İhtiyacı, Şehir Üniversite ve Yurt Ortamına Uyum İhtiyacı, Sosyalleşme ve Aidiyet İhtiyacı, Değerleri Benimseme İhtiyacı ve Dini İçselleştirme İhtiyacı* olmak üzere yedi alt başlıktan oluşmaktadır. Bu bölümde genel olarak manevi danışmanın, gençlerin

ilgi ve ihtiyaç alanlarını doğru gözlem ve tespit yoluyla belirlemesi gerektiği ifade edilmiştir. Aynı zamanda gencin kendi eksik ve zayıf yönlerini keşfetme konusunda rehberlik yaparak manevi gelişimine destek olması gerektiği vurgulanmıştır.

Yedinci bölüm, *Gençlere Yönelik Manevi Danışmanlıkta Nelere Dikkat Etmek Gerekir?* (ss. 74-95) ana başlığı altında, *Gencin Potansiyelini Görme, Gence Değer Verme, Gencin Şartlarını Bilme, İnternetin Etkisinin Farkında Olma, Gençlerin Gündemini Takip Etme, Gencin Anlam Dünyasını Keşfetme, Yeni Fikirlere Açık Olma ve Tecrübe Odaklı Olma* alt başlıklarından oluşturulmuştur. Bu bölümde genel olarak manevi danışmanın gençlerle iletişim kurarken onların fikirlerinin değişebileceğini göz önünde bulundurarak hareket etmesi gerektiği belirtilmiştir. Bunun yanı sıra sosyal değişim, küreselleşme, bireyselleşme, dijital kimlik gibi kavramların gençler üzerindeki etkisinin farkında olarak hareket etmesi gerektiği ifade edilmiştir. Bu bağlamda manevi danışman görev yaptığı ortamdaki gençlerin özel ve genel gündemini takip ederek hizmet sunmaya özen göstermesi gerektiği belirtilmiştir. Yeni fikirler ve güncel meselelerin takibini yaparken hangi alan olursa olsun üzerinde çalışma yaparak manevi alanla bağdaştırmaya çalışmasının gerekliliği vurgulanmıştır. Yeni fikir ve akımlara karşı saygı çerçevesinde anti tez oluşturabilme kabiliyetinin geliştirilmesi gerektiği ifade edilmiştir.

Sekizinci bölüm, *Manevi Danışmanın Görüşme Usulü ve Hizmet Sunumu Açısından Dikkat Etmesi Gerekenler Nelerdir?* (ss. 96-112) ana başlığı altında, *Kurumda Geçirilen Süre Boyunca Dikkat Edilmesi Gerekenler, Manevi Danışmanlık Hizmetlerinde Dikkat Edilmesi Gerekenler ve Manevi Rehberlik Hizmetlerinde Dikkat Edilmesi Gerekenler* alt başlıklarından oluşturulmuştur. İkinci alt başlık olan, *Manevi Danışmanlık Hizmetlerinde Dikkat Edilmesi Gerekenler* kısmı *Bireysel Görüşmeler* ve *Grup Görüşmeleri* olarak ikiye ayrılmıştır. Üçüncü alt başlık olan *Manevi Rehberlik Hizmetlerinde Dikkat Edilmesi Gerekenler* kısmı *Dini Gün ve Geceler, Tema Odaklı Etkinlikler, Anma Programları ve Din Dersleri* şeklinde dört konuda incelenmiştir. Sekizinci bölümde genel olarak manevi danışmanın rehberlik ve danışmanlık hizmeti sunarken dikkat etmesi gereken hususlara değinilmiştir. Danışmanın hizmet verdiği kurumda söylediklerinin yaptıklarıyla çatışmasına dikkat ederek, eylem-söylem birlikteliği esasına ve insana değer veren bir anlayışla hareket etmesi gerektiğine dikkat çekilmiştir. Danışmanın görüşme yaptığı çalışma odasının dışındaki alanları aktif kullanması gerektiği belirtilmiştir. Danışmanın bireysel ve grup olarak yaptığı görüşmelerde nasihat dili kullanmasının gençler üzerinde olumsuz etki yapabileceği vurgulanmıştır. Bunun yanı sıra danışmanın görüşmeye

kendini kaptırıp süre sınırını aşmamaya özen göstermesi gerektiği belirtilmiştir. Danışmanın, dini gün ve geceleri fırsat bilip tema odaklı etkinliklerden de yararlanarak öğrencilerin aktif olduğu etkinlikler yapması gerektiği ifade edilmiştir.

Dokuzuncu bölüm, *Gençlerin Dini Konulardaki Sorularına Karşı Nasıl Tutum Sergilenmelidir?* (ss. 113-115) ana başlığı altında incelenmiştir. Bu bölümde gençlerin dini konulardaki sorularını cevaplarken ne dediklerinden çok ne demek istediğine odaklanılması gerektiği belirtilmiştir. Bu bağlamda gençlerin sorduğu soruları sadece cevaplayıp konuyu kapatmakla yetinmemek gerektiği; gencin soru sorarken jest, mimik ve ses tonuna dikkat edilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Öğrenciyi gözlemleyerek ifade ettiği yargılardan zihni arka planını anlamaya çalışmanın danışmanlığın olmazsa olmazı olduğu ifade edilmiştir.

Onuncu bölüm, *Gençler Hangi Durumlarda Yetkili Kurum ve Birimlere Yönlendirilmelidir?* (ss. 116) ana başlığı altında incelenmiştir. Bu bölümde manevi danışmanın alanına girmeyen hiçbir konuda müdahale etmemesi gerektiği belirtilmiştir. Manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetinin psikolojik terapi, tıbbi teşhis ve tedavi etme gibi durumları kapsamadığı belirtilmiştir. Danışmanın, suç işleme potansiyeli olan öğrenciyi takip ederek, gerektiğinde yetkililere bilgi vermesinin gerekliliği vurgulanmıştır.

On birinci bölüm, *Manevi Danışman Kurum Yetkilileriyle Nasıl İletişim Kurmalıdır?* (ss. 117) başlığı altında incelenmiştir. Bu bölümde genel olarak manevi danışmanın çalışmalarını yaptığı kurumla sıkı bir iletişim halinde olması gerektiği belirtilmiştir. Danışmanın kendi haklarını, resmi işleyişi, astını ve üstünü iyi bilmesi ve buna göre hareket etmesi gerektiği vurgulanmıştır.

Yukarıda tanıtımı yapılan bu kitap hakkında genel bir değerlendirme yapılacaktır;

(a) *Güçlü yönleri:* (i) Değerlendirilen kitap, gençlere yönelik manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinde görev alacak profesyoneller için hem teorik hem de pratik bilgileri kapsayan kapsamlı bir başvuru kaynağı niteliği taşımaktadır. Özellikle manevi danışmanlık ve rehberlik alanında yeni gelişmekte olan teorik temelleri ele alması, bu alanda çalışacak bireylerin mesleki yeterliliklerini artırma potansiyeline sahiptir. (ii) Kitap, her bölümde ele alınan konuları alt başlıklar halinde düzenleyerek, içeriği daha açık ve sistematik bir şekilde sunmaktadır. Konunun özünü vurgulayan önemli bilgilerin özet cümleler ve bilgi kutucukları aracılığıyla tekrar ettirilmesi, bilginin kavranmasını ve akılda kalıcılığını artırmaktadır.

(iii) Eser, hem eğitim materyali hem de saha uygulamalarına yönelik işlevsel bir kaynak olma niteliği taşımakta olup, bu yönüyle manevi danışmanlık alanında faydalı bir referans sunmaktadır.

(b) *Zayıf yönleri:* (i) Kitapta ele alınan temaların bilimsel derinliği ve veri destekli analizlerin yetersizliği dikkat çekmektedir. Özellikle gençlerin psikolojik ve manevi gelişim süreçlerine dair ampirik verilere ve güncel araştırma sonuçlarına sınırlı yer verilmesi, kitabın bilimsel güvenilirliğini kısıtlamaktadır. (ii) İlk ve son ergenlik dönemlerinde gençlerin yaşadığı psikolojik ve manevi ihtiyaçların daha derinlemesine ele alınması amacıyla nicel ve nitel araştırmalarla desteklenmesi, kitabın daha güçlü bir temele oturmasını sağlayacaktır. (iii) Manevi danışmanların farklı durum ve koşullarda nasıl müdahalede bulunmaları gerektiğine dair somut vaka analizleri veya saha çalışmalarına dayalı örneklerin yetersiz olması, eserin uygulama boyutunu sınırlamaktadır.

(c) *Geliştirilebilir yönleri:* (i) Kitabın akademik niteliğinin güçlendirilmesi için gençlerin manevi danışmanlık ihtiyaçlarına yönelik daha kapsamlı ve güncel bilimsel verilere yer verilmesi önem arz etmektedir. (ii) Manevi danışmanlık süreçlerinde karşılaşılan temel sorunlara yönelik, ampirik araştırmalara dayanan çözüm önerilerinin ve literatürden türetilmiş analizlerin eklenmesi, eserin hem teorik hem de uygulama boyutunu zenginleştirecektir. (iii) Manevi danışmanların danışan gençlerle kurdukları ilişkide dini ve manevi unsurların nasıl yapılandırılması gerektiğine dair öğrenci merkezli örneklerin ve vaka senaryolarının artırılması, kitabın uygulayıcılar için daha işlevsel hale gelmesini sağlayacaktır. (iv) Özellikle danışmanların sahada karşılaşılabilecekleri karmaşık durumların nasıl ele alınacağına dair daha fazla rehberlik sunulması, eserin kapsamını genişletecektir.

Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi
Turkish Journal for the Spiritual Counselling and Care

Yazar Bilgileri | Author Information

Arzu Kılınç (Doktora Öğrencisi) –

■ *Kurum / Institution:* Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü ■ *Yazışma Adresi / Correspondence Address:* Mimar Sinan Mah. Şehit Fırat Kılıç Sk. No: 6/3 Merkez/Erzincan ■ *Elektronik Posta / E-mail:* 33arzuk@gmail.com ■ *Akademik Kimlik Numarası / Orcid:* 0009-0004-5368-9240 ■ *İlgi Alanları / Areas of Interest:* (a) Dindarlık, (b) Ruh sağlığı ve din, (c) Ölüm psikolojisi ve din.

Ayşe Gül Güler Ünal (Dr. Din Psikoloğu) –

■ *Kurum / Institution:* Sivas ■ *Yazışma Adresi / Correspondence Address:* Adeğirmen Mah. 24 Sok. Behzat Güler Apt. No: 20, K: 3, D: 5, Sivas ■ *Elektronik Posta / E-mail:* aysegul_guler@hotmail.de ■ *Akademik Kimlik Numarası / Orcid:* 0000-0002-4854-3333 ■ *İlgi Alanları / Areas of Interest:* (a) Teoloji, (b) Psikoloji (c) Din psikolojisi, (d) Maneviyat psikolojisi.

Fatma Aslı Üral (Yüksek Lisans Öğrencisi)–

■ *Kurum / Institution:* Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü ■ *Yazışma Adresi / Correspondence Address:* Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Meşelik Kampüsü Büyükdere Mah. Prof. Dr. Nabi Avcı Bulvarı, No: 4. 26040 Odunpazarı/Eskişehir ■ *Elektronik Posta / E-mail:* ilahiyat@ogu.edu.tr ■ *Akademik Kimlik Numarası / Orcid:* 0009-0007-2204-939X ■ *İlgi Alanları / Areas of Interest:* (a) Manevi danışmanlık ve rehberlik, (b) Dindarlık, (c) Varoluşçuluk, (d) İnanç.

Hüseyin Özdemir (Yüksek Lisans Öğrencisi) –

■ *Kurum / Institution:* Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü ■ *Yazışma Adresi / Correspondence Address:* Yukarı Söğütünü

Mah. 937. Sokak No: 30/1 Eskişehir ■ *Elektronik Posta / E-mail:* ozdemir.26.53@gmail.com ■ *Akademik Kimlik Numarası / Orcid:* 0009-0001-5411-2089 ■ *İlgi Alanları / Areas of Interest:* (a) İnanç psikolojisi, (b) Teoloji, (c) Din psikolojisi, (d) Dini gelişim psikolojisi.

İclal Öztürk (Yüksek Lisans Öğrencisi) –

■ *Kurum / Institution:* İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü ■ *Yazışma Adresi / Correspondence Address:* Balat Mah. Mesneviyane Sok. No: 38 Daire: 5 Fatih / İstanbul ■ *Elektronik Posta / E-mail:* iclal.ozturk@ogr.iu.edu.tr ■ *Akademik Kimlik Numarası / Orcid:* 0009-0008-7539-1823 ■ *İlgi Alanları / Areas of Interest:* (a) Teoloji, (b) Din psikolojisi, (c) Manevi danışmanlık ve rehberlik.

Kübra Büyükzorlu (Yüksek Lisans Öğrencisi) –

■ *Kurum / Institution:* Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü ■ *Yazışma Adresi / Correspondence Address:* Bahçelievler Mah. Şafaklar Sk. Furkan Apt. 3/3 Tepebaşı/Eskişehir ■ *Elektronik Posta / E-mail:* kk.timur@hotmail.com ■ *Akademik Kimlik Numarası / Orcid:* 0009-0004-5901-7015 ■ *İlgi Alanları / Areas of Interest:* (a) Teoloji, (b) Din Psikolojisi, (c) Dinî Gelişim Psikolojisi.

Mustafa Koç (Prof. Dr.) –

■ *Kurum / Institution:* Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi ■ *Yazışma Adresi / Correspondence Address:* Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi. Meşelik Kampüsü. Büyükdere Mah. Prof. Dr. Nabi Avcı Bulvarı. No: 4. 26040 Odunpazarı/Eskişehir ■ *Elektronik Posta / E-mail:* mustafa.koc@ogu.edu.tr ■ *Akademik Kimlik Numarası / Orcid:* 0000-0003-1299-7963 ■ *İlgi Alanları / Areas of Interest:* (a) Dinsel gelişim psikolojisi, (b) Dinsel yönelimler ve dindarlık tipolojileri, (c) Dinsel ritüellerin psikolojisi, (d) Din ve ruh sağlığı ilişkisi, (e) Müslüman-Türk diasporasının ruh sağlığı, (f) Manevi danışmanlık ve rehberlik, (g) Ölüm ve ölüm ötesi psikolojisi, (h) Din ve benlik ilişkisi, (i) Dinsel kavram gelişimi, (j) Din psikolojisi tarihi ve literatürü, (k) Manevi danışmanlık ve rehberlik tarihi ve literatürü.

Sümeyye Sarı (Yüksek Lisans Öğrencisi) –

■ *Kurum / Institution:* Sabahattin Zaim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü ■ *Yazışma Adresi / Correspondence Address:* Sabahattin Zaim

Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü. Halkalı 34303, Küçükçekmece/İstanbul ■ *Elektronik Posta / E-mail:* sumeyye_sari@hotmail.com ■ *Akademik Kimlik Numarası / Orcid:* 0000-0002-4872-7386 ■ *İlgi Alanları / Areas of Interest:* (a) İnanç psikolojisi, (b) Dindarlık, (c) Manevi danışmanlık ve rehberlik, (d) İnanç, (e) Değerler.

Turgay Şirin (Prof. Dr.) –

■ *Kurum / Institution:* İstanbul Medeniyet Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi ■ *Yazışma Adresi / Correspondence Address:* İstanbul Medeniyet Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi. Dumlupınar D100 Karayolu No: 98, 34720 Kadıköy/İstanbul ■ *Elektronik Posta / E-mail:* turgay.sirin@medeniyet.edu.tr ■ *Akademik Kimlik Numarası / Orcid:* 0000-0002-4872-7386 ■ *İlgi Alanları / Areas of Interest:* (a) İnanç psikolojisi, (b) Dindarlık, (c) Manevi danışmanlık ve rehberlik, (d) İnanç, (e) Değerler.

Ümit Horozcu (Doç. Dr.) –

■ *Kurum / Institution:* İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi ■ *Yazışma Adresi / Correspondence Address:* İskenderpaşa, Kavalalı Sk. No: 1, 34080 Fatih/İstanbul ■ *Elektronik Posta / E-mail:* umit.horozcu@istanbul.edu.tr ■ *Akademik Kimlik Numarası / Orcid:* 0000-0002-0916-0313 ■ *İlgi Alanları / Areas of Interest:* (a) Teoloji, (b) Din psikolojisi, (c) Manevi danışmanlık ve rehberlik.

Zeynep Karlık (Dr. Din Psikoloğu) –

■ *Kurum / Institution:* Bursa ■ *Yazışma Adresi / Correspondence Address:* Yüzüncüyıl Mah. 415. Sk. No: 59, Buhara Evleri A Blok D: 12, Nilüfer/Bursa ■ *Elektronik Posta / E-mail:* zeynepsariyer@hotmail.com ■ *Akademik Kimlik Numarası / Orcid:* 0000-0002-2940-6579 ■ *İlgi Alanları / Areas of Interest:* (a) Din psikolojisi, (b) Manevi danışmanlık ve rehberlik, (c) Kriz ve yas danışmanlığı.

Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi
Turkish Journal for the Spiritual Counselling and Care

Yayım ve Yazım İlkeleri Principles of Publishing and Writing

■ **Yayım İlkeleri** | Principles of Publishing

- Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi (TMDRD), yılda iki kez (Haziran-Aralık) yayımlanan bilimsel ve uluslararası hakemli statüsünde akademik bir alan dergisidir.
- Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi'nin yazı dili Türkçe'dir. Ancak yayın kurulu kararıyla İngilizce yazılar da yayımlanabilir.
- Dergide yayımlanan yazıların dil, bilim ve hukuksal açıdan her türlü sorumluluğu yazarlarına aittir.
- Yazıların yayımlanıp yayımlanmamasına derginin yayın kurulu karar verir.
- Derginin bir sayısında bir yazara ait en fazla iki çalışma yayımlanır.
- Dergide din ve maneviyat ilişkisi kapsamında manevi danışmanlık ve rehberlik bilim dalının tüm araştırma konularına ilişkin telif, çeviri, sadeleştirme, kitap tanıtımı ve kongre-sempozyum değerlendirmeleri vb. çalışmalar yayımlanır.
- Dergiye gönderilen yazılar daha önce başka bir yerde yayımlanmamış veya yayımına karar verilmemiş olmalıdır.
- Dergiye gönderilen yazılar, intihal programıyla benzerlik oranlarına bakılarak kabul edilir.
- Yazarlara telif ücreti ödenmez.
- Dergiye yayımlanmak üzere gönderilen yazılar, editörün ön incelemesinden sonra yayın kurulu tarafından belirlenen konunun uzmanı iki hakeme gönderilir. Yazının gönderildiği her iki hakemden olumlu rapor gelmesi durumunda yazı yayımlanır. İki hakemin olumsuz görüş belirtmesi durumunda yazı yayımlanmaz. Bir hakem olumlu, diğeri olumsuz görüş belirtmişse alan uzmanı üçüncü bir hakeme gönderilir. Üçüncü hakemden olumsuz rapor gelmesi durumunda yazı yayımlanmaz. Ancak olumlu rapor gelmesi durumunda yazının yayımlanması konusundaki son karar, raporların içeriği dikkate alınarak editör görüşüyle yayın kurulu tarafından verilir.

- Yayınlanmasına karar verilen yazıların hakem raporlarında "düzeltmelerden sonra yayımlanabilir" görüşü belirtilmiş ise yazı, gerekli düzeltmelerin yapılması için yazarına geri gönderilir. Düzeltmeler yapıldıktan sonra hakem uyarılarının dikkate alınıp alınmadığı editör ve editör yardımcısı tarafından kontrol edilerek son karar verilir.
- Yayınlanmasına karar verilen yazılar, CC BY-NC 4.0 Uluslararası lisansı kapsamında yayımlanır.
- Yayım ve yazım ilkelerine uygun yazılmadan dergiye gönderilen yazılar değerlendirilmeye alınmaz.

■ Yazım İlkeleri | Principles of Writing

- Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi'nde (TMDRD) yayımlanması istenen yazılar, manevi danışmanlık ve rehberliği merkeze alan ve/veya bu bilim dalına katkısı olan diğer bilim dallarıyla ilişkili özgün çalışmalar olmalı ve aşağıda belirtilen nitelikleri taşımalıdır:
- Türkçe ve yabancı dildeki başlıklar; yazının içeriğiyle uyumlu olmalı, yazının konusunu kısa, açık ve yeterli ölçüde yansıtmalıdır.
- Türkçe ve yabancı dildeki özetler yazının problemini, amacını, kapsamını, metodolojisini ve sonuçlarını yansıtmalıdır.
- Makale, akademik bir çalışma türü olan bildiri, yüksek lisans veya doktora tezinden üretilmiş ise bu durum, mutlaka metnin ilk sayfasında belirtilmelidir.
- Makalenin hazırlanmasında bilimsel teknik ve yöntemlere uyulmalıdır. Aynı zamanda çalışmanın konusu, amacı, kapsamı, hazırlanma gerekçesi vb. bilgiler yeterli ölçüde ve belirli bir sistematik düzen içinde verilmelidir.
- Makale metninin içindeki 'Giriş' ve 'Sonuç' bölümleri dışındaki ana ve alt başlıklandırmalar alfabetik sisteme göre düzenlenmelidir. Örnek yazım: a., a.a., a.b. gibi.
- Yazıda kullanılan kaynaklar, yazım kurallarına uygun olarak düzenlenmeli, kullanılan her türlü belge, kaynaklar kısmında yer almalı, ancak yazıda yer verilmeyen belgelere kaynaklar kısmında yer verilmemelidir.
- Makalenin sonuç bölümü, araştırmanın amaç ve kapsamına uygun olmalı, ana çizgileriyle ve öz olarak verilmeli, ana metinde sözü edilmeyen veri ya da bulgulara yer verilmemelidir.
- Sayfa yapısı: Kenar boşlukları üstten 2,5 cm, alttan 1,5 cm, iç 2,0 cm, dış 2,0 cm şeklinde ayarlanmalı ve cilt payı 0,4 cm olmalıdır. Kâğıt boyutu genişlik 16 cm ve yükseklik 24 cm seçilmelidir.
- Yazı biçimi: Metin kısmı Garamond yazı tipi, ana metin 12 punto ve başlıklar bold olarak yazılmalıdır. Ana metin kısmı satır aralığı 1,0 ve çok gerekli durumlardaki dipnot yazımı ise metinle aynı yazı tipinde 10 puntıyla yazılmalıdır. Ana metindeki paragraf aralığı → Önce: 6 nk, Sonra: 0 nk şeklinde olmalıdır. Tüm metin hizalama ise iki yana yaslı biçimde olmalıdır. Paragraf girintisi 0,5 cm olmalıdır.

- Makalenin başlığı ilk sayfanın başına, dergiye özgü şablon kullanılarak kalın 14 punto büyük harflerle sayfa ortalanarak Türkçe ve İngilizce yazılmalıdır.
- Yazar bilgileri-i (Makale başında): Dergi şablonu kullanılarak makale başlığından sonra 2 satır aralığı verilerek sayfanın ortasında yazar/ların adları, soyadları, akademik unvanları, çalıştıkları kurum ve orcid numaraları Türkçe ve İngilizce olarak belirtilmelidir. Ayrıca yazarların iletişim bilgileri şablona uygun olarak verilmelidir.

Örnek yazım:

Ali Ulvi Mehmedoğlu

Prof. Dr. | Professor

Marmara Üniversitesi | Marmara University

İlahiyat Fakültesi | Faculty of Theology

✉ aliulvi@marmara.edu.tr | 📞 0000-0001-8546-9614

İstanbul | Türkiye

- Yazar bilgileri-ii (Makale sonunda): Dergi şablonu kullanılarak makalenin en sonuna 2 satır aralığı verilip yazarın kişisel bilgileri verilmelidir.

Örnek yazım:

Ali Ulvi Mehmedoğlu (Prof. Dr.) –

■ *Kurum / Institution:* Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi ■ *Yazışma Adresi / Correspondence Address:* Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi. Mahir İz Cad. No: 2. 34662 Üsküdar/İstanbul ■ *Elektronik Posta / E-mail:* aliulvi@marmara.edu.tr ■ *Akademik Kimlik Numarası / Orcid:* 0000-0001-8546-9614 ■ *İlgi Alanları / Areas of Interest:* (a) İnanç psikolojisi, (b) Dindarlık, (c) Tanrı tasavvurları, (d) İnanç, (e) Değerler.

- Makalenin ikinci sayfasında özet kısmı 11 punto Garamond yazı tipiyle yazılmalıdır. Türkçe ve İngilizce özet, en az 300 ve en fazla 305 kelimedenden oluşmalıdır. Özet / Abstract bölümünde, araştırmanın problemi, amacı, kapsamı, metodolojisi ve sonuçları belirtilmelidir.
- Hem Türkçe hem de İngilizce özet bölümünde en az 5, en çok 8 sözcükten oluşan “anahtar kelimeler/keywords” yer almalıdır. İlk anahtar kelime mutlaka bilim dalı adı (manevi danışmanlık ve rehberlik) olmalıdır. Daha sonra metin içeriğini tam olarak yansıtan diğer anahtar kelimeler eklenmelidir.
- Makalede yer alan tablo, şekil veya grafiklerdeki yazılar ve/veya sayılar, Garamond yazı tipinde ve 10 punto olmalıdır.
- Makalede yer alan tablo, şekil, grafik veya fotoğraf başlıkları Garamond yazı tipinde ve 11 punto olmalıdır ve küçük harfle yazılmalıdır (Örnek yazım: Şekil-1: .....)
- Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi’nde (TMDRD) yayımlanan yazılarda hem metin hem de kaynakça yazımında APA stili / APA style kullanılır. Bu sebeple metin içi APA atıf sistemine göre yazılmış yazılar kabul edilir.
- APA stiline göre metin içinde atıf gösterme şu şekildedir: Yazar soyadı, yayım yılı: Sayfa numaraları. (Örnek yazım: Pargament, 2001: 46-49).

- Birincil kaynaklara ulaşamamış ise atıf yapılırken önce asıl kaynak, sonra da alıntılanan ya da aktarılan ikincil kaynak belirtilir: (Örnek: Pargament, 2001: 210’dan akt. Cengil, 2014: 31).
- APA stiline göre kaynakça yazımı şu şekildedir: Yazar soyadı, adı, yayım yılı, eser adı, yayımlanan yer ve yayınevi. (Örnek yazım: Pargament, K. I. (2001). *The psychology of religion and coping: Theory, research, practice*. New York: Guilford Press).
- Yazıda bir yazarın birden çok eseri kullanılmış ise kaynaklar, kaynakça bölümünde kronolojik sırayla yazılır. Bir yazarın aynı yıl yayımlanmış birden fazla çalışması kullanılmış ise eser adlarının alfabetik sırasına göre “2008a”, “2008b” şeklinde sıralanır.
- *Not:* APA Atıf Stili / APA Citation Style’nin kullanımına ilişkin örnekler ve detaylı teknik bilgi için bkz. <https://www.apastyle.org>.

TURKISH JOURNAL FOR THE SPIRITUAL COUNSELING AND CARE

11

